İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KENTSEL STERİLİZASYONA KARŞI KURAMSAL VE MEKÂNSAL BİR OKUMA: PERŞEMBE PAZARI ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Gizem ÖZTÜRK

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

TEMMUZ 2026

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KENTSEL STERİLİZASYONA KARŞI KURAMSAL VE MEKÂNSAL BİR OKUMA: PERŞEMBE PAZARI ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Gizem ÖZTÜRK
(502202011)

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gülçin PULAT GÖKMEN

TEMMUZ 2026

ISTANBUL TECHNICAL UNIVERSITY ★ GRADUATE SCHOOL

A THEORETICAL AND SPATIAL READING AGAINST URBAN STERILIZATION: THE CASE OF PERŞEMBE PAZARI

Ph.D. THESIS

Gizem ÖZTÜRK
(502202011)

Department of Architecture

Architectural Design Programme

Thesis Advisor: Prof. Dr. Gülçin PULAT GÖKMEN

JULY 2026

İTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 502202011 numaralı Doktora Öğrencisi Gizem ÖZTÜRK, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "KENTSEL STERİLİZASYONA KARŞI KURAMSAL VE MEKÂNSAL BİR OKUMA: PERŞEMBE PAZARI ÖRNEĞİ" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Gülçin PULAT GÖKMEN** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Pelin DURSUN ÇEBİ** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşen CİRAVOĞLU DEMİRDİZEN .....
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Emin ŞALGAMCIOĞLU .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. F. Ahsen ÖZSOY .....
Işık Üniversitesi

Teslim Tarihi : 2 Haziran 2026
Savunma Tarihi : 14 Temmuz 2026

Aramızdan çok erken ayrılan biricik teyzeme,

ÖNSÖZ

Hem yüksek lisans hem de doktora eğitim hayatım boyunca danışmanım olan Prof. Dr. Gülçin PULAT GÖKMEN'e, bilgi ve deneyimleriyle her zaman yol gösterdiği, paylaştığı kaynaklar ve kıymetli önerileriyle çalışmamı desteklediği, kaygı ve tereddüt yaşadığım anlarda bana ışık tuttuğu ve araştırma heyecanımı diri tuttuğu için içtenlikle teşekkür ederim.

Tez çalışmamın ilerleme sürecinin başından itibaren yapıcı eleştirileri ve değerli katkılarıyla araştırmanın netleşmesine, derinleşmesine ve akademik niteliğinin gelişmesine önemli katkılar sunan tez izleme jüri üyelerim Prof. Dr. Pelin DURSUN ÇEBİ ve Prof. Dr. Ayşen CİRAVOĞLU DEMİRDİZEN'e içten teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, tez savunma jürimde yer alarak çalışmamı büyük bir titizlikle değerlendiren, değerli görüşleri, önerileri ve yapıcı eleştirileriyle tezime katkıda bulunan Prof. Dr. Ahsen ÖZSOY ve Doç. Dr. Mehmet Emin ŞALGAMCIOĞLU'na içten teşekkür ederim.

Bu uzun soluklu akademik yolculuk boyunca desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme ve özellikle sanatla düşünme biçimimi besleyen anneme ayrı bir teşekkür borçluyum. Mekânı yalnızca fiziksel bir kurgu olarak değil; duygusal ve zamansal katmanlarıyla birlikte kavramamda onun katkısı büyüktür.

Doktora eğitimim süresince birlikte çalıştığım, karşılıklı destek ve paylaşımlarla bu süreci anlamlı kılan sevgili arkadaşım Sevilay ERK ATALAY'a; araştırmalarım boyunca fikirlerinden yararlandığım ve yönlendirmeleriyle katkı sağlayan Seda ZAFER KÜÇÜK'e; kuramsal ve metodolojik katkılarıyla beni besleyen, zorlandığım anlarda motivasyonumu güçlendiren Aslıhan ERGİN ASAL'a; destek ve teşvikiyle her zaman yanımda olan Elif ÖZ YILMAZ'a teşekkür ederim. Akademik dünyanın içinde yer almasalar da her koşulda beni dinleyen, anlamaya çalışan ve en zor anlarımda yeniden ayağa kalkmamı sağlayan Zeynep ÇOLAK ve Mehtap KARAKAYA'ya; lise yıllarından bu yana dostluklarını güçlendirerek sürdüren ve bana olan inançlarını hiç kaybetmeyen Elif Özge ŞAN, Dilan YILMAZ ve Melis KOÇER'e de sonsuz teşekkür ederim. Son olarak, tez yazım sürecinde gösterdiği sabır, anlayış ve desteğiyle her zaman yanımda olan, bu uzun yolculuğu benimle paylaşan Ali Rıza TUZCU'ya içten teşekkür ederim.

Alan çalışmaları sırasında deneyimlerini içtenlikle paylaşan tüm katılımcılara ayrıca minnettarım. Bu tez, onların gündelik pratikleri, mekânsal deneyimleri ve anlatıları sayesinde derinlik ve anlam kazanmıştır.

Bu çalışmanın kentleri sterilize edilmesi gereken alanlar olarak değil, izleri, çatlakları ve birikimleriyle, yani tüm "kir" katmanlarıyla birlikte okunması gereken canlı organizmalar olarak ele alan yeni tartışmalara katkı sunmasını diliyorum.

Haziran 2026

Gizem ÖZTÜRK
(Yüksek Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **ix**
İÇİNDEKİLER ..... **xi**
KISALTMALAR ..... **xiii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xvv**
ÖZET ..... **xvii**
SUMMARY ..... **xix**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Tezin Problemi ve Gerekçesi 4
1.2 Tezin Amacı ve Kapsamı 6
1.3 Tezin Metodolojsi 8
1.3.1 Kapsam belirleyici literatür taraması 13
1.3.2 Analitik çerçeveyi geliştirme süreci 18
1.3.3 Alan çalışması tasarımı 22
1.4 Tezin Kuramsal, Metodolojik ve Ampirik Katkıları 30
2. KURAMSAL ARKA PLAN: STERİL VE KARŞIT ÜRETİMLER **33**
2.1 Steril Kavramı Tanımı ve Disiplinler Arası Kullanımları 33
2.2 Kent ve Steril Kavramı İlişkisinin Tarihsel Gelişimi 39
2.3 Kentsel Dönüşüm Yaklaşımları ve Sterilizasyon Eleştirisi 46
2.4 Steril Olana Karşı Kavramsal Bir Direnç: Kir, Kirli ve Kirlilik 52
2.5 Steril Pratiklere Karşı Kirli Pratiklerin Oluşumu 56
2.6 Kuramsal Tartışmalardan Analitik Çerçeveye Geçiş 63
3. STERİL KARŞITI YAKLAŞIMIN ANALİTİK ÇERÇEVESİ **67**
3.1 Analitik Çerçevenin Kuramsal Temelleri 69
3.2 Analitik Çerçevenin Oluşturulması 73
3.3 Analitik Çerçevenin Eksenleri 78
3.3.1 Katmanlaşma ekseni 78
3.3.2 Ötekileştirme ekseni 83
3.4 Analitik Çerçevenin Alan Çalışmasına Uyarlanması 89
4. ALAN ÇALIŞMASI: KARAKÖY PERŞEMBE PAZARI **95**
4.1 Perşembe Pazarı'nın Tarihsel Gelişimi 95
4.2 Perşembe Pazarı'nın Gelecek Endişesi ve Dönüşüm Senaryoları 106
4.3 Perşembe Pazarı Mevcut Durum Tespitleri 113
4.3.1 Gözlemlerin gerçekleştirilmesi 114
4.3.2 Derinlemesine görüşmelerin yapılması 130
5. TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME **145**
5.1 Analitik Çerçeve Üzerinden Bulguların Yorumlanması 146
5.1.1 Gözlemlerin yorumlanması 147
5.1.2 Derinlemesine görüşmelerin yorumlanması 158
5.2 Parsel Tipolojilerinin Karşılaştırmalı Tartışılması 170
5.3 Planlama ve Tasarım Çıkarımları 175

6. SONUÇ 179
KAYNAKLAR 187
EKLER 195
ÖZGEÇMİŞ 237

KISALTMALAR

CBS : Coğrafi Bilgi Sistemleri
İBB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi
SED : Sosyal Etki Değerlendirmesi
TMMOB : Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1: Tezin strüktürü. **3**
Şekil 1.2: Tezin bölümleri. **7**
Şekil 1.3: Metodolojinin aktarılması. **12**
Şekil 1.4: Tarama 1 ve Tarama 2 için uygulanan araştırma stratejisi, dahil etme ve hariç tutma kriterleri. **15**
Şekil 1.5: Kapsam belirleyici inceleme için makale seçimi süreci (Moher ve ark. 2009'dan alınıp teze uyarlanmıştır). **17**
Şekil 1.6: Seçilen 30 tam metin listesi. **19**
Şekil 1.7: Kod-alt kategori-kategori-kavram diyagramatik çözümlenmesi (Saldana, 2023'ten revize edilmiştir). **20**
Şekil 1.8: Alan çalışması için üretilen iş-zaman çizelgesi. **25**
Şekil 1.9: Başlangıçta tespit edilen sekiz alt bölge ve yirmi iki analiz birimi. **25**
Şekil 1.10: İncelenecek olan alt bölgelerin seçilmesi ve seçim kriterleri. **27**
Şekil 1.11: Parsel tipolojilerine göre görüşülen esnafların listesi. **28**
Şekil 2.1: Kenti şekillendiren steril kavramının ilişkisel gösterimi. **45**
Şekil 2.2: Mimarlık ve kir ilişkisini ele alan örneklerin incelenmesi. **59**
Şekil 2.3: Steril karşıtı yaklaşımının ilişkisel gösterimi. **62**
Şekil 3.1: Üçüncü bölüm strüktürü. **68**
Şekil 3.2: Keşifsel ve birincil veritabanı taramasıyla seçilen makalelerin içerik analizi. **70**
Şekil 3.3: İkincil veritabanı taramasıyla seçilen makalelerin içerik analizi. **71**
Şekil 3.4: 30 tam metnin tematik olarak analizlenmesi. **75**
Şekil 3.5: Analitik çerçevenin geliştirilme süreci. **76**
Şekil 3.6: Steril karşıtı yaklaşımın kuramsal ve mekânsal gelişim özeti. **77**
Şekil 3.7: Analitik çerçevenin birincil ekseni katmanlaşmanın bileşenleri ve referansları. **82**
Şekil 3.8: Analitik çerçevenin birincil ekseni katmanlaşmanın bileşenleri ve referansları. **87**
Şekil 3.9: Steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi. **88**
Şekil 3.10: Analitik çerçevenin alan çalışmasına uyarlanmasının aşamaları. **90**
Şekil 4.1: Karaköy'ün İstanbul'daki konumu ve Perşembe Pazarı'nın sınırları. ..**95**
Şekil 4.2: Çalışma alanı olarak Perşembe Pazarı. **96**
Şekil 4.3: a) Buondelmonti'nin haritası Galata bölgesi (Galeri Alfa Arşivi, akt. Eyice, 1994), b) Buondelmonti'nin haritası Galata bölgesi ve tarihi yarımada (İBB CBS Akademi, t.y.). **97**
Şekil 4.4: Helmuth von Moltke'nin 1839 tarihli İstanbul planı (Çelik, 2019). ..**100**
Şekil 4.5: Henri Prost'un 1937 tarihli İstanbul planı (Çelik, 2019). **102**
Şekil 4.6: Karaköy 1950 ve 1985 yıkımları (Eski İstanbul, t.y.). **103**
Şekil 4.7: Perşembe Pazarı ve mega projeler (Mega Projeler İstanbul, t.y.). **106**
Şekil 4.8: Kentsel yenileme ve kentsel canlandırma projeleri (İBB, 2016). **108**

Şekil 4.9: Üç bölge üzerinden 27 tasarım kodu (İBB, 2017a). **109**
Şekil 4.10: Ticari koridor, kıyı koridor ve canlandırma koridorları (İBB 2016). **110**
Şekil 4.11: On aşamalı yöntem (İBB, 2017b)..... **112**
Şekil 4.12: Steril karşıtı yaklaşım ve Perşembe Pazarı ilişkisi. **115**
Şekil 4.13: Perşembe Pazarı çalışma alanı krokisi. **117**
Şekil 4.14: Çalışma alanının 8 bölgeye ve 22 alt bölgeye ayrılması **118**
Şekil 4.15: Alt Bölge 1'in çözümlenmesi. **119**
Şekil 4.16: Alt Bölge 2'nin çözümlenmesi. **120**
Şekil 4.17: Alt Bölge 3'ün çözümlenmesi. **122**
Şekil 4.18: Alt Bölge 4'ün çözümlenmesi. **123**
Şekil 4.19: Alt Bölge 5'in çözümlenmesi. **125**
Şekil 4.20: Alt Bölge 6'nın çözümlenmesi. **126**
Şekil 4.21: Alt Bölge 7'nin çözümlenmesi. **128**
Şekil 4.22: Alt Bölge 8'in çözümlenmesi. **129**
Şekil 4.23: Görüşülen esnaf profilleri ve görüşme yöntemleri. **131**
Şekil 4.24: Bitişik nizam parsel tipolojisi katılımcı profilleri. **133**
Şekil 4.25: Avlulu parsel tipolojisi katılımcı profilleri. **136**
Şekil 4.26: Köşe parsel tipolojisi katılımcı profilleri. **140**
Şekil 5.1: Seçilen 10 adet alt bölgenin vaziyet planındaki konumları. **147**
Şekil 5.2: Alt bölge 2/2 ve 2/4 steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi üzerinden çözümlenmesi. **149**
Şekil 5.3: Alt bölge 3/2 ve 8/2 steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi üzerinden çözümlenmesi. **150**
Şekil 5.4: Alt bölge 6/2 ve 6/4 steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi üzerinden çözümlenmesi. **152**
Şekil 5.5: Alt bölge 5 ve 7 steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi üzerinden çözümlenmesi **155**
Şekil 5.6: Alt bölge 4/1 ve 4/2 steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi üzerinden çözümlenmesi. **157**
Şekil 5.7: Bitişik nizam parsel tipolojisi tema-kategori-alt kategori-kod ilişkisi.**161**
Şekil 5.8: Avlulu parsel tipolojisi tema-kategori-alt kategori-kod ilişkisi. **163**
Şekil 5.9: Köşe parsel tipolojisi tema-kategori-alt kategori-kod ilişkisi. **166**
Şekil 5.10: Yeni eklenen kodlarla steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi. .. **167**
Şekil 5.11: Steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesinin gelişim süreci. **169**
Şekil 5.12: Gözlem verilerinin parsel tipolojilerine göre karşılaştırmalı değerlendirme tablosu. **171**
Şekil 5.13: Görüşme verilerinin parsel tipolojilerine göre karşılaştırmalı değerlendirme tablosu. **172**
Şekil 5.14: Mekansal tipolojilerin karşılaştırmalı okunması. **174**

KENTSEL STERİLİZASYONA KARŞI KURAMSAL VE MEKÂNSAL BİR OKUMA: PERŞEMBE PAZARI ÖRNEĞİ

ÖZET

Kentler, sürekli olarak yapım ve yıkım döngüleri içinde şekillenen, çok katmanlı değişim ve dönüşüm süreçlerine sahne olmaktadır. Modern mimarlığın "sağlık, hijyen ve temizlik" ilkeleri etrafında şekillenen tasarım anlayışı, düzen, kontrol ve standartlaşmayı esas alan "steril" bir mekânsal üretim paradigması ortaya koymuştur. Ancak bu yaklaşım, mekânsal ve toplumsal çeşitliliği sınırlandırması, gündelik yaşam pratiklerini zayıflatması ve yerin özgünlüğünü bastırması nedeniyle giderek artan biçimde eleştirilmektedir. Bu tez, söz konusu eleştiriler doğrultusunda geliştirilen "steril karşıtı" yaklaşımı ele alınmakta, "kir[li]" kavramı üzerinden bu yaklaşımın kentsel tasarım ve mekânsal üretim süreçlerine nasıl alternatif bir okuma ve üretim imkânı sunduğunu tartışmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, steril karşıtı yaklaşımın fiziksel, toplumsal, zamansal ve kültürel mekân deneyimlerini nasıl yeniden üretebileceğini ortaya koymak ve bu doğrultuda kentsel dönüşüm pratiklerine alternatif kuramsal ve mekânsal bir okuma geliştirmektir. Çalışma, üç temel araştırma sorusu etrafında yapılandırılmıştır: i) "Kentsel dönüşümün düzen ve temizlik ideolojisi, mekânsal sterilizasyon politikalarını hangi biçimlerde üretmekte ve bu politikalar kentin çok katmanlı yapısını nasıl bastırmaktadır?" ii) "Steril karşıtı bir yaklaşım, katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinden beslenerek tasarım pratiklerinde nasıl bir yeniden üretim mekanizması oluşturabilir ve bu yaklaşım kentsel dönüşüm projeleri için nasıl bir öneri geliştirebilir?" iii) "Karaköy Perşembe Pazarı'ndaki farklı parsel tipolojilerinde (avlulu, bitişik, köşe) gözlemlenen kirli olgular, steril karşıtı yaklaşım çerçevesinde çözümlendiğinde kentsel dönüşüm karşısında nasıl mekânsal stratejilere dönüşmektedir?"

Bu tez, keşfedici ve kuram yönlendirmeli nitel bir araştırma olarak kurgulanmıştır. Araştırma süreci üç aşamada ilerlemiştir. İlk aşamada kapsam belirleyici *(scoping)* literatür taraması gerçekleştirilmiş ve "kir" kavramının mimarlık ve kentsel tasarım literatüründeki konumlanışı analiz edilmiştir. İkinci aşamada, literatürden elde edilen tematik örüntüler doğrultusunda "katmanlaşma" ve "ötekileştirme" eksenlerine dayanan steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi geliştirilmiştir. Üçüncü aşamada ise geliştirilen bu analitik çerçeve, Karaköy Perşembe Pazarı örnekleminde karşılaştırmalı vaka analizi yöntemiyle mekânsal bağlamda değerlendirilmiştir. Alan çalışmasında fenomenolojik gözlem, tipomorfolojik analiz ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme teknikleri birlikte kullanılmış; elde edilen veriler kuram yönlendirmeli tematik analiz yaklaşımıyla çözümlenmiştir.

Araştırma bulguları, "kirli" olarak tanımlanan öğelerin yalnızca düzensizlik ya da bozulma göstergeleri olmadığını; aksine mekânsal, toplumsal ve kültürel düzeylerde üretken ve dönüştürücü potansiyeller taşıdığını ortaya koymaktadır. Farklı parsel tipolojileri üzerinden gerçekleştirilen karşılaştırmalı analiz, katmanlaşma ve

ötekileştirme süreçlerinin mekânsal bağlama bağlı olarak farklı yoğunluk ve biçimlerde ortaya çıktığını göstermektedir. Avlulu parsellerin tarihsel süreklilik, mekânsal aidiyet ve kolektif hafıza üzerinden güçlü bir katmanlaşma ürettiği; buna karşılık bitişik nizam parsellerde dönüşüm baskısı, kullanım değişimleri ve yeni kullanıcı profilleri üzerinden ötekileştirme süreçlerinin belirginleştiği tespit edilmiştir. Köşe parsellerin ise bu iki durum arasında eşik oluşturan hibrit mekânsal karakterler ürettiği görülmüştür.

Bu bulgular, "kir" kavramının yalnızca fiziksel bir durum olarak değil; mekânsal üretimin çok katmanlı yapısını görünür kılan, kullanıcı deneyimleri aracılığıyla yeniden anlamlandırılan ve kentsel dönüşüm süreçlerinde alternatif stratejiler üretme potansiyeli taşıyan bir analitik araç olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda çalışma, kirin "yerinden edilmesi gereken bir problem" olmaktan ziyade, mekânsal süreklilik, aidiyet ve gündelik yaşam pratiklerinin taşıyıcısı olan üretken bir bileşen olarak yeniden düşünülmesini önermektedir.

Tezin en önemli katkısı, kir kavramını mimarlık ve kentsel tasarım literatüründe sabit ve normatif bir kategori olmaktan çıkararak, katmanlaşma ve ötekileştirme süreçleri üzerinden ilişkisel ve üretken bir mekânsal analiz aracı olarak yeniden tanımlamasıdır. Bu doğrultuda geliştirilen steril karşıtı yaklaşım, kentsel dönüşümün baskın sterilizasyon paradigmasına karşı, bastırılmış fiziksel, toplumsal, kültürel ve zamansal katmanları yeniden görünür kılan alternatif bir analitik çerçeve önermektedir. Bu çerçeve, mekânsal düzenin yalnızca fiziksel iyileştirme üzerinden değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel katılımı teşvik eden çok katmanlı bir bütünleşme süreci olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak tez, steril karşıtı tasarım anlayışının kentte farklılıkların bastırıldığı değil, aksine üretken birer tasarım girdisi olarak değerlendirildiği alternatif bir paradigma sunduğunu ileri sürmektedir. Karaköy Perşembe Pazarı örneği, bu paradigmanın mekânsal karşılıklarını görünür kılan deneysel bir alan olarak değerlendirilmekte ve benzer dönüşüm baskısı altındaki kentsel alanlar için eleştirel ve uygulanabilir bir öneri sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Steril, steril karşıtı, kir, kentsel dönüşüm, Perşembe Pazarı.

A THEORETICAL AND SPATIAL READING AGAINST URBAN STERILIZATION: THE CASE OF PERŞEMBE PAZARI

SUMMARY

This thesis critically examines how ideologies such as “order,” “cleanliness,” “control,” and “standardization” have become increasingly dominant in contemporary processes of urban change and transformation, and how these ideologies shape spatial production. Historically, cities have existed as dynamic, continuously reproduced environments in which different social groups, temporal layers, spatial traces, and everyday practices coexist and interact. However, particularly with the modernization process, the principles of health, hygiene, rationality, and efficiency have gained a central position in architecture and urban design, leading to the treatment of space as a controllable, regulated, and standardizable object. This approach, shaped around ideals such as purity, openness, order, and purification, has gradually produced a spatial sterilization regime that operates not only through physical interventions but also through the regulation of social life.

Within this framework, phenomena such as “dirt,” “disorder,” “waste,” “deterioration,” “density,” and “chaos” have been framed not merely as physical irregularities but as social and spatial threats requiring elimination. Drawing on critical perspectives in urban theory —particularly those addressing the production of space (Lefebvre), neoliberal urban transformation (Harvey), and the cultural construction of dirt and purity (Douglas)—the thesis argues that the sterile spatial understanding produced by modern architectural and planning practices suppresses the multi-layered structure of the city, everyday practices, user interventions, and historical continuity. It further demonstrates that interventions driven by ideologies of order and cleanliness, especially within neoliberal urban transformation processes, lead to spatial homogenization, reduced user diversity, social exclusion, and the erasure of place-specific identities.

Against this backdrop, the study is grounded in the need to develop an alternative conceptual and spatial framework that challenges sterilization-oriented spatial production. The central aim of this thesis is to develop and theorize an “anti-sterile approach” that reinterprets the concept of “dirt” as a productive spatial condition and to propose a conceptual and spatial approach that can inform alternative urban transformation practices. In doing so, the study moves beyond critique and contributes to the development of a new analytical and design-oriented framework for understanding and engaging with urban space.

The research is structured around three main questions. First, it investigates how the ideology of order and cleanliness produces spatial sterilization policies through specific tools, discourses, and interventions, and how these processes suppress the physical, social, cultural, and temporal layers of the city. Second, it examines how an anti-sterile approach, informed by processes of stratification and othering, can generate alternative mechanisms of spatial reproduction in design practices and contribute to

the development of a new approach of urban transformation. Third, it explores how "dirty" phenomena observed in the case of Karaköy Perşembe Pazarı can generate spatial strategies in response to of transformation pressures when interpreted through the of an anti-sterile framework.

The study adopts an exploratory and theory-driven qualitative research design. The exploratory nature of the research stems from the need to conceptualize the anti-sterile approach, which remains underdeveloped in architectural and urban design discourse. The theory-driven approach ensures that the research process is structured along conceptual axes derived from the literature, allowing for a continuous and iterative interaction between the theoretical framework and empirical data.

The research process unfolds in three main stages. In the first stage, a scoping literature review is conducted to map how the concept of "dirt" is addressed across architecture, urban studies, cultural theory, and art. This stage critically examines the relationship between modernist planning approaches and ideologies of order, control and purification, and identifies the mechanisms through which sterilization policies are produced. In the second stage, a conceptual approach of the anti-sterile approach is developed based on the thematic patterns identified in the literature. This approach is structured around two main analytical axes: "stratification" and "othering." Stratification refers to temporal accumulations, traces of use, spatial continuity, and everyday practices, while othering refers to the exclusion of users, functions, and spatial conditions within transformation processes. By bringing these axes together, the study demonstrates that sterilization processes operate not only through physical interventions but also through social-cultural exclusion mechanisms. In the third stage, the conceptual approach is evaluated in a spatial context through a comparative case study conducted in Karaköy Perşembe Pazarı. The site is selected due to its historical layering, ongoing transformation pressures, diverse user profiles, and embedded production relations. The fieldwork employes a combination of phenomenological observation, typomorphological analysis, and in-depth semi-structured interviews. Observations focus on documenting traces of use, material accumulations, temporary structures, spatial articulations, and everyday practices, while typomorphological analysis examines building-plot relationships and spatial organization across courtyard, contiguous, and corner plots. Interviews provide insight into users' perceptions of transformation, their relationships with space, and the meanings they attribute to conditions defined as "dirty".

The collected data are analyzed using a theory-driven thematic analysis approach, in which stratification and othering serve as the primary analytical categories. The analysis integrates physical, social, cultural, and temporal dimensions, and establishes relationships between observational and interview data. The findings reveal that phenomena labeled as "dirty" are not merely signs of deterioration or disorder, but complex spatial conditions that generate multiple meanings within user experiences. The comparative analysis demonstrates that stratification and othering processes manifest differently across plot typologies. Courtyard plots produce strong stratification through historical continuity, collective memory, and spatial belonging where aging and irregularities are often perceived as valuable elements of spatial character. In contrast, adjacent plots exhibit more visible processes of othering, driven by transformation pressures, changes in use, tourism, and shifting user profiles. Corner plots display a hybrid condition, functioning as threshold spaces where both stratification and othering coexist.

One of the most important findings of the study is the reinterpretation of “dirt” within the context of everyday spatial experience. The research shows that conditions such as waste, density, disorder, or physical deterioration are not universally perceived as negative; rather, they can function as carriers of continuity, belonging, production culture, and spatial memory. This finding challenges the dominant assumption that cleanliness and order inherently produce better spatial environments and instead suggests that elements excluded by sterile spatial practices are fundamental indicators of urban vitality and diversity.

In this respect, the study contributes to the literature in three main ways. First, it reconceptualizes “dirt” as a relational and productive analytical category, rather than a fixed and negative condition. Second, it develops a conceptual framework based on stratification and othering, offering a new lens for understanding spatial production in urban transformation processes. Third, it proposes an anti-sterile spatial approach that integrates physical, social, cultural, and temporal dimensions, thereby expanding the scope of design thinking beyond formal and aesthetic considerations.

In conclusion, the thesis argues that the anti-sterile approach offers an alternative spatial paradigm in architecture and urban design. This paradigm conceptualizes space not as a fixed, homogeneous, and controllable entity, but as a dynamic and multi-layered process shaped by the coexistence of diverse users, practices, and temporalities. By reframing “dirt” as a productive design input, the study challenges sterilization-oriented urban transformation practices and proposes a more inclusive, context-sensitive, and adaptive approach to spatial production. The case of Karaköy Perşembe Pazarı serves as an experimental ground that makes visible the spatial implications of this approach and provides a transferable approach for urban areas facing similar transformation pressures.

Keywords: Sterile, anti-sterile, dirt, urban transformation, Perşembe Pazarı.

1. GİRİŞ

Kentler tarihsel olarak sağlık, düzen ve güvenlik idealleri doğrultusunda şekillenmiş; özellikle 19. yüzyılda gelişen kamusal sağlık odaklı planlama yaklaşımlarıyla birlikte temizlik, modern kentsel yönetimin temel araçlarından biri haline gelmiştir. Modernist planlama paradigması ise kenti rasyonel, düzenli, kontrollü ve arındırılmış bir mekân olarak kurgulamış; bu yaklaşım zamanla yalnızca fiziksel hijyen uygulamalarıyla sınırlı kalmayarak toplumsal düzenleme stratejilerine de dönüşmüştür. Özellikle neoliberal politikalarla yeniden biçimlenen bu sağlık ve düzen söylemleri, "temizlik", "düzen" ve "kontrol" kavramları etrafında kurumsallaşarak kentleri homojenleştiren ve farklılıkları bastıran bir mekânsal üretim anlayışını yaygınlaştırmıştır. Bu bağlamda steril kentsel üretim, yalnızca fiziksel çevrenin düzenlenmesini hedefleyen bir mücadele biçimi değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri, kullanıcı pratiklerini ve mekânsal belleği yeniden biçimlendiren bir iktidar mekanizması olarak işlemektedir. Bu anlayış, kentsel çeşitliliği, gündelik yaşam pratiklerini ve mekânsal belleğin çok katmanlı yapısını görünmez kılarken; direniş, âtıl kalma, eskime ve bozulma gibi süreçleri "istenmeyen" ve "düzensiz" olarak tanımlayarak mekânsal üretimin meşru sınırlarının dışına itmektedir. Bununla birlikte, bu dışlama süreçleri aynı zamanda baskılanan kullanıcı pratiklerini, alternatif mekânsal üretim biçimlerini ve kentsel belleğin sürekliliğini görünür kılan karşı üretim dinamiklerini de ortaya çıkarmaktadır.

Mevcut mimarlık ve kentsel tasarım literatürü incelendiğinde, sterilizasyon kavramının çoğunlukla hijyen politikaları, soylulaştırma süreçleri veya mekânsal kontrol mekanizmaları bağlamında ele alındığı; ancak fiziksel müdahaleler ile toplumsal ve kültürel dışlama süreçlerinin kesişiminde işleyen bütüncül bir mekânsal üretim mekanizması olarak yeterince kuramsallaştırılmadığı görülmektedir. Benzer şekilde "kir" olgusu da çoğu araştırmada sanitasyon sorunu, estetik düzensizlik ya da fiziksel bozulma olarak değerlendirilmekte; buna karşın mekânsal belleğin maddi izlerini, gündelik yaşam pratiklerini ve zamansal katmanlaşmayı görünür kılan ilişkisel bir analiz kategorisi olarak ele alınmamaktadır. Bu kuramsal boşluk, kentsel dönüşüm süreçlerinin ağırlıklı olarak fiziksel iyileştirme ve estetik düzenleme

ekseninde değerlendirilmesine yol açarken mekânın tarihsel, toplumsal ve kültürel katmanları ile bu katmanlar arasındaki çatışmalı ilişkilerin analitik olarak geri planda kalmasına neden olmaktadır.

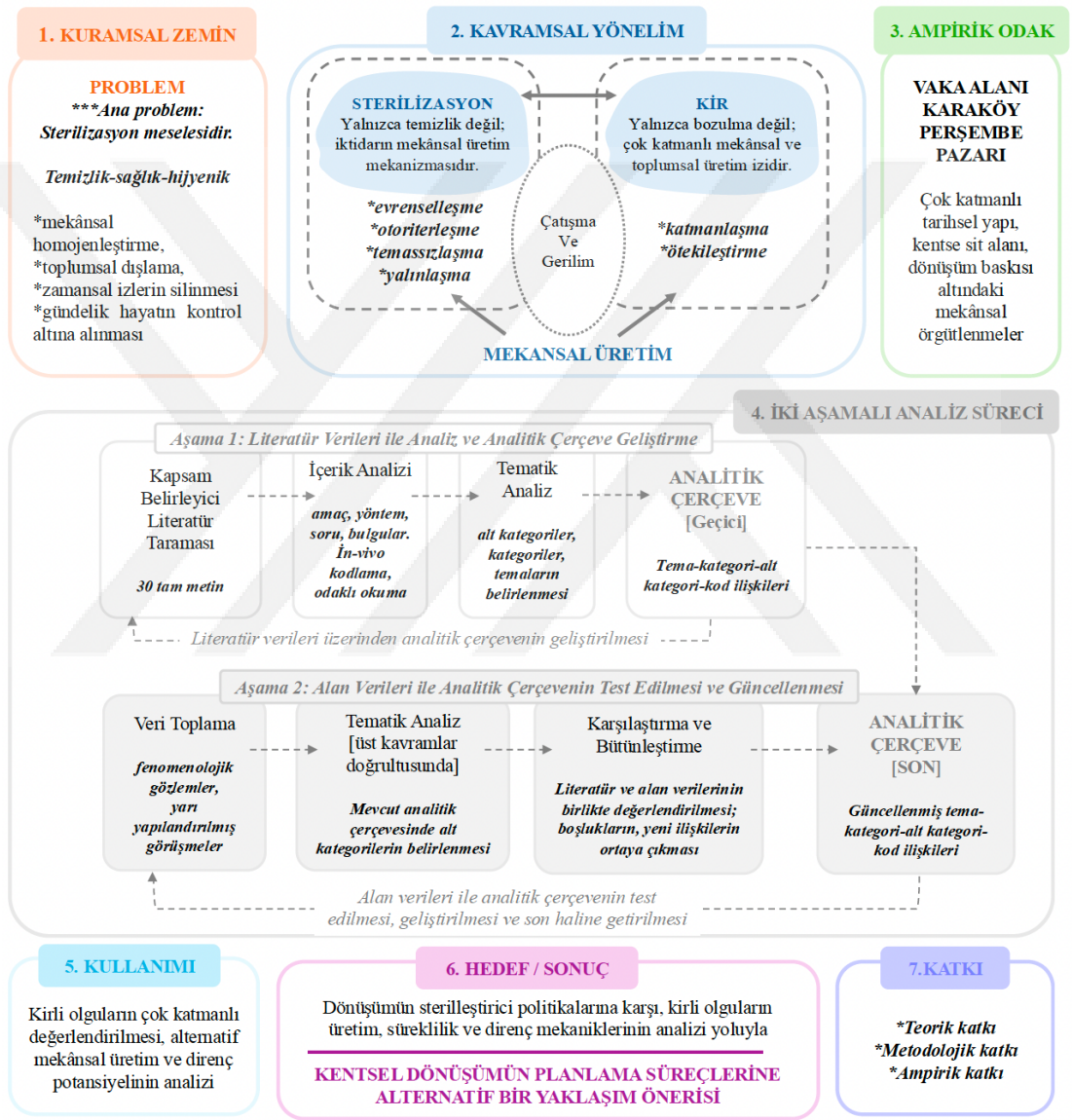
Bu tez, söz konusu kuramsal boşluktan hareketle, sterilizasyonu yalnızca bir temizlik pratiği olarak değil; mekânsal homojenleştirme, toplumsal dışlama, zamansal izlerin silinmesi ve gündelik yaşamın denetlenmesiyle ilişkili bir iktidar mekanizması olarak yeniden kavramsallaştırmaktadır. Bu doğrultuda geliştirilen steril karşıtı yaklaşım, kiri yalnızca bozulma, düzensizlik ya da fiziksel atık olarak değil, fiziksel, toplumsal, kültürel ve zamansal katmanların görünür hale geldiği, alternatif mekânsal üretim biçimlerini ve direnç pratiklerini açığa çıkaran ilişkisel bir analiz kategorisi olarak ele almaktadır. Böylece çalışma kir olgusunu; mekânsal belleğin, gündelik yaşamın ve çoğul mekânsal üretim süreçlerinin okunmasını mümkün kılan üretken bir kavramsal araç olarak yeniden değerlendirmektedir.

Bu çerçevede tezin temel savı, kentsel dönüşümün sterilleştirici politikalarına karşı, kirin korunması, dönüştürülmesi ve yeniden yorumlanması üzerinden alternatif bir mekânsal okuma ve üretim yaklaşımının geliştirilebileceğidir. Bu yaklaşım, kentsel dönüşümü yalnızca fiziksel çevrenin yeniden düzenlenmesine indirgememekte, aynı zamanda toplumsal ilişkileri, mekânsal belleği ve gündelik yaşam pratiklerini yeniden biçimlendiren politik bir müdahale süreci olarak değerlendirmektedir. Buna karşılık kir, bastırılan tarihsel katmanları ve gündelik yaşamın izlerini görünür kılan; sterilleştirici mekânsal üretime yönelik eleştirel bir analiz olanağı sunan üretken bir kavramsal araç olarak ele alınmaktadır.

Çalışmanın ampirik odağını oluşturan Karaköy Perşembe Pazarı, kentsel sit alanı statüsü, çok katmanlı tarihsel yapısı ve dönüşüm baskısı altında bulunan mekânsal örgütlenmesiyle, steril karşıtı yaklaşımın mekânsal karşılıklarının okunabildiği özgün bir örnek alan sunmaktadır. Bu bağlamda çalışma, fenomenolojik gözlemler, tipomorfolojik analizler ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler aracılığıyla bölgedeki "kirli" olguların nasıl üretildiğini, nasıl sürdürüldüğünü ve kentsel dönüşüm karşısında nasıl bir direnç mekaniği oluşturduğunu analiz etmektedir.

Bu tez üç temel katkı ortaya koymaktadır. İlk olarak, sterilizasyon kavramını mimarlık ve kentsel tasarım literatüründe bütüncül bir kuramsal çerçeve içinde yeniden ele almakta ve steril karşıtı yaklaşımı kavramsallaştırarak mekânsal dönüşüm süreçlerinin

değerlendirilmesine yönelik yeni bir analitik çerçeve geliştirmektedir. İkinci olarak, literatürden türetilen analitik çerçeveyi gözlem ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerle yinelemeli biçimde ilişkilendiren, farklı veri türlerinin bütüncül olarak analiz edilmesini mümkün kılan ve benzer araştırmalara aktarılabilir nitelikte bir metodolojik yaklaşım önermektedir. Üçüncü olarak ise, Karaköy Perşembe Pazarı örneği üzerinden sterilizasyon süreçlerinin fiziksel, toplumsal, kültürel ve zamansal boyutlarını bütüncül biçimde ortaya koyarak, benzer dönüşüm baskısı altındaki kentsel alanların değerlendirilmesine katkı sağlayacak özgün ampirik bulgular sunmaktadır (Şekil 1.1).

Şekil 1.1: Tezin strüktürü.

Bu yönüyle tez kentsel dönüşümün disiplinci ve homojenleştirici mantığına karşı, mekânsal çoğulluğu, belleği ve gündelik yaşam pratiklerini merkeze alan eleştirel bir yaklaşım geliştirmektedir. Böylece steril karşıtı yaklaşımın yalnızca kuramsal bir tartışma çerçevesi değil, aynı zamanda mekânsal dönüşüm süreçlerinin analizine, değerlendirilmesine ve tasarımına katkı sunabilecek alternatif bir düşünme zemini olduğunu ortaya koymaktadır.

1.1 Tezin Problemi ve Gerekçesi

Kentler, iktidar ve otorite mekanizmaları tarafından sürekli yeniden üretilen, yıkılıp yeniden yapılan dinamik yapılar olarak dönüşüm süreçlerinin merkezinde yer almaktadır. Günümüzde kentsel dönüşüm politikaları; kamusal alan düzenlemeleri, cephe yenilemeleri, sokak sağlıklaştırma uygulamaları ve güvenlik temelli müdahaleler aracılığıyla kent dokusunun "temizlenmesi", "düzenlenmesi" ve "iyileştirilmesi" söylemiyle meşrulaştırılmaktadır. Ancak bu süreçler çoğu zaman mekânın çok katmanlı yapısını, tarihsel izlerini, gündelik pratiklerini ve heterojen toplumsal ilişkilerini bastırmakta; kentsel yüzeyleri homojenleştirerek "steril" bir mekânsal düzen üretmektedir. Bu bağlamda araştırmanın temel problemi, kentsel dönüşüm süreçlerinde işleyen "düzen" ve "temizlik" ideolojilerinin, mekânsal sterilizasyon politikaları aracılığıyla kentin fiziksel, toplumsal, kültürel ve zamansal katmanlarını nasıl bastırdığı ve bu sürecin mimarlık ve kentsel tasarım literatüründe neden bütüncül bir kuramsal çerçeveye kavuşturulamadığı sorusunda yoğunlaşmaktadır.

Tezin temel problemi sterilizasyon olgusudur. Bu çalışma, sterilizasyonu yalnızca bir temizlik pratiği olarak değil; mekânsal homojenleştirme, toplumsal dışlama, zamansal izlerin silinmesi ve gündelik yaşamın denetlenmesiyle ilişkili bir iktidar mekanizması olarak ele almaktadır. Bu çerçevede sterilizasyon, belirli mekânsal düzenleri, kullanım biçimlerini ve toplumsal pratikleri meşrulaştıran normatif bir mekânsal üretim süreci olarak kavramsallaştırmaktadır. Sterilizasyon süreçlerinde "kir" olarak kodlanan olgu ise literatürde çoğunlukla sanitasyon sorunu, estetik düzensizlik ya da fiziksel bozulma olarak değerlendirilmektedir. Oysa bu tezde kir; mekânsal belleğin maddi izlerini, gündelik yaşam pratiklerinin sürekliliğini, toplumsal gerilimlerin mekânsal yansımalarını ve zamansal katmanlaşmayı görünür kılan çok katmanlı bir analiz kategorisi olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda sterilizasyon ve kir, birbirinden

bağımsız olgular değil, karşılıklı olarak birbirini üreten ilişkisel kavramlar şeklinde değerlendirilmektedir. Sterilizasyon, belirli mekânsal düzenleri meşrulaştırırken bu düzenin dışında kalan unsurları ¨kir¨ olarak tanımlayarak dışlama ve denetim mekanizmalarını üretmektedir. Buna karşılık kir, sterilizasyonun ortadan kaldırmayı hedeflediği edilgen bir atık değil; steril mekânsal düzenin sınırlarını görünür kılan, bastırılmış tarihsel, toplumsal ve mekânsal katmanları açığa çıkaran eleştirel bir analiz kategorisi olarak değerlendirilmektedir.

Mimarlık ve kentsel tasarım literatüründe yapılan çalışmalar incelendiğinde, sterilizasyon kavramının çoğunlukla hijyen politikaları, soylulaştırma süreçleri ve mekânsal kontrol tartışmaları içinde parçalı biçimde ele alındığı görülmektedir. Bu durum sterilizasyonun fiziksel müdahale biçimleri ile toplumsal ve kültürel arındırma stratejilerinin kesişiminde işleyen çok katmanlı bir mekânsal üretim mekanizması olarak yeterince kuramsallaştırılamadığını göstermektedir. Benzer şekilde, kir kavramı da çoğu çalışmada teknik, hijyenik ya da estetik bir sorun olarak ele alınmakta; mekânsal üretim süreçleriyle kurduğu çok boyutlu ilişkiler analitik olarak görünür kılınmamaktadır. Bu eksiklik, kentsel dönüşüm süreçlerinin ağırlıklı olarak fiziksel iyileştirme ve estetik düzenleme çerçevesinde değerlendirilmesine yol açmakta; mekânın bastırılan katmanlarının, heterojen yapısının ve çatışmalı ilişkilerinin sistematik biçimde analiz edilmesini engellemektedir. Dolayısıyla bu araştırmanın gerekçesi, sterilizasyon ve kir kavramlarının mimarlık ve kentsel tasarım literatüründe çoğunlukla parçalı ve indirgemeci biçimlerde ele alınmasına karşı eleştirel bir müdahale geliştirme ihtiyacına dayanmaktadır.

Bu doğrultuda araştırma, literatürdeki bu kuramsal boşluğa gidermek amacıyla kir olgusunu yeniden kavramsallaştırmayı önermektedir. Çalışma, kiri yalnızca dışlanması gereken bir durum olarak değil; ötekileştirme ve katmanlaşma süreçleri üzerinden okunabilen, mekânsal üretimin bastırılmış katmanlarını görünür kılan analitik bir kategori olarak yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda araştırma sterilizasyon süreçlerini görünür kılarak, bu süreçlerin mekânsal üretim üzerindeki etkilerini çok katmanlı bir çözümleme aracılığıyla ortaya koymayı ve mimarlık ile kentsel tasarım disiplinleri için alternatif bir kuramsal okuma zemini oluşturmayı hedeflemektedir.

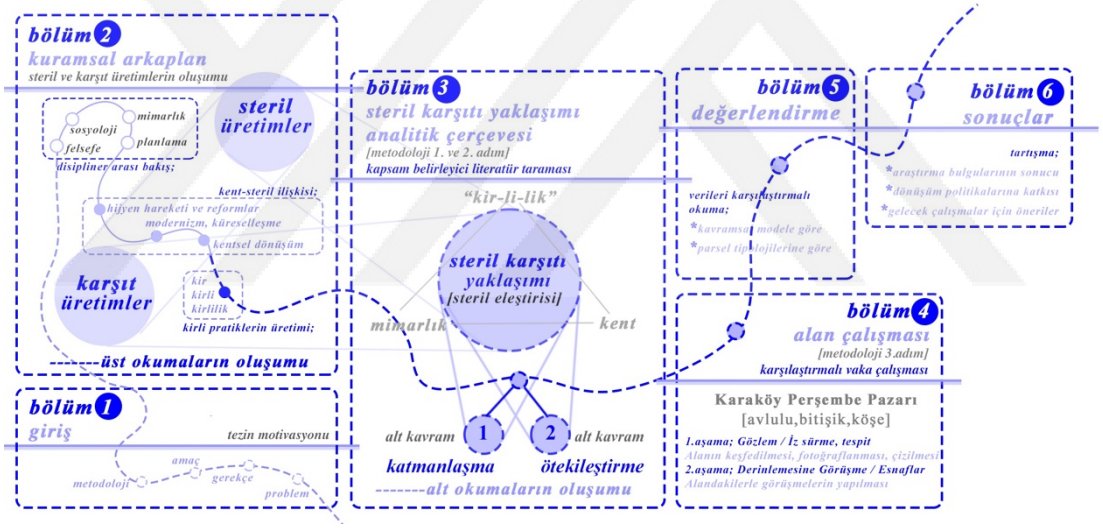
1.2 Tezin Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmanın amacı, "sterilizasyon" politikalarını eleştirel bir çerçevede yeniden değerlendirmek ve bu politika karşısında "kirli" olguların barındırdığı mekânsal, toplumsal, kültürel ve zamansal potansiyeller üzerinden alternatif bir tasarım ve okuma yaklaşımını kuramsallaştırmaktır. Bu doğrultuda tez, "steril karşıtı yaklaşım" olarak adlandırılan analitik çerçeveyi geliştirerek, kentin dönüşüm ve yıkım döngüleri içinde bastırılan, görünmez kılınan ya da dışlanan katmanlarını yeniden görünür hâle getirmeyi hedeflemektedir. Çalışma, kirli olguların üretken, çoğulcu ve çoğu zaman kendiliğinden ortaya çıkan dinamiklerini analiz ederek, bu dinamiklerin kentsel dönüşüm pratikleriyle nasıl yeniden ilişkilendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda tez, kir kavramını yalnızca fiziksel bir bozulma ya da düzensizlik durumu olarak değil; mekânsal belleğin taşıyıcısı, gündelik yaşam pratiklerinin süreklilik alanı ve toplumsal çoğulluğun mekânsal ifadesi olarak yeniden tanımlamaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda çalışma, kirli olanı dışlanması gereken bir unsur olmaktan çıkararak, kentsel mekânın çok katmanlı yapısını görünür kılan ve alternatif tasarım stratejilerine zemin hazırlayan üretken bir kategori olarak ele almaktadır. Bu yönüyle tez, kentsel dönüşüm süreçlerinde steril politikalar aracılığıyla bastırılan mekânsal olguların, aslında kentin doğal çeşitliliğinin ve toplumsal çoğulluğunun taşıyıcıları olduğunu ortaya koymakta; bu olguların tasarım süreçlerine entegre edilmesi durumunda daha kapsayıcı ve dirençli bir kentsel yapı üretilebileceğini ileri sürmektedir.

Çalışmanın kapsamı, bu kuramsal çerçevenin geliştirilmesi ve mekânsal bağlamda sınanması amacıyla çok katmanlı bir araştırma tasarımı üzerinden kurgulanmıştır. Bu doğrultuda tez hem kuramsal hem de ampirik düzlemde ilerleyen bir yapı sergilemektedir. Birinci bölüm, çalışmanın girişi niteliğindedir. Bu bölümde araştırmanın problemi ve gerekçesi ortaya konulmakta; çalışmanın amacı, kapsamı ve metodolojik çerçevesi açıklanmakta; ayrıca literatüre sağlayacağı özgün katkı tartışılmaktadır. İkinci bölümde "steril" kavramı disiplinler arası bağlamda tanımlanmakta ve mimarlık ile kentsel tasarım literatüründe nasıl ele alındığı kuramsal bir çerçeve içinde incelenmektedir. Bu bölümde ayrıca steril olana karşı bir direnç biçimi olarak ortaya çıkan "kir", "kirli" ve "kirlilik" kavramları mimarlık ve tasarım pratikleri üzerinden tartışılarak steril karşıtı yaklaşımın kuramsal temelleri

oluşturulmaktadır. Üçüncü bölüm, metodolojinin birinci ve ikinci aşamasını oluşturan kapsam belirleyici literatür taramasını ve analitik çerçevenin oluşturulmasını içermektedir. Bu bölümde literatürden elde edilen kavramlar ve tematik örüntüler doğrultusunda steril karşıtı yaklaşımı açıklayan analitik çerçeve geliştirilmekte ve bu çerçevenin bileşenleri sistematik biçimde ortaya konulmaktadır. Dördüncü bölümde ise; metodolojinin üçüncü aşaması olan alan çalışmasına yer verilmektedir. Bu kapsamda Karaköy Perşembe Pazarı çalışma alanı olarak seçilmiş; fenomenolojik gözlemler, tipomorfolojik analizler ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler aracılığıyla alanın mevcut mekânsal, toplumsal ve kültürel yapısı çok katmanlı biçimde incelenmiştir. Beşinci bölümde, üçüncü bölümde geliştirilen analitik çerçeve aracılığıyla dördüncü bölümde elde edilen bulgular çözümlenmekte; analitik çerçeve ile saha verileri arasındaki ilişkiler karşılaştırmalı ve yorumlayıcı bir şekilde değerlendirilmektedir. Altıncı ve son bölümde ise araştırmanın genel sonuçları ortaya konulmakta; steril karşıtı yaklaşımın kentsel dönüşüm politikalarına olası katkıları tartışılmakta ve gelecekte yapılabilecek çalışmalara yönelik öneriler sunulmaktadır (Şekil 1.2).

Şekil 1.2: Tezin bölümleri.

Bu kapsam dahilinde çalışma, ölçekler arası bir okuma geliştirmektedir. Makro ölçekte kentsel dönüşüm politikaları ve sterilizasyon ideolojisi ele alınırken; mezo ölçekte Karaköy Perşembe Pazarı'nın mekânsal organizasyonu ve dönüşüm dinamikleri incelenmekte; mikro ölçekte ise parsel tipolojileri ve gündelik kullanım pratikleri üzerinden kirli olguların mekânsal üretim biçimleri analiz edilmektedir. Bu çok ölçekli

yaklaşım, steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi farklı mekânsal düzlemlerde nasıl işlediğini ortaya koymayı mümkün kılmaktadır.

Öte yandan bu araştırma belirli sınırlılıklar çerçevesinde yürütülmüştür. Çalışma, ampirik olarak tek bir alanla —Karaköy Perşembe Pazarı— sınırlandırılmış olup, elde edilen bulguların genelleştirilmesi hedeflenmemektedir. Araştırma, nicel ölçüm ve istatistiksel analiz yöntemlerinden ziyade nitel ve yorumlayıcı bir yaklaşımı benimsemekte; kir kavramının tüm olası türlerini kapsamak yerine, mimarlık ve kentsel tasarım bağlamında anlam kazanan mekânsal ve kavramsal boyutlarına odaklanmaktadır. Bu nedenle çalışma, evrensel bir çerçeve önermekten ziyade, belirli bir bağlam üzerinden geliştirilen eleştirel ve kavramsal bir okuma olarak konumlandırılmaktadır.

1.3 Tezin Metodolojisi

Bu tez, keşfedici (Stebbins, 2001; Creswell, 2014) ve kuram yönlendirmeli (Maxwell, 2013) nitel bir araştırma desenine sahiptir. Keşfedici araştırmalar, henüz tam olarak tanımlanmamış ya da yeterince açıklığa kavuşturulmamış bir olgu ya da fenomen hakkında derinlemesine bilgi üretmeyi amaçlayan bir araştırma türüdür (Stebbins, 2001; George, 2023). Bu tür çalışmaların temel amacı, sınırlı ölçüde çalışılmış veya henüz yeterince kavramsallaştırılmamış olguların anlaşılmasını sağlayarak yeni kavramsal ilişkilerin ortaya çıkarılmasına katkı sunmaktır (Creswell, 2014). Bu doğrultuda çalışma, steril karşıtı yaklaşımının analitik çerçevesini geliştirebilmek amacıyla, literatürde "kir" olgusunun mimarlık ve kentsel tasarım pratikleri içindeki konumlanışını incelemekte ve bu olgunun tasarım pratikleriyle kurduğu ilişkileri ortaya koymayı hedeflemektedir.

Araştırma sürecinde benimsenen kuram yönlendirmeli yaklaşım kuramsal çerçevenin geliştirilmesi, araştırma sorularının oluşturulması ve kavramsal ilişkilerin kurulması süreçlerinde literatürden türetilen kavramların yönlendirici rol üstlenmesini sağlamaktadır (Maxwell, 2013). Bu bağlamda literatür yalnızca arka plan bilgisi sunan bir kaynak olarak değil, aynı zamanda araştırmanın analitik omurgasını kuran aktif bir bileşen olarak ele alınmıştır. Böylece çalışma tümdengelimsel *(deductive),* bir mantıkla ilerlerken saha verisi ile kuramsal çerçeve arasında yinelemeli *(iterative)* bir ilişki kurarak yorumlayıcı *(interpretive)* bir araştırma yaklaşımını benimsemektedir.

Bu yönüyle metodoloji, doğrusal ve sabit bir süreçten ziyade, veri ve kuram arasında sürekli geri besleme üreten dinamik bir yapı olarak kurgulanmıştır.

Bu kapsamda araştırmanın metodolojisi üç temel aşamada ilerlemektedir. İlk aşamada, kavramsal sınırları henüz netleşmemiş bir araştırma alanını sistematik biçimde haritalamak amacıyla kapsam belirleyici *(scoping)* literatür taraması gerçekleştirilmiştir (Arksey & O'Malley, 2005). İkinci aşamada, literatür taramasından elde edilen kavramlar ve tematik kategoriler analiz edilerek steril karşıtı yaklaşımı açıklayan analitik bir çerçeve geliştirilmiştir. Üçüncü aşamada ise geliştirilen analitik çerçeve, karşılaştırmalı vaka analizi yöntemi kullanılarak mekânsal bağlamda değerlendirilmiş ve alan çalışması üzerinden yorumlanmıştır (Flyvbjerg, 2006; Ragin, 2014). Bu yöntemsel yaklaşım, kir olgusunun mimarlık ve kentsel tasarım pratikleri içerisindeki çok boyutlu rolünü kavramsal ve mekânsal düzeylerde birlikte ele almayı mümkün kılmaktadır. Bu süreçte araştırmanın analitik çerçevesi, literatürden türetilen kavramlara dayalı olarak yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda analiz, kuram yönlendirmeli *(deductive)* tematik analiz yaklaşımıyla yürütülmüş; "katmanlaşma" ve "ötekileştirme" kavramları temel analitik eksenler olarak belirlenmiştir. Bu eksenler altında mekânsal izler, bellek, tarihsellik, materyalite, ekoloji ve sosyo-mekânsallık olmak üzere altı alt kategori tanımlanmıştır. Alan çalışmasından elde edilen veriler bu kategoriler doğrultusunda çözümlenmiş; veriler ile steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi arasında sistematik bir eşleştirme süreci yürütülmüştür. Bu bağlamda analiz süreci, yalnızca betimleyici bir düzeyde kalmamış, aynı zamanda yorumlayıcı ve kavramsal olarak yeniden kurucu bir nitelik kazanmıştır.

Tezin hipotezini *"Steril karşıtı bir yaklaşım, kentsel dönüşümün düzen ve temizlik ideolojisine karşı, katmanlaşma ve ötekileştirme süreçleriyle bastırılmış olan fiziksel, toplumsal, kültürel ve zamansal katmanları yeniden üretim mekanizmasına dönüştürür."* önermesi oluşturmaktadır. Bu hipotez doğrultusunda araştırma soruları üç ana eksende yapılandırılmıştır.

> *1. Kentsel dönüşümün düzen ve temizlik ideolojisi, mekânsal sterilizasyon politikalarını hangi biçimlerde üretmekte ve bu politikalar kentin fiziksel, toplumsal, kültürel ve zamansal katmanlarını nasıl bastırmaktadır?*
>
> *2. Steril karşıtı bir yaklaşım, katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinden beslenerek tasarım pratiklerinde yeniden üretim mekanizmalarına nasıl yön*

verebilir? Bu alternatif yaklaşım, kentsel dönüşüm projeleri için nasıl bir öneri geliştirebilir?

3. Karaköy Perşembe Pazarı'ndaki farklı parsel tipolojilerinde (avlulu, bitişik, köşe) gözlemlenen kirli olgular, steril karşıtı yaklaşım çerçevesinde çözümlendiğinde kentsel dönüşüm karşısında nasıl mekânsal stratejiler geliştirebilir?

Tezin birinci araştırma sorusu çalışmanın ana motivasyonunu oluşturmaktadır, bu bağlamda kentlerin değişim ve dönüşüm süreçlerinde "düzen" ve "temizlik" ideolojilerinin nasıl bir mekânsal sterilizasyon rejimi ürettiği ve bu rejimin kentin çok katmanlı yapısını hangi araçlar ve söylemler üzerinden bastırdığı sorgulanmaktadır. Bu soru literatür incelemesi üzerinden ele alınmış; sterilizasyon ideolojisinin tarihsel ve kuramsal temelleri analiz hem fiziksel müdahale biçimleri hem de toplumsal-kültürel arındırma stratejileri bağlamında analiz edilmiştir. Tezin ikinci ve üçüncü araştırma soruları ise steril karşıtı yaklaşımın tasarım pratikleri içerisindeki potansiyelini sorgulamaktadır. Bu bağlamda çalışma, katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinden beslenen bir yaklaşımın tasarım pratiklerinde nasıl bir yeniden üretim mekanizması oluşturabileceğini ve bu yaklaşımın kentsel dönüşüm projeleri için nasıl bir öneri geliştirebileceğini incelemektedir. Ayrıca Karaköy Perşembe Pazarı'nda yer alan farklı parsel tipolojilerinde (avlulu, bitişik ve köşe) gözlemlenen "kirli" olguların, steril karşıtı yaklaşım çerçevesinde çözümlendiğinde nasıl mekânsal stratejilere dönüştüğü araştırılmaktadır.

Bu kapsamda metodoloji iki aşama üzerinden gerçekleştirilen analiz süreci ile yapılandırılmıştır. İlk aşama, kapsam belirleyici literatür taramasının analiz edilmesidir. Bu aşamada "kir", "steril karşıtı yaklaşım", "katmanlaşma" ve "ötekileştirme" kavramlarının literatürde nasıl kurulduğu ve hangi tematik örüntüler üzerinden üretildiği analiz edilmiştir. Literatürden elde edilen veriler, içerik analizi ve tematik analiz teknikleri aracılığıyla incelenmiş; açık kodlar, alt kategoriler, kategoriler ve temalar arasındaki ilişkileri ortaya konularak araştırmanın başlangıç analitik çerçevesi oluşturulmuştur. Bu çerçeve, saha çalışmasına yönlendiren geçici bir kavramsal harita olarak kullanılmıştır. İkinci aşama ise alan çalışması verilerinin analiz edilmesidir. Alan verileri, literatürden geliştirilen üst kavramlar doğrultusunda yeniden tematik analize tabi tutulmuş; mevcut analitik çerçevede yer alan kategorilerin saha verisindeki karşılıkları test edilmiş, yeni alt kategoriler ve ilişkiler belirlenmiştir.

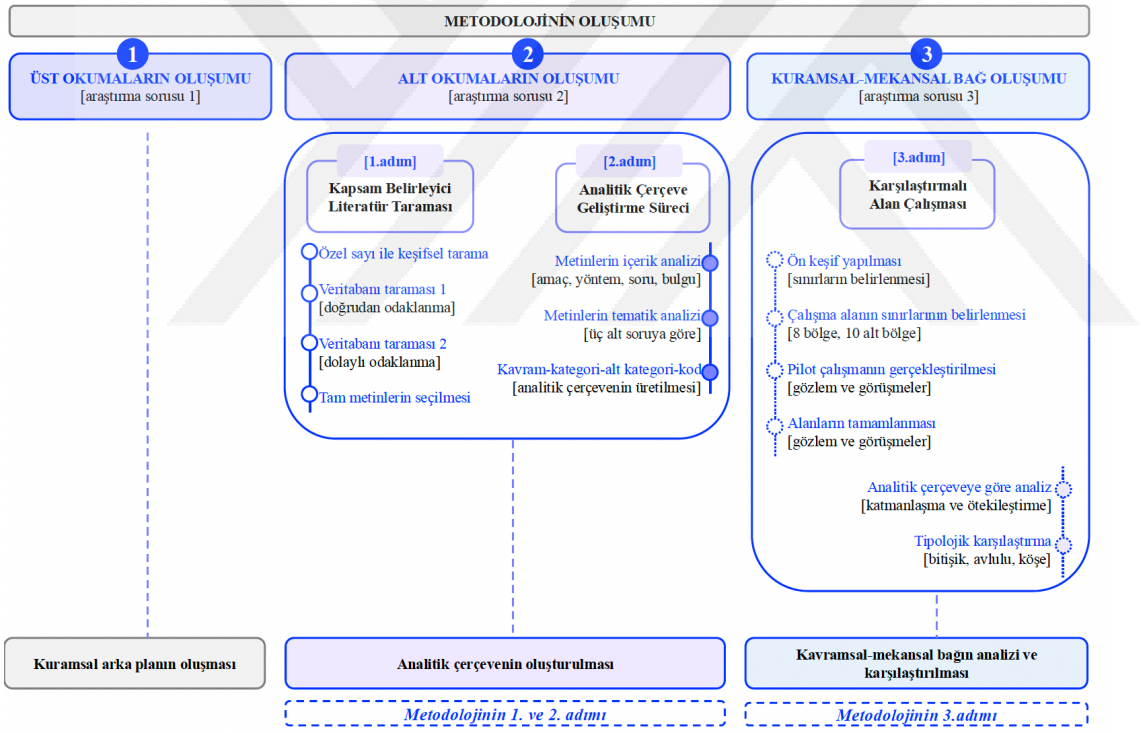
Ardından literatür bulguları ile alan bulguları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş, analitik çerçeve güncellenmiş ve nihai haline ulaştırılmıştır. Bu aşamada geliştirilen kavramsal çerçeve, somut mekânsal bağlam içerisinde incelenmiş ve saha verisi aracılığıyla yorumlanmıştır. Böylece araştırmada analitik çerçeve, literatürden türetilen statik bir yapı olarak değil; saha verisiyle sınanan, geliştirilen ve yeniden yapılandırılan dinamik bir analiz aracı olarak ele alınmıştır (Şekil 1.1).

Bu araştırmada kodlama süreci, klasik anlamda tamamen tümü varımsal bir analiz üretmek amacıyla değil, literatür verilerinin kendi içerisinde ürettiği anlam örüntülerini ortaya çıkararak araştırmanın kuramsal çerçevesini geliştirmek amacıyla kullanılmıştır. Araştırma kuram yönlendirmeli bir yaklaşımla tasarlanmış olmakla birlikte, literatür verilerinin yalnızca önceden belirlenmiş kavramsal kategori içerisinde değerlendirilmesi hedeflenmemiştir. Bu nedenle analiz sürecinin ilk aşamasında literatür verileri açık kodlama yoluyla çözümlenmiş; incelenen metinlerde tekrar eden ifadeler, kavramlar ve anlam örüntüleri mümkün olduğunca veriye sadık kalınarak tanımlanmıştır. Açık kodlama sonucunda elde edilen kodlar, benzerlikleri ve aralarındaki ilişkiler doğrultusunda alt kategoriler ve kategoriler altında bir araya getirilmiş; bu süreç sonucunda steril karşıt yaklaşımın analitik çerçevesi oluşturulmuştur. Analiz sürecinin ikinci aşamasında ise literatür incelemesinden elde edilen bu analitik çerçeve, alan çalışmasından elde edilen gözlem ve görüşme verilerin çözümlenmesinde tümdengelimsel bir kodlama çerçevesi olarak kullanılmıştır. Bu aşamada saha verileri, analitik çerçevede tanımlanan kavramlar, kategoriler ve alt kategoriler doğrultusunda kodlanmış; elde edilen kodlar kuramsal çerçeveyle karşılaştırılarak benzerlikleri, farklılıkları ve aralarındaki ilişkiler bakımından değerlendirilmiştir. Böylece araştırmada açık kodlama yoluyla literatür verilerinden analitik çerçevenin geliştirilmesi ve tümdengelimsel kodlama yoluyla bu çerçevenin saha verilerinin çözümlenmesinde kullanılması olmak üzere birbirini takip eden iki aşamalı bir analiz süreci yürütülmüştür.

Alan çalışması kapsamında veri toplama süreci iki temel veri türü üzerinden yürütülmüştür: fenomenolojik gözlemler ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler. Fenomenolojik gözlemler, mekânsal kullanım pratiklerini, gündelik yaşamın izlerini ve fiziksel eklemlenmeleri ortaya koymaya yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler ise, kullanıcıların mekânla kurduğu ilişkileri, dönüşüm algılarını ve “kirli” olgulara yükledikleri

anlamları anlamaya yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler, çalışma alanında aktif olarak bulunan kullanıcılar arasından kartopu örnekleme yöntemiyle seçilmiş; veri doygunluğu sağlanana kadar görüşmeler sürdürülmüştür.

Alan çalışmasından elde edilen nihai veriler sonrasında; her bir parsel tipolojisi için çözümleme tabloları oluşturulmuş ve bu tablolar üzerinden karşılaştırmalı analiz gerçekleştirilmiştir. Parsel tipolojilerinin belirlenmesi, ön saha çalışmaları ile tipomorfolojik incelemeler sonucunda; yapı-parsel ilişkileri, yapılaşma biçimleri, boşluk organizasyonu, erişim özellikleri ve kullanım örüntülerinin sistematik olarak değerlendirilmesiyle belirlenmiştir. Bu süreçte benzer mekânsal özellikler gösteren alanlar gruplandırılmış; çalışma alanındaki mekânsal en iyi temsil eden avlulu, bitişik ve köşe parseller analiz birimleri olarak seçilmiştir. Böylece tipolojiler, araştırma sorularının farklı mekânsal bağlamlarda karşılaştırmalı olarak incelenmesini sağlayan analitik örnekleme yaklaşımı çerçevesinde tamamlanmıştır. Bu kapsamda "kir" olgusunun ortaya çıkış biçimleri, mekânsal karşılıkları ve kentsel dönüşüm karşısında geliştirdiği direnç stratejileri sistematik olarak analiz edilmiştir (Şekil 1.3).

Şekil 1.3: Metodolojinin aktarılması.

Araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini artırmak amacıyla veri çeşitliliği sağlanmış; gözlem, görüşme ve mekânsal analiz verileri birlikte değerlendirilerek yöntemsel üçleme *(triangulation)* uygulanmıştır. Ayrıca, literatür ve saha verisi

arasında kurulan yinelemeli ilişki sayesinde steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi sürekli olarak yeniden değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Bu yaklaşım, araştırmanın analitik derinliğini artırırken, elde edilen bulguların tutarlılığını ve açıklayıcılığını güçlendirmektedir. Sonuç olarak geliştirilen metodolojik yaklaşım, kir kavramını yalnızca fiziksel bir durum olarak değil; mekânsal üretimin çok katmanlı yapısını anlamaya yönelik analitik bir araç olarak ele almaktadır. Bu yönüyle çalışma hem kuramsal hem de yöntemsel düzeyde literatüre katkı sunmakta ve kentsel dönüşüm süreçlerinin eleştirel biçimde yeniden değerlendirilmesine olanak tanımaktadır

1.3.1 Kapsam belirleyici literatür taraması

Bilimsel araştırmalarda literatür incelemelerinin niceliksel ve niteliksel olarak artış göstermesiyle birlikte, mevcut araştırma kanıtlarını sistematik biçimde toplama, değerlendirme ve sunma amacı taşıyan farklı inceleme yaklaşımları geliştirilmiştir. Sistematik derleme, meta-analiz, hızlı inceleme, geleneksel literatür incelemesi, anlatısal inceleme, araştırma sentezi, yapılandırılmış inceleme ve kapsam belirleyici çalışmalar bu yaklaşımlar arasında yer almaktadır (Arksey ve O'Malley, 2005). Bu farklı adlandırmalar zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmakta ve terminolojik bir iç içe geçme söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte, her bir yaklaşımın araştırma amacına, sorusuna ve kapsamına bağlı olarak farklı metodolojik avantajlar sunduğu bilinmektedir. Her ne kadar sistematik derleme bilimsel çalışmalarda yaygın bir yöntem olsa da bu tez kapsamında literatür taraması için kapsam belirleyici *(scoping)* bir yaklaşım tercih edilmiştir. Bunun temel nedenleri; araştırma sorusunun keşifsel ve kavramsal niteliğe sahip olması, çalışma konusunun literatürde henüz net sınırlarla tanımlanmamış olması ve kavramsal çeşitlilik gösteren bu alanın temel temalarını, yaklaşımlarını ve boşluklarını görünür kılmayı amaçlayan esnek bir yöntem gerektirmesidir. Bu bağlamda kapsam belirleyici literatür taramaları, özellikle kavramsal sınırları belirsiz ve disiplinler arası dağılmış araştırma alanlarında alanın genel haritasını çıkarmak açısından uygun bir metodolojik çerçeve sunmaktadır (Arksey ve O'Malley, 2005).

Kapsam belirleyici literatür taraması, belirli bir araştırma alanındaki bilgi üretiminin genel yapısını ortaya koymayı, temel kavramları ve tematik örüntüleri görünür kılmayı amaçlayan, keşifsel ve esnek bir inceleme yaklaşımıdır. Arksey ve O'Malley (2005) tarafından önerilen altı aşamalı çerçeve; araştırma sorusunun belirlenmesi, ilgili

çalışmaların belirlenmesi, çalışmaların seçilmesi, verilerin haritalanması, bulguların özetlenmesi ve raporlanması ile paydaş danışmanlığı aşamalarını içermektedir. Levac ve ark. (2010) ise bu çerçeveyi geliştirerek, daha iteratif ve yansıtıcı bir yapıya dönüştürmüş, özellikle araştırma sorusunun netleştirilmesi, çalışma seçim sürecinin şeffaflaştırılması ve verilerin yorumlanmasına ilişkin aşamaları güçlendirmiştir. Bu tez kapsamında söz konusu çerçevenin temel aşamaları benimsenmiş; ancak çalışmanın kuramsal odağı doğrultusunda paydaş danışmanlığı aşaması kapsam dışında bırakılmıştır.

Bu metodolojik çerçeve doğrultusunda çalışmaların belirlenmesi ve seçilmesi dört aşamada yürütülmüştür. İlk aşamada; konuya ilişkin kavramsal zemini oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen keşifsel okuma sürecidir. Bu kapsamda 2007 yılında *The Journal of Architecture* dergisinde yayımlanan *"Architecture and Dirt"* temalı özel sayı (Cilt 12, No 4), "kir" kavramının mimarlık ve tasarım pratikleri bağlamında ele alındığı öncü çalışmaların bir araya gelmesi açısından temel bir referans noktası olarak değerlendirilmiştir. Özel sayı kapsamında yer alan giriş yazısı ile toplam yedi makale incelenmiş, konu kapsamı dışında kalan bir çalışma elenmiş ve kalan altı makale keşifsel okuma seti olarak analiz sürecine dahil edilmiştir. Bu aşama, araştırmanın kavramsal başlangıç noktalarının belirlenmesi açısından kritik bir rol oynamıştır.

İkinci aşamada, literatürde "kir" ve "tasarım pratiği" ilişkisine doğrudan odaklanan çalışmaları belirlemek amacıyla bir veritabanı taraması gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan anahtar sözcük grubu, kavramın literatürdeki farklı karşılıklarını kapsayacak şekilde genişletilmiş ve eşanlamlı ifadeler arama stratejisine dahil edilmiştir. Belirlenen sözcük grubu;

> *("dirt" OR "dirty" OR "dirtness" OR "filthy" OR "impure" OR "unclean" OR "grimy" OR "messy" OR "non-sterile" OR "antisterile" OR "anti-sterile" OR "de-sterile" OR "desterilized") AND (architecture OR "architectural design" OR "spatial design" OR "design practice" OR "urban design" OR "built environment" OR "architectural theory")*

03.01.2026 tarihinde Scopus ve Web of Science veritabanlarında taranmıştır. Scopus veritabanında, başlık, özet ve anahtar kelimeler alanlarında yapılan taramada 872 kayıt elde edilmiş; yıl (2006-2026: 783 adet), belge türü (makale: 359 adet), dil (İngilizce: 340 adet) ve alan filtreleri (sosyal bilimler, mühendislik, sanat ve beşerî bilimler,

malzeme bilimi, çevre bilimleri) uygulandıktan sonra bu sayı 208 makaleye düşürülmüştür. Web of Science veritabanında gerçekleştirilen taramada ise 534 kayıt elde edilmiş, yıl (2006-2026), belge türü (makale), dil (İngilizce) ve ilgili alan filtreleri (mimarlık, malzeme bilimi, çevre çalışmaları, kentsel çalışmalar, çok disiplinli bilimler, çevre bilimi, çok disiplinli beşerî bilimler, sanat, bölgesel kentsel planlama, sosyoloji, alan çalışmaları, disiplinler arası sosyal bilimler, kültür çalışmaları, ekoloji) uygulanmasının ardından 87 makale belirlenmiştir. İki veritabanı arasında tekrar eden kayıtların çıkarılması sonucunda toplam 237 makale analiz için seçilmiştir (Şekil 1.4).

Bileşenler	TARAMA 1 (03.01.2026) Detaylar	TARAMA 2 (30.01.2026) Detaylar
Kullanılan Veritabanı	Scopus, Web of Science	Scopus, Web of Science
Arama Stratejisi	*("dirt" OR "dirty" OR "dirtness" OR "filthy" OR "impure" OR "unclean" OR "grimy" OR "messy" OR "non-sterile" OR "antisterile" OR "anti-sterile" OR "de-sterile" OR "desterilized") AND (architecture OR "architectural design" OR "spatial design" OR "design practice" OR "urban design" OR "built environment" OR "architectural theory")*	*("dirt" OR "dirty" OR "dirtness" OR "filthy" OR "impure" OR "unclean" OR "grimy" OR "messy" OR "non-sterile" OR "antisterile" OR "anti-sterile" OR "de-sterile" OR "desterilized")* ***kavramsal genişletme amacıyla mimarlık bağlamı sınırlaması uygulanmamıştır.***
Arama Alanı	Başlık, özet ve anahtar kelimeler	Başlık, özet ve anahtar kelimeler
Zaman Aralığı	Dahil etme: 2006-2026 Dışlama: Belirlenen zaman aralığı dışında kalan yayınlar	Dahil etme: 2006-2026 Dışlama: Belirlenen zaman aralığı dışında kalan yayınlar
Belge Türü	Dahil etme: Hakemli dergi makaleleri Dışlama: Kitaplar, kitap bölümleri, konferans bildirileri, başyazılar, hakem değerlendirmesinden geçmemiş kaynaklar	Dahil etme: Hakemli dergi makaleleri Dışlama: Kitaplar, kitap bölümleri, konferans bildirileri, başyazılar, hakem değerlendirmesinden geçmemiş kaynaklar
Dil	Dahil etme: İngilizce (başlık, özet, anahtar kelimeler, tam metin) Dışlama: İngilizce olmayan yayınlar	Dahil etme: İngilizce (başlık, özet, anahtar kelimeler, tam metin) Dışlama: İngilizce olmayan yayınlar
Alan Filtreleri	Scopus: Sosyal bilimler, mühendislik, sanat ve beşeri bilimler, malzeme bilimi, çevre bilimleri WOS: Mimarlık, malzeme bilimi, çevre çalışmaları, kentsel çalışmalar, çok disiplinli bilimler, çevre bilimi, çok disiplinli beşerî bilimler, sanat, bölgesel kentsel planlama, sosyoloji, alan çalışmaları, disiplinlerarası sosyal bilimler, kültür çalışmaları, ekoloji	Scopus: Sosyal bilimler, sanat ve beşerî bilimler WOS: Mimarlık
Yinelenen Makaleler	Dahil etme: Yalnızca benzersiz referanslar Dışlama: Veritabanlarında yinelenen kayıtlar	Dahil etme: Yalnızca benzersiz referanslar Dışlama: Veritabanlarında yinelenen kayıtlar
Tematik Odak	Dahil etme: Kir ve tasarım pratiği ilişkisine doğrudan odaklanma Dışlama: Kirin teknik, hijyenik veya mühendislik odaklı incelenmesi	Dahil etme: Kirin tasarım pratiklerinde örtük ve dolaylı kullanımlarına odaklanma Dışlama: Kirin teknik, hijyenik veya mühendislik odaklı incelenmesi
Kavramsal Odak	Dahil etme: Kirin fiziksel, sosyal, zamansal, kültürel kullanımı Dışlama: Salt teknik kullanım	Dahil etme: Kirin fiziksel, sosyal, zamansal, kültürel kullanımı Dışlama: Salt teknik kullanım
Coğrafik Odak	Dahil etme: Küresel veya coğrafi kısıtlama yok Dışlama: Yok (tüm bölgeler ilgili kabul edildi)	Dahil etme: Küresel veya coğrafi kısıtlama yok Dışlama: Yok (tüm bölgeler ilgili kabul edildi)
Tasarım Pratiği Türü	Dahil etme: Kentsel, yapısal, mekansal ölçek ile yeniden düşünme Dışlama: Tasarım pratikleri ile ilişkili olmayanlar	Dahil etme: Kentsel, yapısal, mekansal ölçek ile yeniden düşünme Dışlama: Tasarım pratikleri ile ilişkili olmayanlar

Şekil 1.4: Tarama 1 ve Tarama 2 için uygulanan araştırma stratejisi, dahil etme ve hariç tutma kriterleri.

Üçüncü aşamada, kir kavramının tasarım pratiklerinde örtük ve dolaylı kullanımlarını belirlemek amacıyla daha geniş kapsamlı ikincil tarama gerçekleştirilmiştir. Bu aşamanın temel gerekçesi, ikinci aşamada yapılan tarama sürecinde, "kir" kavramının bazı çalışmalarda doğrudan mimarlık veya tasarım bağlamında ele alınmadığının, ancak kavramsal olarak bu alanla ilişkili önemli içerikler sunduğunun gözlemlenmesidir. Bu doğrultuda 30.01.2026 tarihinde Scopus ve Web of Science veri tabanlarında daha geniş sözcük grubu ve alan filtresiyle;

> *("dirt" OR "dirty" OR "dirtness" OR "filthy" OR "impure" OR "unclean" OR "grimy" OR "messy" OR "non-sterile" OR "antisterile" OR "anti-sterile" OR "de-sterile" OR "desterilized")*

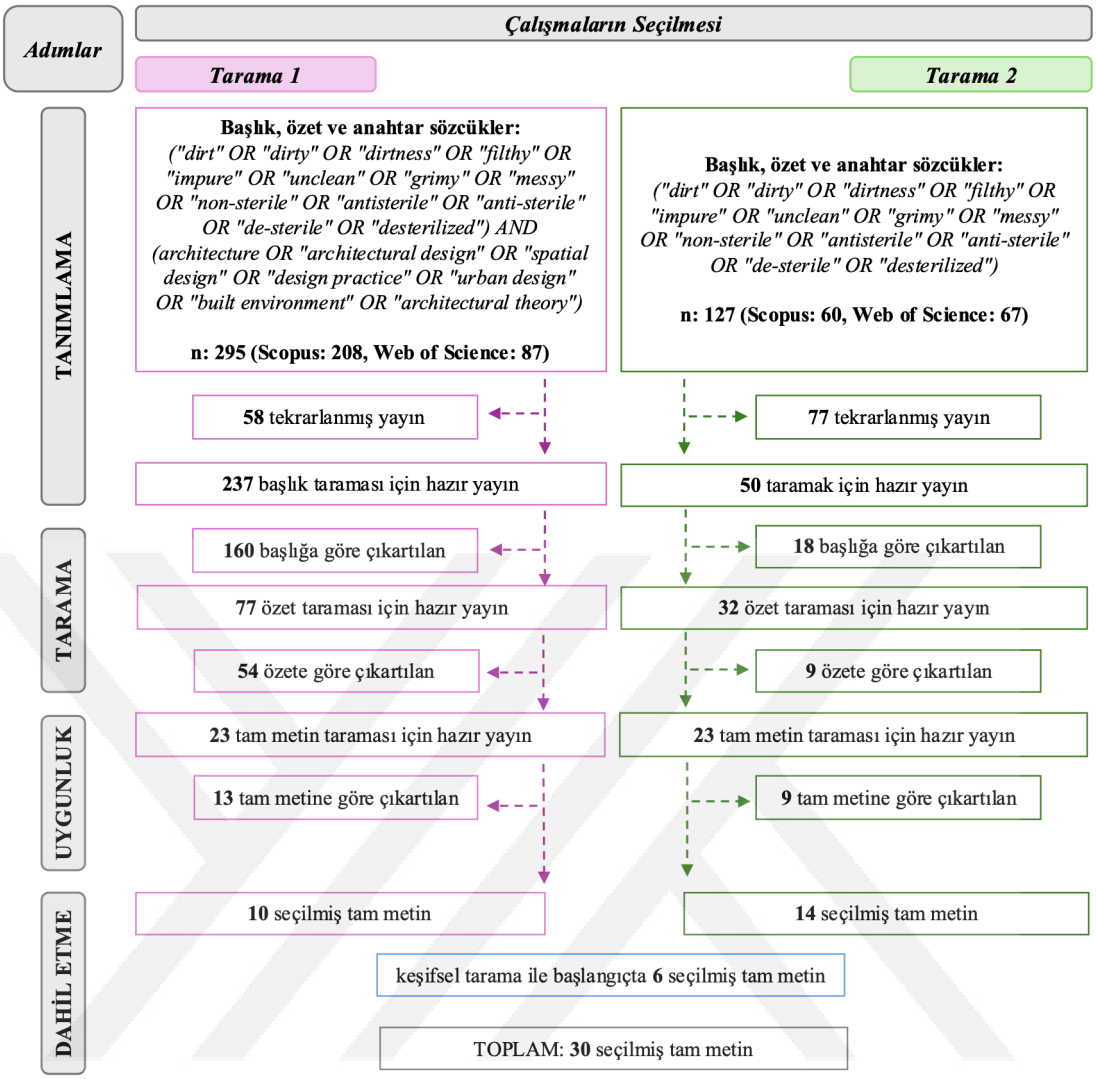
ikinci bir tarama yapılmıştır. Bu kapsamda Scopus veritabanında başlık, özet ve anahtar kelimeler, yıl (2006-2026), belge türü (makale), dil (İngilizce) ve ilgili alan filtreleri (sosyal bilimler ve sanat ve beşerî bilimler) uygulandıktan sonra toplam 60 makale, Web of Science veritabanında benzer filtreler uygulayıp ilgili alan filtresini de (mimarlık) olarak güncellendiğinde toplam 67 makaleye ulaşılmıştır. Tekrar eden 77 yayın çıkarılmasıyla birlikte toplam 50 makale değerlendirme sürecine dahil edilmiştir. Dördüncü aşamada ise, belirlenen çalışmalar tematik uygunluk kriterlerine göre değerlendirilmiş ve tam metin incelemesine tabi tutulmuştur (Şekil 1.4).

Bu süreçte seçim kriterleri, nicel temsilden ziyade kavramsal uygunluk ve araştırma sorularıyla kurulan ilişki düzeyi üzerinden belirlenmiştir. Başlık, özet ve tam metin incelemesi olmak üzere üç aşamalı bir eleme süreci yürütülmüş; kir kavramını mimarlık, kentsel tasarım ve mekânsal üretim bağlamında ele alan çalışmalar analize dahil edilmiştir. Kirin yalnızca teknik veya hijyenik bir problem olarak ele alındığı çalışmalar kapsam dışı bırakılmıştır. Bu yaklaşım, literatürün yalnızca betimleyici bir derleme olarak değil, tematik ve kavramsal bir analiz süreci üzerinden değerlendirilmiştir.

İkinci aşamada gerçekleştirilen veritabanı taraması sonucunda toplam 237 makalenin 160'ı başlık incelemesi, 54'ü ise özet incelemesi aşamasında elenmiş; eleme süreci sonunda 23 makalenin tam metnine ulaşılmıştır. Bu çalışmalar arasından 10 makale, dahil etme ve hariç tutma kriterleri doğrultusunda ayrıntılı inceleme için uygun bulunmuştur. Üçüncü aşamada gerçekleştirilen taramada belirlenen 50 makalenin 18'i başlık, 9'u özet incelemesi aşamasında elenmiş; 23 makale tam metin inceleme sürecine dahil edilmiştir. Bu çalışmalar arasından 14 makale araştırma sorularıyla kurduğu güçlü tematik ilişki nedeniyle analize dahil edilmiştir. İlk aşamada gerçekleştirilen keşifsel okuma kapsamında belirlenen 6 makale ile değerlendirildiğinde, tez kapsamında toplam 30 makale ayrıntılı incelemeye tabi tutulmuştur (Şekil 1.5).

Bu doğrultuda çalışmalar, içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiş ve literatürde öne çıkan tematik örüntüler belirlenmiştir. Analiz sonucunda literatürün dört temel tema etrafında yoğunlaştığı görülmüştür: (i) hijyen ve düzen ideolojileri, (ii) estetik normlar ve mekânsal düzenleme, (iii) gündelik pratikler ve informel mekânsal üretimler, (iv) direnç ve alternatif mekânsal üretim biçimleri. Bu temalar, çalışmanın

steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesinin geliştirilmesinde temel referans noktalarını oluşturmuştur.

Şekil 1.5: Kapsam belirleyici inceleme için makale seçimi süreci (Moher ve ark. 2009'dan alınıp teze uyarlanmıştır).

Elde edilen bulgular, literatürde kir ve sterilizasyon kavramlarının çoğunlukla parçalı ve indirgemeci biçimde ele alındığını; bu kavramların mekânsal üretim süreçleriyle kurduğu çok katmanlı ilişkilerin yeterince analiz edilmediğini göstermektedir. Bu durum, çalışmanın kuramsal çıkış noktasını güçlendirmekte ve steril karşıtı yaklaşımın geliştirilmesini gerekli kılan temel boşluğu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda literatür taraması, yalnızca mevcut bilgiyi özetleyen bir süreç değil; aynı zamanda steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesinin inşasına zemin hazırlayan analitik bir araç olarak işlev görmektedir.

1.3.2 Analitik çerçeveyi geliştirme süreci

Bu tez kapsamında geliştirilen steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi, kapsam belirleyici literatür taramasından elde edilen bulgular doğrultusunda, içerik ve tematik analizden oluşan iki aşamalı bir süreç izlenerek geliştirilmiştir. Çerçevenin temel veri setini oluşturan otuz tam metin makale ise keşifsel tarama, birincil ve ikinci taramadan oluşan üç aşamalı bir eleme ve değerlendirme süreci sonunda belirlenmiştir (Şekil 1.6).

Seçilen çalışmalar içerik analizi kapsamında önce sistematik biçimde sınıflandırılmış ve her bir metin; amacı, araştırma sorusu, kuramsal çerçevesi, yöntemi ve bulguları açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu süreçte kir, sterilizasyon, mekânsal düzen, informellik ve direnç gibi temel kavramların hangi bağlamlarda ele alındığı ve aralarındaki ilişkilerin nasıl kurulduğu değerlendirilmiştir. Ardından gerçekleştirilen tematik analiz ile ortak anlam örüntüleri, kavramsal yoğunlaşmalar ve tematik kesişimler belirlenmiş, bu doğrultuda kavramlar tematik olarak gruplanarak aralarındaki ilişkiler bütüncül bir bakış açısıyla çözümlenmiştir. Bu süreç sonucunda literatürde çoğunlukla parçalı biçimde ele alınan kavramlar sistematik bir kurgu içinde yeniden ilişkilendirilmiş ve steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi oluşturulmuştur, Dolayısıyla geliştirilen analitik çerçeve, soyut bir kavramsal öneriden ziyade, izlenebilir ve yinelemeli bir metodolojik sürecin ürünü olarak değerlendirilmektedir. Araştırmanın ikinci aşamasında bu çerçeve, alan çalışmasını yönlendiren geçici bir analiz aracı olarak kullanılmış; saha verileriyle sürekli karşılaştırılarak geliştirilmiş ve nihai biçimine ulaştırılmıştır. Literatür analizi sonucunda belirlenen tematik kümeler steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesinin temelini oluşturmuştur. Bu süreç, yalnızca analitik çerçevenin geliştirilmesine değil; aynı zamanda literatürdeki dağınık biçimde ele alınan kavramlar arasındaki ilişkilerin ve kavramsal boşlukların görünür hale getirilmesine de olanak sağlamıştır.

Metinlerin ayrıntılı çözümlenmesinde ise kir olgusunun literatürde nasıl kavramsallaştırıldığı ve tasarım pratikleri içerisinde hangi biçimlerde konumlandırıldığı üç temel soru üzerinden incelenmiştir: (i) kir hangi kavramsal çerçeve içinde ele alınmaktadır?, (ii) kir tasarım sürecine hangi mekanizmalar aracılığıyla dahil edilmektedir?, (iii) kirin tasarım pratiklerine etkisi hangi mekânsal ölçeklerde ortaya çıkmaktadır?. Bu sorular doğrultusunda veriler sistematik olarak kodlanmış ve tematik ilişkiler analiz edilmiştir.

KEŞİFSEL TARAMA			
NO	**Yıl**	**Referans**	**Başlık**
1	2007	Dobraszczyk (2007)	Architecture, Ornament and Excrement: The Crossness and Abbey Mills Pumping Stations
2	2007	Campkin (2007)	Ornament from Grime: David Adjaye's Dirty House
3	2007	Hejduk (2007)	Death Becomes Her: Transgression, Decay, and Eroticism in Bernard Tschumi's Early Writings and Projects
4	2007	Crisman (2007)	From Industry to Culture: Leftovers, Time and Material Transformation in Four Contemporary Museums
5	2007	Stoppani (2007)	Dust Revolutions: Dust, Informe, Architecture (Notes for a reading of Dust in Bataille)
6	2007	Gissen (2007)	Exhaust And Territorialisation At The Washington Bridge Apartments, New York City, 1963–1973

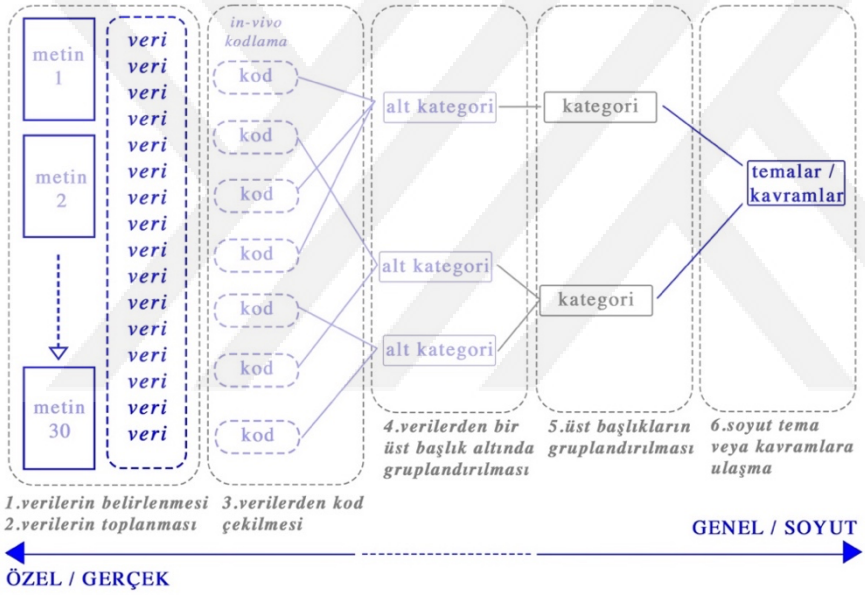
VERİ TABANI TARAMASI 1			
NO	**Yıl**	**Referans**	**Başlık**
7	2014	Thomson (2014)	Mud, Dust, and Marougé: Precarious Construction in a Congolese Refugee Camp
8	2018	Smith (2018)	Accumulating History: Dirt, Remains and Urban Decay in Nairobi
9	2017	Campkin (2017)	Placing "Matter Out of Place": Purity and Danger as Evidence for Architecture and Urbanism
10	2023	Rutten ve de Vos (2023)	Trash, Dirt, Glitch: The Imperfect Turn
11	2022	Kane (2022)	Chromophobia in the "Smart" City
12	2018	McGaw (2018)	Dark Matter
13	2017	Yu (2017)	Courtyard in Conflict: the Transformation of Beijing's Siheyuan During Revolution and Gentrification
14	2019	Farrer (2019)	Grimy Heritage: Organic Bar Streets in Shanghai and Tokyo
15	2025	Sabhlok vd. (2025)	Design as Prompt: Experiments in Pluriversal Politics and Southern Urban Practice
16	2023	Parikh (2023)	Urban Environmental Imaginaries and Aesthetic Sensibilities in Mumbai, India

VERİ TABANI TARAMASI 2			
NO	**Yıl**	**Referans**	**Başlık**
17	2007	Johnson (2007)	Utopia and the Dirty Secret of Architecture
18	2020	Steele vd. (2020)	Imagining the Dirty Green City
19	2022	Guibert ve Tostev (2022)	The Fictional Soils of a "Sustainable" Anthropocene: A new Materialist Story of the Soils of the Queen Elizabeth Olympic Park
20	2023	Frichot (2023)	Dirty Materialism: What Jennifer Knew
21	2005	Järvelä vd. (2005)	Purity and Dirt as Social Constructions: Environmental Health in an Urban Shantytown of Lagos
22	2013	Thompson (2013)	Dirt, Disintegration, and Disappointment: Sex and the City of Paris
23	2013	Belk vd. (2013)	Consumer Dirtwork: What Extraordinary Consumption Reveals about the Usefulness of Dirt
24	2016	Littlefield (2016)	The Living and the Dead: An Investigation into the Status of Erasure within the Floor of Bath Abbey
25	2018	Cortesi (2018)	The Muddy Semiotics of Mud
26	2018	Oloko (2018)	Human Waste/Wasting Humans: Dirt, Disposable Bodies and Power Relations in Nigerian Newspaper Reports
27	2016	Bolton vd. (2016)	"Go get a job right after you take a bath": Occupy Wall Street as Matter Out of Place
28	2017	Hughes vd. (2017)	Beyond the Symbolic: A Relational Approach to Dirty Work through a Study of Refuse Collectors and Street Cleaners
29	2013	Moreno vd. (2013)	Third Natures: Incubators of Public Space
30	2024	Harrison (2024)	Feral Surfaces: Building Envelopes as Intelligent Multi-Species Habitats

Şekil 1.6: Seçilen 30 tam metnin listesi.

Nitel araştırmalarda kodlar; dilsel ya da görsel veriyi temsil eden, özetleyen ve analitik yorumlamayı mümkün kılan sembolik ifadeler olarak tanımlanmaktadır (Saldana, 2023). Bu çalışmada kullanılan kodlama stratejilerinden biri olan "*in vivo*" kodlama, veride yer alan ifadelerin doğrudan kod olarak kullanılmasına dayanmaktadır. Bu

yaklaşım veriye dışsal anlamlar yüklemek yerine, anlamın doğrudan katılımcı ifadelerinden türetilmesini sağlaması bakımından tercih edilmiştir. Kodlama süreci, açık kodların oluşturulmasıyla başlamış, benzer özellikler taşıyan kodlar alt kategoriler altında bir araya getirilmiş, alt kategoriler kavramsal kategorilere dönüştürülmüş ve daha üst düzeyde kuramsal bütünlük sağlayacak şekilde organize edilmiştir (Saldana, 2023). Bu yaklaşım veriye dışsal anlamlar yüklemek yerine anlamın doğrudan katılımcı ifadelerinden türetilmesini sağlaması bakımından tercih edilmiştir. Kodlama süreci, açık kodların oluşturulmasıyla başlamış; benzer özellikler taşıyan kodlar alt kategoriler altında bir araya getirilmiş, alt kategoriler kavramsal kategorilere dönüştürülmüş ve daha üst düzeyde kuramsal bütünlük sağlayacak biçimde organize edilmiştir. Böylece analiz, kod–alt kategori–kategori–kavram hiyerarşisi doğrultusunda sistematik olarak yürütülmüş; nihayetinde kavramsal kategoriler araştırmanın temel analitik temaları olan katmanlaşma ve ötekileştirme dönüştürülmüştür (Şekil 1.7).

Şekil 1.7: Kod-alt kategori-kategori-kavram diyagramatik çözümlenmesi (Saldana, 2023'ten revize edilmiştir).

Sonraki aşamada, belirlenen tematik kümeler arasındaki ilişkiler analiz edilerek analitik çerçevenin temel eksenleri oluşturulmuştur. Ancak literatürde ortaya çıkan tüm kavramlar bu eksenlere doğrudan dahil edilmemiş; seçim sürecinde literatürdeki yaygınlığı, sterilizasyon süreçlerini açıklama gücü, fiziksel, toplumsal, kültürel ve zamansal boyutları birlikte yorumlayabilme kapasitesi ile araştırma sorularına katkısı temel ölçütler olarak benimsenmiştir. Bu değerlendirme sonucunda katmanlaşma ve

ötekileştirme kavramları, steril karşıtı yaklaşımın kuramsal yapısını bütünleştiren, diğer kavramsal bileşenlerle en yüksek açıklayıcılık düzeyinde ilişki kuran iki temel analitik eksen olarak tanımlanmıştır.

Tam metin incelemeleri sonucunda ortaya çıkan tekrar eden kavramsal örüntüler sistematik kodlama süreci aracılığıyla ayrıştırılmış; bu süreçte "birikme", "bir arada olma", "yığılma" ve "üst üste binme" gibi durumlarına referans veren kavramsal kümeler *"katmanlaşma"* ekseni altında; "istenmeme", "dışlanma", "görmezden gelme", "farkında olmama" gibi durumlarına referans veren kavramsal kümeler ise *"ötekileştirme"* ekseni altında toplanmıştır. Bu bağlamda "katmanlaşma" ve "ötekileştirme" kavramları, literatürde en sık kesişen ve mekânsal üretim süreçlerini açıklama potansiyeli en yüksek olan iki temel analitik eksen olarak belirlenmiştir. Bu tematik kümelenmeler, kir kavramının yalnızca maddesel ya da hijyenik bir olgu olarak değil, mekânsal üretim süreçlerinde bastırılan, dışlanan ya da kontrol altına alınmaya çalışılan pratiklerle ilişkili bir kavramsal araç olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur. Bu bağlamda steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi; kirin katmanlaşması ile kirin ötekileştirilmesi arasındaki ilişkisel yapı üzerinden kurgulanmıştır.

Katmanlaşma, mekânsal üretimin zamansal birikim, eklemlenme ve dönüşüm süreçleri üzerinden oluşan çok katmanlı yapısını ifade ederken; ötekileştirme, bu süreç içinde belirli mekânsal, toplumsal veya estetik unsurların dışlanması ve marjinalleştirilmesi mekanizmalarını tanımlamaktadır. Bu iki eksen, birbirinden bağımsız süreçler olarak değil; aksine kesişen, etkileşen ve birbirini karşılıklı olarak üreten dinamik yapılar olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda geliştirilen analitik çerçeve, katmanlaşma ve ötekileştirme arasındaki ilişkisel dinamiği merkezine alan bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. Ayrıca analitik çerçeve, literatürde dağınık biçimde bulunan kavramsal tartışmaları sistematik ve bütüncül bir yapıya kavuşturmayı amaçlamaktadır.

Son aşamada, iki temel analitik eksen altında tanımlanan alt kategoriler aracılığıyla steril karşıtı yaklaşımın analitik yapısı ayrıntılandırılmıştır. Katmanlaşma ekseni; mekânsal izler, bellek ve tarihsellik; ötekileştirme ekseni ise, materyalite, ekoloji, sosyo-mekânsallık boyutlarıyla temellendirilmiştir. Literatürde tekrar eden temalar ve kavramsal ilişkilerden türetilen bu alt kategoriler, sterilizasyon süreçlerinin fiziksel,

toplumsal, kültürel ve zamansal boyutlarını birlikte değerlendirmeyi mümkün kılan bütüncül bir analitik çerçeve oluşturmuştur.

1.3.3 Alan çalışması tasarımı

Metodolojinin üçüncü aşamasında, araştırmanın ampirik boyutunu oluşturmak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden biri olan "alan çalışması" yaklaşımı benimsenmiştir. Literatürde örnek olay, durum çalışması veya vaka çalışması olarak da adlandırılan bu yöntem, belirli bir olguyu kendi doğal bağlamı içinde incelemeye ve insan, grup ya da organizasyon gibi bir veya birden fazla analiz biriminden derinlemesine veri toplamaya olanak sağlayan bir araştırma stratejisidir (Benbasat vd., 1987; akt. Güçlü, 2021). Alan çalışması, araştırmacının belirli bir olguyu sınırlı bir zaman dilimi içerisinde çoklu veri kaynaklarından yararlanarak kapsamlı ve bağlamsal bir biçimde analiz etmesine olanak tanımaktadır (Creswell, 2007).

Alan çalışmasına ilişkin metodolojik tartışmalarda farklı yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Flyvbjerg (2006), tekil vakaların derinlemesine incelenmesinin yüksek analitik değer taşıdığını savunurken; Ragin (2014), nitel araştırmaların bütüncül niteliğini koruyarak farklı vakaların sistematik biçimde karşılaştırılmasını sağlayan karşılaştırmalı analiz yaklaşımını geliştirmiştir. Bu tezde, Ragin'in (2014) yaklaşımı benimsenmiş; vakalar birbirinden bağımsız örnekler olarak değil, belirli koşulların bir araya gelmesiyle oluşan ilişkisel konfigürasyonlar olarak değerlendirilmiştir. Böylece çalışma, seçilen alanın bağlamsal özgünlüğünü korurken, fraklı mekânsal örüntüler arasındaki benzerlik ve farklılıkların analitik kategoriler aracılığıyla karşılaştırılmasını amaçlamaktadır.

Analitik kavramsal ve analitik çerçevesi geliştirildikten sonra, bu çerçevenin mekânsal bağlamda sınanması amacıyla alan çalışmasına geçilmiştir. Çalışma alanı olarak Karaköy Perşembe Pazarı seçilmiştir. Perşembe Pazarı'nın çalışma alanı olarak seçilmesinin temel nedeni, kentsel dönüşüm ve sterilizasyon baskısına maruz kalmasına rağmen gündelik üretim pratiklerini, zanaat kültürünü, farklı kullanıcı gruplarını ve çok katmanlı mekânsal örgütlenmesini büyük ölçüde koruyor olmasıdır. Alan, tarihsel katmanlar ile güncel üretim ilişkilerinin aynı mekânda birlikte gözlemlenebildiği, dönüşüm baskıları ile yerleşik kullanım biçimleri arasındaki gerilimlerin görünür olduğu özgün bir kentsel laboratuvar niteliği taşımaktadır. Bu özellikleri nedeniyle geliştirilen steril karşıtı analitik çerçevenin sınanması açısından

kuramsal örnekleme *(theoretical sampling)* ilkelerine uygun bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Alanın seçimini destekleyen bir diğer unsur ise yakın çevresinde yer alan Salı Pazarı'nın Galataport Projesi kapsamında dönüşüm sürecine girmiş olmasıdır. Bu dönüşüm, mekânsal sterilizasyon pratiklerinin bölgedeki etkilerini görünür kılarken, Perşembe Pazarı'nın benzer baskılar altında özgün mekânsal ve üretim ilişkilerini önemli ölçüde sürdürüyor olması, iki alan arasında karşılaştırmalı bir okuma yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu doğrultuda alan çalışması, Perşembe Pazarı'nın mevcut mekânsal örgütlenmesini geliştirilen analitik çerçeve aracılığıyla çözümlemeyi amaçlamaktadır. Analiz sürecinde sterilizasyon eğilimlerinin ürettiği mekânsal gerilimler, kırılmalar ve direnç biçimleri çok katmanlı mekânsal ilişkiler bağlamında değerlendirilerek steril karşıtı yaklaşımın açıklayıcılığı ampirik veriler üzerinden sınanmaktadır.

Alan çalışmasında analiz birimi olarak avlulu, bitişik ve köşe parseller seçilmiştir. Bu tipolojiler, Perşembe Pazarı'nda gözlenen temel mekânsal tipolojileri temsil etmelerinin yanı sıra kamusal-özel ilişkileri, dolaşım organizasyonu, üretim biçimleri, geçici mekânsal eklemlenmeler ve kullanıcı etkileşimleri bakımından farklı mekânsal özellikler sergilemektedir. Bu nedenle aynı analitik çerçevenin farklı mekânsal koşullar altında sınanmasına ve steril karşıtı yaklaşımın açıklayıcılığının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Her parsel tipolojisi, steril karşıtı analitik çerçevenin temel kavramları olan *katmanlaşma* ve *ötekileştirme* eksenlerinde incelenmiştir. Bu kavramlar, yalnızca tematik analiz başlıkları olarak değil, mekânsal üretim süreçlerinin fiziksel, toplumsal, kültürel ve zamansal boyutlarını birlikte yorumlamaya olanak sağlayan analitik araçlar olarak kullanılmıştır.

Araştırmada veri toplama süreci gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşmeler olmak üzere iki temel teknik üzerine kurulmuştur. İlk aşamada gerçekleştirilen sistematik gözlemler sırasında; malzeme aşınmaları, kullanım izleri, geçici eklemlenmeler, boşluk kullanımları ve dönüşüm izleri gibi mekânsal göstergeler steril karşıtı analitik çerçevenin temel eksenleri olan katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerini görünür kılan göstergeler belgelenmiştir. Bu kapsamda katmanlaşma; tarihsel süreklilik kullanım izleri, mekânsal eklemlenmeler, malzeme yaşlanması ve gündelik üretim pratikleri üzerinden değerlendirilirken; ötekileştirme ise dışlama alt kategorileri, sınır oluşturma, kullanıcı ayrışması, işlevsel ayrışmalar ve mekânsal müdahaleler üzerinden

incelenmiştir. Bu süreçte fotoğraf, saha çizimleri ve alan notları birlikte kullanılmış; her parsel tipolojisi kendi bağlamı içinde haritalandırılarak görselleştirilmiştir. Böylece elde edilen veriler yalnızca betimlenmemiş, aynı zamanda geliştirilen analitik çerçeve doğrultusunda yorumlanmıştır.

Veri toplamanın ikinci aşamasında ise bölgede faaliyet gösteren hırdavatçı, nalbur, marangoz ve kaynakçı gibi farklı meslek gruplarından katılımcılarla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler aracılığıyla katılımcıların dönüşüm, süreçlerine ilişkin algıları, gündelik mekân pratikleri ve geliştirdikleri direnç biçimleri incelenmiştir.

Görüşme formu beş bölüm ve toplam yirmi beş sorudan oluşmaktadır. İlk bölüm katılımcıların kişisel ve mesleki bağlamını ortaya koyarken, ikinci bölüm Perşembe Pazarı'ndaki dönüşüm sürecine ilişkin algıları incelemektedir. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde steril karşıtı analitik çerçeve doğrultusunda parsel tipolojileri fiziksel, toplumsal, kültürel ve zamansal boyutta değerlendirilmiş, son bölümde ise katılımcıların bölgenin geleceğine ilişkin genel görüşleri sorgulanmıştır. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş; her tipolojide veri tekrarlarının ortaya çıkması ve kavramsal doygunluğun sağlanması üzerine görüşmeler sonlandırılmıştır. Her parsel tipolojisinden yedi katılımcı seçilerek, toplamda yirmi bir kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcı gizliliği etik ilkelere uygun biçimde korunmuş; görüşmeler ses kaydı ve saha notlarıyla belgelenmiş, elde edilen verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı katılımcılara açıkça belirtilmiştir.

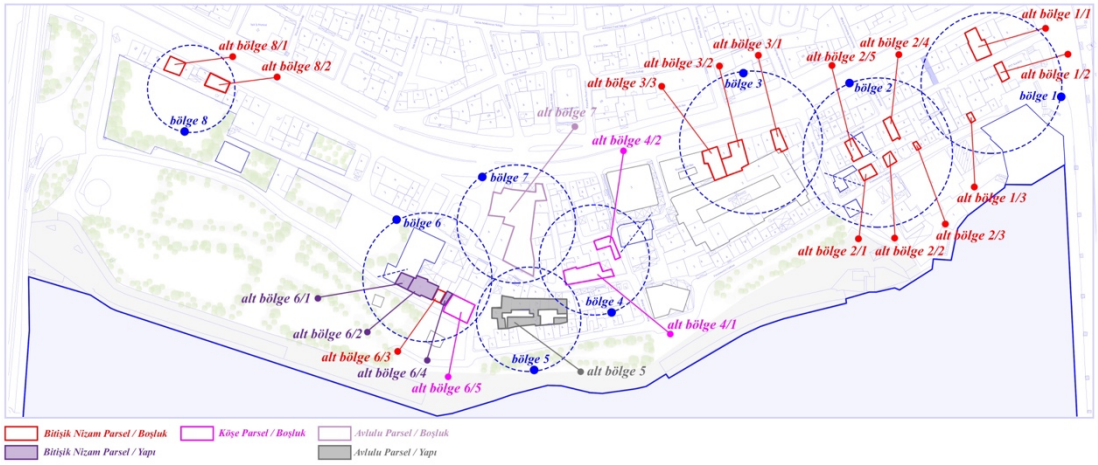
Alan çalışması farklı dönemlerde gerçekleştirilen on saha ziyaretiyle desteklenmiştir (06.04.2024, 11.10.2024, 19.10.2024, 30.08.2025, 5.12.2025, 6.12.2025, 08.04.2026, 09.04.2026, 14.04.2026 ve 24.04.2026) (Şekil 1.8). İlk saha ziyareti 06.04.2024 tarihinde gerçekleştirilen ön keşif çalışmasıdır. Bu aşamada Karaköy Perşembe Pazarı'nın çalışma alanı sınırları belirlenmiş, sokak, ada ve parsel ölçeğinde inceleme alanı tamamlanarak sonraki gözlem ve veri toplama süreçlerinin mekânsal çerçevesi oluşturulmuştur. Takip eden ziyaretlerde (11.10.2024 ve 19.10.2024) keşif yürüyüşleri gerçekleştirilmiş, alanın rotası oluşturulmuş ve erken gözlemler aracılığıyla mekânsal örüntüler tespit edilmiştir. Bu süreçte âtıl, işlevini yitirmiş veya terkedilmiş mekânsal alanlar belirlenmiş; bu alanlar yapı ve boşluk olarak sınıflandırılarak parsel tipolojileri doğrultusunda kategorize edilmiştir. Ön inceleme sonucunda çalışma alanında sekiz

alt bölge ile farklı parsel tipolojilerine ait toplam yirmi iki analiz birimi belirlenmiş; bunlar yapı ve boşluk ilişkileri temelinde sınıflandırılmıştır (Şekil 1.9).

ALAN ÇALIŞMASI İŞ ZAMAN ÇİZELGESİ												
ALAN ÇALIŞMASI İÇİN GİDİLEN ZAMAN DİLİMLERİ **2024:** 06.04.24, 11.10.24, 19.10.24 (3) **2025:** 30.08.25, 05.12.25, 06.12.25 (3) **2026:** 08.04.2026, 09.04.2026, 14.04.2026, 24.04.2026 (4)		**2024**				**2025**				**2026**			
GİDİLEN ZAMAN DİLİMLERİ		**1**	**2**	**3**		**4**	**5**	**6**		**7**	**8**	**9**	**10**
1	Çalışma alanının sınırlarının belirlenmesi ve rotasının çıkarılması												
2	İlk keşif yürüyüşlerinin yapılması (erken gözlem)												
3	Çizim ve alan krokilerinin oluşturulması												
4	Alanın uzaklık yakınlık ilişkilerine göre 8 bölgeye ayrılması												
5	Bölgenin 22 alt bölgeye ayrılması												
6	Her bölgede mekansal tipolojilerin belirlenmesi (bitişik, avlulu, köşe vb.)												
7	Gözlemlere başlanması ve fotoğraflama yapılması												
8	Tüm Perşembe Pazarı çalışma bölgesinin detaylı haritalandırılması												
9	Pilot alanın seçilmesi												
10	Pilot alanda gözlemlerin yapılması ve fotoğraflanması												
11	Pilot alanın kavramsal modele göre analizlenip değerlendirilmesi												
12	Görüşme sorularının hazırlanması												
13	Pilot görüşmelerinin gerçekleştirilmesi												
14	Pilot görüşme sorularının dijital ortama aktarılması												
15	Veri setinin düzenlenmesi, adlandırılması ve arşivlenmesi												
16	Gözlem verilerinin sürdürülmesi												
17	Gözlem bulgularının bölgelerdeki analizlerinin yapılması												
18	Görüşmelerinin gerçekleşmesi (21 kişi)												
19	Görüşmelerin dijital ortama aktarılması ve tablolaştırılması												
20	Görüşme bulgularının kodlanması												
21	Görüşme bulgularının analizlenmesi												

Şekil 1.8: Alan çalışması için üretilen iş-zaman çizelgesi.

Belirlenen boşluklar, yalnızca fiziksel eksiklikler olarak değil; farklı kullanım biçimlerine ve gündelik üretim pratiklerine olanak tanıyan üretken mekânsal potansiyeller olarak değerlendirilmiştir. Geleneksel planlama anlayışında çoğunlukla "temizlenmesi" ya da yeniden düzenlenmesi gereken kentsel fazlalıklar olarak görülen bu alanlar, geliştirilen steril karşıtı analitik çerçeve doğrultusunda eşik mekânlar olarak yeniden yorumlanmış ve alternatif mekânsal, toplumsal ve üretim senaryoları geliştirme potansiyeli taşıyan alanlar olarak ele alınmıştır.

Şekil 1.9: Başlangıçta tespit edilen sekiz alt bölge ve yirmi iki analiz birimi.

Bu alanlar başlangıçta,

- Bitişik nizam parsel düzenindeki boşlukların sayısı; on dört, yapıların sayısı; üç,
- Avlulu parsel düzenindeki boşlukların sayısı; bir, yapıların sayısı; bir,
- Köşe parsel düzenindeki boşlukların sayısı ise üç olarak belirlenmiştir.

Bu alanlar arasından, steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesini farklı mekânsal koşullarda değerlendirebilmek amacıyla on alan ayrıntılı inceleme için seçilmiştir. Örnekleme süreci istatistiksel temsil amacıyla değil, farklı mekânsal durumları ve analitik eksenleri mümkün olduğunca çeşitlendirecek kuramsal örnekleme ilkesi doğrultusunda yürütülmüştür. Bu doğrultuda parsel tipolojisi, erişilebilirlik, görünürlük, kullanım biçimi ve mekânsal temsil gücü temel seçim ölçütleri olarak belirlenmiştir (Şekil 1.10).

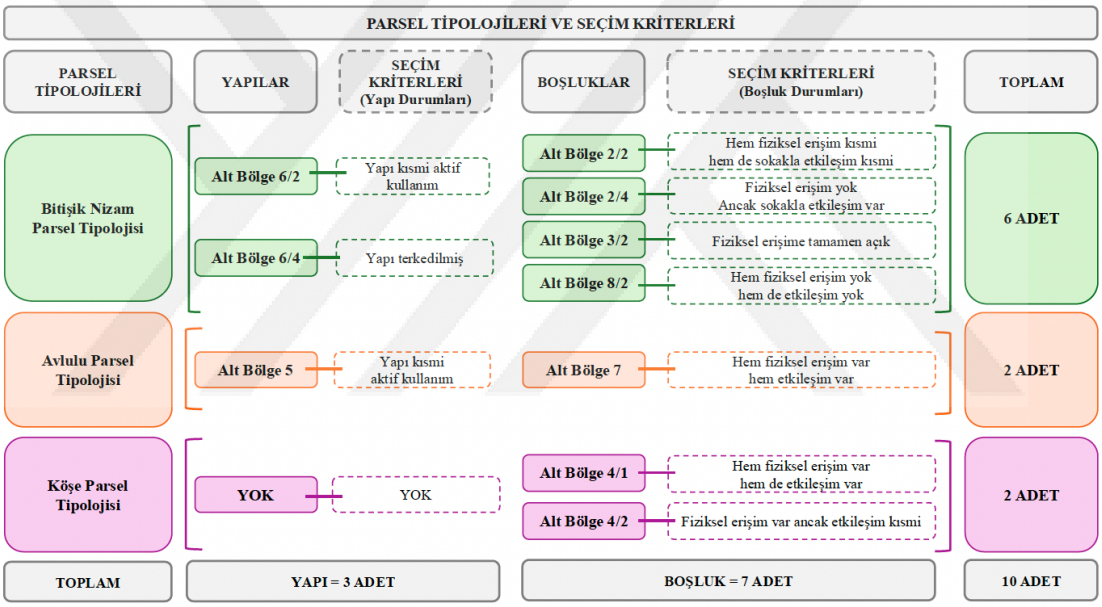
Seçilen alanlar üç temel parsel tipolojisi altında sınıflandırılmıştır:

- **Bitişik nizam parsel tipolojisi**: iki yapı (Alt Bölge 6/2 ve Alt Bölge 6/4), dört boşluk alanı (Alt Bölge 2/2, Alt Bölge 2/4, Alt Bölge 3/2 ve Alt Bölge 8/2),
- **Avlulu parsel tipolojisi**: bir yapı (Alt Bölge 5) ve bir boşluk (Alt bölge 7),
- **Köşe parsel tipolojisi**: iki boşluk alanı (Alt Bölge 4/1 ve Alt Bölge 4/2) şeklindedir.

Bu sınıflandırma, steril karşıtı yaklaşımın katmanlaşma ve ötekileştirme analitik eksenlerinin farklı mekânsal tipolojilerde nasıl ortaya çıktığını karşılaştırmalı olarak incelemeye olanak sağlamaktadır.

Bitişik nizam tipolojisinde örnek seçiminde, erişim düzeyi, sokakla kurulan ilişki ve kullanım çeşitliliğini temsil eden alanların birlikte yer almasına dikkat edilmiştir. Bu kapsamda kontrollü erişime sahip, yalnızca görsel ilişki kuran, tamamen erişilebilir ve tamamen erişime kapalı farklı mekânsal durumları temsil eden boşluklar seçilmiştir. Yapılar ise ticari kullanımın sürdüğü ve fiziksel bozulmanın belirgin olduğu örnekler arasından belirlenmiştir. Bitişik nizam parsel tipolojisi kapsamında belirlenen on dört boşluk alanı arasından dört boşluk ve üç yapı arasından ise iki yapı ayrıntılı incelenme için seçilmiştir. Örnek seçiminde temel amaç, bitişik nizam dokusunda karşılaşılan farklı mekânsal durumları ve kullanıcı–mekân ilişkilerini mümkün olduğunca çeşitlilik içinde temsil edebilecek örnekleri belirlemektir. Bu doğrultuda; zemin kat

erişiminin kontrollü ve kısmi olduğu (Alt Bölge 2/2), fiziksel erişiminin bulunmamasına karşın ticari faaliyetler aracılığıyla sokakla dolaylı ilişki kuran (Alt Bölge 2/4), fiziksel erişimin tamamen açık olduğu (Alt Bölge 3/2) ve hem fiziksel erişimin hem de sokakla etkileşimin bulunmadığı (Alt Bölge 8/2) boşluk alanları seçilmiştir. Böylece bitişik nizam dokusunda erişim, görünürlük ve kullanım ilişkileri bakımından farklılaşan mekânsal örüntülerin analitik çerçeve kapsamında karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Yapı örneklerinin seçiminde ise, farklı fiziksel durumları temsil eden yapılar tercih edilmiştir. Bu kapsamda zemin katta ticari işlevini sürdüren bir yapı (Alt Bölge 6/4) ile zemin katta ticari işlevini sürdüren bir yapı (Alt Bölge 6/4) ile zemin kat erişimi bulunan ve fiziksel bozulması nedeniyle yıkım tehdidi altında olan bir yapı (Alt Bölge 6/2) inceleme kapsamına alınmıştır. Böylece kullanım sürekliliğini koruyan yapılar ile işlevsel ve fiziksel kırılganlığı öne çıkan yapıların steril karşıtı yaklaşım açısından nasıl farklılaştığı karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilecektir.

Şekil 1.10: İncelenecek olan alt bölgelerin seçilmesi ve seçim kriterleri.

Avlulu parsel tipolojisi kapsamında belirlenen bir yapı (Alt Bölge 5) ve bir boşluk (Alt Bölge 7), tipolojiyi temsil eden tek örnekler olmaları nedeniyle doğrudan inceleme kapsamına alınmıştır. Köşe parsel tipolojisinde belirlenen üç boşluk alanı arasından ise sokakla kurdukları doğrudan ilişki, görünürlük düzeyleri ve ticari kullanım potansiyelleri dikkate alınarak iki alan (Alt Bölge 4/1 ve Alt Bölge 4/2) seçilmiştir. Böylece üç farklı parsel tipolojisini temsil eden on örnek alan üzerinden, steril karşıtı

yaklaşımın katmanlaşma ve ötekileştirme analitik eksenlerinin farklı mekânsal koşullarda nasıl ortaya çıktığı karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilecektir (Şekil 1.9). Bu örnek alanlar, izleyen bölümde analitik çerçevede tanımlanan göstergeler doğrultusunda ayrıntılı olarak çözümlenmektedir.

Araştırma sürecinde pilot çalışmalar (30.08.2025 ile 5.12.2025 ve 6.12.2025) gerçekleştirilmiştir. İlk pilot çalışmada (30.08.2025), belirli bir alt bölge üzerinden steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesiyle, gözlem verileri çözümlenmiş; ikinci pilot çalışmada ise (5-6.12.2025), görüşme formu ile yedi katılımcı üzerinde uygulanmış; soru formlarının anlaşılırlığı, kapsamı ve veri üretme kapasitesi değerlendirilerek gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Pilot çalışmalar sonucunda gözlem formu, analiz kategorileri ve yarı yapılandırılmış görüşme soruları gözden geçirilmiş; elde edilen geri bildirimler doğrultusunda veri toplama araçlarına son hâli verilmiştir. Son saha çalışması kapsamında (08.04.2026, 09.04.2026, 14.04.2026 ve 24.04.2026) ilave on dört katılımcıyla daha yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş; böylece toplam katılımcı sayısı yirmi bire ulaşılmış ve veri toplama süreci tamamlanmıştır (Şekil 1.11).

KOD	MESLEKLER
H	Hırdavatçı
C	Civatacı
T	Tornacı
M	Metal Ustası
D	Dökümcü
K	Kaynakçı
MA	Makine Parçaları
ÇA	Çaycı
B	Balıkçı
Z	Zincir Ustası

Kişi	Parsel Tipolojileri		
	Bitişik	*Avlu*	*Köşe*
1	H1	H3	H4
2	H2	C1	C3
3	C2	T1	MA1
4	K1	M1	Z1
5	MA2	T2	H5
6	ÇA1	T3	B2
7	B1	D1	B3
T	7	7	7
	21 KİŞİ		

Şekil 1.11: Parsel tipolojilerine göre görüşülen esnafların listesi.

Toplanan gözlem ve görüşme verileri, bütünleşik bir yaklaşımla iki aşamada analiz edilmiştir. İlk aşamada veriler, steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi doğrultusunda katmanlaşma ve ötekileştirme eksenleri temel alınarak çözümlenmiş; bu süreçleri görünür kılan mekânsal göstergeler sistematik biçimde sınıflandırılmıştır. İkinci aşamada ise bulgular, farklı parsel tipolojileri arasında karşılaştırılarak; farklı mekânsal bağlamlarda kirin ortaya çıkış biçimleri, ürettiği mekânsal örüntüler ve kentsel dönüşüm karşısında geliştirdiği direnç stratejileri değerlendirilmiştir.

Karaköy Perşembe Pazarı örneği üzerinden yürütülen karşılaştırmalı analiz; kirli olguların kentte bastırılmış katmanları görünür kıldığını, farklı mekânsal stratejiler ürettiğini ve bu stratejilerin kentsel dönüşüm baskısı karşısında çeşitli direnç biçimleri oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Analitik çerçeve, hipotez doğrulayan bir model olarak değil; ampirik verilerin yorumlanmasını, sınıflandırılmasını ve kavramsal olarak yeniden anlamlandırılmasını sağlayan açıklayıcı bir analiz aracı olarak kurgulanmıştır.

Sonuç olarak geliştirilen steril karşıtı analitik çerçeve, kir olgusunu yalnızca fiziksel bir durum olarak değil; mekânsal üretimin çok katmanlı ve çatışmalı doğasını görünür kılan ilişkisel bir analiz aracı olarak yeniden tanımlamaktadır. Katmanlaşma ve ötekileştirme eksenleri üzerinden geliştirilen bu yaklaşım, sterilizasyon süreçlerini eleştirel bir biçimde çözümlemeye ve kentsel dönüşüm pratiklerini yeniden değerlendirmeye olanak sağlayan bütüncül bir okuma önermektedir.

Araştırma belirli sınırlılıklar içermektedir. Öncelikle çalışma tek bir kentsel odak alanı olan Karaköy Perşembe Pazarı ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın amacı istatistiksel genelleme yapmak değil, belirli bir bağlam üzerinden geliştirilen analitik çerçevenin açıklayıcılığını ortaya koymaktır. Bu nedenle çalışma alanı bağlamsal derinlik sağlamaya yönelik bilinçli bir örneklem olarak seçilmiştir. İkinci olarak, araştırma nitel ve yorumlayıcı bir yaklaşım benimsemektedir. Tematik analiz ve karşılaştırmalı değerlendirme süreçleri, geliştirilen kuramsal çerçeve doğrultusunda yürütülmüş; bu nedenle, çalışma nesnel ölçümler üretmekten ziyade sterilizasyon süreçlerine ilişkin eleştirel ve analitik bir yorum geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda araştırmanın temel katkısı Karaköy Perşembe Pazarı örneği üzerinden geliştirilen steril karşıtı analitik çerçevenin ortaya konulmasıdır. Bu nedenle çalışmanın aktarılabilirliği, bulguların birebir tekrarlanabilir olmasına değil, geliştirilen steril karşıtı analitik çerçevenin benzer tarihî kent dokularında, üretim alanlarında ve dönüşüm baskısı altındaki çok katmanlı kentsel çevrelerde uygulanabilir ve yorumlayıcı bir analiz aracı olarak kullanılabilmesine dayanmaktadır. Alan çalışmasından elde edilen bulgular, analitik çerçevenin doğrulanması amacıyla değil; geliştirilmesi, zenginleştirilmesi ve yeniden yorumlanması amacıyla yinelemeli *(iterative)* biçimde kuramsal çerçeve ile ilişkilendirilmiştir.

1.4 Tezin Kuramsal, Metodolojik ve Ampirik Katkıları

Bu tez mimarlık ve kentsel tasarım literatüründe parçalı ve çoğu zaman indirgemeci biçimde ele alınan sterilizasyon ve kir kavramlarını bütüncül bir kuramsal çerçeve içinde yeniden ele alarak literatüre çok katmanlı bir katkı sunmaktadır. Çalışma, sterilizasyonu yalnızca fiziksel temizlik ve düzenleme pratiği olarak değil; mekânsal homojenleştirme, toplumsal dışlama, zamansal katmanların silinmesi ve gündelik yaşamın kontrol altına alınması süreçleriyle ilişkili bir iktidar mekanizması olarak yeniden tanımlamaktadır. Bu yönüyle tez, mimarlık ve kentsel tasarım literatüründe sınırlı biçimde ele alınan sterilizasyon kavramını bütüncül ve çok boyutlu bir analitik çerçeve içinde yeniden kuramsallaştırmaktadır. Çalışma aynı zamanda "kir" kavramını, literatürde yaygın olarak ele alındığı biçimiyle estetik düzensizlik ya da teknik bir bozulma durumu olarak değerlendirmek yerine; mekânsal belleğin maddi izlerini taşıyan, gündelik pratiklerin sürekliliğini yansıtan ve toplumsal gerilimlerin mekânsal karşılıklarını görünür kılan çok katmanlı bir analiz kategorisi olarak yeniden konumlandırmaktadır.

Bu doğrultuda çalışma, literatüre üç temel düzlemde katkı sunmaktadır. İlk olarak kuramsal düzlemde, "steril karşıtı yaklaşım" olarak adlandırılan kavramsal çerçeveyi geliştirerek, kentsel dönüşüm süreçlerinin eleştirel biçimde yeniden okunmasına olanak tanıyan yeni bir teorik ve mekânsal analitik çerçeve ortaya koymaktadır. Bu çerçeve, sterilizasyon süreçlerini yalnızca fiziksel müdahaleler üzerinden değil; katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin birlikte ürettiği ilişkisel bir mekânsal üretim mekanizması olarak açıklamaktadır.

İkinci olarak, literatürden türetilen kavramların yalnızca saha verilerine uygulanmasını değil, saha bulguları doğrultusunda analitik çerçevenin yeniden geliştirilmesini mümkün kılan yinelemeli bir araştırma süreci önermektedir. Bu yaklaşım, literatürde dağınık biçimde yer alan kavramların sistematik olarak analiz edilmesini ve bu kavramlar arasındaki ilişkilerin yeniden kurulmasını mümkün kılmaktadır. Aynı zamanda geliştirilen analitik çerçeve gözlemler ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerle yinelemeli biçimde bütünleştiren, farklı veri türlerinin birlikte yorumlanmasını sağlayan ve benzer araştırmalara uyarlanabilir nitelikte bir metodolojik yaklaşım önermektedir.

Üçüncü olarak, Perşembe Pazarı örneğinde katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin farklı parsel tipolojilerinde nasıl ortaya çıktığını ampirik olarak göstermektedir. Bu bağlamda tez, kirli olguların yalnızca bir bozulma durumu olmadığını; aksine kentsel mekânda alternatif üretim biçimleri ve direnç stratejileri geliştiren dinamik süreçler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, kentsel dönüşüm literatürüne, gündelik pratikler ve mekânsal katmanlaşma üzerinden geliştirilen yeni bir okuma perspektifi kazandırmaktadır.

Sonuç olarak, bu tez, sterilizasyon ve kir kavramlarını yeniden tanımlayarak, bu kavramlar arasındaki ilişkiyi kuramsal, metodolojik ve ampirik düzlemlerde bütüncül bir çerçeve içinde ele almakta ve mimarlık ile kentsel tasarım literatürü için yeni bir tartışma alanı açmaktadır. Bu yönüyle çalışma, yalnızca mevcut sterilizasyon süreçlerini eleştiren bir kuramsal tartışma yürütmemekte; aynı zamanda tasarım ve kentsel dönüşüm pratiklerinde kullanılabilecek steril karşıtı bir analiz ve değerlendirme yaklaşımı önermektedir.

2. KURAMSAL ARKA PLAN: STERİL VE KARŞIT ÜRETİMLER

Bu bölümde, "steril" ve ona karşı gelişen "karşıt" üretimlerin kuramsal arka planı ele alınmaktadır. Öncelikle steril kavramının tanımı ve farklı disiplinlerdeki kullanımları incelenerek mimarlık ve kentsel tasarım literatüründeki teorik çerçevesi ortaya konmaktadır. Bu bağlamda steril söyleminin kent mekânının üretimi ve dönüşümüyle nasıl ilişkilendiği, özellikle kentsel dönüşüm yaklaşımları üzerinden tartışılmaktadır. Ardından steril eleştirisi olarak geliştirilen karşıt üretimlerin "kir" kavramı üzerinden nasıl şekillendiği ve mimarlık ile kentsel tasarım literatüründe alternatif üretim biçimlerine nasıl zemin hazırladığı analiz edilmektedir.

2.1 Steril Kavramı Tanımı ve Disiplinler Arası Kullanımları

Türkçede kullanılan steril ve sterilize kelimeleri, Latince *sterilis* köküne dayanmakta ve temel olarak "mikroplarından arındırılmış olma" anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, kavram yalnızca biyolojik temizlikle sınırlı kalmayıp "kısır", "verimsiz" ve "üretken olmayan" anlamlarını da içermektedir. Bu yönüyle sterilite, başlangıçta tıp alanında enfeksiyon kontrolü ve cerrahi pratikler bağlamında kullanılan teknik bir terim olarak ortaya çıkmış; ancak zamanla edebiyat, sanat, sosyoloji, felsefe ve politika gibi çeşitli disiplinlerde de kullanıma açılmıştır. Bu disiplinlerarası genişleme sürecinde kavram, kimi zaman doğrudan "temizleme" ve "arınma" metaforları üzerinden açık biçimde kullanılırken, kimi zaman ise üretkenliğin bastırılması, çeşitliliğin ortadan kaldırılması ve yaşamın çok katmanlı yapısının silinmesi gibi durumları ima eden örtük bir söylem aracılığıyla anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda sterilite, yalnızca fiziksel bir durum değil; aynı zamanda düzen, kontrol, normatifleştirme ve standardizasyon süreçlerini içeren geniş bir kavramsal alanı ifade etmektedir. Bu değerlendirme, steril kavramının biyolojik hijyen anlayışının ötesine geçerek toplumsal ve mekânsal üretimi biçimlendiren bir paradigma olarak ele alınabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla bu tezde sterilizasyon, yalnızca fiziksel arındırma pratiği değil; mekânsal düzenin kurulmasına hizmet eden ideolojik ve

ilişkisel bir üretim analitik çerçeve olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, sonraki tartışmaların ortak kuramsal zeminini oluşturmaktadır.

Kavramın disiplinlerarası kullanımına bakıldığında, özellikle edebiyat alanında ütopya ve distopya tartışmaları üzerinden steril düşüncenin mekânsal ve toplumsal karşılıklarının üretildiği görülmektedir. Ütopyacı metinlerde yaşamın tüm düzeylerinde karşılaşılan katı düzen, türdeş kent planlaması ve fiziksel ile sosyal boyutta dayatılan eşitlik anlayışı; homojen, tek tip ve monoton mekânsal kurguların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum, steril oluşumların üretilmesini destekleyen güçlü bir düşünsel çerçeve sunmaktadır.

Örneğin Thomas More (2015) *Ütopya* adlı eserinde hümanist ve erken modern düşünceyle şekillenen bir yaklaşım doğrultusunda dünyanın rastlantısallıklar üzerinden değil, saf ve yalın bir akıl doğrultusunda tasarlanması gerektiğini savunmaktadır. More'a göre mutluluğun ve toplumsal huzurun kaynağı rasyonel bir toplumsal düzende aranmalıdır. Düşlenmiş ancak henüz uygulanmamış olan ütopyalar, mevcut kusurlu sistemi kusursuz bir tasarım aracılığıyla dönüştürmeyi ve onun yerine geçmeyi hedefler. Bu çerçevede ideal toplum, doğada kendiliğinden var olan bir durum değil; arındırılmış, düzenleyici ve kurucu bir aklın ürünü olarak inşa edilmesi gereken bir yapı olarak kurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, toplumsal ve mekânsal düzenin rastlantısallıktan arındırılarak tekil ve denetimli bir düzleme taşınmasını öngörmekte; bu yönüyle toplumların ve mekânların sterilleşmesine zemin hazırlayan güçlü bir düşünsel arka plan üretmektedir.

More sonrasında 17. yüzyılda *Campanella'nın Güneş Kenti*, Andreae'nin *Christianopolis'i* ve Bacon'ın *Yeni Atlantis'i* gibi ütopyacı kurgular, rasyonel düzen, denetim ve bütüncül tasarım ilkeleri üzerine kurulu benzer mekânsal ve toplumsal modeller önermektedir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Owen'ın *Yeni Bir Toplum Görüşü*, Fourier'in *Geleceğin Aşk Dünyasından*, Considerant'ın *Mimarlık Üzerine Toplumsal Mütalaalar*, Cabet'in *İkaria'ya Yolculuk* ve Richardson'ın *Hijyen* gibi eserleri, sanayi kentinin eleştirisini üretirken alternatif ütopyacı modeller geliştirmiştir. Sanayi kentlerinin insan yaşamını tehdit eden koşulları karşısında huzur, mutluluk ve refahın kent dışındaki kontrollü ve planlı yerleşimlerde aranması, bu anlatıların ortak zeminini oluşturmaktadır (Ceylan Baba, 2020).

Bu bağlamda özellikle Fourier'in (1995) "toplumsal saraylar" olarak adlandırdığı *falanster (phalanstere)* yapıları dikkat çekicidir. Dev ölçekli, tüm işlevleri bünyesinde toplayan, yapay biçimde düzenlenen ve karma kullanımlı bloklar olarak tasarlanan bu yapılar, gündelik yaşamın rastlantısal ve dağınık unsurlarını ortadan kaldırmayı hedefleyen kompakt ve kontrollü mekânsal kurgular olarak öne çıkmaktadır. İnsanların kent dokusu içinde dağınık biçimde değil, tüm aktivitelerin merkezi bir organizasyon içinde toplandığı bu büyük yapılar içinde yaşaması öngörülmektedir. Bu yaklaşım, mekânın steril, homojen ve denetlenebilir bir bütünlük içinde yeniden üretilmesini amaçlamaktadır.

Ütopyacı düşüncenin ortak yönü, rastlantısallığı, belirsizliği ve farklılığı denetim altına alan ideal bir mekânsal düzen arayışıdır. Bu nedenle steril düşüncenin kökenleri yalnızca hijyen anlayışında değil; aynı zamanda kusursuz düzen, bütüncül planlama ve homojen mekân üretimini idealize eden düşünsel gelenekte aranmalıdır. Bu yönüyle ütopyalar, modern mimarlık ve planlama yaklaşımlarında etkisini sürdüren steril mekân anlayışının erken kuramsal öncüllerini oluşturmaktadır. Shelley'in (2016) *Frankenstein* romanında, mükemmel insan yaratma arzusu, doğallığın yerini yapay, kontrol edilebilir ve "arıtılmış" bir insan üretme çabasını temsil ederken, ortaya çıkan varlık bu steril idealleştirmenin bir canavara dönüşmesini simgelemektedir. Benzer şekilde Huxley'in (2013) *Cesur Yeni Dünya*'sında, bireyler doğadan kopmuş, duygularından arındırılmış ve standartlaştırılmış varlıklara indirgenirken; Orwell'in (2021) *1984* romanında sürekli gözetim ve denetim altında yaşayan bireyler, özgürlüğün ortadan kaldırıldığı steril bir sistem içinde varlıklarını sürdürmektedir. Bu yalıtılmış ve kontrol altındaki mekânlarda insanlar temassız ve mekanik ilişkiler içinde var olmaktadır. Distopya yazını, kusursuz düzen arayışının kaçınılmaz olarak denetim, tek tipleşme ve özgürlüğün sınırlandırılması gibi sonuçlar üretebileceğini ortaya koymaktadır. Böylece sterilite, yalnızca fiziksel arınmanın değil; toplumsal kontrolün, davranışların standartlaştırılmasının ve mekânsal çeşitliliğin bastırılmasının da metaforu hâline gelmektedir. Bu eleştirel yaklaşım, steril karşıtı düşüncenin gelişimini hazırlayan önemli kuramsal kırılmalardan birini oluşturmaktadır.

1960'larla birlikte etkisini artıran postmodern düşünce bağlamında mekân steril yaklaşımlar doğrultusunda kendi içine kapanan, dış çevreyle ilişkisini sınırlayan ya da tamamen koparan, kendi kendine yeten sistemler olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde özellikle sosyoloji alanında kapalı ve otonom mekânsal organizasyonların

toplumsal sonuçları yoğun biçimde tartışılmıştır. Paolo Soleri'nin 1970 yılında Arizona Çölü'nde kurguladığı *Arcosanti* yerleşimi, bu anlayışın mekânsal karşılıklarından biri olarak değerlendirilmektedir. Kuramcının önerdiği modelde kent, dış çevreyle minimum ilişki kuran, kendi kendine yetebilen ve çok sayıda yapının tek bir hacim içinde bütünleştiği bir "hiper bina" formunda tasarlanmaktadır (akt. Ceylan Baba, 2020). Bu yaklaşım, kentsel yaşamın dağınık ve öngörülemez yapısını ortadan kaldırarak kontrollü, kompakt ve bütüncül bir mekânsal organizasyon üretmeyi amaçlamaktadır.

Bauman (2020), bu tür kapalı sistemlerin dışında kalan alanları "yasak mekânlar"; ve içeriyi merkeze alan yapıları ise "asabi mekânlar" olarak tanımlamaktadır. Jameson (1994) bu mekânları "hiper mekân" olarak değerlendirirken, Baudrillard (2017) dünya ile temasın kesildiği, steril ve programlanmış mikro-evrenler olarak değerlendirir. Baudrillard (2017) bu yapıları dünya ile temasın kesildiği, kapalı ve programlanmış mikro-evrenler olarak tanımlamaktadır. Kuramcıya göre bu durum, mikroplardan arındırılmış hijyenik ve rasyonel bir dünyanın simülasyonudur. Kuramcı, bireyin dış dünya ile kurduğu ilişkiyi "camekân" metaforu üzerinden açıklamakta; bireyin gördüğü ancak dokunmadığı, farkında olduğu ancak müdahale etmediği bir temassızlık halini tarif etmektedir. Bu temassızlık, yaşamın irrasyonel, beklenmedik ve "kir" olgularından arındırılmış steril bir varoluş üretmektedir. Bu bağlamda, insanı insan yapan belirsizliklerin ve çelişkilerin ortadan kaldırılmasıyla insanlığın da silikleşmeye başladığı ileri sürülmektedir. Foucault (2015) ise bu süreci panoptikon mekân kavramı üzerinden ele almakta ve mekânsal düzenlemelerin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda bireyleri disipline eden bir iktidar teknolojisi olduğunu vurgulamaktadır. Jeremy Bentham'ın 18. yüzyılda tasarladığı panoptikon modeli, bireylerin sürekli gözetim altında tutulmasını mümkün kılan bir denetim mekanizmasıdır. Foucault'ya göre panoptikon yalnızca bir mimari tasarım değil; bedenleri itaatkâr kılan bir iktidar teknolojisidir. Bu bağlamda steril mekânlar, yalnızca hijyenik değil; aynı zamanda gözetim, kontrol ve itaat üretimi ile ilişkili biyo-politik araçlar olarak değerlendirilmektedir. Şentürk'e (2013) göre kamp, hapishane, okul, askeri alanlar ve modüler kent düzenlemeleri bu steril biyo-politik mekânların başlıca örneklerini oluşturmaktadır**.** Baudrillard ve Foucault farklı kuramsal geleneklerden hareket etmelerine rağmen, steril mekânın yalnızca fiziksel bir düzen üretmediği; aynı zamanda bireyleri, davranışları ve toplumsal ilişkileri biçimlendiren

bir iktidar teknolojisi olarak işlediği konusunda ortaklaşmaktadır. Böylece sterilizasyon, bu tez kapsamında yalnızca tasarım kararlarının değil, mekânsal üretim süreçlerinin ideolojik ve politik boyutlarının da açıklanmasında kullanılan temel kavramlardan biri hâline gelmektedir.

Steril olma durumuna eleştirel yaklaşan sanat ve felsefe alanları ise meseleyi yalnızca sterilitenin karşıtı olarak değil, aynı zamanda *steril olmama* hâlinin üretken potansiyelleri üzerinden ele almaktadır. Bu yaklaşımda kir, toz, artık ve düzensizlik gibi unsurlar, ortadan kaldırılması gereken problemler olmaktan çıkarak; zaman, beden, mekân ve hafıza ile ilişkili çok katmanlı birer düşünsel ve estetik üretim alanı olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda kir olgusu, yalnızca negatif bir durum değil; aksine, normatif düzenin dışında kalan, bastırılan ya da görünmez kılınan süreçlerin taşıyıcısı olarak yeniden değerlendirilmekte ve üretken bir kavramsal kategoriye dönüşmektedir.

Sanat alanında Marcel Duchamp ve Man Ray'in 1920 tarihli *Dust Breeding* (Toz Üretimi) çalışması bu dönüşümün erken ve çarpıcı örneklerinden birini sunmaktadır. Sanatçılar, büyük bir cam yüzey üzerinde tozun zaman içinde rastlantısal biçimde birikmesine izin vererek, kontrol dışı ve kendiliğinden gelişen bu süreci estetik bir üretim olarak çerçevelemişlerdir. Tozu bir tür topoğrafya olarak ele alan bu yaklaşım, kirli ya da değersiz görülen bir kalıntının, görsel ve kavramsal bir potansiyele dönüşebileceğini göstermektedir. Böylece arındırılması gereken bir unsur olarak konumlandırılan toz, sanat aracılığıyla üretken ve yaratıcı bir özneye dönüşmektedir.

Felsefi düzlemde ise Marder (2018), "toz" kavramını yalnızca maddi bir kalıntı olarak değil, zamanın, bedenin ve gündelik yaşamın izlerini taşıyan çok katmanlı bir düşünsel nesne olarak ele almaktadır. Marder, tozun fenomenolojisini analiz ederken, onun birikme, yayılma ve kaybolma süreçleri üzerinden zamanla kurduğu ilişkiyi tartışmakta; toz alma ve tozlanma gibi gündelik pratikleri, insanın mekânla kurduğu ilişkinin bir parçası olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, tozu yalnızca fiziksel bir durum olarak değil, aynı zamanda varoluşsal ve deneyimsel bir kategori olarak yeniden düşünmeyi mümkün kılmaktadır. Benzer şekilde, Douglas (2021) kir ve kirlilik kavramlarını toplumsal düzen ve sınıflandırma sistemleri üzerinden ele almakta ve kirin mutlak bir olumsuzluk değil, "yerinden edilmiş madde" olduğunu ileri sürmektedir. Bu tanım, kir olgusunun doğrudan maddesel bir özellikten ziyade,

belirli bir düzenin dışına düşme durumu ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda sterilizasyon, yalnızca fiziksel bir arındırma pratiği değil; aynı zamanda kültürel, sembolik ve toplumsal bir düzen kurma mekanizması olarak yeniden okunmaktadır. Bataille (1995) ise tozu ve kirli olanı, yüzeyleri ihlal eden, sabit sınırları aşan ve mekânsal düzeni sürekli olarak yeniden kuran hareketli bir varlık olarak ele almaktadır. Tozun hem birikme hem de yayılma kapasitesi, onun sabit bir formdan ziyade dinamik ve dönüştürücü bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, mimarlıkta yüzey, hijyen ve düzen takıntısına karşı eleştirel bir perspektif sunarak, steril mekânsal üretimlerin sorgulanmasına olanak tanımaktadır.

Sanat eleştirmeni O'Doherty (2021) ise steril mekân kavramını "beyaz küp" metaforu üzerinden tartışmaktadır. Modern galerilerin nötr, saf ve bağlamdan arındırılmış mekânlar olarak kurgulanmasını eleştiren O'Doherty'e göre, bu mekânlar sanat eserini dış dünyadan yalıtarak onu steril bir sunum nesnesine dönüştürmektedir. Ancak 1960'larla birlikte gelişen performans sanatı, enstalasyon ve mekâna özgü üretimler, bu steril mekân anlayışını kırarak izleyici ile eser arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamıştır. Bu süreçte galeri mekânı, kapalı ve steril bir ortam olmaktan çıkarak daha geçirgen, katmanlı ve deneyime açık bir yapıya evrilmiştir.

Mimarlık alanında ise *The Journal of Architecture*'ın "*Architecture and Dirt*" (2007) özel sayısı, kir ve mimarlık ilişkisini farklı kültürel, coğrafi ve tarihsel bağlamlarda ele alarak önemli bir kuramsal tartışma zemini sunmaktadır. Bu özel sayı, hijyen, yüzey, bakım ve eskime gibi kavramların mimarlık pratiğiyle kesişim noktalarını görünür kılmakta ve steril yüzey anlayışını sorgulayan alternatif yaklaşımları bir araya getirmektedir. Sanat, felsefe ve mimarlık alanındaki bu yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde, kirin yalnızca ortadan kaldırılması gereken bir kusur değil; zamanın, belleğin, kullanımın ve gündelik yaşamın izlerini taşıyan üretken bir kategori olduğu görülmektedir. Böylece kir, normatif düzenin karşıtı olarak değil; mekânsal üretimin çok katmanlı yapısını görünür kılan ilişkisel bir kavram olarak yeniden anlam kazanmaktadır. Bu değerlendirme, tez kapsamında geliştirilen steril karşıtı yaklaşımın kuramsal temelini oluşturmaktadır.

Ulusal akademik yazında güncel çalışmalara bakıldığında, Arslanbay (2017; 2018) ve Öz Yılmaz (2022) gibi araştırmacılar, kir ve tozun mekânsal bellek, gündelik yaşam ve yüzeyler üzerinden biriken anlamlarla ilişkisini eleştirel bir perspektiften incelemektedir. Arslanbay, sanatta tozun "seyirlik" ve estetik bir değer taşıyabildiğini,

ancak mimarlıkta çoğunlukla istenmeyen bir unsur olarak dışlandığını vurgulamaktadır. Öz Yılmaz (2022) ise modernist steril yüzeylerin hafızasızlık üretme eğilimini eleştirerek, gündelik yaşamın izlerini taşıyan yüzeylerin —toz, leke, çatlak ve aşınma gibi unsurlar aracılığıyla— mekânsal anlatılar oluşturduğunu ileri sürmektedir.

Bu çalışmalar, steril yüzeylerin aksine kirli yüzeylerin anı, deneyim ve yaşantı izlerini taşıyan katmanlı yapılar olduğunu ortaya koymakta ve kirli olanın mimarlık bağlamında yeniden düşünülmesine olanak sağlamaktadır. Disiplinlerarası literatür birlikte değerlendirildiğinde steril kavramının yalnızca hijyen ve temizlikle ilişkili teknik bir terim olmadığı; düzen, kontrol, homojenleştirme ve normatifleştirme süreçlerini kapsayan çok katmanlı bir mekânsal üretim paradigmasına dönüştüğü görülmektedir. Buna karşılık kir kavramı da estetik ya da teknik bir bozulma göstergesi olmanın ötesinde, bellek, kullanım, zaman ve gündelik yaşamın izlerini görünür kılan üretken bir analiz kategorisi olarak yeniden anlam kazanmaktadır. Bu değerlendirme, sterilizasyonun mimarlık ve kentsel tasarım bağlamında yalnızca fiziksel müdahaleler üzerinden değil, mekânsal üretim süreçlerini biçimlendiren ilişkisel bir mekanizma olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu kuramsal tartışmalar, izleyen bölümde steril düşüncenin kent ve kentsel dönüşüm bağlamındaki tarihsel gelişiminin incelenmesine kuramsal bir zemin oluşturmaktadır.

2.2 Kent ve Steril Kavramı İlişkisinin Tarihsel Gelişimi

Kent ve steril kavramı arasındaki ilişki, 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın sonlarına uzanan süreçte ortaya çıkan "Hijyen Hareketi" ile önemli ölçüde şekillenmiştir. Hijyen, 19. yüzyılın ortası ile 20. yüzyılın başlarında Louis Pasteur'ün mikrop teorisine ilişkin çalışmaları sayesinde, bir ritüel ya da konfor meselesi olmaktan çıkarak bilimsel bir sisteme dönüşmüştür. Bu gelişmeyle birlikte mikrop ve hastalıkların oluşum ve yayılma mekanizmaları mikroskobik ölçekte incelenmiş (Russell, 2000); beden sağlığına yönelik bu bilimsel yaklaşım, sanayileşme süreciyle birlikte kamu hijyeni politikalarına genişleyerek kentsel ölçeğe taşınmıştır. Böylece sağlık, temizlik ve düzen kavramları yalnızca bireysel bedenle sınırlı kalmamış; altyapı sistemleri, kanalizasyon ağları, konut standartları ve kent planlama pratikleri üzerinden mekânsal organizasyonun belirleyici ilkeleri haline gelmiştir. Özellikle; kolera ve tüberküloz gibi salgın hastalıkların temiz su eksikliği, hava kirliliği, atık

birikimi ve yetersiz kanalizasyon sistemi gibi faktörlerle ilişkilendirilmesi, kent planlaması üzerinde doğrudan etkiler yaratmış ve bir reform hareketi olarak "Hijyen Hareketi"nin şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Kanalizasyon sistemleri ve hijyen programları aracılığıyla kontrol altına alınmaya çalışılan şehirler, temiz, sağlıklı ve hijyenik olma anlayışı doğrultusunda yeniden biçimlendirilmiştir (Russell, 2000). Bu gelişmeler, hijyen kavramının bireysel sağlık uygulamalarının ötesine geçerek kentin mekânsal organizasyonunu belirleyen temel ilkelerden biri hâline geldiğini göstermektedir. Başlangıçta salgın hastalıklarla mücadele amacıyla geliştirilen hijyen politikaları, zaman içinde düzen, kontrol ve standartlaşmayı esas alan yeni bir kent üretim anlayışına dönüşmüştür. Böylece steril düşüncenin ilk mekânsal temelleri, sağlık odaklı teknik müdahaleler aracılığıyla oluşmaya başlamıştır.

Bu dönemde temizlik, sanayi-kent ilişkileri ve işçi konutları yeniden ele alınmış; özellikle konutlarda yaşam kalitesinin artırılması hedeflenmiştir. Kara ve demir yolu ulaşımının gelişmesi, nüfusun yoğunlaşması ve fabrikaların artışıyla birlikte kentlerin aşırı kalabalıklaşması, alternatif yerleşim modellerini gündeme getirmiştir. Bu bağlamda Howard (1898), merkezden dışa doğru yayılan ve doğayla bütünleşen yapılardan oluşan bahçe kent modelini önermiştir. Howard'la beraber 20.yüzyılda, Le Corbusier ve Wright gibi mimarların ideal kent tasarımları da yeni kapitalist sanayi ekonomisinin yarattığı refah artışı ve büyüyen kentsel reform hareketleri bağlamında şekillenmiştir (Ceylan Baba, 2020). Bu ütopyacı modeller, sağlıklı, düzenli ve kontrol edilebilir kentler üretme iddiasıyla hijyen söylemini modern planlama anlayışının merkezine yerleştirmiştir. Bu dönemde hijyen söylemi yalnızca kamusal sağlığı iyileştirmeye yönelik bir araç olarak kalmamış; kentin nasıl planlanacağına, hangi yaşam biçimlerinin teşvik edileceğine ve hangi mekânsal düzenin ideal kabul edileceğine yön veren temel bir tasarım paradigmasına dönüşmüştür. Böylece steril düşünce, modern kent planlamasının kurucu ilkelerinden biri olarak kurumsallaşmaya başlamıştır.

Le Corbusier'in 1920'lerde geliştirdiği "*Çağdaş Kent*" ve "*Işıyan Kent*" projeleri, modern kent tasarımının steril, rasyonel ve bütüncül vizyonunu ortaya koymaktadır. "*Çağdaş Kent*" yaklaşımında kent, mükemmel, kesin ve çelişkisi olmayan bir düzen içinde, homojen ve makine benzeri bir organizasyon olarak kurgulanmaktadır. Bu modelde mekânsal verimlilik ve düzen ön planda tutulurken, kentte yaşayan toplulukların sosyal, kültürel ve gündelik ihtiyaçları ikincil plana itilmektedir. "*Işıyan*

Kent" tasarımında ise merkeziyetçi ve otoriter yönetim anlayışlarının mekâna yansıması belirgindir. Projede yer alan "*Unite*" yerleşim birimleri, kendi içinde kapalı dikey bloklar olarak yaklaşık 2700 kişilik mahalleler biçiminde tasarlanmış; böylece geleceğin kentinin kompakt, kontrol edilebilir ve standartlaştırılmış bir model üzerinden şekillenmesi öngörülmüştür. Bu yaklaşım, kenti parçalı ve rastlantısal bir organizma yerine bütüncül ve disipline edilmiş bir sisteme dönüştürmeyi amaçlamaktadır.

1928-1956 yılları arasında düzenlenen CIAM *(Congrès Internationaux d'Architecture Moderne)* kongreleri, dönemin önemli mimarlarının katılımıyla gerçekleştirilmiş, modern mimarlığın ilkelerini kurumsallaştırmış ve steril, rasyonel ve işlevsel mekân anlayışının yükselişe geçtiği bir dönem olarak kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesindeki ilk beş kongrede, sanayi toplumlarının kötü konutlaşma, kirlilik, salgın hastalıklar ve açık alan eksikliği gibi sorunları tartışılmış; kent planlamasında konut, iş, rekreasyon ve dolaşım olmak üzere dört temel işlevin ayrıştırılması önerilmiştir. Konutların asgari yaşam koşullarını sağlayacak şekilde düzenlenmesi amacıyla yaya ve ara trafiği ayrıştırılmış; geniş aralıklı yüksek bloklar ve ortogonal, mekanik bir düzen anlayışı benimsenmiştir. Savaş sonrasındaki kongrelerde ise uluslararası üsluptan yerelliğe, gökdelenlerden daha alçak ve kompakt yapılaşmaya doğru kısmi bir yönelim görülse de (Günay, 1988), işlevsel, akılcı ve merkeziyetçi organizasyon anlayışının temel ilkeleri varlığını sürdürmüştür. Bu durum, modernist kent tasarımının steril, düzenleyici ve denetim odaklı karakterinin sürekliliğini göstermektedir. CIAM ile birlikte steril düşünce bireysel hijyen anlayışının ötesine geçerek mimarlık ve kent planlamasının kurumsal ilkelerinden biri hâline gelmiştir. İşlevlerin ayrıştırılması, standart konut üretimi ve rasyonel mekânsal organizasyon, modern kentin sterilizasyonunu yalnızca fiziksel değil; aynı zamanda toplumsal yaşamın örgütlenmesini belirleyen bir planlama anlayışı olarak kurumsallaştırmıştır.

Amato (2000), 19.yüzyılın ortalarından 20.yüzyılın ortalarına kadar uzanan bu süreci "büyük temizlik" olarak adlandırmakta, toz ve kirle mücadelenin hem kentsel hem de bireysel ölçekte sistematik biçimde yürütüldüğünü belirtmektedir. Bu dönüşüm yalnızca kentsel ölçekte değil, iç mekânlarda da etkili olmuştur. Toz ve kirle mücadele amacıyla teknolojik araç ve gereçler yaygınlaşmış; süslemeler ve oymalardan oluşan girintili yüzeyler terk edilerek pürüzsüz ve kolay temizlenebilir yüzeylere sahip nesneler tercih edilmeye başlanmıştır (Russell, 2000; Forty, 1992).

Le Corbusier (1987), en küçük yaşam birimi olan evi duygulardan ve yaşanmışlıklardan arındırarak nesnellik üzerine kurmakta ve onu "*ikamet etmek için bir makine*" olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımda ev; izlerden, eklemelerden ve bezemelerden arındırılmış, saf ve temiz bir yüzey olarak "beyaz duvar" mitiyle özdeşleşmektedir. 1931 yılında inşa edilen *Villa Savoye* yapısı, bu anlayışın mekânsal düzlemdeki en güçlü örneklerinden biridir. Mekânsal boyutta bembeyaz, pürüzsüz ve kesintisiz yüzeyleriyle, bu yapı yaşama dair izleri görünmez kılan kurgusuyla steril mekân anlayışını somutlaştırmaktadır. Wigley (1995) beyaz duvarı modern mimarlığın "*giysisi*" hem de "*maskesi*" olarak tanımlarken; Colomina (2019) cam mimarisi üzerinden temizlik ve hijyen meselelerini "*röntgen mimarlık*" kavramıyla açıklamaktadır. Ona göre cam, iç mekânı görünür kılan bir arayüz olarak mekânı adeta tıbbi bir nesneye dönüştürmektedir. Philip Johnson'un *Cam Evi*, Mies van der Rohe'nin *The Farnsworth Evi* ve *Barselona Pavyonu* bu steril estetiğin önemli örnekleridir. Bu yapılar, iz ve birikime kapalı, arındırılmış mekânsal düzenler üretmektedir. Talu (2018) modernleşmenin evi rasyonelleştirerek nesnelleştirdiğini ve hijyen ile verimliliğin modernleşme sürecinin iki temel kavramı olduğunu vurgulamaktadır. Altınyıldız Artun (2018) ise modernizmle birlikte tasarlanan yapıların ikamete dair izler taşımadığını, bu yapıların steril ve boş nesneler haline geldiğini belirtmektedir. Ona göre modernist mimarlar, hijyenik beyaz evlerinde kire ve toza yer vermemekte; yaşanmışlık izlerini bilinçli olarak dışlamaktadır. Modernistlerin aksine sürrealistler, kir ve tozun sahip olduğu potansiyellere dikkat çekmiş; bu unsurların hayal gücünü ve arzuları tetiklediğini savunmuştur. Bol ışıklı, geniş ve saydam mekânlardan uzak durulması gerektiğini ileri süren bu yaklaşım, belirsizlik ve muğlaklıkla beslenen bir mekânsal tahayyül üretmektedir. Şumnu (2018) da modernistlerin "beyaz duvar miti" altında çıplak, süssüz, lekesiz ve temiz yüzeyleri tercih ettiğini; sürprizlere ve belirsizliklere yer bırakmayan bir estetik anlayışı benimsediğini ifade etmektedir. Bu yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde modern mimarlığın beyaz, pürüzsüz ve izsiz yüzey idealinin yalnızca estetik bir tercih olmadığı görülmektedir. Bu anlayış, yaşanmışlık izlerini, gündelik kullanımın oluşturduğu katmanları ve mekânsal belleği görünmez kılan steril bir mekân üretimini temsil etmektedir. Buna karşılık sürrealist yaklaşım, kiri, belirsizliği ve rastlantısallığı mekânsal deneyimin üretken bileşenleri olarak yeniden değerlendirerek steril estetiğe alternatif bir düşünsel zemin sunmaktadır. Bu karşıtlık, tez kapsamında geliştirilen steril karşıtı yaklaşımın kuramsal dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

20.yüzyılın sonlarında Soleri'nin (1970), "*Arcosanti*" projesi bu steril yaklaşımın geç dönem bir yansıması olarak okunabilir. Çok sayıda yapının tek bir hacim içinde bütünleştiği "*hiper bina*" modeli, kentsel yaşamı kompakt, kontrol edilebilir ve kendi kendine yeten bir organizmaya dönüştürmeyi amaçlamaktadır (akt. Ceylan Baba, 2020). 21.yüzyıla gelindiğinde ise kentler; mekânsal ve sosyal parçalanmaların bir sonucu olarak birbirinden ayrışmış yerleşimlerin bir araya gelmesiyle oluşan adacıklar şeklinde okunmaya başlanmıştır. Modernizmin bütüncül ve merkezî kent modelleri sonraki dönemlerde farklı ölçeklerde yeniden üretilmiş; ancak bu kez tek bir ideal kent yerine birbirinden ayrışan, sınırları belirlenmiş ve kendi içinde işleyen çok sayıda steril mekânsal birim ortaya çıkmıştır. Böylece steril düşünce, bütüncül planlama anlayışından parçalı ancak denetlenebilir mekânsal organizasyonlara evrilmiştir.

Stavrides (2018), bu durumu "*kentsel mıntıka*" ve "*kentsel takımada*" kavramları üzerinden tartışmaya açmaktadır. Günümüz kentlerinde mıntıkalar özel sınırlarla tanımlanan ve belirli kullanım protokolleri aracılığıyla birbirine bağlanan alanlar olarak, kentsel takımadanın tekil adaları haline gelmektedir. Bu alanlar, çeperleri belirlenmiş, kullanıcıları tanımlanmış ve giriş-çıkışları kontrol altına alınmış mekânsal birimlerdir. Dış kent yaşamıyla ilişkileri sınırlandırılmış olan bu alanlar, belirli davranış kodlarının hüküm sürdüğü, kendi içine kapalı ve özgü mekânsal düzenlemelerle inşa edilmiş dünyalar üretmektedir. Bu dönüşümle birlikte kent, geçirgen ve çok katmanlı bir bütün olmaktan uzaklaşarak, denetimli ve birbirinden ayrışmış bölgelerden oluşan parçalı bir yapıya evrilmektedir. Büyük alışveriş merkezleri, stadyumlar, güvenlikli siteler ve kapalı mahalleler gibi mekânlarda kullanıcı davranışları belirli kurallar ve zorunluklar aracılığıyla yönlendirilmekte; böylece egemen iktidarın otoritesi gündelik yaşam pratikleri üzerinden görünür hâle gelmektedir. Stavrides (2018), bu bağlamda "*çitleme*" kavramına vurgu yaparak, sınırlar aracılığıyla ortak kullanım olanaklarının kısıtlandığını ve kolektif pratiklerin engellendiğini belirtmektedir. Bu çerçevede Soja, metropolleri "normalleştirilmiş çitlemelerin bir takımadası" olarak tanımlamaktadır (akt. Stavrides, 2018).

Neoliberal kentleşme süreçleriyle birlikte bu tür kentsel mıntıkalar daha da yaygınlaşmış; güvenlikli siteler (Spencer, 2018), rezidanslar, alışveriş merkezleri, ofis plazaları, kültür merkezleri, tatil köyleri, galeriler ve müzeler gibi kapalı ekosistemler üretmiştir (Stavrides, 2016; Ergür, 2012; Alver, 2007). Boyacıoğlu'na (2020) göre bu kapalı ekosistemler, insan-mekân ilişkisini yalıtılmış ve temassız bir düzleme

taşıyarak mekânın sterilleşmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda steril mekânlar, evrenselleşme, yalınlaşma, temassızlaşma ve otoriterleşme ekseninde şekillenen tasarım yaklaşımlarıyla üretilmekte; kent-mekân-insan ilişkilerini dönüştürerek çok katmanlı ve müşterek yaşantı pratiklerini zayıflatmaktadır (Öztürk & Pulat Gökmen, 2025a). Bu dönüşüm, sterilizasyonun yalnızca mimari biçimlenişi değil, gündelik yaşamın örgütlenmesini de etkileyen çok katmanlı bir mekânsal stratejiye dönüştüğünü göstermektedir. Sınırlar, güvenlik ve kontrollü erişim aracılığıyla üretilen bu yeni mekânsal düzen, kentin müşterek ve geçirgen yapısını zayıflatarak çok katmanlı kentsel yaşamın yerini birbirinden ayrışmış steril adacıklara bırakmaktadır.

Yalıtılmış ve temassız yaşam pratikleri, 21.yüzyılda deneyimlenen Covid-19 pandemisiyle birlikte hem kentsel hem de mekânsal ölçekte daha görünür hale gelmiştir. Pandemi sürecinde ortaya çıkan "sosyal mesafe" kavramı, sosyal etkileşimin yeniden tanımlanmasına yol açmış; bu mesafenin korunabilmesi amacıyla çeşitli mekânsal düzenlemeler uygulanmıştır. Açık alanlarda mesafe sınırlarının zemine çizilen grafiklerle tanımlanması; sosyal etkileşimi teşvik eden kentsel oturma elemanlarının kaldırılması ya da sınırlandırılması; toplu taşıma araçlarında ve kapalı mekânlarda bireylerin yan yana gelmesini engelleyen uyarıların yer alması; kafe ve restoranlarda camekan ya da kubbe biçimli mekânsal eklemeler ve şeffaf bölücüler kullanılması; kapalı mekânlarda kişi sayısının sınırlandırılması gibi uygulamalar bu sürecin mekânsal karşılıklarını oluşturmaktadır. Bu düzenlemelerin "yeni normal" söylemiyle gündelik yaşamın parçası haline gelmesi, kent kullanıcılarını fiziksel yakınlıktan kaçınan bireylere dönüştürmüş; etkileşimi en aza indiren, hatta kimi durumlarda tamamen ortadan kaldıran bir mekânsal düzen üretmiştir. Böylece pandemi dönemi, kentleri ve bireyleri temassız ve yalıtılmış ilişkiler üzerinden yeniden kurgulayarak, mekânın ve sosyal yaşamın sterilleşmesini hızlandırmıştır. Bu açıdan pandemi, steril düşüncenin başlangıç noktası değil; uzun süredir gelişmekte olan sterilizasyon eğilimlerini hızlandıran ve görünür kılan tarihsel bir eşik olarak değerlendirilebilir. Salgınla birlikte geliştirilen mekânsal düzenlemeler, daha önce güvenlik, hijyen ve denetim gerekçeleriyle oluşturulan steril mekân anlayışını gündelik yaşamın olağan bir parçası hâline getirmiştir.

Mimarlık ve kent bağlamında "steril" düşüncenin yalnızca hijyen ve temizlikle sınırlı olmadığını; modernizm, rasyonalizasyon ve toplumsal düzenleme idealleriyle iç içe geçmiş çok katmanlı bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Haritada öne çıkan

temizlik, beyazlık, hijyen ve sağlık kavramları; CIAM, fonksiyonalizm ve modernist mimarlık söylemleriyle ilişkilendirilerek mekânın standartlaşması, homojenleşmesi ve evrenselleşmesi süreçlerini görünür kılmaktadır (Şekil 2.1). Bu süreçler, beyaz küp, beyaz duvar, minimalizm ve arınma estetiği üzerinden mekânın duygusal, tarihsel ve yerel bağlamlarından soyutlanmasına yol açarken; rasyonelleşme, sistematik denetim ve makineleşme kavramlarıyla birlikte mimarlığın kontrol, düzen ve verimlilik odaklı bir araç haline gelmesini destelemektedir.

Şekil 2.1: Kenti şekillendiren steril kavramının ilişkisel gösterimi.

Tarihsel süreç bütüncül olarak değerlendirildiğinde, steril düşüncenin Hijyen Hareketi ile başlayan sağlık odaklı müdahalelerden modernist planlama ilkelerine, neoliberal kentleşme stratejilerinden pandemi dönemindeki temassız yaşam pratiklerine kadar farklı dönemlerde sürekli yeniden üretildiği görülmektedir. Değişen yalnızca bu düşüncenin uygulama biçimleri olmuş; buna karşın düzen, denetim, standartlaşma, homojenleşme ve temassızlık gibi temel ilkeler tarihsel sürekliliğini korumuştur. Bu nedenle sterilizasyon, yalnızca belirli dönemlere özgü bir tasarım anlayışı değil; kentin üretimini yönlendiren uzun erimli bir mekânsal paradigma olarak değerlendirilmelidir. Bu tarihsel dönüşüm sonucunda mekân, yaşantı, bellek ve kullanım izlerini taşıyan ilişkisel bir ortam olmaktan giderek uzaklaşmış; ölçülebilir, yönetilebilir ve denetlenebilir bir düzene indirgenmiştir. Dolayısıyla steril kavramı yalnızca fiziksel temizlik idealine işaret etmemekte; aynı zamanda sosyal, teknolojik, politik ve ekonomik dinamikler aracılığıyla, kent yaşamını biçimlendiren kapsamlı bir mekânsal üretim stratejisini ifade etmektedir. Bu tarihsel değerlendirme, steril düşüncenin kentte hangi söylemler, planlama yaklaşımları ve mekânsal mekanizmalar aracılığıyla üretildiğini ortaya koymaktadır. Ancak sterilizasyon süreçlerinin tarihsel gelişimini

açıklamak, bu süreçlerin güncel kentsel mekânda nasıl çözümlenebileceğini ve hangi kavramsal araçlarla okunabileceğini tek başına ortaya koymamaktadır. Bu nedenle izleyen bölümde, tarihsel ve kuramsal tartışmalardan elde edilen kavramsal çıkarımlar doğrultusunda geliştirilen steril karşıtı analitik çerçeve ortaya konulmakta ve bu çerçevenin mekânsal çözümlemelerde nasıl kullanılabileceği açıklanmaktadır.

2.3 Kentsel Dönüşüm Yaklaşımları ve Sterilizasyon Eleştirisi

Kentler, küreselleşmenin etkisiyle büyüyüp gelişirken, bu süreçte aldıkları göçlerle birlikte toplumsal, mekânsal ve kültürel dönüşümler yaşamaktadır. Yoğun göç hareketleri sonucunda kent merkezlerinde kontrolsüz biçimde artan gecekondu yerleşimleri, birçok bölgede dönüşüm süreçlerini tetikleyen temel dinamiklerden biri olmuştur. Dönüşüm kavramı sözlük anlamıyla "olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum alma, transformasyon" olarak tanımlanmakta (Türk Dil Kurumu, t.y.), kentsel dönüşüm literatüründe ise amaç, strateji, vizyon ve yöntemlere göre farklı biçimlerde ele alınmaktadır (Akkar, 2006).

Kentsel dönüşüm tartışmalarına erken dönem referanslarından biri olarak değerlendirilen Polanyi (1944), kavramı doğrudan kullanmasa da kırsal yapının çözülmesi, sanayi kentlerinin ortaya çıkışı, gecekondu oluşumları ve hızlı kentleşmenin yarattığı etkiler üzerinden mekânsal ve toplumsal dönüşüm süreçlerini incelemektedir. Sanayi Devrimi ile insanların geleneksel yaşam alanlarından koparılarak yeni yerleşimlere taşınmaları, yalnızca fiziksel bir yer değişimi değil; aynı zamanda derin toplumsal ve mekânsal kırılmaların başlangıcı olarak ele alınmaktadır. Araştırmacıya göre bu dönüşüm, serbest piyasa ekonomisinin insanı ve doğayı yalnızca ekonomik değeri olan birer "*meta*"ya indirgeme eğiliminin bir sonucudur.

Kentsel dönüşüm genel anlamda bir bölgenin mekânsal, toplumsal ve ekonomik özelliklerinin yeniden canlandırma, yenileme, ya da yeniden geliştirme gibi müdahale biçimleriyle değiştirilmesini ifade etmektedir. Lichfield'a (1992) göre bu süreç, bir bölgedeki bozulma dinamiklerinin kapsamlı biçimde analiz edilmesi ve bu analizler doğrultusunda belirlenen hedefler çerçevesinde gerçekleştirilen bir uzlaşma sürecidir. Donnison (1993), dönüşümü çöküntü alanlarında gözlenen sorunlara eşgüdümlü müdahaleler geliştirilmesi ve bu müdahaleler yoluyla yaşam kalitesinin artırılması olarak tanımlarken; Roberts (2000) ise daha bütüncül bir yaklaşım benimseyerek kentsel dönüşümü toplumsal, ekonomik, ekolojik ve mekânsal dengenin yeniden

kurulmasına yönelik kapsamlı bir eylem süreci olarak ele almaktadır. Bu kuramsal yaklaşımlarla birlikte değerlendirildiğinde, kentsel dönüşüm, çökme ve bozulma süreçlerine karşı mekânsal, ekonomik ve sosyal koşulların iyileştirilmesini amaçlayan strateji ve müdahaleler bütünü olarak tanımlanabilir. Bu süreç, kentlerin doğal dinamiklerinin bir parçası olarak görülmekte ve planlama politikaları aracılığıyla yönlendirilebilen bir dönüşüm mekanizması olarak değerlendirilmektedir (Alkışer vd., 2009). Bu kuramsal yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde, kentsel dönüşümün yalnızca fiziksel çevrenin yenilenmesine yönelik teknik bir müdahale olmadığı; ekonomik, toplumsal ve mekânsal ilişkileri yeniden yapılandıran çok boyutlu bir süreç olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, literatürde dönüşümün kapsamı giderek genişlese de uygulamada fiziksel müdahalelerin çoğu zaman toplumsal boyutun önüne geçtiği dikkat çekmektedir. Bu durum, dönüşüm süreçlerinin yalnızca planlama başarısı üzerinden değil, ürettiği mekânsal ve toplumsal sonuçlar üzerinden de değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Kentsel dönüşüm yaklaşımları tarihsel süreç içerisinde değişen toplumsal, ekonomik ve politik koşullara bağlı olarak farklı biçimlerde gelişmiştir. Roberts ve Sykes (2017), 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan dönüşüm politikalarını beş temel evrede ele almaktadır. *(i)* 1940'lı ve 1950'li yıllarda yeniden yapılanma *(reconstruction)* yaklaşımı, savaşın yakıcı etkilerini gidermeye ve fiziksel çevrelerin yeniden inşasına odaklanmış; gecekondu alanlarının tasfiyesi, büyük ölçekli konut üretimi ve devlet öncülüğünde hazırlanan ana planlar bu dönemin temel uygulamaları olmuştur. *(ii)* 1960'lı yıllarda canlandırma *(revitalisation)* yaklaşımı ile birlikte, yalnızca yeni yapı üretmek yerine mevcut kent dokusunun rehabilitasyonu ve mahalle ölçeğinde iyileştirme çalışmaları önem kazanmaya başlamıştır. *(iii)* 1970'lerde ise yenileme *(renewal)* anlayışı doğrultusunda fiziksel müdahalelerin yanı sıra topluluk odaklı uygulamalar, yerinde iyileştirme ve sosyal sorunların giderilmesine yönelik politikalar ön plana çıkmıştır. *(iv)* Buna karşın 1980'li yıllarda yeniden geliştirme *(redevelopment)* yaklaşımı ile piyasa odaklı gayrimenkul temelli ve büyük ölçekli projelerin yaygınlaştığı noktada, özel sektör dönüşümün temel aktörü haline gelirken sosyal boyut büyük ölçüde geri planda kalmıştır. *(v)* 1990'lı yıllardan itibaren ise kentsel dönüşüm *(urban regeneration),* fiziksel, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları birlikte ele alan bütünleşik bir yaklaşım olarak tanımlanmaya başlamış; katılımcılık, sürdürülebilirlik ve çok paydaş yönetişim süreçleri dönüşüm politikalarının temel bileşenleri haline gelmiştir (Roberts, 2000).

1990'lı yıllarda olgunlaşan katılımcı dönüşüm *(participatory regeneration)* kentsel dönüşümün yalnızca yukarıdan aşağıya yürütülen fiziksel müdahalelerle sürdürülmeyeceğini; yerel toplulukların karar alma mekanizmalarına aktif katılımın sağlanmasının ve toplulukların kapasitesinin güçlendirilmesinin dönüşümün kalıcılığı açısından önemli olduğunu savunmaktadır (Carter, 2000). Aynı dönemde geliştirilen entegre dönüşüm yaklaşımı *(integrated regeneration)* 1980'li yıllarda uygulanan tek boyutlu ve gayrimenkul odaklı dönüşüm politikalarının yetersizliklerine bir yanıt olarak ortaya çıkmış; fiziksel iyileştirmenin yanı sıra ekonomik kalkınma, sosyal bütünleşme ve çevresel sürdürülebilirliği birlikte ele alan kapsamlı bir dönüşüm modeli olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım farklı yönetim kademeleri ile kamu kurumları, özel sektör ve yerel topluluklar arasında iş birliğine dayalı yönetişim mekanizmalarının oluşturulmasını ve kentsel dönüşüm süreçlerinin çok boyutlu bir bakış açısıyla yürütülmesini sağlamaktadır (Carter, 2000; Roberts, 2000). Bu tarihsel gelişim, kentsel dönüşüm anlayışının fiziksel yenilemeden sosyal bütünleşme, ekonomik kalkınma ve katılımcılığı içeren daha bütüncül modellere doğru evrildiğini göstermektedir. Ancak bu kuramsal dönüşümün uygulamalara aynı ölçüde yansımadığı; özellikle piyasa odaklı yeniden geliştirme modellerinde fiziksel dönüşümün toplumsal ilişkilerin önüne geçtiği görülmektedir. Bu çelişki, tez kapsamında geliştirilen sterilizasyon eleştirisinin temel çıkış noktalarından birini oluşturmaktadır.

Bu tarihsel gelişim, kentsel dönüşüm anlayışının yalnızca fiziksel çevrenin yenilenmesine odaklanan müdahalelerden uzaklaşarak sosyal bütünleşme, ekonomik kalkınma, çevresel sürdürülebilirlik ve katılımcılığı birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşıma evrildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, uygulamada özellikle piyasa odaklı yeniden geliştirme modellerinin standartlaşmış ve homojen mekân üretimini teşvik ettiği, bu nedenle günümüzde dönüşüm süreçlerinin yalnızca fiziksel başarı üzerinden değil, toplumsal ve mekânsal etkileri üzerinden de tartışıldığı görülmektedir.

Ancak her ne kadar bütünleşik yaklaşımlar ele alınsa da uygulamaya geçirilen kentsel dönüşüm projeleri sonucunda ortaya çıkan yeni yerleşimler, çoğu zaman steril mimarlık yaklaşımlarını yansıtarak toplumsal ve mekânsal düzeyde yeni gerilimler üretmektedir. Bu gerilimlerin en yoğun hissedildiği alanlar, rant odaklı dönüşümlerin yoğunlaştığı konut bölgeleridir. Özellikle gecekondu yerleşmeleri, mevcut iktidar söylemi içinde "*sağlıklı çevre üretme*" hedefi doğrultusunda "*hastalık barındıran alanlar*" olarak tanımlanmakta ve dönüşüm politikalarının öncelikli müdahale alanları

haline getirilmektedir. Lefebvre'nin (1991) ifadesiyle "*hastalanmış*" alanları yeniden sağlığına kavuşturma idealiyle gerçekleştirilen bu müdahalelerde, mekânın toplumsal boyutunun göz ardı edilmesi durumunda fiziksel, sosyal ve algısal parçalanmalar ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte bir yandan mevcut kentsel doku varlığını sürdürürken, diğer yandan dönüşen yapı adaları fiziksel, ekonomik ve toplumsal açıdan ayrışmakta; bu durum kent içinde katmanlı ve dışlayıcı bir yapı oluşmasına neden olmaktadır. Kenti "sağlıklaştırma" amacıyla hazırlanan planlarda, kent çoğu zaman iki boyutlu bir problem olarak ele alınmakta ve sistematik alt kategorilere ayrılan homojen bir bütün olarak değerlendirilmektedir (Lefebvre, 2013). Kuramcı bu yaklaşımı eleştirerek modern mimarlık üretiminin toplumsal ve kültürel bağlamları dışlayarak işlevsellik, kusursuzluk ve standardizasyon ilkelerine odaklandığını belirtmektedir. Yerel kimliği ve mekânsal hafızayı dikkate almayan bu steril mimari üretimler, toplumsal birliktelikleri zayıflatmakta ve kent içinde yeni gerilimler üretmektedir. Lefebvre'nin eleştirisi, kentsel dönüşümün yalnızca fiziksel çevrenin yeniden düzenlenmesi olarak değerlendirilemeyeceğini; mekânın aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, gündelik yaşamın ve kolektif belleğin üretildiği dinamik bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bakış açısı, steril karşıtı yaklaşımın yalnızca fiziksel müdahaleleri değil, bu müdahalelerin toplumsal sonuçlarını da birlikte değerlendirmesinin kuramsal temelini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, kentsel projeler çoğu zaman paradoksal bir durum yaratmaktadır. "Sağlıklaştırma", "temizlik" ve "düzen" söylemleriyle gerçekleştirilen müdahaleler, mevcut sorunları ortadan kaldırmayı hedeflerken, yeni türden mekânsal ve toplumsal sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu durum, steril mimarlık anlayışının yalnızca çözüm üretmediğini, aynı zamanda yeni "*hastalıklı alanlar*"ın oluşumuna zemin hazırladığını göstermektedir. Bu durum yalnızca kuramsal tartışmalarla sınırlı değildir. Türkiye'de son yıllarda gerçekleştirilen büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri de benzer çelişkileri görünür kılmaktadır. İstanbul Fikirtepe bölgesinin 2005 yılından itibaren dönüşüm süreciyle birlikte yaşadığı değişim ve 2026 yılındaki durumu, bu çelişkinin somut bir örneğini sunmaktadır. Alan "sağlıklaştırma" söylemi altında yeniden inşa edilirken, steril mimarlık anlayışıyla şekillenen bu dönüşümün kendi içinde yeni bir "hastalıklı alan" ürettiği gözlenmektedir (Öztürk & Pulat Gökmen, 2025b).

Öte yandan “temizlik”, “güvenlik” ve “düzen” söylemleri üzerinden gerçekleştirilen mekânsal iyileştirme çalışmalarının bazı araştırmalarda bölge sakinleri tarafından büyük ölçüde desteklendiği de görülmektedir (Öztürk & Pulat Gökmen, 2025b; Yıldız vd., 2016). Ancak katılımcı süreçleri dışlayan ve merkeziyetçi planlama anlayışıyla uygulanan dönüşüm projeleri, çoğu zaman mevcut toplumsal ve sosyal dokuyu zedelemekte (Alkışer, 2009; Dülgeroğlu Yüksel vd., 2014) ve aidiyet duygusunun zayıflamasına yol açmaktadır. Bu durum, yerel topluluğun sürekliliğini sağlayan sosyal ilişkilerin korunabilmesi için “yerinde dönüşüm” modellerinin önemini ortaya koymaktadır (Dülgeroğlu Yüksel vd., 2019). Bu bağlamda kentsel dönüşüm süreçlerinin yalnızca fiziksel iyileştirme odaklı değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri ve mekânsal hafızayı gözeten, katılımcı ve yerel dinamiklerle uyumlu yaklaşımlar üzerinden yeniden ele alınması gerekmektedir.

Campkin (2007a) hastalanmış olarak tanımlanan kentsel alanları “kirlilik” kavramı üzerinden ele almakta ve kirliliği, mekânsal sınırların ve toplumsal hiyerarşilerin kurulmasında işlev gören bir düzenleme aracı olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşım Douglas’ın (1966) “yerinden edilmiş madde” kavramsallaştırmasının çağdaş kent bağlamında yeniden yorumlanmasına dayanmaktadır. Campkin (2007) özellikle kentsel yenileme ve soylulaştırma süreçlerinde “temizlik” söyleminin yalnızca estetik ya da hijyenik bir hedefe işaret etmediğini, aynı zamanda ekonomik ve politik işlevler üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede “kirli” olarak etiketlenen alanlar, müdahale ve dönüşüm için meşrulaştırılmakta; bu süreçte hem belirli sosyal gruplar dışlanmakta hem de mekân ekonomik olarak yeniden değer kazanmaktadır. Campkin'in "kir" kavramsallaştırması, kentsel dönüşüm süreçlerinde temizlik söyleminin yalnızca fiziksel iyileştirmeyi değil, aynı zamanda belirli kullanıcıların, pratiklerin ve mekânsal kimliklerin dışlanmasını da meşrulaştırabildiğini göstermektedir. Bu nedenle sterilizasyon, yalnızca mekânın yeniden düzenlenmesi değil; hangi mekânsal pratiklerin korunacağına ve hangilerinin ortadan kaldırılacağına ilişkin seçici bir müdahale mekanizması olarak değerlendirilebilir.

Bauman (2020) ise dışlama meselesini modern toplumun düzen kurma ve güvenlik sağlama arzusu üzerinden açıklamaktadır. Araştırmacıya göre modernite, toplumsal yaşamı düzenleyebilmek için sürekli olarak kategoriler üretmekte, bu kategorilere uymayan bireyleri “artık” ya da “fazlalık” statüsüne indirgemektedir. Mülteciler, işsizler, evsizler ve göçmenler gibi gruplar, küresel ekonomik sistem içinde “gereksiz”

olarak konumlandırılmakta ve bu durum yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda mekânsal bir dışlanma türü üretmektedir: Bu bağlamda kentte belirli alanlar görünmezleştirilmekte, sınırlandırılmakta ya da denetim altına alınarak kontrol edilen mekânsal alanlar haline getirilmektedir.

Bauman (2020), modernitenin düzen kurma arzusunun kaçınılmaz olarak eşitsizlik ve dışlama ürettiğini vurgulamakta; "temizlik", "güvenlik" ve "düzen" söylemlerinin bu dışlama süreçlerini meşrulaştıran ideolojik araçlar olarak işlediğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda modernite, bir yandan ilerleme ve düzen üretirken, diğer yandan kuramcının deyişiyle "ıskarta hayatlar" yaratmaktadır. Böylece iyileştirme ve sağlıklaştırma söylemleri üzerinden meşrulaştırılan kentsel dönüşüm süreçleri, çoğu zaman çok katmanlı, heterojen ve "kirli" yaşantı izlerini silerek kenti sterilleştirmektedir. Campkin ve Bauman birlikte değerlendirildiğinde sterilizasyonun yalnızca fiziksel düzen üretmediği; aynı zamanda belirli kullanıcıları, yaşam biçimlerini ve gündelik pratikleri dışlayan toplumsal bir seçilim mekanizması olarak işlediği görülmektedir. Böylece sterilizasyon, homojen mekân üretiminin yanı sıra ötekileştirme süreçlerini de besleyen çok katmanlı bir kentsel dönüşüm stratejisi hâline gelmektedir.

Bu değerlendirmeler, kentsel dönüşümün yalnızca fiziksel yenilenme süreçleri üzerinden okunmasının yetersiz olduğunu göstermektedir. Dönüşüm müdahaleleri bir yandan belirli mekânsal pratikleri, kullanım biçimlerini ve toplumsal ilişkileri dışlarken; diğer yandan bu müdahalelere rağmen tamamen ortadan kaldırılamayan kullanım izleri, gündelik yaşam pratikleri ve mekânsal eklemlenmeler kentin çok katmanlı yapısını sürdürmeye devam etmektedir. Bu nedenle sterilizasyon süreçlerinin anlaşılabilmesi, ötekileştirme ile katmanlaşma dinamiklerinin birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Literatürde tanımlanan kentsel dönüşüm yaklaşımları farklı amaçlar ve müdahale biçimleri içerse de uygulamada özellikle piyasa odaklı dönüşüm modellerinin çoğunlukla standartlaşmış, kontrollü ve homojen mekânlar üretme eğiliminde olduğu görülmektedir. Buna karşılık katılımcı, yerinde ve entegre dönüşüm yaklaşımları, mevcut toplumsal ilişkilerin, mekânsal hafızanın ve yerel kimliğin korumasına daha fazla önem vermektedir.

Bu doğrultuda tez kapsamında sterilizasyon, fiziksel yenilemeyi aşarak mekânın farklılıklarını, gündelik yaşam pratiklerini ve toplumsal çeşitliliğini azaltan; buna karşılık homojen, standartlaştırılmış ve denetlenebilir çevreler üreten çok katmanlı bir mekânsal üretim mekanizması olarak kavramsallaştırılmaktadır. Ancak bu süreç, mekânın tüm katmanlarını ortadan kaldıran mutlak bir dönüşüm olarak değil; ötekileştirme ile katmanlaşma dinamiklerinin birlikte işlediği ilişkisel bir üretim biçimi olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, izleyen bölümde sterilizasyon süreçlerinin ötekileştirme ve katmanlaşma dinamikleri üzerinden çözümlenmesini mümkün kılan steril karşıtı analitik çerçeve geliştirilmektedir.

2.4 Steril Olana Karşı Kavramsal Bir Direnç: Kir, Kirli ve Kirlilik

Steril kavramı, hijyenik, temiz, bembeyaz ve pürüzsüz üretimlere referansla 1920'lerde modernizmin yükselişiyle birlikte literatürde görünürlük kazanmıştır. Buna karşılık "sterile karşı" gelişen söylemler, 1960'lı yıllarda modernizm sonrası dönemde mimarlık, sanat, tasarım, felsefe ve antropoloji alanlarında kirin, pisliğin ve tozun bıraktığı izlerin taşıdığı kavramsal ve mekânsal potansiyeller üzerinden tartışılmaya başlanmıştır. Böylece arındırılmış ve homojen mekân ideallerine karşı, düzensizlik, kalıntı ve iz kavramları alternatif bir düşünsel zemin oluşturmuştur. Bu dönüşüm, kirin yalnızca steril olana karşı gelişen estetik bir tepki değil; aynı zamanda modern mekân anlayışını eleştiren alternatif bir kuramsal paradigma olarak ele alınmasını sağlamıştır. Böylece kir, mimarlıkta dışlanması gereken bir olgu olmaktan çıkarak mekânsal üretimi yeniden düşünmeye imkân veren kavramsal bir araç hâline gelmiştir.

Antropolog Douglas'a (2021) göre kir, "yersiz madde"dir; belirli kültürel ve toplumsal sınıflandırmalar içinde anlam kazanır. Bir unsur, yerleşik kategorilerin dışında konumlandığında "kirli" olarak adlandırılır. Kirlenmeyi düzensizlikle ilişkilendiren Douglas (2018), mutlak bir kirlilikten söz edilemeyeceğini; kirliliğin bağlama, bakış açısına ve sınıflandırma sistemlerine göre değişen göreli bir durum olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, kirliliğin sabit bir nitelik değil, toplumsal olarak kurulan bir anlamlandırma süreci olduğunu ortaya koymaktadır. Douglas'ın yaklaşımı, kirin nesnel bir özellik değil, belirli toplumsal ve mekânsal düzenlerin ürünü olduğunu göstermektedir. Bu bakış açısı, sterilizasyon süreçlerinin de mutlak bir temizlik arayışı olarak değil; belirli mekânsal düzenleri meşrulaştıran sınıflandırma mekanizmaları olarak değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Bataille (1995), toz ve kir arasındaki ayrımı tartışarak özellikle tozun sahip olduğu potansiyellere dikkat çekmekte ve onu mimarlık disiplini için rahatsız edici bir mekân okuması olarak konumlandırmaktadır. Tozun kirden "daha az kirli" olduğunu savunan Bataille, onun kuru, yağ ve ıslaklıktan yoksun doğasını vurgulamakta; bu özellikleri nedeniyle tozun sürekli hareket halinde olduğunu ve yüzeylere yerleşirken aynı zamanda onlardan kopabilen bir varlık gösterdiğini ileri sürmektedir (akt. Stoppani, 2007). Tozun bu geçici ve dolaşım halindeki karakteri, onun sabit sınırlar ve kategoriler içinde tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.

Toz ve kir arasındaki farkı benzer biçimde ele alan Amato (2000), tozu daha ince ve ayrışmış bir madde olarak tanımlayarak uçuculuğuna dikkat çekerken; kiri toprağa daha yakın, ıslaklık ve çamurla ilişkili bir oluş olarak tarif etmektedir. Kuramcıya göre toz, her şeyin içinde bulunur; rüzgârla kolayca şekil değiştirmekte ve sürekli bir dönüşüm hâli göstermektedir. Her ne kadar "toz" ile "endüstri" arasında doğrudan etimolojik bir bağ olmasa da endüstriyel toplumların önceki dönemlere kıyasla daha fazla toz ürettiği belirtilmektedir. Bu artış, aynı zamanda tozla mücadele etme gereksinimini de beraberinde getirmiştir.

Marder (2018) ise tozu, ideal düzeni bozan; şekilsiz, her yerde bulunabilen ve temas ettiği unsurların biçimini alarak onlarla etkileşime giren taklitçi bir prototip olarak ele almaktadır. Bataille, Amato ve Marder'in yaklaşımları birlikte değerlendirildiğinde tozun durağan bir madde olmadığı; hareket eden, sınırları aşan, yüzeylere yerleşen ve sürekli yeniden dağılan ilişkisel bir oluş olduğu görülmektedir. Bu nedenle toz, steril mekânın dışladığı geçiciliğin, dönüşümün ve katmanlaşmanın maddi bir göstergesi olarak okunabilir. Bu bağlamda toz, steril mekânın arındırılmış yüzeyine sızan, düzeni kesintiye uğratan ve mekânsal katmanları görünür kılan maddi bir metafor olarak değerlendirilebilir. Toz, leke, iz ve yaşanmışlık kavramları üzerine düşünen Benjamin (1986) "*Yaşamak izler bırakmaktır…İkamet edenin izleri de mekâna nakşolur*." ifadesiyle, dokunulmamış, bembeyaz ve steril mekân anlayışını eleştirmektedir. Kuramcıya göre mekân, arındırılmış ve izsiz bir yüzey değil; zamanın, deneyimin ve bedenin bıraktığı katmanların taşıyıcısıdır. Bu nedenle izler, yalnızca geçmişin kalıntıları değil; mekânsal katmanlaşma süreçlerini görünür kılan üretken bileşenlerdir. steril mekânın hafızasızlık iddiasını sorgularken, mekânın anlamının farklı zamanlara ve yaşantılara ait katmanların birikimiyle oluştuğunu ortaya koymaktadır. Böylece iz, kir ve zaman birbirinden ayrılmaz mekânsal üretim

bileşenleri hâline gelmektedir. Bu yaklaşım steril mekânın hafızasızlık iddiasını sorgulayan önemli bir kuramsal açılım sunmaktadır.

Sınırlandırılmış, rasyonalist ve işlevsel mimarlık anlayışına karşı çıkan Hundertwasser (1964) ise "*Küf Manifestosu*"nda bireysel yaratıcılığı ve organik gelişimi savunur. Sanatçı, yapıların tasarımında doğal büyüme süreçlerine referans vererek insan-mekân ilişkisini "küf" metaforu üzerinden açıklamaktadır. Küfü, yapılar üzerinde büyüyen, gelişen ve dönüşen bir süreç olarak olumlayan bu yaklaşım; mimarlığın da küf gibi evrimleşen, değişebilen ve kendiliğinden çoğalabilen bir karakter taşıması gerektiğini ileri sürmektedir. Doğal, kusurlu, düzensiz ve değişken niteliklerin tasarım sürecinde dikkate alınması gerektiğini vurgulayan Hundertwasser (1964), düz çizgilerle inşa edilen rasyonel mimarlığın ürettiği mekânları cansız ve ruhsuz olarak nitelendirmektedir. Genellikle pislik ve istenmeyenle ilişkilendirilen "küf" kavramını olumlayarak, steril estetiğin arınmışlık ideolojisini tersyüz etmektedir. Böylece küf metaforu steril mekânın arındırılmış yüzeyine karşı; zamanın, doğallığın ve düzensizliğin üretken potansiyelini savunan alternatif bir mekânsal düşünceyi temsil etmektedir. Bu yaklaşım, küfü yalnızca biyolojik bir oluş ya da yapısal bir bozulma olarak değil; değişimin, büyümenin ve kendiliğinden gelişimin mekânsal karşılığı olarak yeniden yorumlamaktadır. Bu yönüyle küf, steril mekânın dışladığı zaman, dönüşüm ve yaşanmışlık katmanlarını görünür kılan kavramsal bir metafora dönüşmektedir. Böylece Hundertwasser'in yaklaşımı, steril estetiğin durağan ve arındırılmış mekân anlayışına karşı, değişimi ve katmanlaşmayı mimarlığın kurucu bileşenleri olarak ele alan steril karşıtı yaklaşımın önemli kuramsal dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

Lagerspetz (2018) insanı *"homo sordidus"* üzerinden "*kirli (ve temiz) insan*" olarak tanımlamakta ve insan yaşamının tanıdık ve yabancı, kutsal ve kutsal olmayan, evet ve hayır gibi karşıtlıklar etrafında örgütlendiğini belirtmektedir. Kirli ve temiz kavramları, bu karşıtlık sisteminin temel bileşenleri olarak kültürel kabullerin, normların ve toplumsal yapıların oluşumunda belirleyici rol oynamaktadır. Kuramcı, kirin kültürel ve felsefi anlamlarını sorgulamaya açarak modernist ideallerin yeniden değerlendirilmesini önermekte ve kirin değerinin ancak sterilize edilmiş toplumsal normlara meydan okumakla mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Bu perspektifle kir, modernizmin ona yüklediği ahlaki ve olumsuz çağrışımlardan sıyrılarak yeni algı biçimleri ve potansiyellerle yeniden anlam kazanmaktadır. Kirli olarak nitelendirilen

maddeler "*yersiz*" değildir. Aksine bu maddeler, belirli toplumsal ve mekânsal düzenlerin dışında bırakıldıkları için kirli olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla kir, nesnenin özüne ait bir nitelik değil; iktidar ilişkileri ve kültürel sınıflandırmalar tarafından üretilen göreli bir konumdur.

Born ve arkadaşları (2012) kirli maddelerin toplanıp bir araya getirilmesinin; mekânların ve yapıların atmosferini kurmada yaratıcı bir olanak sunduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşım kiri dışlanması gereken bir kalıntı olarak değil; mekânsal deneyimi zenginleştiren ve farklı zamanlara, kullanımlara ve yaşantılara ait izleri bir araya getiren üretken bir katman olarak değerlendirmektedir. Böylece kir, steril mekânın dışladığı çok katmanlı yaşantı potansiyelini yeniden görünür kılan kurucu bir bileşen olmanın ötesinde, mekânsal katmanlaşmanın sürekliliğini sağlayan dinamik bir unsur olarak yeniden anlam kazanmaktadır. Bu yaklaşım, kirin tasarım sürecinde yalnızca korunacak bir iz değil; yeni mekânsal ilişkilerin kurulmasını sağlayan üretken bir tasarım girdisi olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Böylece steril karşıtı yaklaşım yalnızca eleştirel bir kuram değil; aynı zamanda tasarım bilgisini dönüştüren yaratıcı bir yaklaşım hâline gelmektedir.

Bu bağlamda, kirin farklı ölçeklerdeki tasarım pratiklerinde yaratıcı bir tetikleyici olarak kullanılabileceğini ortaya koymak; kentleri, yapıları ve mekânları bu perspektifle yeniden düşünmek özgün bir tasarım yaklaşımı sunmaktadır. Canlı ve cansız unsurlardan oluşan ve çoğu zaman dışlanan "kirli" olguları merkeze alan üretimler, "*sterile karşı*" gelişen pratikler olarak mimarlık disiplininde alternatif bir düşünsel ve mekânsal yönelim oluşturmaktadır (Öztürk & Pulat Gökmen, 2026). Bu yaklaşım, arındırılmış ve homojen mekân ideallerine karşı; katmanlaşmayı, izleri, belirsizliği ve dönüşüm potansiyelini tasarımın kurucu bileşenleri olarak yeniden konumlandırmaktadır. Böylece kir, yalnızca fiziksel bir durum değil; mekânsal üretimin sürekliliğini, belleğini ve çoğulluğunu görünür kılan analitik bir kavram haline gelmektedir.

Dolayısıyla kir, kirli ve kirlilik kavramları bu tez kapsamında yalnızca fiziksel bozulma göstergeleri olarak değil; zamanın, belleğin, kullanımın ve gündelik yaşamın katmanlarını görünür kılan üretken mekânsal bileşenler olarak yeniden kavramsallaştırılmaktadır. Bu değerlendirme, üçüncü bölümde geliştirilecek steril karşıtı analitik çerçevenin kavramsal temelini oluşturmaktadır.

2.5 Steril Pratiklere Karşı Kirli Pratiklerin Oluşumu

20.yüzyıl ortalarına kadar etkisini artıran modernizm; toz, kir, pis ve leke gibi olgularla başa çıkmak amacıyla kentleri, yapıları ve iç mekânları "sağlıklaştırma" hedefi doğrultusunda işlevsel, standartlaştırılmış, rasyonel ve otoriter bir yaklaşımla "steril" mekânsal pratikler üzerinden üretmiştir. Ancak 20.yüzyılın ortalarından itibaren bu yaklaşım sorgulanmaya başlanmış; modernizmin arınma ideallerine karşı, kirin, izlerin ve düzensizliğin potansiyelini merkeze alan "sterile karşı" pratikler görünürlük kazanmıştır. Bu dönüşüm, kirin yalnızca steril olana karşı gelişen estetik bir tepki değil; modern mimarlığın arınma, düzen ve homojenleşme ideallerini sorgulayan alternatif bir kuramsal paradigma olarak ele alınmasını sağlamıştır. Böylece kir, mimarlıkta dışlanması gereken bir olgu olmaktan çıkarak zamanı, belleği, dönüşümü ve gündelik yaşamı yeniden tasarımın merkezine taşıyan üretken bir kavramsal araç hâline gelmiştir.

Saf, temiz ve steril olarak inşa edilen öncü örneklerden biri olan *Villa Savoye* (1931), "beyaz duvar miti" doğrultusunda izlerden, eklemlerden ve bezemelerden arındırılmış bir tasarım anlayışını temsil etmektedir. Wigley (1995), beyazın göründüğü kadar masum ve nötr olmadığını, aksine arzuları ve duyguları tetikleyen bir yüzey ürettiğini vurgulamaktadır. *Villa Savoye*, birkaç yüzey dışında bütünüyle bu beyazlık ideali üzerine kurulmuş; iç mekân organizasyonu ve tefriş elemanları ise yaşanmışlıklardan arındırılmış, makineleşmiş bir sistemin parçası olarak kurgulanmıştır. Ancak yapı 1940'lardan sonra terk edilerek bakımsız kalmış; zamanla doğa tarafından işgal edilmiş ve kusursuz, beyaz yüzeyinden uzaklaşmıştır. Böylece Wigley'in sözünü ettiği "beyaz maske" düşmüş; yapı, aşınma ve yıpranma izleriyle başka bir anlam katmanı kazanmıştır. Tschumi, 1965 yılında *Villa Savoye'*yi bu terk edilmiş haliyle gördüğünde, zamanın, hayvanların, bitkilerin ve insanların bıraktığı izlerden (idrar kokuları, dışkı kalıntıları, grafitiler, yüzeydeki bozulma ve aşınmalar) etkilenmiş; yapıyı hiç olmadığı kadar dokunaklı bulmuş ve onu ölüm ve çürüme kavramlarıyla ilişkilendirmiştir. Bataille'in erotizm üzerine yazılarından etkilenen Tschumi, 1975 yılında kaleme aldığı "Mimarlık İçin İlanlar" metinlerinde duyusallığın en rasyonel yapıları dahi kaçınılmaz biçimde ele geçirdiğini savunarak harabiyetin mimarlığın kaçınılmaz bir sonu olduğunu ileri sürmektedir (Tschumi, 1996). Bu bağlamda *Villa Savo*ye'nin başlangıçtaki steril yüzeyi zamanla kir, iz ve aşınma aracılığıyla mimarlığın kaçınılmaz "*kirlenme*" sürecini görünür kılmaktadır. Villa Savoye örneği,

steril mimarlığın başlangıçta amaçladığı arındırılmış ve tamamlanmış yüzey idealinin zaman, kullanım ve doğa karşısında kaçınılmaz olarak dönüştüğünü göstermektedir. Böylece kir, aşınma ve yıpranma yalnızca fiziksel bozulmalar değil; mekânsal katmanlaşmanın, zamansallığın ve yaşanmışlığın görünür hâle gelmesini sağlayan üretken süreçler olarak okunabilmektedir. Benzer biçimde, Mostafavi ve Leatherbarrow (1993), aşınma ve bozulma süreçlerinin yapıların biçimlenmesini yalnızca inşa anında değil, tüm yaşam döngüsü boyunca etkilediğini belirtmektedir. Kuramcılara göre yapı, tamamlanmış bir nesne değil; zaman içinde müdahaleler, kullanım ve çevresel etkilerle sürekli dönüşen bir varlıktır. Bu çerçevede aşınma, bozulma ve yıpranma; steril mimarlığın arındırılmış yüzey idealine karşı "kirli" tasarım olgularının maddi ve zamansal varlığını görünür kılmaktadır.

2000'li yıllarda Gissen (2009), kir meselesine mimarlık ve doğa ilişkileri bağlamında yaklaşarak "*alt doğa*" *(subnature)* kavramını ortaya koymuştur. Kuramcıya göre alt estetik ve işlevsel kaygılarla mimarlık söyleminden dışlanan unsurlar, çağdaş mimarlıkta yeniden düşünülmesi gereken kritik bileşenlerdir. Bu unsurlar üç düzeyde ele alınmaktadır: atmosfer düzeyinde (rutubet, duman, gaz, egzoz); madde düzeyinde (toz, su birikintisi, çamur, moloz) ve yaşam düzeyinde (ot tabakası, böcekler, güvercinler, kalabalıklar). Bu unsurlar yalnızca tehditkâr ya da olumsuz öğeler değil, aynı zamanda estetik üretim potansiyeline sahip varlıklardır. Alt doğa, çevrenin insan dışı yönleriyle yüzleşmeyi zorunlu kılarken, tasarım sürecinde dikkate alınması gereken hem faydaları hem de tehlikeleri görünür kılmaktadır. Politik, toplumsal ve mimari süreçler aracılığıyla biçimlenen bu unsurlar; kontrol edilemeyen, pis ve rahatsız edici nitelikleriyle mimarlığın istikrar, düzen ve kontrol arayışıyla doğrudan çelişmektedir. Gissen'in "alt doğa" yaklaşımı, mimarlığın uzun süre dışladığı unsurların aslında mekânsal deneyimin ayrılmaz bileşenleri olduğunu göstermektedir. Böylece steril karşıtı yaklaşım yalnızca kiri kabul etmekle kalmamakta; mimarlığın bastırdığı maddelerin tasarım bilgisini nasıl dönüştürebileceğini de ortaya koymaktadır.

2010'lu yıllarda Frichot (2019), "kirli teori" yaklaşımıyla kirlilik metaforunu disiplinlerarası bir düşünsel araç olarak ele almaktadır. Kuramcıya göre, kir disiplinsel sınırları ihlal eden yaratıcı ve eleştirel bir potansiyel taşımaktadır. Bu yaklaşım insan-çevre ilişkileri bağlamında etik, estetik ve materyalist perspektifleri bir araya getirerek mimari düşünceyi dönüştürmektedir. Frichot, saflık ve düzen arayışıyla ilişkilendirilen

steril kavramının hem toplumsal hem de çevresel düzeyde dışlama ve tekdüzelik ürettiğini; farklılıkları bastırarak yaratıcı potansiyeli sınırladığını ileri sürmektedir. Bu nedenle "kirli teori" sabit sınıflandırmalara meydan okuyarak canlı ve cansızın bir arada var olabileceği yeni ilişkilenme biçimlerini araştırmaktadır. Kir, yüzeylerde biriken toz, leke ve izler, nesne ve yapılardaki aşınma ve bozulmalar ya da Gissen'in (2009) tanımladığı "alt doğa" unsurları olarak farklı biçimlerde ortaya çıksa da mimari pratiğin ayrılmaz bir bileşeni haline gelmiştir. Bu durum, kirin dışlanacak bir artık olmaktan ziyade tasarımın dönüştürücü ve kurucu bileşenlerinden biri olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu yönüyle kir, farklı zamanlara, kullanımlara ve müdahalelere ait izleri bir arada taşıyan mekânsal katmanlaşmanın üretken bir bileşeni olarak okunabilir. Frichot'nun "kirli teori" yaklaşımı, kirin yalnızca maddesel bir durum olmadığını; disiplinler arası düşünmeyi mümkün kılan eleştirel bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır. Bu perspektif, bu tez kapsamında geliştirilen steril karşıtı yaklaşımın yalnızca estetik bir öneri değil; kiri, katmanlaşmayı ve ötekileştirme süreçlerini birlikte değerlendiren analitik bir çerçeve olarak kurgulanmasının kuramsal dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

Şekil 2.2'de yer alan Kurt Schwitters'in *Merzbau* projesi, atık nesneler ve müdahaleler aracılığıyla dönüştürülmüş bir ev yapısı olarak "kirli" tasarım pratiklerinin erken ve öncü örneklerinden biridir. 1923'te fikir olarak ortaya çıkan bu çalışma, sanatçının Hannover'deki aile evinde paçavralar, resim parçaları, plastikler ve gündelik nesnelerin birikimiyle yapının neredeyse tamamını işgal eden deneyimsel bir mekâna dönüşmüştür. Merzbau, steril ve tamamlanmış bir yapı anlayışını reddederek yapının sürekli eklemlenen, büyüyen ve dönüşen açık uçlu bir organizma olarak yeniden üretilebileceğini göstermektedir. Bu örnek katmanlaşmanın yalnızca geçmişin korunmasına değil; yeni eklemlenmeler, kullanıcı müdahaleleri ve zamansal birikimler aracılığıyla sürekli yeniden üretilmesine dayandığını göstermektedir. 1970'lerden itibaren Gordon Matta-Clark, Rachel Whiteread ve Cornelia Parker, yapının bütünlüğünü, sürekliliğini ve tamamlanmışlığını sorgulayan üretimleriyle "kirli" izler, artık maddeler ve yaşanmışlıklar üzerinden alternatif mekânsal okumalar geliştirmişlerdir. Matta-Clark, *Splitting* (1974) ve *Bingo* (1974) çalışmalarında yapıları keserek onları işlevsel yapılardan deneyimsel heykellere dönüştürmüş; Whiteread *House* (1993) eserinde evin iç boşluğunun negatif kalıbını alarak görünmez izleri maddeselleştirmiştir. Parker ise *Cold Dark Matter: An Exploded View* (1991)

çalışmasında patlama sonrası geriye kalan parçalarla askıya alarak yıkımı yeni bir mekânsal kurguya dönüştürmüştür.

Şekil 2.2: Mimarlık ve kir ilişkisini ele alan örneklerin incelenmesi.

Bu üç çalışma, farklı yöntemler kullanmalarına rağmen ortak olarak tamamlanmış ve steril bir nesne olarak kurgulanan mimarlık anlayışını sorgulamakta; eksiklikleri, boşlukları ve artık maddeleri mekânsal üretimin kurucu bileşenleri olarak yeniden

değerlendirmektedir. Bu üretimler, kirin ve artıkların yalnızca yıkımın izleri olmadığını; aynı zamanda mekânsal belleği, katmanlaşmayı ve dönüşümü görünür kılan üretken tasarım girdileri olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece mekânı yalnızca geometrik ve işlevsel şemalar üzerinden tanımlayan modernist anlayışa eleştirel bir alternatif sunmaktadır.

2000'li yıllarla birlikte steril karşıtı yaklaşım, kuramsal tartışmaların ötesine geçerek mimarlık ve koruma pratiğinde somut tasarım müdahalelerine dönüşmeye başlamıştır. David Adjaye'nin *Dirty House* (2002) projesi, kentsel çevredeki düzensizlik ve kirin bastırılması yerine bilinçli olarak kabul edilip dönüştürülmesini savunmakta; yapı "temizlenmiş" bir yüzey yerine katmanlı ve melez bir kent gerçekliğini yansıtmaktadır. Bu yönüyle proje, kentsel çevredeki düzensizlik ve kullanım izlerini tasarımın dışlanması gereken kusurları olarak değil, mekânsal katmanlaşmayı görünür kılan üretken bileşenler olarak değerlendirmektedir. Jorge Otero-Pailos'un *Alumix* (2008) çalışması ise endüstri yapılarının yüzeylerinden aldığı kir ve lateksi sergileyerek, restorasyon süreçlerinin görünmez kıldığı maddeleri mekânsal belleğin maddi taşıyıcıları olarak yeniden görünür kılmaktadır. Otero-Pailos bu yaklaşımını *The Ethics of Dust* (2009) ve *The Ethics of Dust: Poetic Heritage* (2011) çalışmalarıyla geliştirmiş; toz ve is kalıntılarını kültürel mirasın istenmeyen ancak vazgeçilmez tanıkları olarak yeniden konumlandırmıştır. Bu projeler birlikte değerlendirildiğinde steril karşıtı yaklaşımın yalnızca kirli yüzeyleri korumayı amaçlamadığı; aksine aşınma, kir, toz ve kullanım izlerini mekânsal belleğin, katmanlaşmanın ve dönüşümün üretken bileşenleri olarak yeniden yorumladığı görülmektedir. Böylece tasarım ve koruma süreçleri, geçmişi silen müdahaleler olmaktan çıkarak farklı zaman katmanlarını görünür kılan eleştirel ve yaratıcı tasarım pratiklerine dönüşmektedir.

Kentsel ölçekte *High Line* (2009) projesi, terk edilmiş demiryolu altyapısını kamusal bir promenata dönüştürerek endüstriyel geçmişin izlerini silmeden yeniden işlevlendiren bir yeniden kullanım modeli örneğini oluşturmaktadır. Benzer şekilde, *Ruin Academy* (2010) projesi, harabeyi geçici bir durum olarak değil; insan, yapı ve doğa arasındaki süreklilik içinde okunması gereken bir süreç olarak ele almakta ve modernizmin "tamamlanmış yapı" fikrine karşı açık uçlu bir mimarlık anlayışı önermektedir. *Morro da Providencia* (2012) ise, kentsel dönüşüm ve şiddet süreçlerinin yarattığı yıkımı geride kalan izler ve portreler aracılığıyla görünür kılarak mekânsal hafızanın silinmesine karşı eleştirel bir duruş geliştirmektedir. Lizbon'daki

Festival Imminente (2021) örneği, terk edilmiş bir endüstriyel yapıyı geçici sanat ve etkileşim alanına dönüştürerek kriz dönemlerinde mekânın yeni toplumsal kullanımlara nasıl açılabileceğini ortaya koymaktadır. Hamburg'daki *Pauli Bunker* (2024) projesi ise savaşın maddi mirasını ortadan kaldırmak yerine onu yeşil kamusal alanlarla bütünleştirerek yıkım, bellek ve dönüşüm arasında onarıcı bir ilişki kurmaktadır. Her biri farklı bağlamlarda geliştirilmiş olsa da bu projeler, mevcut izleri silmek yerine onları yeni mekânsal ilişkilerin kurucu bileşenlerine dönüştürmeleri bakımından ortaklaşmaktadır. Bu örnekler birlikte değerlendirildiğinde steril karşıtı yaklaşımın yalnızca mevcut yapıların korunmasını hedeflemediği; aksine kir, artık, aşınma, yıkım ve müdahaleleri tasarımın üretken bileşenleri olarak yeniden yorumladığı görülmektedir. Böylece tasarım, arındırılmış ve tamamlanmış yapı idealine yerine, katmanlaşmayı, mekânsal belleği ve dönüşümü görünür kılan açık uçlu bir mekânsal üretim pratiğine dönüşmektedir.

Şekil 2.3'te sunulan kavramsal harita, mimarlık ve kent bağlamında steril karşıtı yaklaşımın tekil bir estetik tercih olmanın ötesinde; çok katmanlı, ilişkisel ve dinamik bir düşünce alanı olarak geliştiğini göstermektedir. Kavramsal haritada öne çıkan kir, kirlilik, pislik, anti-hijyenik ve sağlıksızlık gibi kavramlar, modern mimarlığın steril, hijyenik ve kontrol odaklı mekân ideallerine karşı fiziksel, zamansal ve algısal süreçleri görünür kılmaktadır. Bu karşı duruş, bozulma, aşınma, paslanma ve çürüme gibi yalnızca malzeme ve yüzey ölçeğindeki değişimlerle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda hafıza, nostalji, aidiyet, aura ve duygusal deneyim gibi algısal katmanlar üzerinden mekânla kurulan ilişkiyi yeniden tanımlamaktadır. Bu kavramsal çeşitlilik, steril karşıtı yaklaşımın katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerini birlikte okumayı mümkün kılan kuramsal zeminini oluşturmaktadır. Böylece steril karşıtı yaklaşım, mekânı yalnızca fiziksel bir nesne olarak değil; zamanın, belleğin, gündelik yaşamın ve kullanıcı müdahalelerinin üst üste biriktiği çok katmanlı bir üretim süreci olarak yeniden kavramsallaştırmaktadır.

Steril karşıtı düşünce, avangart hareketler, sürrealizm, sitüasyonistler hareket ve Team 10 gibi tarihsel kırılma noktalarından beslenerek mimarlığın yalnızca işlevsel ve düzenleyici bir disiplin olarak değil; spontane, belirsiz ve heterojen mekânsal durumları kabul eden açık uçlu bir üretim alanı olarak düşünülmesini önermektedir. Bu bağlamda anti-hijyenik tutum, geri dönüşüm ve yeniden kullanım pratikleri yalnızca çevresel bir yaklaşım olarak değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel

dinamiklerle de kesişen çok katmanlı bir tasarım üretim anlayışı olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda kentin gündelik yaşamında bastırılan, görmezden gelinen ya da "sağlıksız" olarak etiketlenen mekânsal durumlar yeniden düşünülmekte; bu unsurlar tasarımın dışlanmış bileşenleri olmaktan çıkarak, üretken tasarım bileşenleri haline gelmektedir. Bu değerlendirmeler, steril karşıtı yaklaşımın tekil tasarım örneklerine indirgenebilecek estetik bir eğilim olmadığını; zamanı, belleği, katmanlaşmayı, gündelik yaşamı ve farklılıkları birlikte ele alan bütüncül bir düşünce alanı oluşturduğunu göstermektedir. Bu çerçevede katmanlaşma ile ötekileştirme, sterilizasyon süreçlerini birlikte açıklayan temel analitik eksenler olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla steril karşıtı yaklaşım, kirli olarak tanımlanan unsurları romantik bir koruma anlayışıyla muhafaza etmeyi değil; bu unsurların mekânsal üretimde üstlendikleri üretken rolü görünür kılarak tasarım bilgisini yeniden düşünmeyi amaçlayan ilişkisel bir yaklaşım önermektedir.

Şekil 2.3: Steril karşıtı yaklaşımının ilişkisel gösterimi.

Bu bağlamda, steril mimarlığın arındırma, homojenleştirme ve kontrol odaklı mekânsal üretim pratiklerine karşı geliştirilen yaklaşımlar, kir olgusunun, kullanım izlerinin ve "alt doğa" unsurlarının yalnızca korunması gereken kalıntılar değil, mekânsal üretimin üretken dinamikleri olarak yeniden kavramsallaştırılmasını gerekli kılmaktadır. Ancak mevcut literatür, kir olgusunu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan mekânsal pratikleri çoğunlukla tekil örnekler ve temsiller üzerinden ele almakta; bastırılmış mekânsal katmanların mimari ve kentsel ölçekte nasıl sistematik bir tasarım yaklaşımına dönüştürülebileceğine ilişkin bütüncül bir analitik çerçeve sunmakta yetersiz kalmaktadır. Bu durum, kir olgusunun üretken potansiyelini katmanlaşma ve

ötekileştirme süreçleriyle birlikte ele alan yeni bir kuramsal ve analitik yaklaşımın geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu tez, söz konusu kuramsal boşluktan hareketle, steril ve kir arasında kurulan ikili karşıtlığı aşan, bu iki durumu katmanlaşma ve ötekileştirme eksenleri üzerinden ilişkisel biçimde açıklayan özgün bir kuramsal ve analitik bir çerçeve geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Geliştirilen bu yaklaşım, kir olarak tanımlanan olguları dışlanması ya da ortadan kaldırılması gereken unsurlar olarak değil, mekânsal katmanlaşmayı, toplumsal etkileşimi ve zamansal sürekliliği görünür kılan üretken tasarım girdileri olarak konumlandırmaktadır. Bu yönüyle tez, kentsel dönüşüm ve mimari üretim süreçlerine yönelik eleştirel bir bakış geliştirirken, steril karşıtı yaklaşımı katmanlaşma ve ötekileştirme eksenleri üzerinden analitik düzeyde kavramsallaştırmakta ve bu yönüyle literatüre kuramsal ve metodolojik düzeyde özgün bir katkı sunmaktadır. Bu doğrultuda izleyen bölümde, steril karşıtı analitik çerçevenin yapısı, bileşenleri ve işleyişi ayrıntılı olarak açıklanmakta; katmanlaşma ve ötekileştirme kavramlarının mimarlık ile kentsel tasarım bağlamındaki analitik kullanımı ortaya konulmaktadır.

2.6 Kuramsal Tartışmalardan Analitik Çerçeveye Geçiş

Literatür incelemesi kapsamında ele alınan çalışmalar, modern mimarlık ve kentsel tasarım pratiklerinin büyük ölçüde düzen, hijyen, kontrol ve standartlaşma ilkeleri doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir. Özellikle modernist planlama anlayışıyla birlikte gelişen steril mekânsal üretim yaklaşımı, kenti heterojen, çok katmanlı ve değişken bir yapıdan ziyade; kontrol edilebilir, öngörülebilir ve homojen bir sistem olarak ele alma eğilimi taşımaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda “kir”, “düzensizlik”, “yoğunluk”, “karmaşa” ve “eskime” gibi olgular yalnızca fiziksel sorunlar olarak değil, aynı zamanda mekânsal düzeni tehdit eden unsurlar olarak değerlendirilmiş ve çoğu zaman ortadan kaldırılması gereken durumlar şeklinde tanımlanmıştır. Böylece sterilizasyon süreçleri yalnızca fiziksel çevreyi dönüştüren teknik müdahaleler olarak değil; aynı zamanda belirli kullanım biçimlerini, kullanıcı profillerini ve gündelik yaşam pratiklerini dışlayan sosyo-mekânsal mekanizmalar olarak işlemeye başlamıştır. Bununla birlikte literatür, sterilizasyon süreçlerinin kentsel mekân üzerindeki etkilerini ortaya koymasına rağmen, kir olgusunu mekânsal üretim süreçleriyle ilişkisi içinde açıklayabilecek bütüncül bir kavramsal ve analitik çerçeve geliştirememiştir. Kir kavramı çoğu çalışmada ya estetik bir problem ya teknik bir

bozulma göstergesi ya da kültürel bir metafor olarak ele alınmakta; ancak mekânsal üretim süreçleriyle kurduğu ilişkisel boyutları yeterince tartışılmamaktadır. Özellikle gündelik kullanım pratiklerinin, zamansal birikimlerin, kullanıcı müdahalelerinin, geçici eklemlenmelerin ve enformel mekânsal oluşumların alternatif üretim potansiyellerini nasıl ortaya çıkardığını inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum, kirin yalnızca dışlanması gereken bir durum değil; aynı zamanda kentsel mekânın çok katmanlı yapısını görünür kılan üretken bir unsur olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu değerlendirmeler, sterilizasyonun yalnızca fiziksel çevreyi dönüştüren bir tasarım yaklaşımı olmadığını; aynı zamanda belirli mekânsal pratikleri görünmezleştiren, kullanım biçimlerini sınırlandıran ve gündelik yaşamın çeşitliliğini azaltan çok katmanlı bir üretim mekanizması olarak işlediğini göstermektedir.

Bu tezde önerilen steril karşıtı analitik çerçeve, ikinci bölüm boyunca tartışılan kuramsal yaklaşımların eleştirel sentezinden hareketle geliştirilmiştir. Çerçevenin temel varsayımı, sterilizasyon süreçlerinin yalnızca fiziksel düzenlemeler aracılığıyla değil; bastırma, dışlama ve görünmezleştirme mekanizmaları üzerinden işlediği, buna karşın bastırılan mekânsal katmanların farklı aktörler, kullanım biçimleri ve gündelik pratikler aracılığıyla sürekli yeniden üretildiğidir. Literatür boyunca tartışılan kuramsal yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde, sterilizasyon süreçlerinin iki temel dinamik üzerinden işlediği görülmektedir: Bunlardan ilki, kentsel mekânın tarihsel ve gündelik katmanlarının bastırılmasına rağmen sürekli yeniden üretildiğini açıklayan katmanlaşma; ikincisi ise belirli kullanıcıların, pratiklerin ve mekânsal oluşumların sistematik biçimde dışlanmasını açıklayan ötekileştirme sürecidir. Bu nedenle geliştirilen analitik çerçeve bu iki temel eksen üzerine kurulmuştur.

Katmanlaşma kavramı, kentsel mekânın zamansal birikimler, kullanım izleri, fiziksel eklemlenmeler, kullanıcı müdahaleleri ve gündelik yaşam pratikleri aracılığıyla sürekli yeniden üretilen çok katmanlı yapısını ifade etmektedir. Bu bağlamda mekân, sabit ve tamamlanmış bir nesne olarak değil; geçmiş ve şimdi arasındaki ilişkiler üzerinden sürekli dönüşen dinamik bir süreç olarak ele alınmaktadır. Katmanlaşma, yalnızca fiziksel üst üste binmeleri değil; aynı zamanda farklı kullanım biçimlerinin, hafıza katmanlarının ve sosyal ilişkilerin eşzamanlı olarak bir arada bulunmasını açıklayan analitik bir çerçeve sunmaktadır. Bu yönüyle katmanlaşma, yalnızca mekânın geçmişine ilişkin bir okuma sunmamakta; farklı zamanlara, kullanımlara ve

aktörlere ait izlerin nasıl birlikte var olduğunu açıklayan analitik bir çözümleme aracı işlevi görmektedir.

Ötekileştirme kavramı ise sterilizasyon süreçleri içerisinde belirli kullanıcıların, kullanım biçimlerinin, üretim pratiklerinin ve mekânsal koşulların dışlanmasını ifade etmektedir. Modernist ve neoliberal dönüşüm süreçlerinde düzen, estetik ve hijyen normlarına uymayan unsurlar çoğu zaman değersizleştirilmekte, görünmez hale getirilmekte ya da tamamen ortadan kaldırılmaktadır. Bu durum yalnızca fiziksel bir temizleme pratiği değil; aynı zamanda sosyal ve kültürel bir ayrıştırma mekanizması üretmektedir. Dolayısıyla ötekileştirme, steril mekânsal üretim süreçlerinin temel işleyiş mekanizmalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle ötekileştirme, yalnızca dışlanan unsurların belirlenmesini değil; sterilizasyon süreçlerinin hangi aktörleri, kullanım biçimlerini ve mekânsal pratikleri görünmez hâle getirdiğini çözümlemeyi mümkün kılan analitik bir eksen olarak kullanılmaktadır.

Bu tez kapsamında katmanlaşma ve ötekileştirme birbirinden bağımsız süreçler olarak değil; aksine birbirini karşılıklı olarak üreten ilişkisel yapılar olarak ele alınmaktadır. Sterilizasyon süreçleri belirli katmanları bastırırken, aynı zamanda yeni ötekileştirme biçimleri üretmekte; buna karşılık bastırılan katmanlar farklı mekânsal direnç biçimleri aracılığıyla yeniden görünür hale gelmektedir. Bu nedenle geliştirilen analitik çerçeve, kentsel mekânı yalnızca fiziksel dönüşümler üzerinden değil; fiziksel, toplumsal, kültürel ve zamansal süreçlerin kesişiminde değerlendiren bütüncül bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bu doğrultuda geliştirilen steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi, kir kavramını yalnızca fiziksel bir durum olarak değil; mekânsal üretimin çok katmanlı yapısını görünür kılan ilişkisel ve üretken bir analitik araç olarak yeniden tanımlamaktadır. Yaklaşımın amacı, sterilizasyon odaklı dönüşüm süreçlerine eleştirel bir perspektif geliştirmek ve kentsel mekânın bastırılmış katmanlarını alternatif tasarım girdileri olarak yeniden düşünmektir. Bir sonraki bölümde, bu kuramsal tartışmalar doğrultusunda geliştirilen analitik çerçevenin yapısı, bileşenleri ve analitik eksenleri ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Literatür incelemesi boyunca tartışılan farklı kuramsal yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde, sterilizasyon süreçlerinin iki temel dinamik üzerinden işlediği görülmektedir. Bunlardan ilki, kentsel mekânın tarihsel ve gündelik katmanlarının bastırılmasına rağmen sürekli yeniden üretilmesini ifade eden katmanlaşma; ikincisi ise belirli kullanıcıların, pratiklerin ve mekânsal oluşumların sistematik biçimde dışlanmasını açıklayan

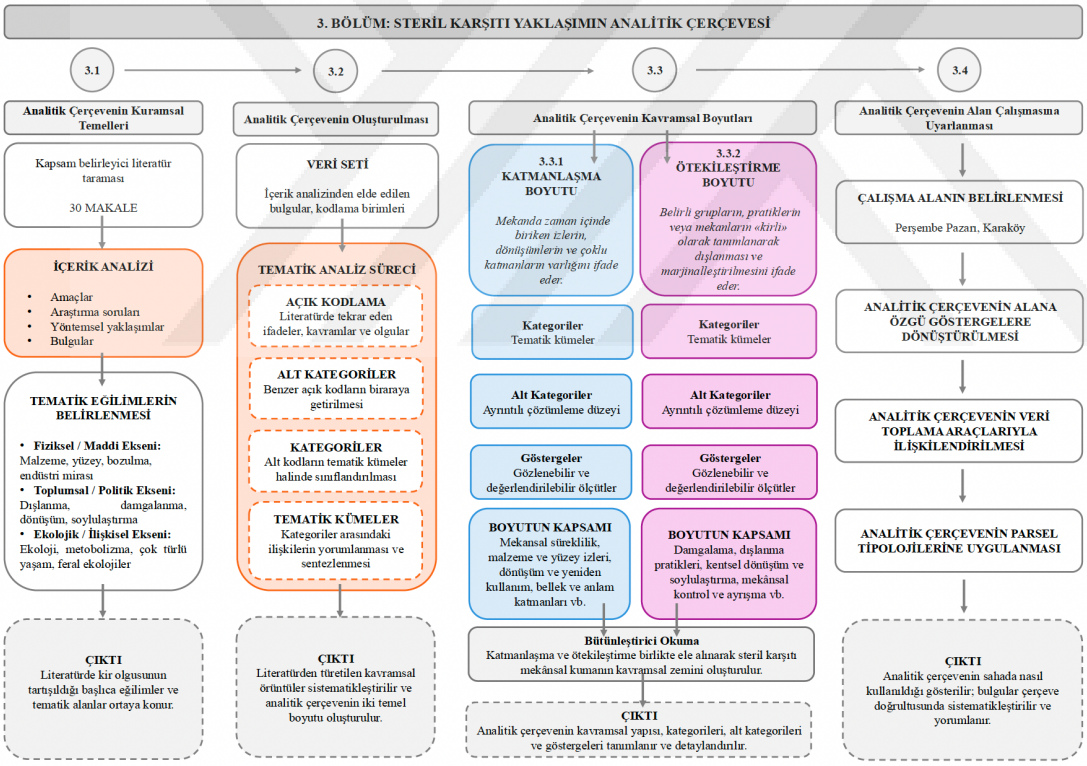
ötekileştirme sürecidir. Bu nedenle analitik çerçeve, literatürde tekrar eden bu iki temel örüntü üzerine kurulmuştur. İzleyen bölümde bu analitik çerçevenin kavramsal bileşenleri ayrıntılı olarak açıklanmakta ve Karaköy Perşembe Pazarı örneğinde nasıl uygulanacağı ortaya konulmaktadır.

3. STERİL KARŞITI YAKLAŞIMIN ANALİTİK ÇERÇEVESİ

Bu bölümde tez kapsamında önerilen steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesinin geliştirilme süreci sistematik olarak açıklanmaktadır. Analitik çerçeve, araştırmanın metodolojik tasarımının (Bölüm 1.3) ilk aşamasını oluşturan kapsam belirleyici literatür taraması (Bölüm 1.3.1) kapsamında seçilen otuz makalenin incelenmesine dayalı olarak gelişmiştir. Bu doğrultuda çalışmalar içerik analizi yöntemiyle araştırma amaçları, araştırma soruları, yöntemsel yaklaşımları ve temel bulguları bakımından değerlendirilmiştir. İçerik analizi, literatürde öne çıkan kavramsal eğilimleri ve ortak örüntüleri sistematik biçimde ortaya koymak amacıyla kullanılmış, elde edilen bulgular, daha sonra tematik analiz sürecinde yeniden değerlendirilerek kavramlar arasındaki ilişkiler ortaya çıkarılmıştır (Bölüm 1.3.2). Böylece literatürde dağınık biçimde ele alınan kavramlar yalnızca sınıflandırılmamış, aynı zamanda bunlar arasındaki ilişkileri açıklayan bütüncül bir analitik yapı geliştirmiştir. Bu süreç sonucunda "kir" olgusunun mimarlık ve kentsel tasarım bağlamındaki çok katmanlı yapısını açıklayan ve alan çalışmasının değerlendirilmesinde kullanılacak analitik çerçevenin kuramsal temeli oluşturulmuştur.

Analitik çerçevenin geliştirilme süreci dört aşamada açıklanmaktadır. İlk aşamada kapsam belirleyici literatür taramasından elde edilen veriler içerik analizi doğrultusunda değerlendirilerek kir olgusunun mimarlık ve kentsel tasarım literatüründe ele alınış biçimleri incelenmektedir. Bu kapsamda araştırma amaçları, yöntemsel yaklaşımlar ve kavramsal içerikler analiz edilmekte, maddi, politik ve ekolojik eksenlerde öne çıkan tematik eğilimler belirlenmektedir. İkinci aşamada, içerik analizinden elde edilen bulgular tematik analiz yöntemiyle değerlendirilerek literatürde tekrar eden kavramsal örüntüler ortaya çıkarılmaktadır. Bu süreçte açık kodlama ile temel kavramlar belirlenmekte; alt kategoriler üst kategoriler halinde bütünleştirilmekte ve kategoriler arasındaki ilişkiler yorumlanarak steril karşıtı yaklaşımın kavramsal yapısı geliştirilmektedir. Üçüncü aşamada, geliştirilen kavramsal yapı analitik bir çerçeveye dönüştürülmektedir. Bu kapsamda çerçevenin iki temel analitik ekseni olan katmanlaşma ve ötekileştirme tanımlanmakta; her bir

eksenin kapsamı, ilişkili kategorileri ve alt kategorileri açıklanmaktadır. Böylece kir olgusunun tasarım pratiklerinde fiziksel, zamansal, toplumsal, kültürel ve ekolojik görünümlerini birlikte değerlendirmeye olanak sağlayan bütüncül bir analiz sistemi oluşturulmaktadır. Dördüncü aşamada, geliştirilen analitik çerçevenin alan çalışmasına nasıl aktarıldığı açıklanmaktadır. Bu doğrultuda, Karaköy Perşembe Pazarı çalışma alanı tanımlanmakta ve analitik eksenler, alan araştırmasında kullanılabilecek gözlemlenebilir göstergelere dönüştürülmektedir. Böylece kuramsal olarak geliştirilen kavramlar, saha araştırmasında izlenebilir ve değerlendirilebilir ölçütler haline getirilmektedir. Bu kapsamda analitik çerçeve; gözlem, fotoğraflama ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerle ilişkilendirilmekte ve Perşembe Pazarı'nda belirlenen parsel tipolojilerinin değerlendirilmesine yönelik sistematik bir analitik okuma modeli oluşturulmaktadır. Böylece geliştirilen analitik çerçeve, yalnızca kuramsal bir öneri olarak kalmamakta; alan verilerinin sistematik biçimde çözümlenmesini sağlayan ve benzer tarihî kent dokularında uygulanabilecek bir araştırma aracına dönüşmektedir (Şekil 3.1).

Şekil 3.1: Üçüncü bölüm strüktürü.

Bu bölümde geliştirilen analitik çerçeve, literatür incelemesinden elde edilen kavramsal bulgular ile alan araştırmasında elde edilecek ampirik veriler arasında metodolojik bir köprü kurmaktadır. Böylece steril karşıtı yaklaşım yalnızca kuramsal

bir öneri olarak değil; farklı mekânsal bağlamlarda uygulanabilir, sistematik ve karşılaştırmalı analizler üretmeye olanak sağlayan bir araştırma modeli olarak yapılandırılmaktadır. İzleyen alt bölümlerde, analitik çerçevenin geliştirilme süreci ve bileşenleri ayrıntılı olarak açıklanmaktadır

3.1 Analitik Çerçevenin Kuramsal Temelleri

Steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi, kapsam belirleyici literatür taraması sonucunda seçilen çalışmaların sistematik olarak çözümlenmesiyle geliştirilmiştir. Bu doğrultuda literatür, yalnızca konu kapsamı bakımından değil, kir olgusunun mimarlık ve kentsel tasarım bağlamında hangi kavramsal yaklaşımlar, araştırma eğilimleri ve yöntemsel perspektifler üzerinden ele alındığını ortaya koymak amacıyla içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde her bir çalışmanın amacı, araştırma soruları, yöntemsel yaklaşımı ve temel bulguları incelenmiş; elde edilen veriler ortak kavramsal örüntüleri belirlemeye olanak sağlayacak şekilde yapılandırılmıştır. İçerik analizinden elde edilen bulgular, analitik çerçevenin kuramsal temellerini oluşturmak amacıyla değerlendirilmiş ve Şekil 3.2 ve Şekil 3.3'te sunulmuştur. Şekil 3.2 keşifsel tarama ve birincil veritabanı taraması sonucunda ulaşılan çalışmaların analiz bulgularını, Şekil 3.3 ise ikincil veritabanı taraması kapsamında incelenen makalelerin içerik bulgularını göstermektedir.

İçerik analizi bulguları, kir olgusunun literatürde birbirinden farklı ancak birbiriyle ilişkili kavramsal eksenler üzerinden ele alındığını göstermektedir. İlk olarak, erken dönem çalışmalar kir olgusunu ağırlıklı olarak mimari malzemeler, yapı yüzeyleri ve fiziksel eskime süreçleri bağlamında tartışmaktadır. Bu çalışmalarda çürüme, toz, pas, aşınma ve endüstriyel kalıntılar gibi maddi süreçlerin mimari üretimle kurduğu ilişki ön plana çıkmakta; kir ortadan kaldırılması gereken bir bozulma durumu olarak değil, mekânın zamansal dönüşümünü ve kullanım izlerini ve mekânsal belleği görünür kılan üretken bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, kir olgusunun yalnızca fiziksel bir durum değil; zaman, kullanım ve bellek süreçleriyle birlikte katmanlı bir mekânsal yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla içerik analizinin ilk bulgusu, kir olgusunun fiziksel çevrede bıraktığı izlerin, geliştirilecek analitik çerçevenin katmanlaşma eksenine kuramsal temel oluşturduğunu göstermektedir.

İçerik analizinde öne çıkan ikinci tematik yönelim, kir olgusunu toplumsal ve politik süreçler üzerinden ele alan çalışmalardır. Bu araştırmalar kir söyleminin özellikle

NO	Referans	Amaç	Araştırma Soruları	Yöntem ve Teknik	Bulgular
1	Dobraszczyk (2007)	Modernist mimarlıkta süsleme–kir ilişkisinin evrensel ve olumsuz kabulünü tarihsel altyapı yapıları üzerinden sorgulamak.	• Mimarlık–kir ilişkisi evrensel midir? • Süsleme, kirli işlevleri dönüştürebilir mi?	Tarihsel–nitel analiz; vaka çalışması; arşiv ve basın okumaları; simgesel-mekânsal analiz.	Kir bağlamsaldır ve süsleme, kirli altyapıyı kültürel olarak dönüştürür. Kirin mimarlıkta anlam üreten bir katman olduğunu göstererek modernist steril anlatıyı kırar.
2	Campkin (2007)	David Adjaye'nin Dirty House tasarımını, çağdaş mimarlık ve kentsel kirlilik estetiği bağlamında analiz etmek.	• Dirty House, kirlilik ve temizlik arasındaki estetik sınırları nasıl yeniden tanımlar ve mekânsal kimliği nasıl etkiler?	Mimari inceleme, literatür taraması, estetik ve kentsel bağlamların teorik analizi.	Dirty House, kirlilik ve temizlik arasındaki sınırları bulanıklaştırır ve kentsel çevrede kirliliğin estetik bir değer olarak kullanılabileceğini gösterir. Anti-vandal kaplamalar, geri dönüştürülmüş materyaller ve endüstriyel estetik bu yapının temel özellikleridir.
3	Hejduk (2007)	Bernard Tschumi'nin erken yazılarında ve projelerinde ihlal, çürüme ve erotizm kavramlarını analiz ederek modernizme yönelik eleştirisini incelemek.	• Tschumi'nin modernizme eleştirisi, ihlal ve erotizm temalarıyla nasıl ifade edilmiştir?	Örnek vaka çalışması, teorik analiz.	Tschumi'nin, mimarlığın hem rasyonel hem de duygusal yönlerini nasıl birleştirdiği; çürüme ve erotizm kavramları üzerinden modernizmin estetik ve işlevsel sınırlarını sorguladığı tespit edilmiştir. Çürüme kirlilik olarak ele alınmaktadır.
4	Crisman (2007)	Endüstriyel binaların kültürel mekanlara dönüştürülme süreçlerini ve bu süreçte "kir", malzeme değişimi gibi kavramların nasıl ele alındığını incelemek.	• Endüstriyel binalar kültürel mekanlara dönüştürülürken hangi tasarım stratejileri izleniyor ve bu stratejiler ziyaretçiler üzerinde nasıl etkiler yaratıyor?	Karşılaştırmalı vaka çalışması	Seçilen dört müze içerisinde; Tate Modern ve Dia:Beacon, steril ve kontrollü bir ortam yaratırken, MASS MoCA ve Design Zentrum, endüstriyel geçmişin izlerini korumuş ve ziyaretçilere geçmişle bugünü bir arada deneyimleme fırsatı sunmuştur.
5	Stoppani (2007)	Tozun tarihsel, fiziksel ve metaforik boyutlarını mimarlıkla ilişkilendirmek.	• Toz, mimarlık malzemeleri ve temsilleri üzerindeki etkileriyle nasıl bir değişim ve dönüşüm aracı olabilir?	Tarihsel ve teorik bir yaklaşım.	Tozun, mimari malzemelerle sürekli etkileşim içinde olduğu ve görsel, dokunsal değişikliklere neden olduğu; ayrıca, mimarlığın durağan ve istikrarlı bir yapıdan ziyade dinamik bir süreç olarak ele alınması gerektiği tespit edilmiştir.
6	Gissen (2007)	Otoyol kirliliği, mimarlık ve planlama ilişkisini; teknolojik izolasyonun sınıfsal sonuçlarını ortaya koymak.	• Mimarlık kirliliği nasıl mekânsallaştırır? • Air-rights yapıları kirliliği çözer mi?	Tarihsel–eleştirel analiz; politika belgeleri; söylem ve mekânsal okuma.	Kir ortadan kalkmaz ve filtrelenir. İzole mekânlar eşitsizlik üretir. Kir ve egzozu territorialisation ve sınıfsal ayrışma aracı olarak kavramsallaştırır.

NO	Referans	Amaç	Araştırma Soruları	Yöntem ve Teknik	Bulgular
7	Thomson (2014)	Nyarugusu mülteci kampındaki mimari yapıları ve bu yapıların kamp sakinleri üzerindeki etkisini anlamak.	• Mülteci kamplarındaki geçici mimari yapılar, sakinlerinin toplumsal ve mekânsal kimliklerini nasıl şekillendirir?	Etnografik saha çalışması, fotoğraf analizi, yerel gözlemler ve mülakatlar.	Kırmızı toprak (marouge), sakinlerin mekânsal ve toplumsal kimliklerini sembolize eder. Bu yapılar, sakinlerin aidiyet ve yabancılaşma arasındaki belirsiz konumlarını somutlaştırır. Yapılar, geçiciliği ve kırılganlığı vurgular; aynı zamanda sosyal hiyerarşiyi de temsil eder.
8	Smith (2018)	Nairobi'nin Kaloleni mahallesindeki kirlilik, kalıntılar ve çürüme süreçlerinin mekânsal ve toplumsal etkilerini araştırmak.	• Kirlilik ve çürüme, çağdaş şehirlerin toplumsal, politik ve mekânsal yapılarını nasıl etkiler?	Etnografik saha çalışması (2013-2014), literatür taraması, yerel tarih ve topluluk üyeleriyle mülakatlar.	Çürüme, yalnızca kayıp veya yok olma değil, aynı zamanda birikim süreci olarak tanımlanır. Kaloleni'deki kirlilik ve kalıntılar, mekânsal ve sosyal hafızayı şekillendirir. Kirlilik, ekonomik faaliyetlerin ve toplumsal bağların yeni biçimlerini ortaya çıkarır.
9	Campkin (2017)	Mary Douglas'un "Purity and Danger" adlı eserini, kirliliğin mimarlık ve kentsel teori üzerindeki etkilerini inceleyerek yeniden değerlendirmek.	• "Kirlilik kavramı, modern kapitalist şehirlerdeki mimarlık ve kentsel düzenlemeleri nasıl etkiler ve yansıtır?"	Eleştirel bir literatür analizi.	Kirlilik, yalnızca fiziksel bir durum değil, sosyal sistemleri yansıtan ve sınıfsal, mekânsal sınırları belirleyen bir kavramdır. Douglas'ın "yerinden edilmiş madde" tanımı, kentsel yenileme ve yeniden düzenleme süreçlerinde dışlama ve marjinalleşme pratiklerinde ötekileştirilmiştir.
10	Rutten ve de Vos (2023)	Estetik ve sanat alanlarında "çöp", "kir" ve "kusur" kavramlarının nasıl olumlu estetik kategorilere dönüştüğünü incelemek.	• Günümüzde estetik pratiklerde kusurluluk nasıl olumlu bir dönüşüme uğruyor?	Kavramsal ve teorik analiz.	Kusurluluk kavramı tarihsel olarak incelenmiş, "çöp", "kir" ve "glitch" estetik yaklaşımlarının modern sanat, moda ve tasarımdaki rolü değerlendirilmiştir.
11	Kane (2022)	Beyazlık, temizlik ve nötrlük ideolojisinin "akıllı şehir" söylemindeki güncel biçimlerini eleştirmek.	• Smart city gerçekten nötr mü?• Renk ve beden nasıl bastırılır?	Eleştirel–kuramsal analiz; tarihsel ve teknolojik okuma.	Beyazlık iktidar üretir.Algoritmik sterilizasyon dışlayıcıdır. Sterilizasyonu renk, veri ve gözetim politikaları üzerinden görünür kılar.
12	McGaw (2018)	Mimarlığın iklim krizi ve petrol-temelli "kirli" maddelerle ilişkisini sorgulamak; insan-dışı aktörleri içeren yeni bir mimarlık etiği önermek.	• Kirli/messy maddeler mimarlığı dönüştürebilir mi?	Kuramsal ve spekülatif yöntem; ekolojik ve posthuman teori.	Petrol mimarlığın görünmez kiridir. Kir etik ve ekolojik bir potansiyeldir. Kirin bastırılacak değil, dönüştürücü bir kaynak olarak ele alınmasını önerir.
13	Yu (2017)	Beijing'deki siheyuan konut tipolojisinin 1950'lerden günümüze kadar geçirdiği dönüşümü incelemek ve mimarlığın ideolojik bir araç olarak nasıl kullanıldığını ortaya koymak.	• Mimarlık, devrimci ve neoliberal ideolojilerde nasıl yeniden yapılandırılır?• Konut mekânı toplumsal kontrol ve meşruiyet üretiminde nasıl rol oynar?• "Koruma" ve "yenileme" süreçleri kimleri dışlar?	Tarihsel–eleştirel analiz; arşiv belgeleri, planlama politikaları; mekânsal tipoloji analizi; sosyo-politik okuma.	Siheyuan önce zorunlu kolektivizmle kirli, kalabalık ve "dazayuan" hâline getirilir. Soylulaştırma ile steril, pahalı ve elit "new siheyuan"lara dönüştürülür. Kir, kalabalık ve düzensizliğin politik olarak nasıl üretildiğini ve ardından sterilizasyon yoluyla nasıl silindiğini gösterir.
14	Farrer (2019)	Organik bar sokaklarını "çirkin / düzensiz" olarak dışlanan mekânlar yerine kentsel mirasın bir parçası olarak yeniden değerlendirmek.	• "Grimy" mekânlar kentsel miras sayılabilir mi? • Bu mekânların yönetimi kentlere ne söyler?	Karşılaştırmalı tarihsel etnografi; saha gözlemleri; görüşmeler; arşiv kaynakları.	Grimy sokaklar yaratıcılık ve topluluk üretir. Aşırı temizlik kenti steril kılar. Tokyo ve Şanghay farklı yönetim rejimleri gösterir. "Grimy heritage" kavramını geliştirerek kirli, geçici ve düzensiz mekânları meşru kentsel miras olarak kuramsallaştırır.
15	Sabhlok vd. (2025)	Kentsel tasarım ve planlama pratiğini teknokratik, steril ve uzman-merkezli yaklaşımlardan uzaklaştırarak; çoklu bilgi biçimlerini ve yerel aktörleri içeren pluriversal (çoğul dünyalar) bir tasarım pratiğinin mümkün kılmak.	• Tasarım, nihai bir çözüm yerine açık uçlu bir "prompt" olarak düşünülebilir mi? • Pluriversal siyaset, kentsel tasarım pratiğine nasıl tercüme edilir? • "Kirli", düzensiz ve çok-aktörlü kentsel gerçeklikler tasarım sürecine nasıl dahil edilir?	Araştırma-pratik temelli yaklaşım; eleştirel etnografi; katılımcı gözlem; görüşmeler; ortak üretim; refleksif alan notları.	Abohar, araçlar, hayvanlar, satıcılar, çöpler ve altyapı sorunlarıyla pluriversal bir kentsel pratik sergilemektedir. Tasarım süreci, müzakere, çatışma ve belirsizlik içeren ilişkisel bir pratik olarak yeniden tanımlanmıştır. "Kir", düzensizlik ve altyapı sorunları tasarımın dışladığı değil, başlangıç noktası hâline gelmiştir. Pluriversal düşüncenin kentsel tasarım pratiğine nasıl çevrilebileceğini somut bir vaka üzerinden gösterir; steril, tekil ve "world-class city" anlatılarına karşı yerel, ilişkisel ve çok-aktörlü bir alternatif sunar.
16	Parikh (2023)	Mumbai'de çevresel estetikler üzerinden nasıl meşrulaştırıldığını; "atık", "boşluk" ve "vahşi doğa" gibi değersizleştirilmiş mekânların nasıl değere dönüştürüldüğünü ve bu sürecin sosyal–ekolojik dışlamalarını ortaya koymak.	• Çevresel estetikler kentsel dönüşüm projelerine nasıl meşruiyet sağlar? • "Atık" ve değersiz sayılan mekânlar nasıl sermaye değerine dönüştürülür? • Hangi estetik duyarlılıklar görünür kılınırken hangileri bastırılır?	Uzun süreli nitel saha çalışması (10 ay); yarı yapılandırılmış görüşmeler; yürüyüşler; katılımcı gözlem; politika ve medya analizi; yaratıcı yöntemler	Estetiği yalnızca temsil değil, politik bir güç ilişkisi olarak ele alır; "atık–değer" dönüşümünü çok-duyulu (multisensory) estetik çerçevelerle analiz eder; dijital çizimi eleştirel coğrafi yöntem olarak literatüre dahil eder; steril ve "yeşil" kent anlatılarını güçlü biçimde çözer.

Şekil 3.2: Keşifsel tarama ve birincil veritabanı taramasıyla seçilen makalelerin içerik analizi.

NO	Referans	Amaç	Araştırma Soruları	Yöntem ve Teknik	Bulgular
17	Johnson (2007)	Mimarlığın "ütopik" iddialarının arkasındaki kirli gerçekleri ortaya koymak	• Mimarlıkta ütopyacı söylemler ne kadar gerçektir ve arkasında nasıl kirli gerçekler gizlidir?	Kuramsal analiz ve eleştirel değerlendirme	Mimarlık her zaman steril ve kusursuz bir imaj yaratmaya çalışır. Ancak, bu ütopyacı söylemler gerçekte sürdürülemez ve çelişkiler içerir. Mimarlığın "kirli sırları", sosyal, ekonomik ve politik bağlamlarda açığa çıkar.
18	Steele vd. (2020)	Yeşil şehir kavramının, temizlik ve kir kavramları üzerinden nasıl şekillendiğini incelemek.	• Yeşil şehirler neden genellikle steril ve temiz olarak hayal edilir? Kirli ancak sürdürülebilir şehir tahayyülü mümkün müdür?	Literatür analizi, söylem çözümlemesi ve örnek olay incelemesi	Yeşil şehir söylemi, genellikle hijyen ve sterilite ile eşleştirilirken, kirin olumlu yanları göz ardı ediliyor. Alternatif kentsel ekolojiler öneriliyor.
19	Guibert ve Tostev (2022)	"Sürdürülebilir" olarak tanıtılan peyzajların (Queen Elizabeth Olympic Park) kir üzerinden yeniden değerlendirilmesi; süreçte nasıl yıkıcı bir Antroposen pratiğine dönüştüğünü ortaya koymak.	• "Sürdürülebilir" mimarlık ve peyzaj pratikleri gerçekten ekolojik olarak iyileştirici midir, yoksa yaşayan toprak ekosistemlerini yok eden, "sentetik" ve "antropojenik" katmanlar mı üretmektedir?	Yeni-materyalist ve modern-animist, nitel ve tarihsel analiz, karşılaştırmalı örnek analizi	"Kirli" toprağı "temizleme" bahanesiyle yaşayan toprak ekosistemlerini yok etmiştir. Ortaya çıkan zemin, "sürdürülebilir Antroposen"in bir karikatürüdür: steril, yapay, tarihsiz.Regeneratif (yenileyici) yerine ekolojik olarak yaratıcı ama yıkıcı bir paradigma hâkimdir.
20	Frichot (2023)	Jennifer Bloomer'ın mimarlık ve kir kavramlarına dair çalışmaları üzerinden "kirli materyalizm" teorisini geliştirmek.	• Bloomer'ın "kirli" materyalleri ve feminist yeni materyalizm anlayışı mimarlık ve çevresel düşünceyi nasıl dönüştürür?	Bloomer'ın projeleri ve feminist materyalizm perspektifi	Kir, mimarlıkta geleneksel hiyerarşik normları bozarak yaratıcı ve eleştirel bir hareket olarak ele alınır. Bloomer'ın çalışmaları, dilsel ve materyal dünyalar arasındaki girift ilişkilere ışık tutar. "Kirli materyalizm," çevresel ve sosyo-politik etkileşimleri keşfetmek için bir araç sunar.
21	Järvelä vd. (2005)	Amukoko gecekondu mahallesinde saflık ve kirin toplumsal olarak nasıl kurulduğunu, çevresel sağlık ve sanitasyon pratikleri üzerinden incelemek; "evrensel hijyen" anlayışını sorgulamak.	• Saflık ve kir, gündelik yaşamda nasıl tanımlanır?• Yerel bilgi ve pratikler çevresel sağlık riskleriyle nasıl baş eder?• Hijyen evrensel mi, bağlamsal mı bir kavramdır?	Nitel saha çalışması; katılımcı gözlem; derinlemesine görüşmeler ve odak grup tartışmaları; Participatory Action Research ve etnografik yöntemler.	Kir ve saflık evrensel değil, yerel koşullara göre tanımlanır. Su ve atık yönetimi, sosyal güven, cinsiyet rolleri ve kültürel inançlarla şekillenir. Yerel halk, "kirli" koşullarda dahi hibrit ve işlevsel hijyen pratikleri geliştirir.
22	Thompson (2013)	Kir, dağılma ve düzensizliğin, flâneur figürü, kentsel dönüşüm (Haussmannization) ve cinsellik ile nasıl iç içe geçtiğini edebiyat üzerinden incelemek.	• Kir, 19. yy Paris deneyimini nasıl şekillendirir?• Flâneur'ün kentle ilişkisi neden kir üzerinden kırılganlaşır?• Kentsel mekân ile arzu, cinsellik ve hayal kırıklığı arasındaki ilişki nasıl kurulur?	Edebi ve kültürel eleştiri; metinlerarası okuma; tarihsel bağlam analizi; yorumlayıcı analiz.	Kir, modern kentin kaçınılmaz bir yan ürünü değil, anlam üreten bir anlatı aracıdır. Flâneur, kirli kentte arzu ve kontrolünü kaybeder; "failed flâneur" ortaya çıkar.Kirin yalnızca fiziksel değil, cinsel, ahlaki ve politik bir metafor olarak işlediğini gösterir.
23	Belk vd. (2013)	Tüketim pratiklerinde kirin kaçınılması gereken bir unsur değil, anlam, kimlik ve değer üretiminde işlevsel bir araç olduğunu göstermek; "olağandışı tüketim" üzerinden kirin kültürel rolünü ortaya koymak.	• Tüketim pratiklerinde kir nasıl anlam üretir?• İnsanlar neden bilerek kirli, tehlikeli ya da rahatsız edici deneyimleri tüketir?• Kir, düzen–düzensizlik ilişkisini nasıl yeniden kurar?	Nitel ve yorumsamacı yöntem; çoklu vaka analizi; etnografik gözlemler; derinlemesine görüşmeler; kültürel analiz.	Kir, yalnızca düzen bozucu değil; değerli, arzu edilen ve öğretici olabilir. Olağandışı tüketim, bireylerin sınırlarını test etme ve kimlik inşası aracıdır. Kir kavramını tüketim çalışmaları bağlamında pozitif ve üretken bir unsur olarak yeniden tanımlar.
24	Littlefield (2016)	Bath Abbey zeminindeki mezar taşlarının zamanla aşınması, silinmesi ve yer değiştirmesi üzerinden otantiklik, bellek, miras kavramlarını sorgulamak; aşınmayı bir kayıp değil, anlamlı bir süreç olarak değerlendirmek.	• Aşınma ve silinme miras bağlamında bir kayıp mıdır?• Otantiklik yalnızca "ilk hâl" ile mi tanımlanır?• Beden (yaşayan ve ölü) mekânsal yüzeyleri nasıl dönüştürür?	Tarihsel–yorumlayıcı analiz; mimari ve mekânsal okuma; arşiv belgeleri; koruma literatürü; fenomenolojik ve kültürel kuramsal çerçeve.	Zemin taşlarındaki silinme, kullanım ve belleğin izidir. Aşınmış ve yazısız taşlar da otantiktir; farklı bir otantiklik hâline geçmiştir.Yürüme eylemi bir tür toplumsal hafıza üretir. Silinmeyi ve aşınmayı "kir" ya da bozulma olarak değil, pozitif ve üretken bir miras değeri olarak savunur; koruma literatüründe otantiklik kavramını zamansal, bedensel ve süreçsel bir çerçevede yeniden tanımlar.
25	Cortesi (2018)	Kuzey Bihar'da çamurun maddi, duyusal ve sembolik anlamlarını inceleyerek; çamurun sınıf, kast, toplumsal cinsiyet ve mekân temelli ayrımcılığı nasıl doğallaştırdığını ortaya koymak.	• Çamur ne zaman ve nasıl "kir"e dönüşür?• Maddi bir unsur toplumsal hiyerarşileri nasıl görünmez biçimde yeniden üretir?• Doğa, ayrımcılığı nasıl depolitize eder?	Uzun dönemli etnografik alan çalışması (≈10 yıl); katılımcı gözlem; anlatı analizi; politik ekoloji ve göstergebilim (semiotics) temelli kuramsal çerçeve.	Çamur kendi başına kir değildir; kir, toplumsal yorumla üretilir.Çamur, beden üzerinde kast, sınıf ve cinsiyetin görünür işaretine dönüşür. Kir kavramını göstergebilimsel ve politik bir çerçevede yeniden tanımlar; kirin iktidar tarafından doğal gibi gösterilen bir işaret sistemi olduğunu gösterir.
26	Oloko (2018)	Gazete haberleri üzerinden kir, atık ve insan bedeninin "harcanabilir" olarak inşasını incelemek; sanitasyonun toplumsal dışlama ve iktidar ilişkilerini nasıl meşrulaştırdığını ortaya koymak.	• "Kir" ve "atık" kavramları insanları nasıl değersizleştirir?• Medya dili, bedensel ve toplumsal dışlamayı nasıl yeniden üretir?• Sanitasyon söylemi iktidar ilişkilerinde nasıl araçsallaşır?	Eleştirel söylem analizi; medya analizi; kültürel ve politik yorumlama.	Kir ve atık dili, bazı bedenleri "wasted humans" olarak tanımlar. Sanitasyon, sosyal arındırma ve dışlama için gerekçeye dönüşür. Beden, ahlaki ve politik düzenin hedefi hâline gelir. Kir hem maddi hem metaforik bir iktidar aracıdır.
27	Bolton vd. (2016)	OWS hareketinin Zuccotti Park'taki varlığının, kir, temizlik, üretkenlik ve saflık söylemleri üzerinden nasıl kriminalize edildiğini ve neoliberal kentsel düzen içinde "yerinden" edildiğinin analizi.	• Kir ve temizlik söylemleri kentsel protestoyu nasıl gayrimeşrulaştırır?• Neoliberal kentte kamusal alanın "doğru kullanıcıları" kimlerdir?• Aktivistler bu söylemleri nasıl sahiplenir, tersyüz eder veya yeniden üretir?	Etnografik saha çalışması ve katılımcı gözlem; eleştirel söylem analizi.	OWS, "kirli", "üretken olmayan" ve "tehlikeli" olarak kodlanarak mekânsal olarak dışlanmıştır. Temizlik ve hijyen söylemleri, polis müdahalesi ve kamusal alanın yeniden kapatılması için gerekçe üretmiştir. Sterilizasyonun yalnızca mekânsal değil, politik ve bedensel bir dışlama pratiği olduğunu gösterir.
28	Hughes vd. (2017)	"Kirli iş" literatüründe sembolik/ söylemsel açıklamalara aşırı odaklanmayı eleştirerek, kirin maddi (bedensel, mekânsal) ve sembolik boyutlarının birlikte (ilişkisel olarak) nasıl deneyimlendiğini ortaya koymak; sokak temizleyicileri ve çöp toplayıcıları üzerinden bu eş-kuruluşu analiz etmek.	• Kir, kirli işlerde yalnızca sembolik bir etiket midir, yoksa maddi olarak deneyimlenen bir olgu mudur?• Maddi ve sembolik boyutlar kirli iş deneyiminde nasıl iç içe geçer?• Söylemsel "itibar artırma" stratejilerinin maddi sınırları nelerdir?	Etnografik saha çalışması; katılımcı gözlem; yarı yapılandırılmış görüşmeler (çöp toplayıcılar ve sokak temizleyicileri); tematik analiz.	Kir yalnızca söylemsel değil, bedensel olarak hissedilen (koku, dokunma, yorgunluk) bir olgudur.Maddi koşullar (koku, yorgunluk, tehlike) söylemsel yeniden çerçevelemeyi sınırlar. Kir, yalnızca "matter out of place" değil, aynı zamanda "matter out of pace" (iş akışını bozan madde) olarak deneyimlenir.
29	Moreno vd. (2013)	Kamusal alanı steril bir boşluk değil; çatışma, müzakere ve karşılaşmaların yaşandığı ilişkisel bir alan olarak yeniden tanımlamak.	• Kir ve çatışma kamusallığın parçası olabilir mi?	Kuramsal–eleştirel yaklaşım; proje ve spekülatif örnekler.	Kamusal alan ilişkisel ve "kirli"dir.Sterilizasyon kamusal hayatı zayıflatır. Kamusal alanı birlikte-varoluş ve kir üzerinden yeniden kuramsallaştırır.
30	Harrison (2024)	Yalnızca insanlara değil, çok türlü yaşam formlarına da barınak olabilecek biçimde yeniden tasarlanmasını tartışmak; "feral" (yabani) kavramı üzerinden insan dışı varlıklarla birlikte yaşamak.	• Mimarlık, insan merkezli habitat üretimi ötesine geçerek, farklı türlerin yaşam alanlarını destekleyen "akıllı" yüzeyleri nasıl tasarlayabilir?	Karşılaştırmalı örnek incelemesi; görsel analiz, saha gözlemi ve entomologlarla işbirliği yapılmış.	Binaların yüzeyleri ekolojik arayüzler olarak işlev görebilir. "Feral" tasarım yaklaşımı, vahşilik, çürüme, metabolizma gibi süreçleri olumlayan bir mimari dil oluşturur. Mimarlık, "temiz" estetikten uzaklaşıp, kirli, geçirgen ve çok katmanlı ekolojik sistemleri tasarlayabilir.

Şekil 3.3: İkincil veritabanı taramasıyla seçilen makalelerin içerik analizi.

kentsel dönüşüm, neoliberal kent politikaları ve kamusal mekân düzenlemeleri bağlamında nasıl üretildiğini ve hangi toplumsal sonuçları doğurduğunu tartışmaktadır. Bulgular, kir söyleminin belirli kullanıcı gruplarının, kullanım biçimlerinin ve mekânsal pratiklerin damgalanması, marjinalleştirilmesi ve kentsel mekândan dışlanmasında işlev gören güçlü bir sınıflandırma mekanizması olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kir, mekânsal düzeni tanımlayan, toplumsal sınırlar üreten ve belirli yaşam biçimlerini görünmezleştiren sosyo-mekânsal bir söylem olarak değerlendirilmektedir. İçerik analizinin bu bulgusu, sterilizasyon süreçlerinin yalnızca fiziksel müdahaleler yoluyla değil, aynı zamanda dışlama, sınıflandırma ve görünmezleştirme mekanizmaları üzerinden işlediğini göstermektedir. Dolayısıyla bu tematik yönelim, geliştirilen analitik çerçevenin ikinci temel ekseni olan ötekileştirme kavramının kuramsal temelini oluşturmaktadır.

Daha güncel çalışmalar kir kavramını ekolojik düşünce, yeni materyalizm ve post hümanist yaklaşımlar çerçevesinde yeniden ele almaktadır. Bu araştırmalar, kiri yalnızca insan faaliyetlerinin bir sonucu olarak değil, farklı canlı türleri, biyolojik süreçler, atık metabolizmaları ve insan dışı aktörlerle birlikte işleyen ilişkisel bir olgu olarak değerlendirmektedir. Böylece kir; düzeni bozan bir unsur olmanın ötesinde, ekolojik çeşitliliği, çok türlü yaşamı ve kentsel metabolizmayı görünür kılan üretken bir potansiyel olarak yorumlanmaktadır. Bu yaklaşım, katmanlaşma ile ötekileştirme süreçlerinin yalnızca insan merkezli toplumsal ilişkiler üzerinden değil; insan, insan dışı aktörler ve maddi çevre arasındaki karşılıklı etkileşimler üzerinden birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyarak analitik çerçevenin ilişkisel boyutunu güçlendirmektedir.

Yöntemsel açıdan değerlendirildiğinde ise, çalışmaların büyük ölçüde nitel araştırma yöntemlerine dayandığı görülmektedir. Tarihsel analizler, eleştirel kuramsal incelemeler, söylem çözümlemeleri, etnografik saha araştırmaları, vaka çalışmaları ve katılımcı gözlem yöntemleri kir olgusunun farklı mekânsal ve toplumsal bağlamlarda nasıl üretildiğini, deneyimlendiğini ve anlamlandırıldığını ortaya koymak amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yöntemsel çeşitlilik, kir olgusunun tek bir disiplin ya da ölçek üzerinden açıklanamayacağını; fiziksel, toplumsal ve ekolojik süreçlerin birlikte değerlendirilmesini gerektiren çok katmanlı ve disiplinlerarası bir araştırma alanı olduğunu göstermektedir.

İçerik analizi ve tematik analiz birlikte değerlendirildiğinde, kir olgusunun mimarlık ve kentsel tasarım literatüründe tek boyutlu bir kavram olarak ele alınmadığı; fiziksel, toplumsal ve ekolojik süreçlerin kesişiminde şekillenen çok katmanlı bir olgu olduğu görülmektedir. Bu değerlendirme, kirin yalnızca maddi bir durum ya da toplumsal bir söylem olarak açıklanamayacağını; farklı ölçeklerde ve farklı aktörler arasındaki ilişkiler üzerinden üretilen dinamik bir mekânsal süreç olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu değerlendirme sonucunda geliştirilen steril karşıtı analitik çerçeve, kir olgusunu fiziksel, toplumsal ve ekolojik süreçlerin kesişiminde ele alan; katmanlaşma ile ötekileştirme arasındaki ilişkileri görünür kılan bütüncül bir analiz modeli önermektedir. İzleyen bölümde bu modeli oluşturan analitik eksenler, kategoriler ve alt kategoriler ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

3.2 Analitik Çerçevenin Oluşturulması

İçerik analizi sonucunda belirlenen tematik eğilimler, kir olgusunun mimarlık ve kentsel tasarım literatüründe farklı bağlamlarda ele alınmasının yanı sıra çalışmalar arasında tekrar eden ortak kavramsal örüntülerin de bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, araştırmanın ikinci aşamasında, söz konusu örüntüler arasındaki ilişkileri açıklamak ve bunları bütüncül bir analitik yapıya dönüştürmek amacıyla tematik analiz gerçekleştirilmiştir. Tematik analizin amacı, literatürde parçalı biçimde tartışılan kavramları, ortak anlam alanları doğrultusunda yeniden yorumlamak ve steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesini oluşturan temel kavramsal bileşenleri ortaya çıkarmaktır.

Tematik analiz, literatürde kir olgusunun nasıl kavramsallaştırıldığını, tasarım süreçlerine mekanizmalar aracılığıyla dâhil edildiğini ve farklı mekânsal ölçeklerde nasıl görünür hâle geldiğini açıklamaya yönelik üç analitik soru doğrultusunda yürütülmüştür. Bu kapsamda şu sorusuna odaklanılmıştır: *(i)* kir bu çalışmalarda hangi kavramsal çerçeveler içinde tanımlanmaktadır? *(ii)* kir, tasarım pratiklerine hangi mekanizmalar aracılığıyla dahil olmaktadır? *(iii)* kirin tasarım pratikleri üzerindeki etkileri hangi mekânsal ölçeklerde ortaya çıkmaktadır? Bu üç analitik soru, kir olgusunun farklı çalışmalar arasında ortaklaşan kavramsal yapısını sistematik olarak çözümlemeye yönelik analitik bir yol haritası oluşturmuştur.

İlk analitik soru kapsamında çalışmaların kir olgusunu tanımlamak için kullandıkları kavramlar, metinlerden doğrudan türetilen *in-vivo* kodlar aracılığıyla belirlenmiştir.

Böylece araştırmacının ön kabullerinden bağımsız olarak literatürde kullanılan özgün kavramsal ifadelerin korunması hedeflenmiştir. İkinci analitik soru doğrultusunda kirin tasarım pratiklerine fiziksel, toplumsal, kültürel, zamansal ve ekolojik boyutlar aracılığıyla nasıl dahil edildiği incelenmiş; ilk aşamada elde edilen kavramsal tanımlamalar ile tasarım yaklaşımları birlikte değerlendirilerek kir olgusunun tasarımdaki işlevi yorumlanmıştır. Üçüncü analitik soru kapsamında ise kirin etkilerinin bedenden başlayarak yapı ve kent ölçeğine uzanan farklı mekânsal düzeylerde nasıl ortaya çıktığı analiz edilmiştir. Böylece kir olgusunun kavramsal tanımları, tasarım mekanizmaları ve mekânsal etkileri arasındaki ilişkiler sistematik biçimde çözümlenmiştir.

Tematik analiz sürecinde verilerin çözümlenmesi amacıyla sistematik bir kodlama yaklaşımı izlenmiştir. İlk aşamada metinlerden elde edilen ifadeler *in-vivo* açık kodlama yöntemiyle kodlanarak literatürde kullanılan özgün kavramsal ifadeler korunmuştur. İkinci aşamada ise açık kodlar kavramsal benzerlikleri ve anlam ilişkileri doğrultusunda eksensel kodlama aracılığıyla ilişkilendirilmiş ve alt kategoriler oluşturulmuştur. Bu süreç sonunda, yaşantının izleri, malzeme izleri, kolektif bellek, bireysel bellek, dönemsel izler, doğal madde grupları, antropojenik madde grupları, insan aktörleri, insan dışı aktörler, toplumsal süreçler ve toplumsal deneyimler olmak üzere on bir alt kategori belirlenmiştir. Alt kategoriler, kavramsal benzerlikleri ve ortak anlam örüntüleri doğrultusunda yeniden değerlendirilmiş; fiziksel, toplumsal, kültürel, zamansal ve ekolojik bağlamlarda ortaklaşan özellikler dikkate alınarak mekânsal izler, bellek, tarihsellik, materyalite, ekoloji ve sosyo-mekânsallık olmak üzere altı üst kategori geliştirilmiştir. Bu üst kategoriler, literatürde farklı ölçeklerde tartışılan kir olgusunu ortak kavramsal eksenler altında bütünleştiren ara analitik yapıyı oluşturmaktadır (Şekil 3.4).

Tematik analizin son aşamasında üst kategoriler arasında ilişkiler bütüncül bir yaklaşımla incelenmiş ve ortak kavramsal örüntüler sentezlenmiştir. Bu değerlendirme sonucunda, literatürde fiziksel, toplumsal, kültürel, zamansal ve ekolojik boyutlarda tartışılan kir olgusunun iki temel ilişkisel eksen etrafında bütünleştiği görülmüştür. Bu doğrultuda katmanlaşma ve ötekileştirme**,** steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesini oluşturan iki temel analitik eksen olarak kavramsallaştırılmıştır (Şekil 3.5). Bu iki eksen, literatürde parçalı biçimde ele alınan kavramsal yaklaşımları bütünleştiren üst

düzey bir analiz modeli sunmakta ve araştırmanın izleyen aşamalarında gerçekleştirilecek alan çalışmasının temel yorumlama çerçevesini oluşturmaktadır.

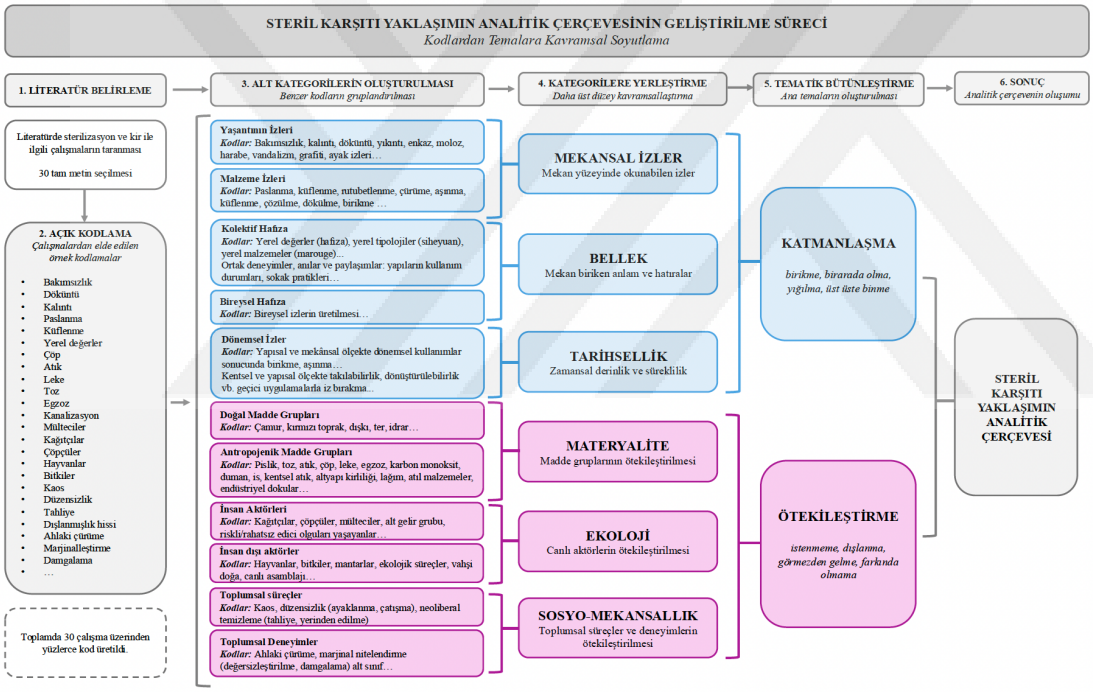
KEŞİFSEL TARAMA				
	REFERANSLAR	KODLAR	BOYUT	ÖLÇEK
1	Dobraszczyk (2007)	kentsel atık, altyapı kirliliği, kanalizasyon, lağım, atık su, dışkı.	Fiziksel boyut	Mekansal ölçek
2	Campkin (2007)	atıl malzemeler, is, endüstriyel doku. alt sınıf, marjinal kimlik.	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Yapısal ölçek Kentsel ölçek
3	Hejduk (2007)	çözülme, çürüme, dökülme.	Fiziksel boyut	Mekansal ölçek Yapısal ölçek
4	Crisman (2007)	is, pas, endüstriyel kalıntı. aşınma, değişim. endüstriyel kayıp.	Fiziksel boyut Zamansal boyut Kültürel boyut	Mekansal ölçek
5	Stoppani (2007)	toz. ürüme, çözülme. birikme.	Fiziksel boyut Zamansal boyut	Mekansal ölçek
6	Gissen (2007)	kentel kirleticiler, egzoz, karbon monoksit, duman, is, gürültü.	Fiziksel boyut	Yapısal ölçek Kentsel ölçek

VERİ TABANI TARAMASI 1				
	REFERANSLAR	KODLAR	BOYUT	ÖLÇEK
7	Thomson (2014)	çamur, toz, kırmızı toprak. geçici, yıkılabilir. kirli tabaka, alt statü. yerel malzeme (marouge).	Fiziksel boyut Zamansal boyut Toplumsal boyut Kültürel boyut	Yapısal ölçek Kentsel ölçek
8	Smith (2018)	çamur, çöp, koku, atık, kanal tıkanması. kalıntılar. geçmiş ve birikmiş tarih.	Fiziksel boyut Zamansal boyut	Yapısal ölçek Kentsel ölçek
9	Campkin (2017)	çöp, kanalizasyon, endüstriyel kalıntı. dışlama, neoliberal temizleme.	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Kentsel ölçek
10	Rutten ve de Vos (2023)	çöp, hatalı olan, plastik, atık, çamur	Fiziksel boyut	Malzeme ölçeği Mekansal ölçek
11	Kane (2022)	Renkli, düzensiz ve farklı olan. Değerler.	Fiziksel boyut Kültürel boyut	Kentsel ölçek
12	McGaw (2018)	fosil yakıtlar, petrol, plastik, atık, küf, çürüme. mantar, kompost.	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Malzeme ölçeği Küresel ölçek
13	Yu (2017)	bakımsızlık, yıkım. düzensizlik, aşırı yoğunluk, zorla tahliye. yerel tipolojinin yitirilmesi.	Fiziksel boyut Toplumsal boyut Kültürel boyut	Yapısal ölçek Kentsel ölçek
14	Farrer (2019)	dar, bakımsız yapılar. düzensizlik, kaos, gece hayatı, alkol, fuhuş.	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Kentsel ölçek
15	Sabhlok vd. (2025)	kentsel atık, sel ve kanalizasyon taşkınları,toz, hayvanlar, sokak pratikleri.	Fiziksel boyut Toplumsal boyut Kültürel boyut	Kentsel ölçek
16	Parikh (2023)	taş ocağı, inşaatın yıkıcı etkisi. atıklaştırılan mekanlar ve durumlar	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Yapısal ölçek Kentsel ölçek

VERİ TABANI TARAMASI 2				
	REFERANSLAR	KODLAR	BOYUT	ÖLÇEK
17	Johnson (2007)	bakımsızlık, vandalizm, yıkım, enkaz, harabe. çürüme. sınıfsal, ırksal, politik kirlerin bastırılması	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Yapısal ölçek Kentsel ölçek
18	Steele vd. (2020)	toprak, toz, atık. kolojik süreçler, insan olmayanlar.	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Kentsel ölçek
19	Guibert ve Tostev (2022)	endüstriyel kontaminasyon, ağır metaller, toksik dolgu. oprak (canlı asamblajı).	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Kentsel ölçek
20	Frichot (2023)	atık(istiridye kabukları, sığır derisi, balmumu, yatak dolgu malzemesi vb.)	Fiziksel boyut	Enstalasyon ölçeği
21	Järvelä vd. (2005)	kontamine su, çöp, kanalizasyon. tabu, kutsallık, sosyal güven.	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Yapısal ölçek Kentsel ölçek
22	Thompson (2013)	çamur, toz. yıkım, inşaat artığı. kaos, devrim, cinsel kir, ahlaki çürüme.	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Kentsel ölçek
23	Belk vd. (2013)	pislik, çamur, dışkı. riskli/rahatsız edici olguları yaşayan bireyler	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Bireysel ölçek
24	Littlefield (2016)	ayak izleri, geçişler. erozyon, aşınma, silinme. bırakılan ve yeni oluşan izler.	Fiziksel boyut Zamansal boyut Kültürel boyut	Mekansal ölçek
25	Cortesi (2018)	çamur sınıfsal işaretleme, kast göstergesi	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Bireysel ölçek Kentsel ölçek
26	Oloko (2018)	çöp yığınları, sanitasyon, dışkı. toplumsal dışlanma, değersizleştirme.	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Kentsel ölçek
27	Bolton vd. (2016)	çöp, sanitasyon, defekasyon iddiaları. damgalama (işsiz, parazit).	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Kentsel ölçek
28	Hughes vd. (2017)	atık, dışkı, koku, leke. damgalama, değersizleştirme.	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Bireysel ölçek Kentsel ölçek
29	Moreno vd. (2013)	yıkım artıkları, atık alanlar. atıklar. insan olmayanlar. çürüme, eskime. marjinal pratikler, çatışma, ayaklanma.	Fiziksel boyut Toplumsal boyut	Yapısal ölçek Kentsel ölçek
30	Harrison (2024)	feral yüzeyler (vahşi doğa), kontrolsüz ve organik doğa	Toplumsal boyut	Mekansal ölçek Yapısal ölçek

Şekil 3.4: 30 tam metnin tematik olarak analizi.

Katmanlaşma analitik ekseni; tasarım pratiklerinde üst üste binme, birikme, birlikte var olma ve yığılma süreçleri aracılığıyla mekânın fiziksel, zamansal ve kültürel katmanlarının görünür hale gelmesini açıklamaktadır. Bu yaklaşımda kir, ortadan kaldırılması gereken bir bozulma durumu olarak değil; mekânın kullanım süreçlerini, dönüşümünü ve sürekliliğini açığa çıkaran maddi bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda yaşantının bıraktığı izler (kalıntılar, döküntüler, yıkıntılar, molozlar, grafitiler vb.) ile malzemede meydana gelen dönüşümler (paslanma, küflenme, çürüme, aşınma, dökülme vb.) *mekânsal izler* kategorisini oluşturmaktadır. Kirin bireysel ve kolektif deneyimlerin sürekliliğini görünür kılması *bellek* kategorisini; farklı dönemlere ait kullanım ve dönüşüm izlerini bir arada taşıması ise *tarihsellik* kategorisini oluşturmaktadır. Böylece katmanlaşma, mekânın fiziksel, kültürel ve zamansal birikimlerini görünür kılan kir olgusunu çok katmanlı bir mekânsal üretim sürecinin bir bileşeni olarak açıklayan temel analitik eksen olarak tanımlanmaktadır.

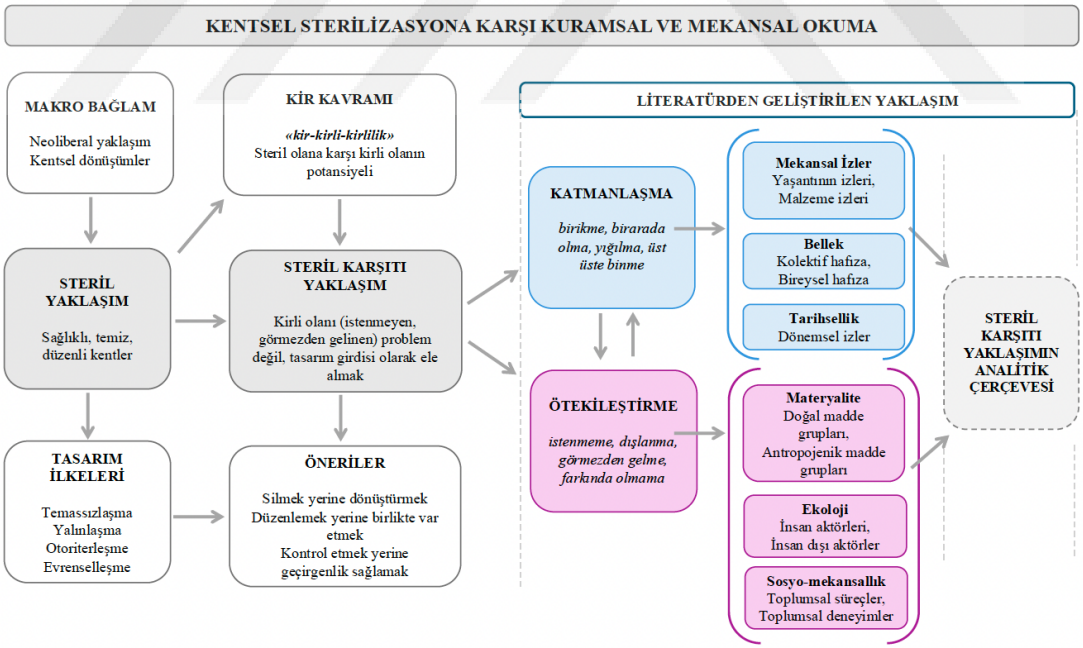

Şekil 3.5: Analitik çerçevenin geliştirilme süreci.

Ötekileştirme analitik ekseni; "dışlanma, görmezden gelme ve farkında olmama" süreçleri üzerinden tanımlanmakta ve kir olarak nitelendirilen unsurların fiziksel, toplumsal ve ekolojik düzeylerde nasıl dışlandığını açıklamaktadır. Bu kapsamda doğal kökenli maddeler (çamur, toprak, dışkı, ter, idrar vb.) ile antropojenik materyaller (pislik, atık, artık, leke, duman, egzoz vb.) *materyalite* kategorisinde

değerlendirilmektedir. *Ekoloji* kategorisi, insan ve insan dışı aktörlerin birlikte oluşturduğu ilişkisel yaşam ağlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda dışlanan insan aktörleri (kâğıt toplayıcılar, çöpçüler, alt gelir grupları) ve insan dışı aktörler (hayvanlar, bitkiler, vahşi doğa vb.) aynı analitik kategori altında değerlendirilmektedir. Buna ek olarak, toplumsal süreçler (neoliberal temizleme, kaos, düzensizlik) ve toplumsal deneyimler (ahlaki çürüme, marjinal nitelendirme) *sosyo-mekânsallık* kategorisi altında değerlendirilmektedir. Bu yönüyle ötekileştirme, kir olarak nitelendirilen unsurların yalnızca maddesel özellikleri nedeniyle değil, toplumsal, ekolojik ve kültürel anlamlandırma süreçleri aracılığıyla nasıl dışlandığını açıklayan temel analitik ekseni oluşturmaktadır (Şekil 3.5).

Bu doğrultuda geliştirilen analitik çerçeve, kentsel sterilizasyonu yalnızca fiziksel çevrenin temizlenmesi ya da düzenlenmesi olarak değil; neoliberal kentsel politikalar, tasarım pratikleri ve kir söyleminin karşılıklı etkileşimiyle üretilen çok katmanlı bir mekânsal üretim süreci olarak kavramsallaştırmaktadır. Katmanlaşma ve ötekileştirme analitik eksenleri üzerinden geliştirilen bu yaklaşım, kir olgusunu maddesel, zamansal, ekolojik ve sosyo-mekânsal boyutlarıyla analiz ederek, steril mekân üretiminin görünmez kıldığı izleri, aktörleri ve süreçleri yeniden görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda geliştirilen kuramsal ve analitik yaklaşım, araştırmanın kavramsal çerçevesini bütüncül bir yapı içerisinde özetlemektedir (Şekil 3.6).

Şekil 3.6: Steril karşıtı yaklaşımın kuramsal ve mekânsal gelişim özeti.

Geliştirilen analitik çerçeve, makro ölçekte steril yaklaşımın tasarım ilkelerini, kir kavramının dönüştürücü potansiyelini ve bu yaklaşıma karşı geliştirilen steril karşıtı yaklaşımı ortak bir kuramsal zeminde bütünleştirmektedir. Bu çerçeve, literatür analizinden türetilen katmanlaşma ve ötekileştirme analitik eksenlerini, temel alarak bunların mekânsal izler, bellek, tarihsellik, materyalite, ekoloji ve sosyo-mekânsal kategorileri aracılığıyla nasıl somutlaştığını ortaya koymaktadır. Böylece analitik çerçeve, steril karşıtı yaklaşımın yalnızca kuramsal bir öneri olmadığını; farklı mekânsal bağlamlarda tasarım, analiz ve yorumlama süreçlerine uygulanabilecek sistematik bir analitik model sunduğunu göstermektedir.

3.3 Analitik Çerçevenin Eksenleri

İçerik ve tematik analizler sonucunda, kir olgusunun mimarlık ve kentsel tasarım literatüründe iki temel kavramsal eksen etrafında yapılandığı görülmüştür. Bu doğrultuda katmanlaşma ve ötekileştirme, literatürde tekrar kavramsal örüntüleri bütüncül biçimde açıklamaları, steril karşıtı yaklaşımın kuramsal yapısını temsil etmeleri ve alan çalışmasında gözlemlenebilir göstergelere dönüştürülebilmeleri nedeniyle analitik çerçevenin iki temel analitik ekseni olarak belirlenmiştir. İzleyen bölümlerde bu eksenler, ilişkili kategori ve alt kategorileri üzerinden ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

3.3.1 Katmanlaşma ekseni

Katmanlaşma analitik ekseni, mekânın zaman içinde oluşan kullanım izleri, malzeme dönüşümleri, yapısal eklemlenmeler ve gündelik müdahaleler aracılığıyla sürekli yeniden üretildiğini açıklayan temel analitik yapıdır. Bu yaklaşımda mekân, tamamlanmış ve durağan bir nesne olarak değil, zaman, kullanım, deneyim ve müdahale süreçlerinin üst üste eklemlenmesiyle biçimlenen dinamik bir yapı olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla katmanlaşma, kir olgusunu fiziksel bozulmanın ötesinde; mekânsal belleğin, kullanım sürekliliğinin ve zamansal birikimlerin görünür hâle geldiği üretken bir süreç olarak değerlendirmektedir.

Mekansal izler kategorisi:

Katmanlaşma analitik ekseninin ilk kategorisini mekânsal izler oluşturmaktadır. Mekânsal izler, kullanım süreçleri, malzeme dönüşümleri ve gündelik müdahaleler sonucunda mekânda biriken fiziksel göstergeleri ifade etmekte; kir olgusunun maddi

karşılıklarını görünür kılarak mekânın zamansal dönüşümünün okunmasına olanak sağlamaktadır. Literatürde bu kategori iki temel alt boyutta ele alınmaktadır: yaşantının izleri ve malzeme izleri (Şekil 3.7).

Yaşantının izleri yapısal ölçekte ortaya çıkan kir göstergelerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır ve gündelik kullanım, bakım, terkedilme ve müdahale süreçleri sonucunda mekânda oluşan fiziksel birikimleri ifade etmektedir. Bakımsızlık, kalıntılar, döküntüler, yıkıntılar, molozlar, harabeler, vandalizm, grafitiler ve ayak izleri gibi unsurlar, kullanım süreçlerinin mekânda bıraktığı fiziksel izler olarak değerlendirilmektedir. (Şekil 3.7). Yapıların bakımsız kalması, yüzeylerde oluşan katmanlaşmalar, kullanıcı müdahaleleri, harabeleşme ve terk edilme süreçleri, kir olgusunun mekânsal olarak görünür hâle gelmesinde belirleyici rol oynamaktadır (Yu, 2017; Johnson, 2007; Littlefield, 2016). Bu bağlamda kir, yalnızca maddi bir bozulma durumu değil; mekânın kullanım geçmişini, gündelik pratiklerini ve zamansal sürekliliğini görünür kılan analitik bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bölgesel kalıntılar, yıkım ve inşaat faaliyetlerinin yarattığı fiziksel izler ile bakımsız ve dar sokak dokularının oluşturduğu güvensizlik ve tedirginlik hissi de kir olgusunun mekânsal karşılıkları arasında ele alınmaktadır (Littlefield, 2016; Smith, 2018; Farrer, 2019; Parikh, 2023; Thomson, 2013, Moreno vd., 2013).

Malzeme izleri, ise aşınma, birikme, küflenme, paslanma, çürüme, çözülme ve dökülme gibi süreçler aracılığıyla yüzeylerde ve yapı elemanlarında ortaya çıkan maddi dönüşümleri ifade etmektedir. Bu değişimler, mekânın durağan ve tamamlanmış bir nesne olmadığını; zamanın etkisiyle sürekli değişen dinamik bir yapı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kir, yüzeysel bir bozulmanın ötesinde, zamansal ve maddi süreçlerin görünür hâle geldiği üretken bir katmanlaşma biçimi olarak değerlendirilmektedir. Literatürde bu tür dönüşümler özellikle endüstriyel yapılar, altyapı sistemleri ve yoğun kullanım alanları üzerinden tartışılmakta; paslanma, aşınma ve çürüme gibi süreçlerin yapıların yaşam döngüsünü ve kullanım geçmişini görünür kıldığı vurgulanmaktadır (Hejduk, 2007; Stoppani, 2007; McGaw, 2018; Johnson, 2007; Moreno vd., 2013). Bu değerlendirmeler, mekânsal izlerin katmanlaşma analitik ekseni içerisinde zamanın, kullanımın ve müdahalelerin maddi çevrede bıraktığı izleri görünür kılan temel analitik kategori olduğunu göstermektedir. Ancak katmanlaşma yalnızca fiziksel izler aracılığıyla oluşmamakta; aynı zamanda mekânın bireysel ve kolektif hafızasında biriken deneyimler yoluyla da yeniden

üretilmektedir. Bu nedenle katmanlaşma analitik ekseninin ikinci kategorisini bellek oluşturmaktadır.

Bellek kategorisi:

Katmanlaşma analitik ekseninin ikinci kategorisini bellek oluşturmaktadır. Bellek, kullanım süreçleri boyunca oluşan deneyimlerin, müdahalelerin ve yaşantıların mekânda bıraktığı izlerin zaman içerisinde birikerek süreklilik kazanmasını ifade etmektedir. Bu kapsamda bellek, kir olgusunun yalnızca maddi çevrede değil; bireysel ve kolektif deneyimlerde de katmanlaşmasını açıklayan temel analitik kategorilerden biridir. Kir, bu bağlamda geçmişe ait yaşantıları görünür kılan ve mekânsal sürekliliği taşıyan maddi bir aracı olarak değerlendirilmektedir.

Literatürde bellek bireysel ve kolektif olmak üzere iki temel düzlemde ele alınmaktadır. Bireysel bellek, kullanıcıların mekânla kurdukları kişisel deneyimler, gündelik kullanım alışkanlıkları ve yaşantılar aracılığıyla oluşurken; kolektif bellek, toplumsal olarak paylaşılan tarihsel deneyimlerin ve ortak kullanım pratiklerinin mekânda bıraktığı izler üzerinden şekillenmektedir. Bu doğrultuda, yapıların eskimesi, korunmuş yüzeyler, kullanım izleri, terk edilmiş mekânlar ve gündelik müdahaleler, yalnızca fiziksel değişimler olarak değil; geçmiş deneyimlerin maddi taşıyıcıları olarak değerlendirilmektedir. Benjamin'in (1986) mekânın iz taşıyan niteliğine ilişkin yaklaşımı, Otero-Pailos'un (2011) yüzeylerde biriken kirin kültürel mirasın ayrılmaz bir parçası olduğuna yönelik değerlendirmeleri ve Frichot'uun (2019) kirli teori yaklaşımı, kirin mekânsal belleğin oluşumundaki üretken rolünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kir, geçmişin edilgen bir kalıntısı değil; bireysel ve kolektif hafızanın güncel mekânsal deneyimlerle birlikte sürekli yeniden üretildiği dinamik bir katman olarak değerlendirilmektedir. Bellek, katmanlaşma analitik ekseni içerisinde mekânın yalnızca fiziksel değişimini değil; deneyimlerin, anlamların ve kullanım pratiklerinin zaman içerisinde nasıl biriktiğini görünür kılan temel analitik kategorilerden birini oluşturmaktadır.

Böylece kir, geçmiş ile şimdi arasında süreklilik kuran ve mekânın çok katmanlı yapısını okunabilir kılan maddi ve deneyimsel bir taşıyıcı niteliği kazanmaktadır. Belleğin ortaya koyduğu bu süreklilik, yalnızca bireysel ve kolektif deneyimlerin korunmasıyla sınırlı değildir; aynı zamanda farklı tarihsel dönemlere ait izlerin aynı

mekânda birlikte var olmasını da kapsamaktadır. Bu nedenle katmanlaşma analitik ekseninin üçüncü kategorisini tarihsellik oluşturmaktadır**.**

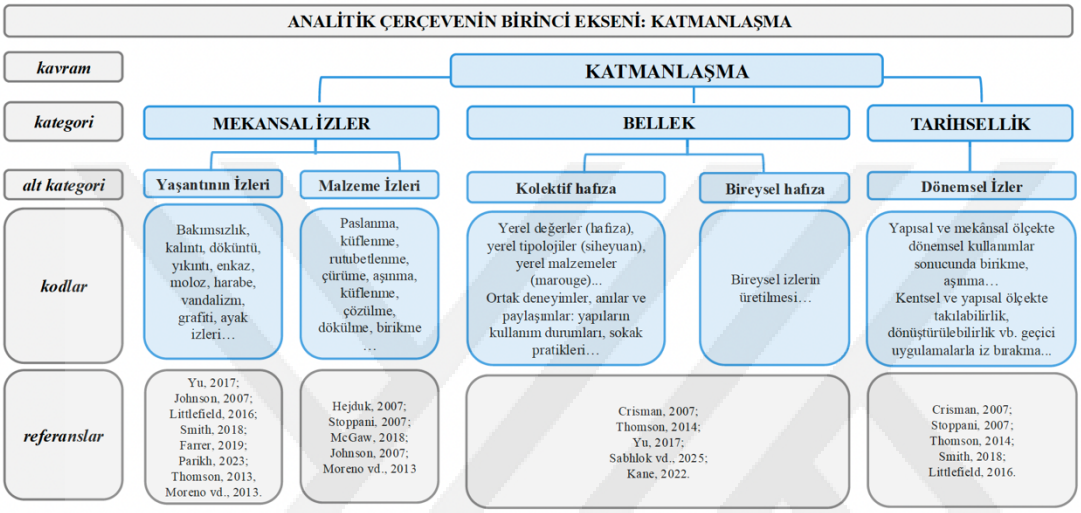
Tarihsellik kategorisi:

Katmanlaşma analitik ekseninin üçüncü kategorisini tarihsellik oluşturmaktadır. Tarihsellik, farklı dönemlere ait kullanım biçimlerinin, mekânsal müdahalelerin ve fiziksel dönüşümlerin aynı mekânda üst üste birikerek birlikte var olmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda mekân, belirli bir zamana ait tamamlanmış ve durağan bir ürün olarak değil; geçmiş ile bugünün sürekli etkileşim içinde olduğu çok katmanlı bir üretim süreci olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla tarihsellik, kir olgusunun zaman içerisinde oluşan birikimleri görünür kılan temel analitik kategorilerden biridir.

Literatürde tarihsellik, yapıların ve kentsel çevrelerin farklı dönemlerde geçirdikleri dönüşümlerin mekânsal izleri üzerinden ele alınmaktadır. Özellikle yeniden kullanım uygulamaları, restorasyon müdahaleleri, endüstriyel miras yapıları, harabeler ve korunmuş yüzeyler, geçmiş dönemlerin güncel mekânda birlikte okunmasını sağlayan temel göstergeler olarak değerlendirilmektedir (Otero-Pailos, 2011; Gissen, 2009; Stoppani, 2007). Bu kapsamda kir, yalnızca eskimeyi temsil eden fiziksel bir durum değil; farklı tarihsel dönemlerin üst üste birikmesini görünür kılan maddi bir süreklilik göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Schwitters'in Merzbau çalışması, yapının sürekli eklemlenerek dönüşmesini; Matta-Clark'ın müdahaleleri ise mevcut yapının tarihsel katmanlarını görünür kılmasını sağlayan örnekler olarak öne çıkmaktadır. Benzer biçimde High Line, Ruin Academy ve Pauli Bunker projeleri de tarihsel katmanları silmek yerine onları yeni kullanımlarla ilişkilendirerek farklı zaman katmanlarının birlikte var olabileceğini göstermektedir (Gissen, 2009; Otero-Pailos, 2011; Frichot, 2019).

Bu doğrultuda tarihsellik, katmanlaşma analitik ekseni içerisinde mekânın farklı zaman katmanlarını birlikte değerlendirmeye olanak sağlayan analitik bir kategori olarak işlev görmektedir. Kir, bu süreçte geçmişe ait izleri pasif biçimde taşıyan bir kalıntı değil; farklı dönemlere ait müdahaleleri, kullanım biçimlerini ve dönüşümleri birbirine bağlayan üretken bir mekânsal bileşen olarak değerlendirilmektedir. Böylece tarihsellik, katmanlaşmanın yalnızca geçmişin korunmasını değil; geçmiş ile bugünün karşılıklı etkileşimi sonucunda sürekli yeniden üretilen dinamik bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Mekânsal izler, bellek ve tarihsellik kategorileri birlikte değerlendirildiğinde, katmanlaşma analitik ekseninin kir olgusunu fiziksel, deneyimsel ve zamansal süreçlerin kesişiminde ele aldığı görülmektedir. Bu yaklaşım, kiri ortadan kaldırılması gereken bir bozulma durumu olarak değil; mekânsal çeşitliliği, kullanım sürekliliğini ve tarihsel birikimi görünür kılan üretken bir tasarım girdisi olarak değerlendirmektedir. Bu yönüyle katmanlaşma analitik ekseni, homojenleşmiş ve standartlaştırılmış mekânsal üretim anlayışına karşı, farklı kullanım biçimlerinin, çok katmanlı deneyimlerin ve zamansal sürekliliğin birlikte var olabildiği alternatif bir mekânsal okuma önermektedir (Şekil 3.7).

Şekil 3.7: Analitik çerçevenin katmanlaşmanın analitik ekseni ve referansları.

Bu doğrultuda katmanlaşma analitik ekseni, tasarım pratiklerini mekânsal, yapısal ve kentsel ölçeklerde yeniden yorumlamaya olanak sağlayan bütüncül bir analiz yaklaşımı sunmaktadır. Bu yaklaşımda mekân, tamamlanmış ve durağan bir nesne olarak değil; geçmişe ait izlerin, maddi dönüşümlerin, kullanım pratiklerinin, kültürel birikimlerin ve tarihsel sürekliliğin sürekli yeniden üretildiği dinamik bir süreç olarak ele alınmaktadır. Böylece kir olgusu, mekânsal üretimin çok katmanlı yapısını görünür kılan ve alternatif tasarım yaklaşımlarını besleyen analitik bir araç olarak yeniden tanımlanmaktadır. Bu yönüyle katmanlaşma analitik ekseni, steril karşıtı yaklaşımın kuramsal temelini oluşturarak, mekânsal üretimi tamamlanmış biçimler üzerinden değil; zaman, kullanım, müdahale ve birikim süreçlerinin oluşturduğu ilişkisel katmanlar üzerinden okumayı mümkün kılmaktadır. Bu sentez, steril karşıtı analitik çerçevenin ikinci temel ekseni olan ötekileştirmenin açıklanması için de kuramsal bir geçiş oluşturmaktadır.

3.3.2 Ötekileştirme ekseni

Ötekileştirme analitik ekseni, belirli mekânsal pratiklerin, maddi unsurların, kullanıcı gruplarının ve yaşam biçimlerinin “istenmeyen”, “tehlikeli”, “düzensiz” ya da “yerinde olmayan” olarak tanımlanması yoluyla dışlanmasını açıklamaktadır. Bu yaklaşımda, kir, yalnızca fiziksel bir durum olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve mekânsal düzenin kurulmasında işlev gören bir sınıflandırma, görünmezleştirme ve kontrol mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla ötekileştirme, steril mekânsal üretim süreçlerinde hangi unsurların korunmaya değer, hangilerinin ise dışlanması gereken öğeler olarak tanımlandığını açıklayan temel analitik eksendir. İçerik ve tematik analiz sonucunda ötekileştirme analitik ekseni; materyalite, ekoloji ve sosyo-mekânsallık olmak üzere üç temel kategori altında yapılandırılmıştır.

Materyalite kategorisi:

Ötekileştirme analitik ekseninin ilk kategorisini materyalite oluşturmaktadır. Materyalite, kir olarak tanımlanan maddelerin fiziksel özelliklerinden çok, bu maddelere yüklenen toplumsal ve mekânsal anlamlar üzerinden nasıl dışlandığını açıklamaktadır. Bu bağlamda kir, belirli maddelerin doğalarından kaynaklanan bir özellik değil; belirli mekânsal düzenler içerisinde "yerinde olmayan" olarak tanımlanmaları sonucunda oluşan ilişkisel bir durumdur. Bu yaklaşım, Douglas'ın (2021) "yersiz madde" kavramsallaştırmasıyla örtüşmekte ve kirin maddesel olduğu kadar kültürel olarak da üretildiğini göstermektedir.

Literatürde, materyalite kategorisi iki temel alt grupta ele alınmaktadır: doğal kökenli maddeler ve antropojenik materyaller (Şekil 3.8). Doğal kökenli maddeler; çamur, toprak, dışkı, idrar ve ter gibi biyolojik süreçlerle ilişkili unsurları kapsarken; antropojenik materyaller, atık, çöp, toz, leke, is, egzoz, karbon monoksit, duman, endüstriyel kalıntılar, altyapı kirliliği ve toksik dolgu gibi insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan maddeleri içermektedir. Bu unsurların ortak özelliği, literatürde çoğunlukla düzensizlik, kirlilik ve kontrol edilmesi gereken maddi oluşumlar olarak tanımlanmalarıdır. Dolayısıyla kir, yalnızca maddelerin fiziksel varlığından değil; bu maddelerin belirli mekânsal düzen içerisinde nasıl sınıflandırıldığından ve anlamlandırıldığından kaynaklanmaktadır. Bu maddi unsurlar farklı ölçeklerde ortaya çıkan kir pratikleriyle ilişkilendirilmektedir. Beden ölçeğinde kir; ter, idrar, koku ve dışkı gibi biyolojik unsurlar üzerinden bireysel temizlik normlarıyla

ilişkilendirilmektedir (Dobraszczyk, 2007; Belk vd., 2013; Oloko, 2018; Hughes, 2017). Mimari ölçekte ise toz, pas, is, çamur atık ve çöp gibi maddeler yapı yüzeylerinde ve kullanım alanlarında biriken kir biçimleri olarak ele alınmaktadır (Campkin, 2007; Crisman, 2007; Stoppani, 2007; Thomson, 2014; Smith, 2018; Rutten ve de Vos, 2023; McGaw, 2018; Steele vd., 2020; Guibert ve Tostev, 2022; Thompson, 2013; Belk vd., 2013; Cortesi, 2018; Moreno vd. 2013). Kentsel ölçekte ise kanalizasyon sistemleri, atık su altyapıları ve kentsel kirletici gazlar (egzoz, karbon monoksit, duman vb.) kirin kent ölçeğindeki maddi görünümlerini oluşturmaktadır (Dobrazscyk, 2007; Gissen, 2007; Smith, 2018; Campkin, 2017; Sabhlok vd., 2025; Jarvela vd., 2005; Oloko, 2018; Bolton vd., 2016). Bu değerlendirmeler, materyalite kategorisinin kiri yalnızca fiziksel bir oluşum olarak değil; belirli maddelerin toplumsal ve mekânsal düzen içerisinde nasıl sınıflandırıldığına bağlı olarak dışlanan bir olgu şeklinde ürettiğini göstermektedir. Dolayısıyla materyalite, ötekileştirme analitik ekseni içerisinde kirin maddesel boyutunu açıklayan ilk analitik kategori olarak işlev görmektedir. Ancak steril mekânsal üretim süreçlerinde dışlanan yalnızca maddeler değildir; aynı zamanda belirli canlı türleri ve toplumsal aktörler de benzer biçimde ötekileştirilmektedir. Bu nedenle ötekileştirme analitik ekseninin ikinci kategorisini ekoloji oluşturmaktadır.

Ekoloji kategorisi:

Ötekileştirme analitik ekseninin ikinci kategorisini ekoloji oluşturmaktadır. Ekoloji kategorisi steril mekânsal üretim süreçlerinde yalnızca maddelerin değil; insan ve insan dışı aktörlerin de belirli normlar doğrultusunda sınıflandırılarak dışlanmasını açıklamaktadır. Bu yaklaşımda kir, belirli canlıların, yaşam biçimlerinin ve ekolojik oluşumların "istenmeyen", "uygunsuz" ya da "yerinde olmayan" unsurlar olarak tanımlanmasıyla ilişkisel biçimde üretilmektedir. Böylece ötekileştirme, fiziksel çevrenin temizlenmesinin ötesinde, canlılar arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesine yönelik çok katmanlı bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Literatürde ekoloji kategorisi iki temel alt boyutta ele alınmaktadır: insan aktörleri ve insan dışı aktörler. İnsan aktörleri; kâğıt ve çöp toplayıcıları, sokak temizleyicileri, mülteciler, alt gelir grupları ve riskli ya da güvencesiz yaşam koşullarına sahip bireyleri kapsamaktadır. İnsan dışı aktörler ise bitkiler, hayvanlar, mantarlar ve vahşi doğa gibi insan merkezli tasarım anlayışının dışında bırakılan canlıları ve ekolojik

oluşumları içermektedir. Bu ayrım ötekileştirmenin yalnızca maddeleri değil, farklı yaşam biçimlerini de kapsayan çok katmanlı bir süreç olduğunu göstermektedir.

İnsan dışı aktörlerin tasarım süreçlerine dâhil edilmesi literatürde "canlı asamblajları" *(living assemblages)* yaklaşımı kapsamında ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda toprak, bitkiler, mantarlar ve diğer ekolojik oluşumlar mimari ve kentsel mekânın pasif arka planı olarak değil, mekânsal üretime aktif biçimde katılan bileşenler olarak değerlendirilmektedir (McGaw, 2018; Sabhlok vd., 2025; Steele vd., 2020; Guibert ve Tostev, 2022; Moreno vd., 2013). Yapısal ölçekte ise doğanın yapı yüzeyleriyle birlikte gelişmesi Harrison'ın (2024) tanımladığı "feral yüzeyler" kavramıyla açıklanmakta; bitkiler, yosunlar ve mantarlar yapı ile doğa arasındaki sınırların geçirgenliğini ortaya koyan üretken oluşumlar olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmalar, steril estetiğin dışladığı ekolojik süreçlerin mimari üretimde yaratıcı ve dönüştürücü bir potansiyel taşıdığını göstermektedir.

İnsan aktörleri bağlamında ise literatür, özellikle kâğıt ve çöp toplayıcılarını, sokak temizleyicilerini, mültecileri, alt gelir gruplarını kir söylemiyle ilişkilendirilen toplumsal aktörler olarak ele almaktadır. Bu gruplar, yaptıkları işlerin kirle doğrudan temas gerektirmesi ya da egemen toplumsal normların dışında kalan yaşam pratiklerine sahip olmaları nedeniyle çoğu zaman "rahatsız edici", "istenmeyen" veya "tehlikeli" gruplar olarak temsil edilmektedir (Campkin, 2007; Thomson, 2014; Belk vd., 2013; Cortesi, 2018). Literatürde bu grupların "işsiz", "parazit" ya da "atık" gibi olumsuz nitelendirmelerle ilişkilendirildiği; bunun ise mekânsal ve toplumsal dışlanma süreçlerini güçlendirdiği vurgulanmaktadır (Oloko, 2018; Bolton vd., 2016; Hughes, 2017; Parikh, 2023). Böylece kir söylemi, yalnızca maddeleri değil, belirli kullanıcı gruplarını da dışlayan toplumsal bir sınıflandırma mekanizması olarak işlev görmektedir.

Bu değerlendirmeler, ekoloji kategorisinin ötekileştirme analitik ekseni içerisinde insan ve insan dışı aktörlerin steril mekânsal üretim süreçlerinde nasıl dışlandığını ve yeniden konumlandırıldığını açıklayan temel analitik kategori olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ötekileştirme yalnızca aktörlerin dışlanmasıyla sınırlı değildir. Bu dışlama, toplumsal söylemler, iktidar ilişkileri ve mekânsal politikalar aracılığıyla sürekli yeniden üretilmektedir. Bu nedenle ötekileştirme analitik ekseninin üçüncü kategorisini sosyo-mekânsallık oluşturmaktadır.

Sosyo-mekânsallık kategorisi:

Ötekileştirme analitik ekseninin üçüncü kategorisini sosyo-mekânsallık oluşturmaktadır. Sosyo-mekânsallık kategorisi, kir söyleminin toplumsal ve mekânsal düzlemde nasıl üretildiğini, meşrulaştırıldığını ve yeniden dolaşıma sokulduğunu açıklamaktadır. Bu yaklaşımda kir, yalnızca belirli maddeleri ya da aktörleri değil; aynı zamanda yaşam biçimlerini, kullanım pratiklerini ve kentsel mekânın işleyişini sınıflandıran, denetleyen ve yeniden düzenleyen söylemsel bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla ötekileştirme, fiziksel temizleme süreçlerinin ötesinde, toplumsal ilişkilerin ve mekânsal düzenin yeniden üretildiği politik bir süreç olarak ele alınmaktadır.

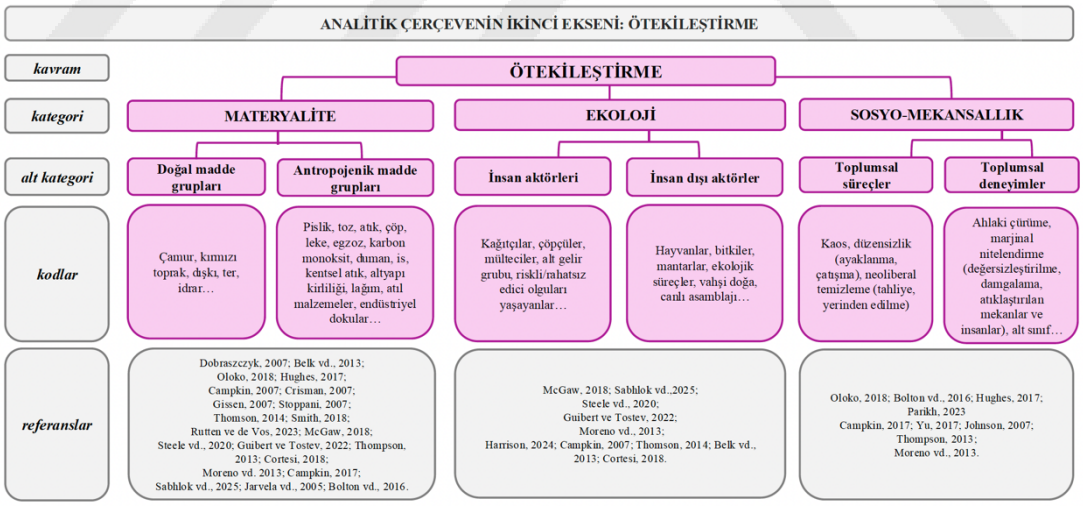
Literatürde sosyo-mekânsallık kategorisi iki temel alt boyutta ele alınmaktadır: toplumsal süreçler ve toplumsal deneyimler (Şekil 3.8). Toplumsal süreçler kapsamında neoliberal temizleme politikaları, tahliye, yerinden edilme, güvenlikleştirme, kamusal alanın yeniden düzenlenmesi, çatışma ve ayaklanma gibi müdahaleler öne çıkmaktadır. Toplumsal deneyimler ise damgalama, marjinalleştirme, ahlaki çürüme, dışlanma ve değersizleştirme gibi kir söylemi aracılığıyla üretilen deneyimleri kapsamaktadır. Böylece kir, yalnızca fiziksel çevrenin değil; toplumsal ilişkilerin ve mekânsal düzenin yeniden kurulmasında işlev gören bir söylem mekanizmasına dönüşmektedir.

Neoliberal kentsel politikalar, kir söylemini çoğu zaman belirli kullanıcı gruplarının ve mekânsal pratiklerin dışlanmasını meşrulaştıran bir araç olarak kullanmaktadır. Tahliye, yerinden edilme, güvenlikleştirme ve kamusal alanın yeniden düzenlenmesi gibi müdahaleler, steril mekânsal düzenin kurulmasına yönelik uygulamalar olarak öne çıkmaktadır (Campkin, 2017; Yu, 2017; Johnson, 2007). Bu süreçte düzensizlik, kaos ve güvenlik tehdidi söylemleri, belirli mekânların ve kullanıcı gruplarının "temizlenmesi" gerektiği yönündeki politikaları desteklemekte; böylece kir, fiziksel olduğu kadar politik bir kategoriye de dönüşmektedir. Kir söylemi yalnızca kamusal politikalar aracılığıyla değil, gündelik yaşam deneyimleri üzerinden de yeniden üretilmektedir. Belirli kullanıcı grupları "işsiz", "parazit", "rahatsız edici" ya da "tehlikeli" gibi olumsuz nitelendirmelerle ilişkilendirilmekte; bu durum onların hem toplumsal hem de mekânsal dışlanmalarını pekiştirmektedir (Campkin, 2007; Belk vd., 2013; Cortesi, 2018; Oloko, 2018; Hughes, 2017; Bolton vd., 2016; Parikh, 2023).

Böylece kir söylemi, toplumsal eşitsizlikleri yeniden üreten ve mekânsal denetimi meşrulaştıran ideolojik bir araç olarak işlev görmektedir.

Bununla birlikte literatür, bu sürecin tek yönlü olmadığını da göstermektedir. Sterilizasyon politikalarına karşı gelişen gündelik kullanım biçimleri, informel müdahaleler, kolektif hareketler ve mekânsal direniş pratikleri, ötekileştirilen kullanıcıların kentsel mekândaki varlıklarını tamamen ortadan kaldırmamakta; aksine yeni mekânsal ilişkilerin ve alternatif kullanım biçimlerinin ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır (Thompson, 2013; Moreno vd., 2013). Bu durum, ötekileştirmenin mutlak bir dışlama mekanizması değil; sürekli müzakere edilen, yeniden üretilen ve dirençle karşılaşan ilişkisel bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

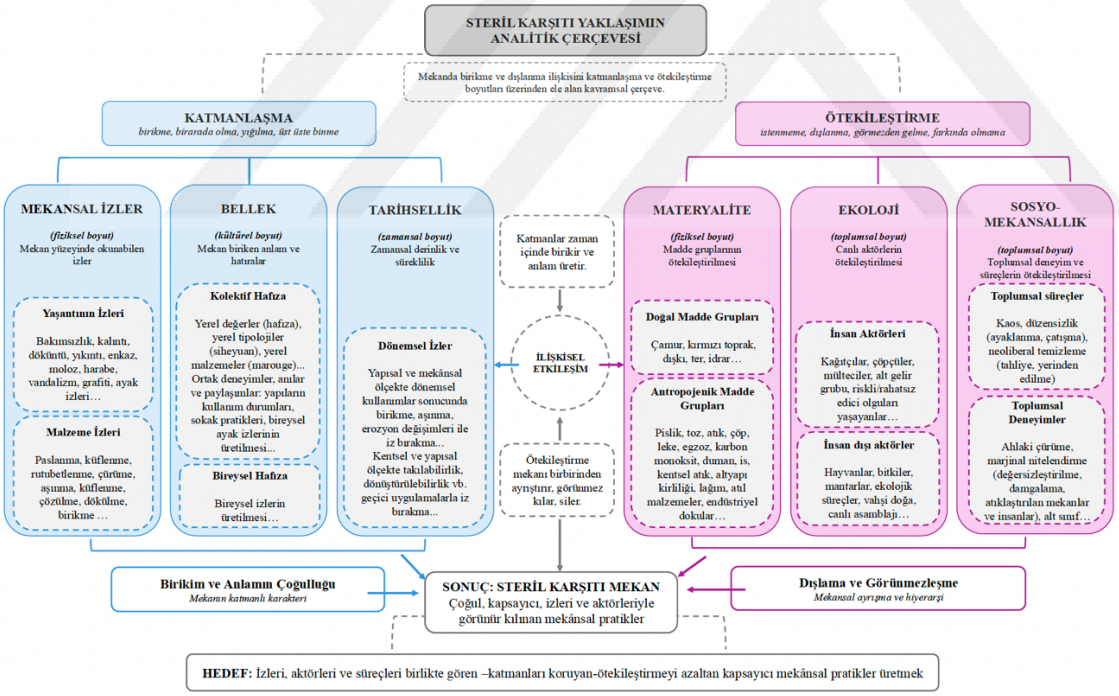
Bu değerlendirmeler doğrultusunda sosyo-mekânsallık kategorisi, kir söyleminin toplumsal, politik ve mekânsal düzeylerde nasıl üretildiğini açıklayan temel analitik kategori olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal süreçler ve toplumsal deneyimler birlikte ele alındığında, kir söyleminin belirli kullanıcı gruplarını, yaşam biçimlerini ve mekânsal pratikleri sınıflandıran, dışlayan ve denetleyen çok katmanlı bir mekanizma olduğu görülmektedir. Böylece materyalite, ekoloji ve sosyo-mekânsallık kategorileri birlikte, ötekileştirme analitik ekseninin steril mekânsal üretim süreçlerinde maddelerin, canlıların ve toplumsal ilişkilerin hangi mekanizmalar aracılığıyla dışlandığını açıklayan bütüncül bir analitik yapı oluşturduğunu göstermektedir.

Şekil 3.8: Analitik çerçevenin birincil ekseni katmanlaşmanın bileşenleri ve referansları.

Belirli maddelerin, aktörlerin ve mekânsal durumların "kirli" olarak tanımlanması, bu unsurların mekânsal ve toplumsal düzen içerisinde dışlanmasına, denetlenmesine ya da yeniden düzenlenmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda kir, yalnızca fiziksel bir durum değil; farklı ölçeklerde ortaya çıkan maddi, toplumsal ve mekânsal unsurların sınıflandırılmasını sağlayan ilişkisel bir kategori olarak değerlendirilmektedir. Analitik çerçevenin iki temel ekseni birlikte ele alındığında, literatürde kir olgusunun bir yandan ötekileştirilen maddeler, aktörler ve yaşam pratikleri üzerinden tanımlandığı; diğer yandan ise bu unsurların zaman içerisinde oluşturduğu fiziksel, kültürel ve zamansal katmanlar aracılığıyla yeniden görünür hâle geldiği anlaşılmaktadır.

Bu doğrultuda ötekileştirme analitik ekseni, kirin hangi maddelerin, aktörlerin ve mekânsal pratiklerin dışlanması yoluyla üretildiğini açıklarken; katmanlaşma analitik ekseni, bu dışlama süreçlerine rağmen mekânda varlığını sürdüren izleri, birikimleri ve süreklilikleri görünür kılmaktadır. Böylece iki analitik eksen birbirinden bağımsız süreçler olarak değil; steril mekânsal üretimin dışlama mekanizmaları ile bu mekanizmalara rağmen oluşan çok katmanlı mekânsal birikimler arasındaki ilişkisel yapıyı birlikte açıklayan tamamlayıcı analiz araçları olarak değerlendirilmektedir.

Şekil 3.9: Steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi.

Bu kapsamda geliştirilen analitik çerçeve, kir olgusunu yalnızca fiziksel bir bozulma ya da estetik bir düzensizlik olarak ele almamakta; aksine mekânsal üretimin maddi, zamansal, toplumsal ve ekolojik boyutlarını birlikte değerlendirmeyi mümkün kılan bütüncül bir analiz yaklaşımı sunmaktadır. Analitik çerçevenin temel amacı, izleri, aktörleri ve süreçleri birbirinden bağımsız değişkenler olarak değil; mekânın üretiminde karşılıklı etkileşim içerisinde işleyen ilişkisel bileşenler olarak değerlendirmek ve steril mekânsal üretim süreçlerinin görünmez kıldığı katmanları sistematik biçimde analiz edebilecek kavramsal bir okuma modeli ortaya koymaktır (Şekil 3.9).

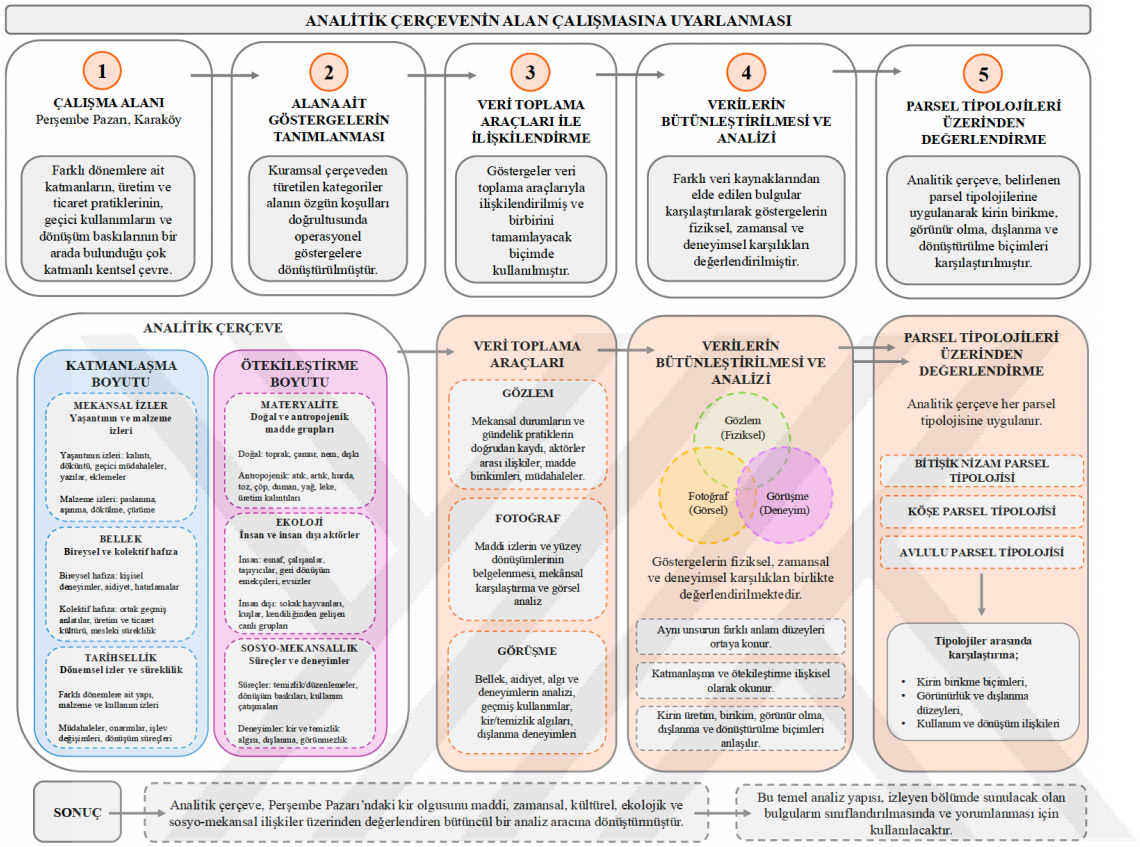
3.4 Analitik Çerçevenin Alan Çalışmasına Uyarlanması

Bu tezde geliştirilen analitik çerçevenin alana uyarlanması; çalışma alanının belirlenmesi, analitik boyutların gözlemlenebilir göstergelere dönüştürülmesi, bu göstergelerin veri toplama araçları ile ilişkilendirilmesi ve elde edilen verilerin parsel tipolojileri üzerinden karşılaştırmalı değerlendirilmesi olmak üzere birbirini izleyen dört aşamada gerçekleştirilmiştir (Şekil 3.10).

Böylece kuramsal düzeyde geliştirilen steril karşıtı analitik çerçeve, alan araştırmasında uygulanabilir bir değerlendirme ve analiz sistemine dönüştürülmüştür. Bu uyarlama sürecinde analitik çerçeve, alandaki unsurları önceden belirlenmiş ve değişmez sınıflar içerisinde yerleştirilen kapalı bir sınıflandırma sistemi olarak ele alınmamıştır. Aksine çerçeve, Perşembe Pazarı'nın fiziksel, tarihsel, toplumsal ve ekolojik özeliklerini birlikte değerlendirmeye olanak sağlayan esnek, ilişkisel ve bağlama duyarlı bir analiz aracı olarak kullanılmıştır. Bu yaklaşım, aynı analitik göstergelerin farklı mekânsal koşullar altında nasıl farklı biçimlerde ortaya çıktığını değerlendirmeyi mümkün kılmış; böylece analitik çerçevenin açıklayıcılığı farklı parsel tipolojileri üzerinden karşılaştırmalı olarak sınanabilmiştir.

Analitik çerçevenin uygulanacağı çalışma alanı olarak İstanbul'un Karaköy semtinde yer alan Perşembe Pazarı seçilmiştir. Alanın seçilmesinde, farklı dönemlere ait fiziksel, işlevsel ve toplumsal katmanları bir arada barındırması; geleneksel üretim ve ticaret pratikleri ile güncel kentsel dönüşüm süreçlerinin aynı mekânsal bağlamda kesişmesi belirleyici olmuştur. Bunun yanı sıra eskime, onarım, eklenme, sökülme ve yeniden kullanım gibi maddi dönüşüm süreçlerinin gündelik yaşam içerisinde görünür biçimde izlenebilmesi, geliştirilen steril karşıtı analitik çerçevenin saha koşullarında

değerlendirilmesi açısından uygun bir araştırma zemini sunmaktadır. Perşembe Pazarı; tarihsel yapıların, küçük ölçekli üretim ve ticaret faaliyetlerinin, geçici kullanımların, kamusal hareketliliğin ve dönüşüm baskılarının eş zamanlı olarak gözlemlenebildiği çok katmanlı bir kentsel çevre niteliği taşımaktadır. Bu özellikleriyle alan, steril karşıtı yaklaşımın hem katmanlaşma hem de ötekileştirme eksenlerinin birlikte analiz edilebildiği özgün bir araştırma bağlamı oluşturmaktadır.

Şekil 3.10: Analitik çerçevenin alan çalışmasına uyarlanmasının aşamaları.

Analitik çerçevenin alan çalışmasına aktarılması sürecinde, kuramsal kavramlar doğrudan kullanılmamış; gözlemlenebilir ve belgelenebilir göstergelere dönüştürülerek operasyonelleştirilmiştir. Bu doğrultuda katmanlaşma ve ötekileştirme eksenlerini oluşturan kategoriler, gözlem, fotoğraf, saha notları ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler aracılığıyla birlikte değerlendirilmiş; farklı veri kaynaklarının karşılaştırılması yoluyla analitik yorumların güvenilirliği artırılmıştır. Böylece kuramsal olarak geliştirilen analitik çerçeve, alan verilerinin sistematik biçimde çözümlenmesini sağlayan uygulanabilir bir analiz aracına dönüştürülmüştür.

Perşembe Pazarı'nın farklı dönemlere ait yapıları, malzemeleri, kullanım biçimleri ve kullanıcı gruplarını aynı mekânsal bağlam içinde barındırması, katmanlaşma analitik

ekseninin alandaki karşılıklarının incelenmesini mümkün kılmaktadır. Yapı yüzeylerinde gözlenen aşınmalar, paslanmalar, dökülmeler, onarımlar ve eklemeler; geçmiş kullanımlara ait kalıntılar, değişen işlevlerin bıraktığı izler ve kullanıcıların mekâna ilişkin bireysel ve kolektif bellek anlatılarak, mekânın tek bir zamansal kesite indirgenemeyecek çok katmanlı bir üretim süreci olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle alan, fiziksel dönüşümler ile kültürel ve zamansal sürekliliklerin birlikte okunabildiği dinamik bir mekânsal yapı sergilemektedir.

Bununla birlikte Perşembe Pazarı, ötekileştirme analitik ekseninin araştırılması açısından da güçlü bir gözlem ortamı sunmaktadır. Atık, artık, toz, duman, hurda ve benzeri maddi oluşumların varlığı; farklı kullanıcı gruplarının, emek biçimlerinin, kullanıcı gruplarının, insan ve insan dışı aktörlerin mekânsal konumlanışları ile temizlik, düzenleme ve dönüşüm müdahaleleri ötekileştirme süreçlerinin fiziksel, toplumsal ve mekânsal boyutlarının birlikte değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Böylece kir olgusu, yalnızca maddesel bir oluşum olarak değil; belirli aktörlerin, kullanım biçimlerinin ve mekânsal pratiklerin nasıl sınıflandırıldığı, görünür kılındığı ya da dışlandığı ilişkisel bir süreç olarak analiz edilebilmektedir.

Bu doğrultuda Perşembe Pazarı, yalnızca fiziksel eskime ve bozulma örneklerinin görüldüğü bir çalışma alanı olarak değil; kirin maddi, zamansal, toplumsal, kültürel ve ekolojik boyutlarının birlikte üretildiği, müzakere edildiği ve dönüştürüldüğü çok katmanlı bir kentsel çevre olarak değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında, alanın mevcut fiziksel durumu kadar tarihsel süreklilikleri, gündelik kullanım örüntüleri, kullanıcı deneyimleri ve dönüşüm dinamikleri de incelemeye dahil edilmiştir. Böylece çalışma alanı, kirin yalnızca görünür maddi izlerinin ötesinde; bu izleri üreten, dönüştüren ve anlamlandıran ilişkilerin analiz edildiği bütüncül bir araştırma bağlamı olarak ele alınmıştır.

Analitik çerçevenin alan çalışmasında uygulanabilmesi amacıyla katmanlaşma ve ötekileştirme analitik eksenlerine bağlı kategoriler, alt kategoriler ve göstergeler Perşembe Pazarı'nın özgün mekânsal özellikleri doğrultusunda operasyonelleştirilmiştir. Bu süreçte göstergeler, yalnızca doğrudan gözlemlenebilen fiziksel unsurlar üzerinden tanımlanmamış; kullanıcı anlatıları, geçmişe ilişkin hatırlamalar, gündelik kullanım biçimleri, aktörler arasındaki ilişkiler ve alana yönelik müdahaleler de analitik değerlendirmeye dahil edilmiştir. Böylece geliştirilen analitik çerçeve, alanın fiziksel özelliklerini betimleyen statik bir sınıflandırma sistemi

olmaktan çıkarılmış; maddi, toplumsal ve zamansal süreçlerin birlikte okunmasını sağlayan ilişkisel bir analiz aracına dönüştürülmüştür.

Göstergelerin belirlenmesinde üç temel ölçüt esas alınmıştır. İlk olarak göstergenin her göstergenin çalışma alanında gözlemlenebilir somut bir karşılığının bulunmasına dikkat edilmiştir. İkinci olarak, göstergelerin fotoğraf, alan notları ve yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla belgelenebilir olması gözetilmiştir. Üçüncü olarak ise göstergelerin yalnızca mevcut fiziksel durumları betimleyen tanımlayıcı unsurlar olmaması; kir olgusunun nasıl üretildiğini, biriktiğini, dönüştüğünü ve dışlandığını açıklayabilecek analitik bir yorumlama potansiyeli taşıması esas alınmıştır. Bu yaklaşım, saha verilerinin yalnızca betimlenmesini değil, geliştirilen analitik çerçeve doğrultusunda yorumlanmasını da mümkün kılmıştır.

Katmanlaşma analitik ekseni kapsamında mekânsal izler, bellek ve tarihsellik kategorileri değerlendirilmiştir. Mekânsal izler; yaşantının bıraktığı kalıntılar, döküntüler, grafitiler, eklemeler ve geçici müdahaleler ile paslanma, aşınma, dökülme ve çürüme gibi malzeme dönüşümleri üzerinden incelenmiştir. Bellek kategorisi, kullanıcıların bireysel ve kolektif belleğe ilişkin anlatıları aracılığıyla değerlendirilirken; tarihsellik kategorisi, farklı dönemlere ait yapı, malzeme, kullanım ve müdahale izlerinin bir aradalığı üzerinden çözümlenmiştir. Böylece katmanlaşma ekseni, Perşembe Pazarı'nda zaman içerisinde biriken fiziksel, kültürel ve zamansal katmanların birlikte okunmasını sağlayan analitik bir çerçeve sunmuştur

Ötekileştirme analitik ekseni kapsamında materyalite, ekoloji ve sosyo-mekânsallık kategorileri kullanılmıştır. Materyalite kategorisi; doğal ve antropojenik maddelerin alandaki varlığı, birikimi ve bu maddelere yönelik tutumlar üzerinden değerlendirilmiştir. Ekoloji kategorisinde insan ve insan dışı aktörlerin mekânsal konumlanışları, karşılaşmaları ve etkileşimleri incelenirken; sosyo-mekânsallık kategorisinde temizlik ve düzenleme müdahaleleri, dönüşüm baskıları, kullanım çatışmaları, dıştan ve marjinalleştirme süreçleri değerlendirilmiştir. Böylece ötekileştirme ekseni, kir olgusunun yalnızca maddi unsurlar üzerinden değil; aktörler, kullanım biçimleri ve toplumsal süreçler üzerinden nasıl üretildiğini ve yeniden düzenlendiğini ortaya koyacak biçimde operasyonelleştirilmiştir.

Analitik çerçevenin alan çalışmasında uygulanması gözlem, fotoğraf, saha notları ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilerin birbirini tamamlayacak

biçimde değerlendirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Her bir veri toplama aracı, katmanlaşma ve ötekileştirme analitik eksenlerinin farklı boyutlarını görünür kılacak şekilde tasarlanmış; böylece kir olgusunun fiziksel, zamansal, toplumsal ve deneyimsel görünümleri çok yönlü olarak analiz edilmiştir. Bu yaklaşım, aynı olgunun farklı veri kaynakları üzerinden karşılaştırılmasına olanak sağlayarak analitik yorumların güvenilirliğini artırmıştır. Gözlem çalışmaları, malzeme dönüşümleri, kullanım izleri, geçici müdahaleler, madde birikimleri, kullanıcı hareketleri ile insan ve insan dışı aktörlerin mekânsal ilişkilerinin belirlenmesinde temel veri kaynağını oluşturmuştur. Fotografik kayıtlar ise yalnızca mevcut fiziksel durumun belgelenmesi amacıyla kullanılmamış, zaman içerisinde oluşan katmanlaşmanın, kullanım biçimlerinin ve dönüşüm süreçlerinin karşılaştırmalı olarak okunmasını sağlayan analitik görsel veriler olarak değerlendirilmiştir. Böylece gözlem ve fotoğraf verileri birlikte kullanılarak mekânın fiziksel ve zamansal değişimleri sistematik biçimde çözümlenmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler ise gözlem ve fotoğraf yoluyla doğrudan erişilemeyen bellek, aidiyet, kir ve temizlik algısı, dışlanma deneyimleri ve dönüşüm süreçlerine ilişkin kullanıcı deneyimlerinin ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. Katılımcıların geçmiş kullanımlara, kullanıcı gruplarına ve alanın zaman içerisindeki değişimine ilişkin anlatıları, analitik çerçevenin kategori ve alt kategorileri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Böylece fiziksel olarak gözlemlenen göstergelerin kullanıcı deneyimleriyle nasıl ilişkilendiği ortaya konulmuş; kir olgusunun yalnızca maddesel değil, aynı zamanda toplumsal ve deneyimsel boyutları da analiz sürecine dâhil edilmiştir. Farklı veri kaynaklarından elde edilen bulgular karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek her göstergenin fiziksel, zamansal ve deneyimsel karşılıkları birlikte yorumlanmıştır. Böylece geliştirilen analitik çerçeve, tek bir veri kaynaklarını bütünleştiren ilişkisel ve çok katmanlı bir analiz yaklaşımı sunmuştur.

Analitik çerçevenin sistematik biçimde uygulanabilmesi amacıyla çalışma alanında belirlenen parsel tipolojileri temel analiz birimleri olarak kullanılmıştır. Parseller yalnızca morfolojik özellikleri bakımından değil; yapı-parsel ilişkileri, sokakla kurdukları bağlantılar, açık ve kapalı alan kullanımları, malzeme birikimleri, kullanıcı hareketleri ve gündelik yaşam pratikleri açısından da değerlendirilmiştir. Böylece aynı analitik göstergelerin farklı mekânsal örgütlenmeler altında nasıl farklılaştığı karşılaştırmalı olarak incelenebilmiştir.

Katmanlaşma analitik ekseni kapsamında her parsel tipolojisinde yaşantının izleri, malzeme dönüşümleri, dönemsel müdahaleler, kullanım süreklilikleri ve bellek anlatıları değerlendirilmiştir. Ötekileştirme analitik ekseni kapsamında ise madde birikimleri, insan ve insan dışı aktörlerin mekânsal konumlanışları, temizlik ve düzenleme müdahaleleri, dönüşüm baskıları, erişim koşulları ve sosyo-mekânsal çatışmalar analiz edilmiştir. Böylece her bir tipoloji, katmanlaşma ve ötekileştirme mekanizmalarının farklı mekânsal koşullarda nasıl ortaya çıktığını değerlendirmeye olanak sağlayan karşılaştırmalı bir analiz birimi olarak ele alınmıştır. Bu karşılaştırmalı değerlendirme sayesinde farklı parsel tipolojilerinin kirin birikmesi, görünür hale gelmesi, dışlanması ve dönüştürülmesi üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur. Dolayısıyla tipolojiler, yalnızca biçimsel veya morfolojik sınıflandırmalar olarak değil, farklı aktörlerin, maddelerin, kullanım biçimlerinin ve zamansal katmanların karşılıklı etkileşim içerisinde üretildiği dinamik mekânsal düzenler olarak değerlendirilmiştir. Böylece geliştirilen analitik çerçevenin farklı mekânsal örgütlenmeler üzerindeki uygulanabilirliği ve açıklayıcılığı sistematik biçimde sınanmıştır.

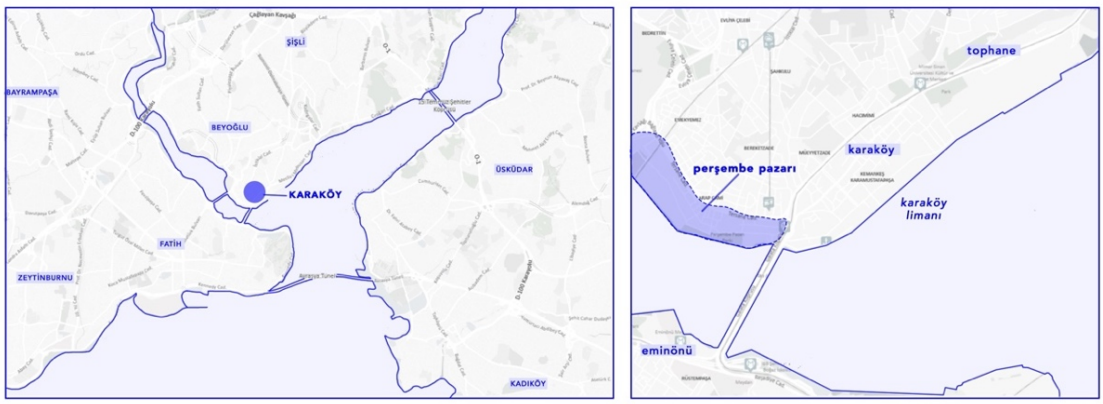
Sonuç olarak geliştirilen analitik çerçeve, literatürden türetilen kavramsal boyutların Perşembe Pazarı örneğinde gözlemlenebilir ve yorumlanabilir analitik göstergelere dönüştürülmesini sağlamıştır. Böylece kir olgusunun maddi, zamansal, kültürel, ekolojik ve sosyo-mekânsal boyutları, farklı veri kaynakları ve parsel tipolojileri üzerinden bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilebilmiştir. Bu operasyonelleştirme süreci, kuramsal olarak geliştirilen steril karşıtı yaklaşımın saha araştırmasına uygulanabilirliğini ortaya koymuş ve izleyen bölümde sunulan alan bulgularının sistematik biçimde çözümlenmesine metodolojik temel oluşturmuştur.

4. ALAN ÇALIŞMASI: KARAKÖY PERŞEMBE PAZARI

Bu bölüm alan çalışması olarak seçilen İstanbul Perşembe Pazarı'nın tarihsel gelişiminin aktarılmasıyla başlamaktadır. İlk olarak Perşembe Pazarı'nın İstanbul içindeki konumu ve kentsel önemi ele alınmakta; ardından Bizans döneminden Osmanlı dönemine ve günümüze uzanan tarihsel gelişim süreci incelenmektedir. Uzun süredir kentsel dönüşüm tartışmalarının odağında yer alan Perşembe Pazarı için geliştirilen dönüşüm senaryoları ile bu süreçte ortaya çıkan gelecek kaygıları da değerlendirilmekte; bölüm, çalışma alanı kapsamında belirlenen bölge ve alt bölgelerin tanımlanması ile saha çalışması sürecinde elde edilen verilerin aktarılmasıyla tamamlanmaktadır. Böylece steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesinin mekânsal bağlamda nasıl uygulanabileceğine ilişkin analitik bir zemin oluşturulmaktadır.

4.1 Perşembe Pazarı'nın Tarihsel Gelişimi

İstanbul'un Avrupa Yakası'nda Beyoğlu ilçe sınırları içerisinde yer alan Perşembe Pazarı, Haliç'in girişinde, Galata'nın kıyı bölgesinde, Karaköy semti içinde konumlanmaktadır. Alanın sınırları; kuzeyde Tersane Caddesi, güneyde Haliç kıyısı, batıda Unkapanı Köprüsü ve doğuda Galata Köprüsü ile tanımlanmaktadır (Şekil 4.1).

Şekil 4.1: Karaköy'ün İstanbul'daki konumu ve Perşembe Pazarı'nın sınırları.

Tarihi Yarımada ile Unkapanı ve Galata Köprüleri aracılığıyla bağlantı kuran bölge, Haliç Metro Köprüsü ve deniz ulaşımı iskeleleri ile, yakın çevresinde konumlanan Kabataş-Bağcılar tramvay hattı, Taksim-Karaköy tünel hattı ve Karaköy vapur iskelesi aracılığıyla kentin çok modlu ve güçlü ulaşım ağlarına bütünleşmiş bir konumdadır. Şekil 4.2'de çalışma alanı Perşembe Pazarı'nın sınırları ayrıntılı biçimde gösterilmektedir.

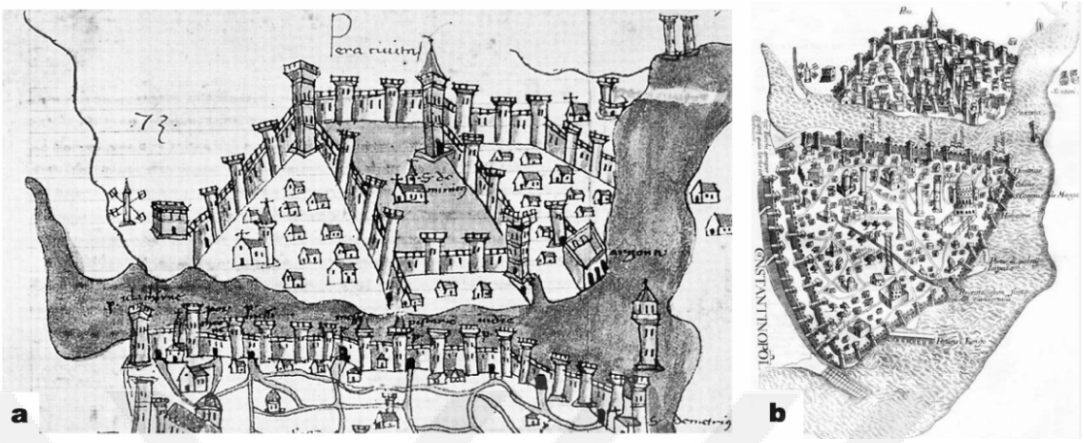

Şekil 4.2: Çalışma alanı olarak Perşembe Pazarı.

Perşembe Pazarı'nın bulunduğu Galata Bölgesi'nin kıyıları, ilkçağda *Sykai* olarak adlandırılmakta ve bölgede yapılan kazılarda ortaya çıkan mimari parçalar ile mezar taşları, buranın erken dönemlerden itibaren önemli bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. 4.yüzyılda inşa edilen surlar, Haliç ve Boğaz kıyılarını çevrelerken kara tarafında Azapkapı, Şişhane ve Tophane'yi kapsayan bir hat oluşturmuş; surların önünde yaklaşık 15 metre derinliğinde hendekler yer almış ve bu alanlara girişler ahşap köprüler aracılığıyla sağlanmıştır. Kıyıda yer alan ve *"Kastellion ton Gelatou"* olarak adlandırılan hisarın ise 6.yüzyılda inşa edildiği düşünülmekte ve Haliç'i kapatan zincirin bir ucunun bu kuleye bağlandığı bilinmektedir. 8.yüzyıla kadar varlığını sürdürdüğü, ancak 13.yüzyılda gerçekleşen Haçlı Seferi sırasında Latinler tarafından ele geçirildiği bilinmektedir. Galata Hisarı'nın Osmanlı döneminde Mahzen-i Sultani veya Kurşunlu Mahzen olarak anılan alt kısmı, 18.yüzyıldan itibaren cami olarak kullanılmaya başlanmış; çeşitli efsanelerle ilişkilendirilerek günümüzde Yeraltı Camii adıyla anılmaktadır.

13.yüzyılda Galata'nın hakimiyetinin Cenevizlilere verilmesiyle birlikte bölge yarı özerk bir ticaret kolonisine dönüşmüştür (Eyice, 1994). Bu süreç Perşembe Pazarı'nın liman bölgesi olarak gelişiminin ilk temellerinin atıldığı dönem olarak değerlendirilmektedir. Ceneviz döneminde Galata, başlangıçta hendeklerle korunan sınırlı bir yerleşim alanıyken 14.yüzyıldan itibaren taş surlarla çevrilmiş; koloninin

büyümesine paralel olarak bu surlar kademeli biçimde genişletilmiştir. Bu sur sistemi yalnızca savunma amacı taşımamış, aynı zamanda ticaretin kontrolünü sağlayan mekânsal bir organizasyon aracı olarak işlev görmüştür. Cristoforo Buondelmonti'nin 15.yüzyılda çizdiği haritada, surlarla çevrili ve en yüksek noktası Galata Kulesi olan Galata açık biçimde temsil edilmektedir (Şekil 4.3).

Şekil 4.3: a) Buondelmonti'nin haritası Galata bölgesi (Galeri Alfa Arşivi, akt. Eyice, 1994), b) Buondelmonti'nin haritası Galata bölgesi ve tarihi yarımada (İBB CBS Akademi, t.y.).

Galata'da Cenevizlilerin yanı sıra, Yahudiler, Rumlar, Ermeniler, Suriyeliler ve farklı bölgelerden gelen Avrupalı toplulukların yaşadığı çok kültürlü ve kozmopolit bir nüfus yapısı bulunmaktadır. Bu topluluklar içerisinde fırıncılar, gemi yapım ustaları, kumaş ve deri işçileri gibi çeşitli zanaat grupları yer almakta; söz konusu zanaatkârların büyük bir bölümü kendi dükkânlarında faaliyetlerini sürdürmektedir (Mantran, 2020).

15. yüzyılda İstanbul'un fethinin ardından Osmanlı egemenliği altına giren Galata, ticari önemini koruyan ve çok kültürlü yapısını sürdüren bir yerleşim alanı olarak varlığını devam ettirmiştir. Fetih öncesinde Cenevizlilerin yönetiminde yarı özerk bir ticaret kolonisi olan bölge, Osmanlı döneminde de ticaretin sürekliliğini sağlamak amacıyla belirli ayrıcalıklarını bir süre daha muhafaza etmiştir. Bu kapsamda Cenevizlilerin mallarını ve kiliselerini ellerinde tutmalarına izin verilmiş, ancak surların yıkılması ve vergi yükümlülüğü gibi koşullar getirilmiştir. Ayrıca ilk dönemlerde Türk nüfusunun Galata içine yerleşmesi sınırlandırılmış ve bölge "Frenk Kenti" (Avrupalı Kent) niteliğini sürdürmüştür (Mantran, 2020). Bu süreçte Galata, İstanbul'un Avrupa ile olan ticaretinin başlıca antreposu haline gelmiştir (İnalcık,

1994). Ceneviz döneminde gelişen liman işlevleri, sur sistemi ve ticaret ağı, Perşembe Pazarı'nın mekânsal kimliğini oluşturan ilk katmanların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ticaretin denetlenmesine yönelik mekânsal organizasyon, depolama alanları, liman yapıları ve zanaat üretimine dayalı ekonomik faaliyetler, sonraki dönemlerde bütünüyle ortadan kalkmamış; farklı dönemlerin yeni müdahaleleriyle birlikte üst üste eklemlenerek bölgenin tarihsel sürekliliğini oluşturmuştur. Bu yönüyle Ceneviz dönemi, Perşembe Pazarı'nda günümüzde de izlenebilen katmanlaşma sürecinin başlangıç evresini temsil etmekte; kentin farklı dönemlere ait üretim, ticaret ve dolaşım pratiklerinin aynı mekânsal yapı içerisinde birikmesine zemin hazırlayan ilk tarihsel eşik olarak değerlendirilmektedir.

Osmanlı yönetimi altında bölgenin idari yapısı yeniden düzenlenmiş; sur içi mekânsal organizasyon, dini yapılar ve ticaret mekânları dönüşüm geçirmiştir. Mantran'a (2020) göre bu dönemde bazı semtler sahip oldukları özgül işlevler ve etkinlikler aracılığıyla diğer semtlerden ayrılmaktadır. Haliç boyunca uzanan semtlerin büyük bir bölümü ticaret odaklı bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, Perşembe Pazarı'nın Ceneviz döneminden itibaren ticaret merkezi olarak süreklilik gösteren bir işlev üstlenmesi dikkat çekmektedir. Ayrıca, Azapkapı ile Karaköy arasında yer alan Voyvoda Caddesi'nin (günümüzde Bankalar Caddesi) alt kesimlerinde, Arap Camii çevresindeki sokaklarda kurulan haftalık pazarın, bölgenin "Perşembe Pazarı" olarak adlandırılmasında etkili olduğu bilinmektedir.

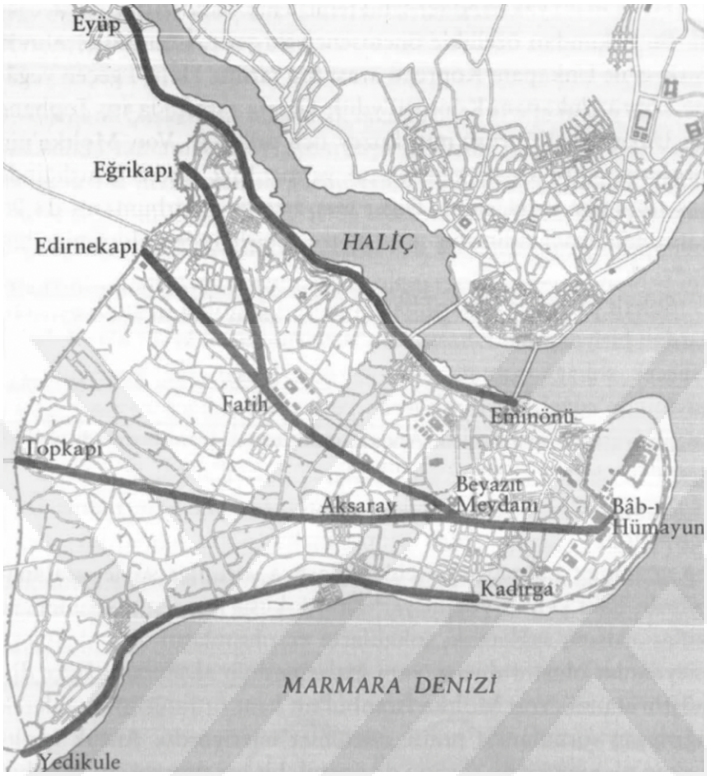
16.yüzyıl sonları ve 17.yüzyıl başlarında Galata'nın demografik yapısında önemli değişmişler yaşanmış; gayrimüslim nüfus azalırken Müslüman nüfusun arttığı gözlemlenmiştir. 17.yüzyıl Osmanlı gezgini Evliya Çelebi, Galata'da 18 Müslüman, 70 Rum, 3 Avrupalı, 2 Ermeni ve 1 Musevi mahallesi bulunduğunu aktarmaktadır. Bu dağılım, bölgenin çok katmanlı ve kozmopolit yapısını açık biçimde ortaya koymaktadır. Evliya Çelebi'nin betimlemelerine göre, Galata'nın mekânsal ve yapısal özellikleri, İstanbul'un diğer bölgelerinde belirgin biçimde ayrışmaktadır. Haritalar incelendiğinde, surlar içi alanda bahçelerin bulunmadığı ve yapıların büyük ölçüde kâgir olarak inşa edildiği görülmektedir (Çelik, 2019). Bu yoğun ve kompakt yapı dokusu, bölgenin ticaret ve liman işlevleriyle doğrudan ilişkilidir. Zaman içerisinde yerleşimin çevreye doğru genişlemesi, Pera'nın oluşum sürecini hızlandırmıştır. Galata'nın aksine Pera, üst sınıf konut bölgesi olarak gelişmiştir. Bir liman kenti olarak Galata, denizcilikle ilişkili çok sayıda meslek grubuna ev sahipliği yapmış; yelken,

gemici feneri, halat ve tel satıcılarının varlığı, bu mesleklerin tarihsel sürekliliğini ortaya koymaktadır (Mantran, 2020). Osmanlı döneminde Perşembe Pazarı, Ceneviz döneminden devraldığı ticaret ve liman işlevlerini koruyarak yeni üretim, zanaat ve ticaret faaliyetleriyle zenginleşmiş; böylece bölgenin mekânsal ve işlevsel katmanları daha da çeşitlenmiştir. Farklı etnik ve dini toplulukların birlikte yaşaması, hanlar, atölyeler, depolar ve ticaret yapılarının zaman içerisinde birbirine eklemlenmesi, fiziksel katmanlaşmanın yanı sıra sosyal ve kültürel katmanlaşmayı da güçlendirmiştir. Bu süreçte yeni mekânsal düzenlemeler önceki dönemlerin izlerini bütünüyle ortadan kaldırmamış; aksine mevcut yapı üzerine eklemlenerek Perşembe Pazarı'nın tarihsel sürekliliğini pekiştirmiştir. Bu yönüyle Osmanlı dönemi, bölgenin çok katmanlı mekânsal yapısının yalnızca fiziksel değil; üretim biçimleri, ticaret ilişkileri ve gündelik yaşam pratikleri üzerinden de derinleştiği bir dönem olarak değerlendirilebilir

19.yüzyıl başında Haliç üzerinde ilk köprü inşa edilmiş; yüzyılın sonlarına doğru ise Tünel, dünyanın en erken yeraltı ulaşım sistemlerinden biri olarak hizmete açılmıştır (İnalcık, 1994). Bu gelişmeler, Galata'nın bir uzantısı olarak Karaköy'ün mekânsal ve işlevsel dönüşümünde belirleyici rol oynamıştır. Tünel ulaşımının devreye girmesiyle birlikte, Karaköy, Pera ile Galata arasında önemli bir geçiş ve bağlantı noktası haline gelmiştir. Bu süreçte bölge hızla zenginlemiş; hanlar, bedestenler, ticari yapılar, camiler, meyhaneler ve köprülerin inşasıyla yoğun ve çok işlevli bir kentsel doku oluşmuştur. 1838 yılı itibarıyla İstanbul, Tarihi Yarımada, Galata ve Üsküdar olmak üzere üç ana yerleşim alanından oluşmaktadır. Bu tarihten sonra bölgelerdeki inşaat faaliyetleri hız kazanmış ve 1839 yılında kent ilk kez bütüncül bir yaklaşımla Helmuth von Moltke tarafından planlanmıştır (Şekil 4.4). Moltke'nin planlama yaklaşımının temel amacı, İstanbul Yarımadası'nın ticari ve idari işlevlerin yürütüldüğü merkez aks ile eski Bizans kapıları arasında geniş yollar açarak kesintisiz ve etkin bir ulaşım ağı oluşturmaktır. Bu doğrultuda, eski Bizans kenti izleri takip edilerek beş ana arter önerilmiştir. Ancak bu planın en önemli eksikliği kuzey-güney doğrultusunda ana ulaşım akslarının yeterince tanımlanmamış olmasıdır (Çelik, 2019).

Gerçekleştirilen imar hareketleri ve düzenlemeler sonrasında, 1857 yılında İstanbul 14 belediye bölgesine ayrılmıştır (Çelik, 2019). Pera, Galata, Taksim, Kurtuluş, Pangaltı, Kasımpaşa ve Tophane'yi kapsayan alan "6. Daire" olarak tanımlanmıştır. 1857-1860 yılları arasında 6. Daire tarafından vergi toplama amacıyla ayrıntılı bir kadastro

haritası hazırlanmış; bu süreç, bölgenin mekânsal olarak kayıt altına alınması açısından önemli bir adım oluşturulmuştur. İzleyen dönemde sokakların düzenlenmesi ve temizlenmesi, kanalizasyon altyapısının kurulması, gaz sistemi ve aydınlatma hizmetlerinin sağlanması gibi kentsel hizmetler hayata geçirilmiştir (Gül, 2015). Kent reformlarının uygulanması amacıyla 6. Daire pilot çalışma alanı olarak seçilmiş ve modern kentsel düzenlemeler öncelikle bu bölgede gerçekleştirilmiştir.

Şekil 4.4: Helmuth von Moltke'nin 1839 tarihli İstanbul planı (Çelik, 2019).

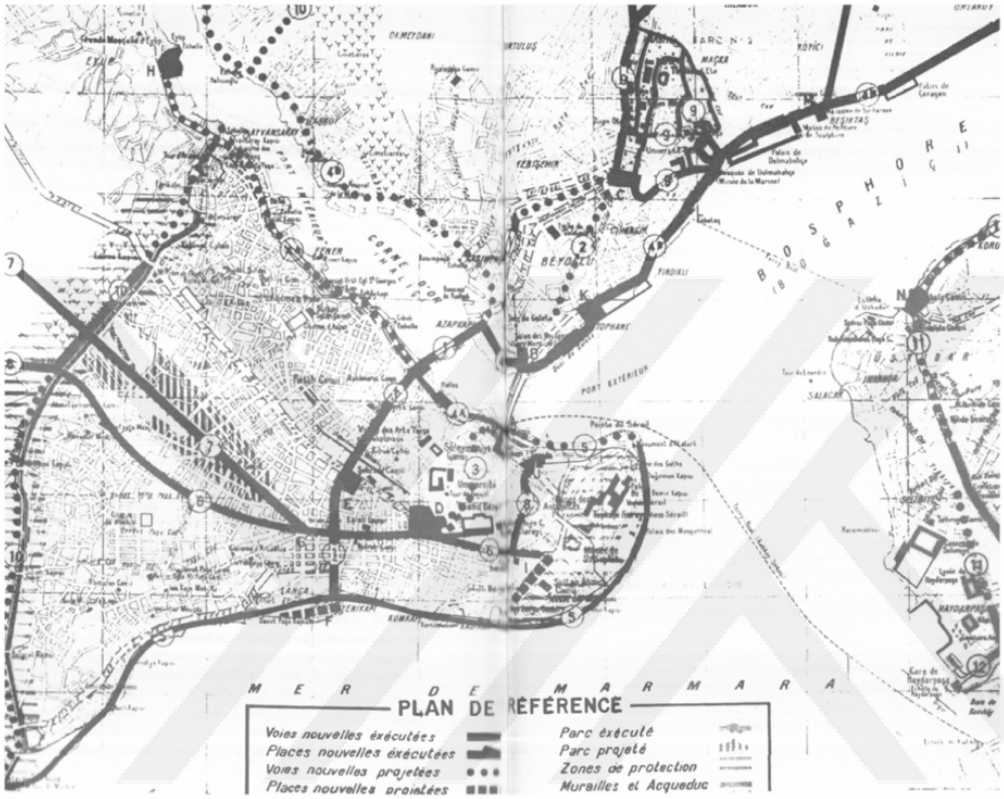
19. yüzyıl boyunca bölgenin ulaşım altyapısı önemli yatırımlarla gelişim göstermiştir. 1851 yılında Şirket-i Hayriye'nin kurulmasıyla düzenli vapur seferleri başlamış; 1869'da Tarihi Yarımada ile Pera arasında atlı tramvay hattı hizmete girmiştir. Bu gelişmeleri 1871 yılında Azapkapı-Aksaray hattının açılması ve 1875 yılında Tünel'in işletmeye alınması izlemiştir. Bu ulaşım ağının gelişmesiyle birlikte Karaköy, kentsel dolaşımın önemli bir düğüm noktası haline gelmiştir. Karaköy'den Kadıköy'e, Adalar'a, Boğaz'a ve Haliç'e düzenli buharlı gemi seferlerinin yapılması ve zamanla iskele sayısının artması, rıhtım yapısının genişleyerek parçalı bir mekânsal dağılım göstermesine yol açmıştır. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Karaköy Meydanı yoğun ulaşım akslarının kesiştiği ve yaya hareketliliğinin yoğunlaştığı bir kentsel düğüm noktası olarak öne çıkmaktadır. Bu ulaşım yatırımları yalnızca bölgenin erişilebilirliğini ve ticari işlevlerini güçlendirmekle kalmamış; aynı zamanda

Perşembe Pazarı'nın farklı dönemlere ait ulaşım sistemlerini, ticaret ağlarını ve kamusal kullanım biçimlerini aynı mekânsal yapı içerisinde üst üste biriktirmesine olanak sağlamıştır. Böylece bölge, farklı tarihsel dönemlerde gerçekleşen müdahalelerin, kullanım pratiklerinin ve mekânsal düzenlemelerin eş zamanlı olarak okunabildiği çok katmanlı bir kentsel yapıya dönüşmüştür. Günümüzde gözlemlenen ulaşım ağları, kıyı düzenlemeleri ve kamusal kullanım örüntüleri, bu tarihsel birikimin mekândaki somut karşılıklarını oluşturarak katmanlaşma süreçlerinin sürekliliğini görünür kılmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Perşembe Pazarı, tarihsel katmanlarını büyük ölçüde koruyarak gelişimini sürdürmüş; ancak Henri Prost planlarıyla birlikte modern kent idealleri doğrultusunda gerçekleştirilen müdahaleler, bölgenin tarihsel dokusunu yeniden düzenlemeye yönelik yeni bir planlama anlayışını beraberinde getirmiştir. Bu müdahaleler mevcut katmanları bütünüyle ortadan kaldırmasa da hangi yapıların, işlevlerin ve kullanım biçimlerinin korunacağına, hangilerinin ise dönüştürüleceğine yönelik seçici bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu yönüyle Cumhuriyet dönemi, Perşembe Pazarı'nda katmanlaşma süreçlerinin devam ettiği, ancak modernist planlama ilkeleri doğrultusunda sterilizasyon eğilimlerinin de görünür hâle gelmeye başladığı tarihsel bir eşik olarak değerlendirilebilir.

1937 yılında Fransız mimar Henri Prost tarafından hazırlanan plan İstanbul'un büyüme, tarihsel koruma ve mekânsal organizasyonuna ilişkin temel kararları içermesi açısından belirleyici bir rol oynamıştır. Prost'un İstanbul için geliştirdiği planın bazı bölümleri günümüzde de geçerliliğini korumakta olup, önerilen karayolu ağı 1839 tarihli von Moltke planıyla benzerlik göstermektedir (Çelik, 2019) (Şekil 4.5). Henri Prost'un planlama yaklaşımıyla birlikte Perşembe Pazarı'nda modern kent idealleri doğrultusunda gerçekleştirilen müdahaleler, bölgenin tarihsel katmanlarını tamamen ortadan kaldırmaktan ziyade onları yeniden düzenleyen seçici bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Ulaşım sistemlerinin yeniden örgütlenmesi, meydan ve kıyı düzenlemeleri ile kamusal alanların rasyonelleştirilmesine yönelik uygulamalar, modernist planlama anlayışının düzen, hijyen ve kontrol ilkelerini mekâna yansıtmıştır. Bu süreçte bazı tarihsel katmanlar korunurken, bazı yapılar, kullanım biçimleri ve gündelik yaşam pratikleri modern kent anlayışı doğrultusunda dönüştürülmüş veya görünmez hâle getirilmiştir. Bu yönüyle Prost dönemi, Perşembe Pazarı'nda katmanlaşma süreçlerinin devam ettiği; ancak aynı zamanda steril mekânsal

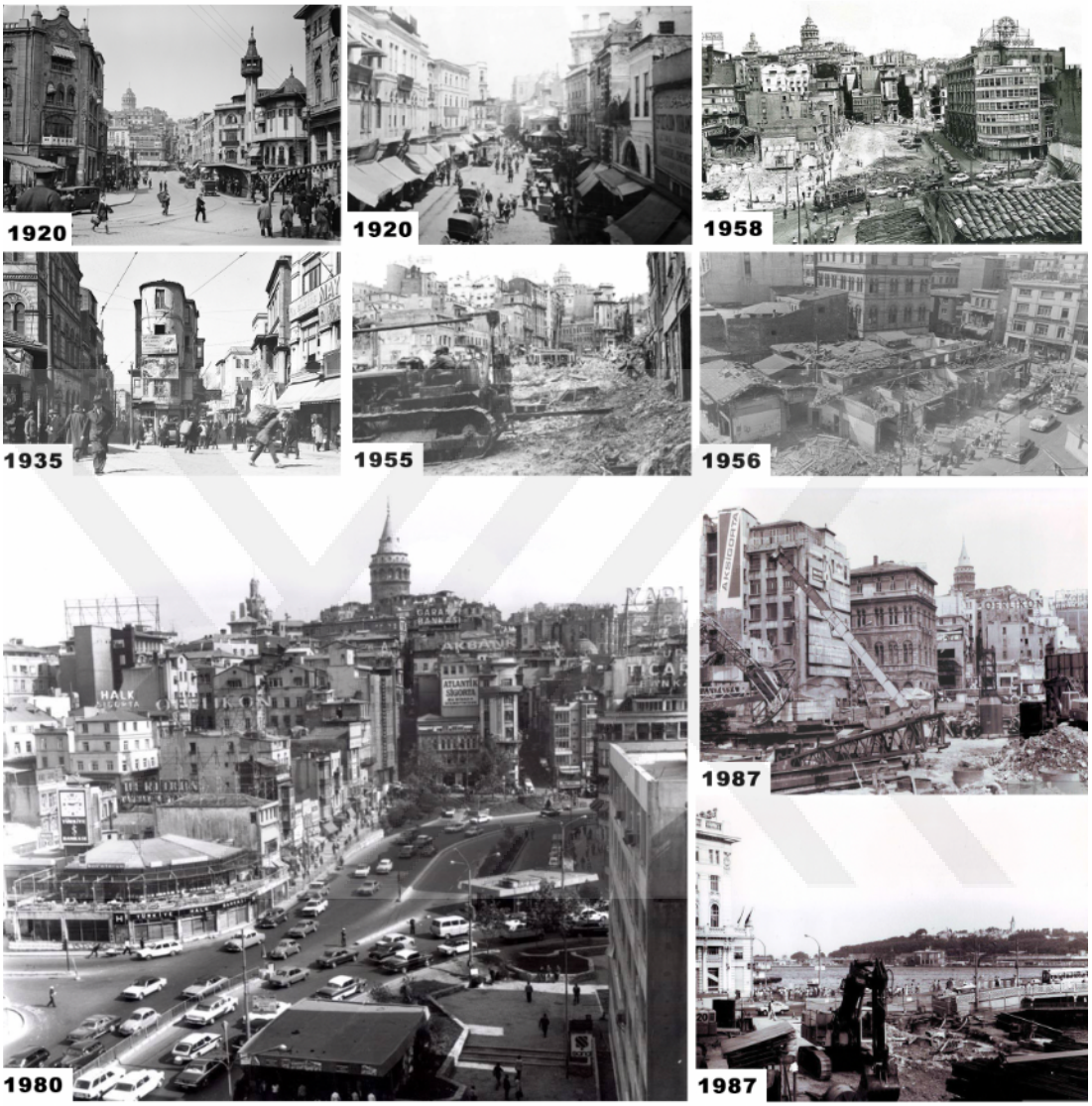
üretim anlayışının ilk sistematik müdahalelerinin ortaya çıktığı tarihsel bir eşik olarak değerlendirilebilir. Bu müdahaleler, tarihsel katmanların tamamen ortadan kaldırıldığı bir dönüşümden ziyade, hangi katmanların korunacağına ve hangilerinin dönüştürüleceğine yönelik seçici bir planlama anlayışını temsil etmektedir. Böylece Prost planları, ilerleyen yıllarda Menderes döneminde hız kazanacak geniş ölçekli modernleşme ve sterilizasyon müdahalelerin kuramsal ve mekânsal zeminini hazırlamıştır.

Şekil 4.5: Henri Prost'un 1937 tarihli İstanbul planı (Çelik, 2019).

İkinci Dünya Savaşı nedeniyle uygulaması geciken ve parça parça, hayata geçirilen Prost planları, 1950'li yıllarda kentleşmenin yarattığı sorunlara müdahale etmek amacıyla Adnan Menderes döneminde gerçekleştirilen kapsamlı yapım ve yıkım faaliyetleriyle İstanbul'un planlamasını önemli ölçüde etkilemiştir. Karaköy ve Azapkapı arasında yıkımlar gerçekleştirilerek bulvar açılması, Karaköy ile Tophane arasında caddenin genişletilmesi, Karaköy'de istimlak ve yıkım çalışmalarının yürütülmesi, Galata Köprüsü'nün kaydırılarak meydanla hizalanması ve Tarlabaşı Bulvarı'nın genişletilmesi gibi müdahaleler uygulanmıştır (Gül, 2015) (Şekil 4.6). Söz konusu müdahaleler, bölgenin kentsel dokusunda köklü dönüşümlere yol açmış; 1954 yılında Beyoğlu Nazım Planı hazırlanmış ve yıkım süreçleri 1960'lı yıllara kadar

devam etmiştir. Adnan Menderes döneminde gerçekleştirilen geniş ölçekli imar hareketleri, Perşembe Pazarı'nın tarihsel dokusunda önemli mekânsal kırılmalara yol açmıştır. Yol genişletmeleri, kıyı düzenlemeleri ve kamusal alanların yeniden örgütlenmesine yönelik müdahaleler, modern ulaşım ve kentleşme anlayışı doğrultusunda bölgenin fiziksel yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir.

Şekil 4.6: Karaköy 1950 ve 1985 yıkımları (Eski İstanbul, t.y.).

Bu süreçte bazı tarihsel yapılar ve geleneksel mekânsal ilişkiler ortadan kaldırılırken, bölgenin tarihsel sürekliliğini oluşturan fiziksel ve işlevsel katmanların bir bölümü de kesintiye uğramıştır. Böylece modernleşme hedefi doğrultusunda gerçekleştirilen müdahaleler, yalnızca yeni mekânsal katmanlar üretmemiş; aynı zamanda mevcut katmanların seçici biçimde tasfiye edilmesine ve belirli kullanım biçimlerinin mekânsal olarak dışlanmasına neden olmuştur. Bu yönüyle Menderes dönemi,

Perşembe Pazarı'nda modernist planlama anlayışının sterilizasyon odaklı müdahalelerinin belirginleştiği ve katmanlaşma ile ötekileştirme süreçlerinin birlikte gözlemlenebildiği önemli bir tarihsel kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Bu müdahaleler, tarihsel katmanların yalnızca fiziksel olarak dönüşmesine değil; aynı zamanda geleneksel üretim biçimlerinin, gündelik yaşam pratiklerinin ve tarihsel mekânsal ilişkilerin görünmez hâle gelmesine de zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla Menderes dönemi, tez kapsamında geliştirilen steril karşıtı yaklaşım açısından, katmanlaşmanın bastırıldığı ve ötekileştirme mekanizmalarının planlama kararları aracılığıyla güç kazandığı ilk kapsamlı müdahale evresi olarak değerlendirilmektedir**.**

1985 yılında, dönemin belediye başkanı olan Bedrettin Dalan'ın adıyla anılan "Dalan yıkımları" kapsamında "yeni bir İstanbul imgesi" oluşturma hedefi doğrultusunda kapsamlı müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte Haliç kıyısında yer alan çok sayıda ambar, atölye ve küçük ölçekli yapı yıkılmış; kıyı boyunca geniş bulvarlar açılmıştır (Şekil 4.6). Aynı yıl yürürlüğe giren Haliç Çevre Düzeni Nazım İmar Planı ile kıyı alanları kamusal kullanıma açılmış; sanayi işlevlerinin kaldırılmasıyla birlikte bölgedeki endüstriyel altyapı büyük ölçüde tasfiye edilmiştir. Bu dönüşüm süreci Perşembe Pazarı'nı da doğrudan etkilemiş; işyerleri istimlak edilen esnaf için 1985 yılında yapımına başlanan ve 1990 yılında hizmete açılan Perpa İş Merkezi inşa edilmiştir. Ancak Haliç sahili dışında kalan dükkân sahiplerinin önemli bir kısmı mevcut yerlerinde kalmayı tercih etmiş; bu nedenle Perpa'daki birçok birim boş kalmış ve yapı yarı terk edilmiş bir görünüm kazanmıştır (İstanbul, 1994).

Perşembe Pazarı'nın tarihsel ve toplumsal yapısını çok boyutlu biçimde ele alan İlhan Berk (1985), bölgeyi "Zanaatkârlar ve Meslekler Sözlüğü" üzerinden insanlar, işler ve nesneler başlıkları altında sınıflandırmaktadır. Bu çerçevede 61 farklı aktör (kaynakçı, tornacı, tesviyeci, demirci, kalafatçı, çilingir, tenekeci, sobacı, dökmeci, tüccar, pompacı vb.) 33 farklı iş kolu (ticaret, ithalat, ihracat, toptancılık, hırdavatçılık, esnaflık, balıkçılık, makinistlik, tasfiyecilik vb.) ve 75 farklı mikro ölçekteki nesne (anahtar, bıçak, balta, çivi, çekiç, kürek, maki, çekme, keski, enser vb.) tanımlamıştır. Bu kapsamlı sınıflandırma, Perşembe Pazarı'nın yalnızca fiziksel bir mekân olmadığını; aynı zamanda üretim, emek ve gündelik yaşam pratikleriyle şekillenen özgün bir sosyal ve kültürel yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Günümüzde geleneksel iş kollarını sürdüren aktörlerin varlığı devam etmekle birlikte, bu üretim pratiklerinin geleceği çeşitli dönüşüm baskıları nedeniyle tehdit altındadır. 1980'li

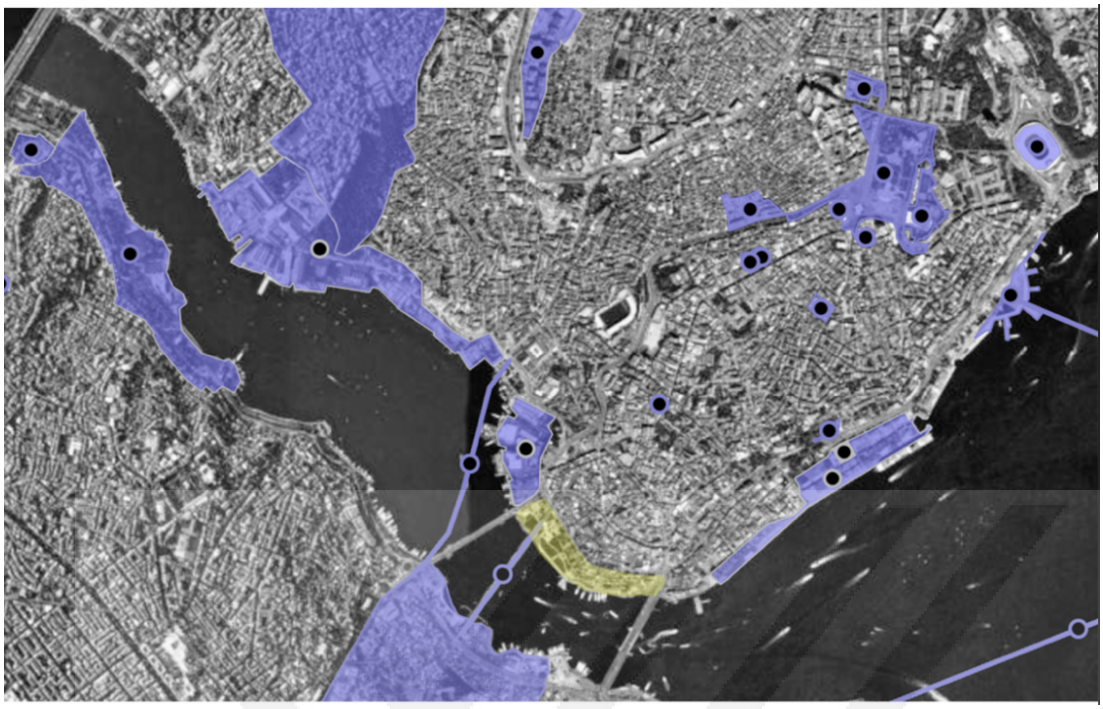
yıllarda Bedrettin Dalan döneminde gerçekleştirilen kentsel müdahaleler, Perşembe Pazarı'nın tarihsel dokusunda yeni bir dönüşüm evresi başlatmıştır. Kıyı düzenlemeleri, yol genişletmeleri, yıkımlar ve kamusal alanların yeniden tasarlanmasına yönelik uygulamalar, bölgenin fiziksel yapısını neoliberal kentleşme politikaları doğrultusunda yeniden biçimlendirmiştir. Bu süreçte yalnızca yapı stoğu değil; küçük ölçekli üretim faaliyetleri, geleneksel ticaret ilişkileri ve gündelik kullanım biçimleri de dönüşüm baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Böylece mekân, tarihsel katmanların bir arada var olduğu ilişkisel bir yapı olmaktan uzaklaşarak, düzenlenebilir, kontrol edilebilir ve ekonomik değer üzerinden yeniden tanımlanan bir kentsel çevreye dönüşmeye başlamıştır.

Bu yönüyle Dalan dönemi müdahaleleri, yalnızca fiziksel bir yenileme süreci olarak değil; aynı zamanda belirli mekânsal katmanların, üretim pratiklerinin ve kullanıcı gruplarının görünmezleştirilmesine yol açan seçici bir yeniden düzenleme mekanizması olarak değerlendirilebilir. Tarihsel dokunun bazı unsurları korunurken, ekonomik değer üretmeyen ya da modern kent estetiğiyle uyumsuz görülen yapılar, kullanım biçimleri ve gündelik yaşam pratikleri kentsel dönüşüm süreçleri içerisinde giderek ötekileştirilmiştir. Bu nedenle Dalan dönemi, tez kapsamında geliştirilen steril karşıtı yaklaşım açısından, neoliberal kentleşme politikalarının sterilizasyon ve ötekileştirme mekanizmalarını belirgin biçimde görünür kıldığı kritik bir tarihsel kırılma noktası olarak değerlendirilmektedir.

Son dönemlerde Haliç-İstanbul Boğazı hattında gerçekleştirilen "Mega Projeler" olarak tanımlanan büyük ölçekli müdahaleler, bölgenin geleceğine ilişkin belirsizlikleri artırmaktadır. Bu bağlamda Haliç Port Projesi (250.000 m^2) ve Galataport Projeleri (112.000 m^2) arasında konumlanan Perşembe Pazarı'nın (90.000 m^2) geleceği, mekânsal, ekonomik ve kültürel süreklilik açısından önemli tartışmaları beraberinde getirmektedir (Mega Projeler İstanbul, t.y.) (Şekil 4.7).

Galataport Projesi ile birlikte Perşembe Pazarı ve yakın çevresi, küresel turizm, kültür ekonomisi ve uluslararası sermaye odaklı yeni bir dönüşüm sürecine girmiştir. Kıyı alanlarının yeniden düzenlenmesi, kamusal mekânların yeniden tasarlanması ve kültürel mirasın ekonomik değer üzerinden yeniden yorumlanması, bölgenin fiziksel görünümünü olduğu kadar kullanım biçimlerini de önemli ölçüde dönüştürmüştür. Bu süreçte tarihsel çevrenin belirli unsurları korunarak yeniden işlevlendirilirken, gündelik üretim faaliyetleri, küçük ölçekli ticaret, informel kullanım biçimleri ve yerel

kullanıcı pratikleri giderek geri plana itilmiştir. Böylece tarihsel katmanlar bütünüyle ortadan kaldırılmamakta; aksine ekonomik, estetik ve turistik değerleri doğrultusunda seçici biçimde yeniden üretilmektedir.

Şekil 4.7: Perşembe Pazarı ve mega projeler (Mega Projeler İstanbul, t.y.).

Bu yönüyle Galataport, sterilizasyonun yalnızca fiziksel temizleme ya da yenileme süreçleriyle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda kullanım biçimlerini, kullanıcı profillerini ve kamusal deneyimi yeniden tanımlayan çok katmanlı bir mekânsal üretim mekanizması olarak işlediğini göstermektedir. Kamusal alanın güvenlik, tüketim ve kontrollü erişim ilkeleri doğrultusunda yeniden örgütlenmesi, bazı kullanıcı gruplarını ve gündelik yaşam pratiklerini görünmez hâle getirirken, belirli kullanım biçimlerini ise teşvik etmektedir. Bu nedenle Galataport, tez kapsamında geliştirilen steril karşıtı yaklaşım açısından, neoliberal kentleşmenin katmanlaşmayı seçici biçimde yeniden ürettiği ve ötekileştirme mekanizmalarını yeni araçlarla sürdürdüğü güncel bir dönüşüm evresi olarak değerlendirilmektedir.

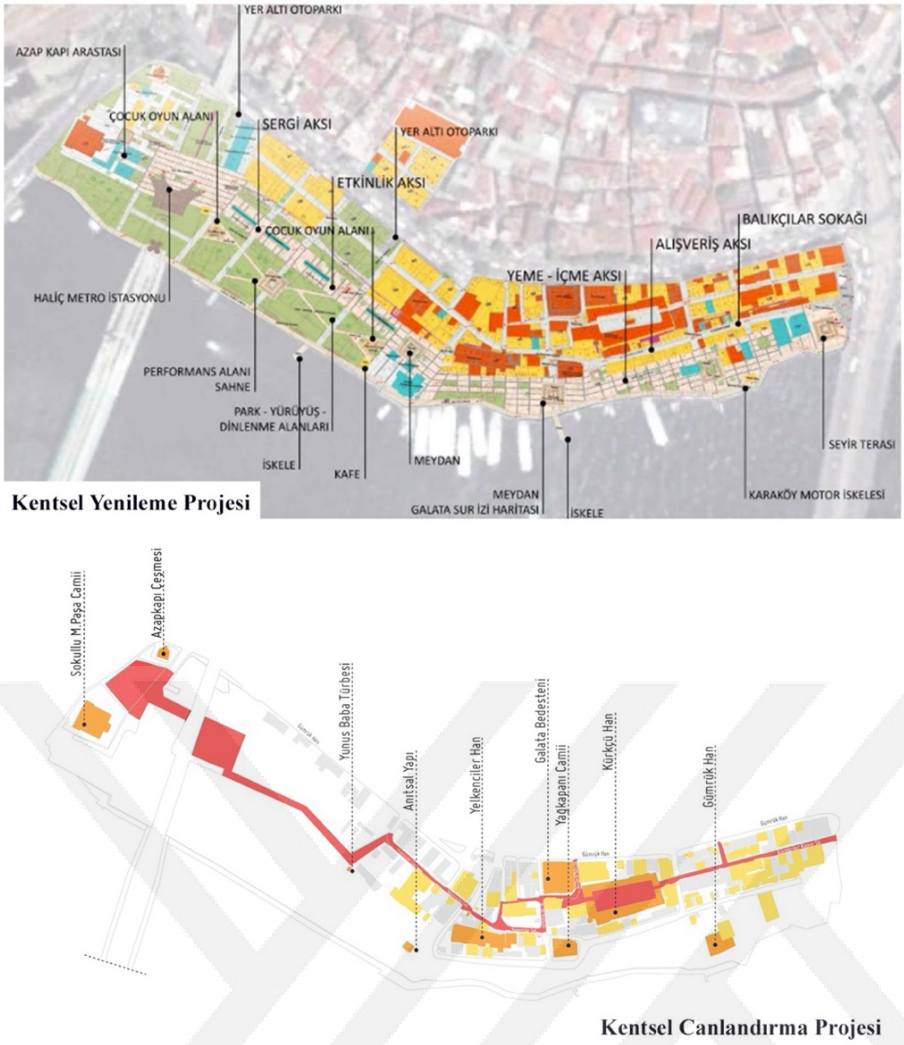
4.2 Perşembe Pazarı'nın Gelecek Endişesi ve Dönüşüm Senaryoları

Perşembe Pazarı, 5.12.1992 tarihli kararla "Kentsel Sit Alanı" ilan edilmiş, 6.12.2010 tarihli kararla "Yenileme Alanı" statüsü kazanmış, ancak bu karar 2015 yılında iptal edilmiştir. 2016 yılında bölge için "Yenileme Alanı" başvurusu yapılmış ve

20.02.2017 tarihli kararla Perşembe Pazarı tekrar "Yenileme Alanı" olarak tanımlanmıştır. Bu süreçte plan yapım yetkisi İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne, onama yetkisi ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı ilgili Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na verilmiştir. 13.09.2017 tarihinde alınan Başkanlık Oluru ile 1/1000 ölçekli "Perşembe Pazarı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı" çalışmalarına başlanmıştır (İBB CBS Akademisi, t.y.). Yaklaşık otuz yılı aşkın süredir devam eden bu planlama süreci, Perşembe Pazarı'nın geleceğine ilişkin farklı koruma ve dönüşüm yaklaşımlarının sürekli yeniden tartışıldığını göstermektedir. Bu durum, alanın yalnızca fiziksel dönüşüm açısından değil; ekonomik, kültürel ve toplumsal süreklilik bakımından da belirsizlik taşıyan çok katmanlı bir planlama problemi olduğunu ortaya koymaktadır.

Proje süreci kapsamında 2016 yılında "Perşembe Pazarı Kültürel Miras Geliştirme Stratejik Planı", 2017 yılında ise "Perşembe Pazarı Sosyal Etki Değerlendirmesi (SED Raporu" ve "Perşembe Pazarı Tasarım İlkeleri" raporları hazırlanmıştır. Bu çalışmalar, bölgenin tarihsel kimliğini koruyarak yerel ekonomiyi canlandırmayı ve kentsel sit alanındaki kültür varlıklarını sürdürülebilir biçimde geleceğe taşımayı hedeflemektedir. Bununla birlikte, İstanbul Büyükşehir Belediyesi raporlarında, mevcut yapı stokunun depreme karşı yeterince güvenli olmaması ve yapı niteliğinin güncel ihtiyaçlara cevap verememesi gibi gerekçelerle yenileme gerekliliği vurgulanmaktadır (İBB, 2017a).

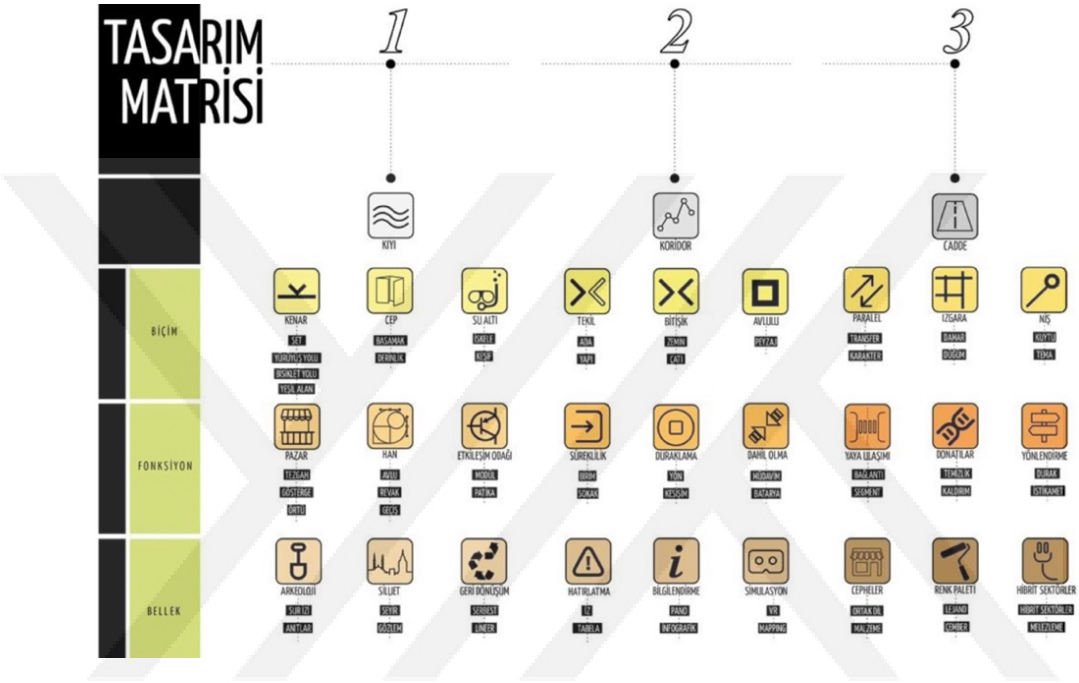
2016 tarihli Perşembe Pazarı Kültürel Miras Geliştirme Stratejik Planı; anlama, planlama ve tasarlama olmak üzere üç temel aşamadan oluşmakta ve katılımcı ile çok disiplinli bir yönetim modelini esas almaktadır. Anlama aşamasında çalışma alanına ilişkin temel analizler, stratejik değerlendirmeler ve mekânsal şemalar geliştirilmekte; çok katmanlı bir değere sahip olan Perşembe Pazarı'nın proje geliştirme sürecinde geçmiş, bugün ve gelecek zaman dilimlerine ait somut ve somut olmayan değerlerin birlikte ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Planın geçmiş, bugün ve gelecek arasında süreklilik kurmaya yönelik yaklaşımı, tez kapsamında geliştirilen katmanlaşma analitik ekseniyle önemli ölçüde örtüşmektedir. Buna karşın uygulama önerilerinin büyük bölümü fiziksel mekânın yeniden düzenlenmesine odaklanmakta; mevcut gündelik kullanım pratiklerinin ve üretim ilişkilerinin nasıl sürdürüleceği konusunda daha sınırlı bir çerçeve sunmaktadır.

Şekil 4.8: Kentsel yenileme ve kentsel canlandırma projeleri (İBB, 2016).

Planlama aşamasında ise benimsenen yaklaşımın "Ada Ada; Kentsel Yenileme" ve "Adım Adım; Kentsel Canlandırma" ilkeleri üzerinden tanımlanmaktadır (Şekil 4.8). Kentsel yenileme yaklaşımında öncelik, yapıların ve kentsel mekânın fiziksel olarak iyileştirilmesi olup, Perşembe Pazarı'nın mevcut kimliğinin korunarak canlı ticaret ortamının sürdürülmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda yapı kullanımları ve biçimleri dikkate alınarak ada ölçeğinde projeler geliştirilmesi öngörülmektedir. Galeriler, yeme-içme mekânları, otel ve ofis girişleri gibi farklı işlevlerin aynı mekânsal bütünlük içerisinde bir araya getirilmesi planlanmaktadır. Kentsel canlandırma aşamasında ise öncelik, bölgenin fiziksel sağlıklaştırılması ile ekonomik ve sosyal açıdan yeniden canlandırılmasıdır. Bu doğrultuda istihdam olanaklarının artırılması, girişimcilik fırsatlarının geliştirilmesi, toplumsal hizmetlerin iyileştirilmesi ve altyapının güçlendirilmesi gibi hedefler belirlenmiştir. Tasarım aşamasında ise; on

adımlı bir süreç öngörülmektedir. Bu süreç; yönetim modeli tasarımı, uzlaşma yönetimi, sosyal etki tasarımı, hukuk mühendisliği, bütçe planlaması, iletişim stratejileri, taşınma programı, inşaat süreçleri, kamusal alan tasarımı ve kentsel tasarım başlıklarını kapsamaktadır (İBB, 2016). Ada ölçeğinde geliştirilen yenileme yaklaşımı, fiziksel koruma ile ekonomik canlandırmayı birlikte ele alması bakımından önemli bir açılım sunmaktadır. Bununla birlikte önerilen yeni işlevlerin bölgenin mevcut üretim ve ticaret yapısını nasıl etkileyeceği belirsizliğini korumaktadır. Bu durum, steril karşıtı yaklaşım açısından, fiziksel koruma ile toplumsal süreklilik arasındaki ilişkinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Şekil 4.9: Üç bölge üzerinden 27 tasarım kodu (İBB, 2017a).

1 proje-3 bölge" mottosu doğrultusunda geliştirilen yaklaşım kapsamında, "Koridor", "Kıyı" ve "Cadde" olarak tanımlanan üç ana bölge üzerinden; biçim, fonksiyon ve bellek boyutları dikkate alınarak toplam 27 tasarım kodu üretilmiştir. Bu çerçevede biçime dair kodlar, kıyı, koridor ve cadde bölgelerinde fiziksel sağlıklaştırma süreçleri doğrultusunda tanımlanan mekânsal durumlara göre oluşturulmuştur. Fonksiyona ilişkin kodlar, her üç bölgenin mevcut ve potansiyel işlevleri göz önünde bulundurularak işlevsel dengeyi sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Belleğe ilişkin kodlar ise, alanın hafızasına dair katmanları dikkate alarak geçmiş ve gelecek arasında süreklilik kurmayı hedefleyen bir yaklaşım üzerinden üretilmiştir (İBB, 2017a) (Şekil 4.9). Bellek boyutunun tasarım kodları içerisinde ayrı bir başlık olarak ele alınması, Perşembe Pazarı'nın tarihsel katmanlarının korunmasına yönelik önemli bir yaklaşım

sunmaktadır. Ancak belleğin büyük ölçüde fiziksel miras üzerinden tanımlanması; gündelik yaşam pratikleri, üretim kültürü ve kullanıcı deneyimlerinin tasarım kararlarına nasıl aktarılacağı konusunda sınırlı kalmaktadır.

Şekil 4.10: Ticari koridor, kıyı koridor ve canlandırma koridorları (İBB, 2016).

Bu üç bölge içerisinde kıyı alanı "Kıyı Koridor", Tersane Caddesi boyunca uzanan ana aks "Ticari Koridor"u ve bu iki bölge arasında kalan alan ise "Canlandırma Koridoru" olarak tanımlanmaktadır (İBB, 2016) (Şekil 4.10). Canlandırma Koridor'unun temel amacı farklı karakterdeki mekânsal bölgeler arasında bütünleşmeyi sağlamak, tarihi mirası görünür kılmak ve Karaköy'de yoğunlaşan yaya hareketini alanın içine çekerek bölgenin ekonomik ve mekânsal canlılığını artırmaktır. Bu koridor, alandaki tescilli yapılardan olan Kurşunlu Han'ı kapsamakta ve bu yapıyı "tasarım merkezi" olarak yeniden işlevlendirmeyi önermektedir. Tasarım merkezi yaklaşımı kapsamında, Perşembe Pazarı'nın temel kimliğini oluşturan esnaf yapısı ve usta-çırak ilişkileri korunarak yeniden düzenlenmekte; bu yapının hobi atölyeleri ve kısa süreli eğitim merkezleri gibi işlevlerle desteklenmesi hedeflenmektedir (Şekil 4.10). Koridor yaklaşımı, farklı mekânsal bölgeler arasında bütünleşmeyi hedeflemesi bakımından önemli olmakla birlikte, tarihsel üretim ağlarının ve mevcut kullanıcı ilişkilerinin nasıl korunacağı konusunda daha ayrıntılı stratejilere ihtiyaç duymaktadır.

2017 yılında hazırlanan Perşembe Pazarı Sosyal Etki Değerlendirmesi (SED) Raporu, dönüşüm proje alanı ve yakın çevresinde ortaya çıkabilecek mekânsal ve toplumsal etkilerin önceden tespit edilmesi ve bu etkilerin azaltılmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. SED süreci, geçmiş deneyimlerin sistematik değerlendirilmesi ile projeye özgü bağlamsal koşulların analitik çözümlenmesini bütünleştiren, çok boyutlu ve bütüncül bir metodolojik çerçeveye dayanmaktadır. On aşamalı bir yöntem süreci doğrultusunda oluşturulan rapor, mimarlar, şehir plancıları, sosyologlar ve ekonomistlerden oluşan disiplinlerarası bir ekip tarafından hazırlanmıştır.

Bu süreçte kullanılan yöntemler; günlük tutma, deneyim aktarımı, enler analizi, beş duyu üzerinden mekânsal deneyimleme, empati kurma, rota oluşturma, alan analizi, yürüyüş gözlemleri, sözlü aktarım ve artı-eksi değerlendirmeleri gibi farklı teknikler içermektedir. Bu yöntemler aracılığıyla araştırmanın neden, nasıl, nerede ve kimlerle yürütüleceği çok boyutlu bir şekilde ele alınmış; alanın sosyal ve mekânsal dinamikleri kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur (İBB, 2017b) (Şekil 4.11).

SED raporu kapsamında geliştirilen yöntem kartları aracılığıyla Perşembe Pazarı bölgesi 5T (tanımlama, tarama, tahlil, tasarlama, takip) adımları izlenerek analiz edilmiştir. Ancak 16.10.2018 tarihli kararla söz konusu plan kararları tamamen iptal edilmiş; 28.11.2019 tarihinde yeniden yürürlüğe girmiş ve 2022 yılında Başkanlık

Oluru ile 1/1000 ölçekli koruma amaçlı uygulama imar planı çalışmalarına tekrar başlanmıştır. Bu süreçte planlama yaklaşımı, katılımcı bir model çerçevesinde sürdürülmekte; bölgedeki esnaf, mahalle muhtarlıkları, sivil toplum kuruluşları, ziyaretçiler ve diğer paydaşların görüşlerinin alınması amacıyla kapsamlı bir görüş toplama süreci yürütülmektedir. SED raporunda benimsenen katılımcı yöntem anlayışı, tez kapsamında geliştirilen steril karşıtı yaklaşımın ilişkisel ve çok aktörlü mekân anlayışıyla büyük ölçüde örtüşmektedir.

	NE	NEDEN	NASIL	NEREDE	KİMİNLE
1	GÜNLÜK	Periyodik ve Zamansal Etkileri Anlamak	7-24 Günlük	3 Koridor	Sosyal Araştırmacılar
2	DERS AL	Deneyimlerden Yararlanmak	Literatür Taraması	Masa başı	Sosyal Araştırmacılar
3	ENLER	Bulguları Kategorik Olarak Sınıflamak	En'ler Tablosu	Masa başı	Sosyal Araştırmacılar
4	5 DUYU	Sezgiler ve Gözlemler Etkileri Anlamak	Gözlem	Üretim Alanları	Sosyal Araştırmacılar
5	EMPATİ	Karşı Tarafın Beklentilerini Ortaya Koymak	Etki-Tepki	Alışveriş Mekanları	Esnaf
6	ROTA	Bilinenleri Yeniden Keşfetmek	Turist Gezisi	Kıyı ve Sokaklar	Turistler, Transit Yolcular
7	ANALİZ	Fiziksel ve Sosyal Riskleri Analiz Etmek	Araştırmacılar Sahada	3 Koridor	Şehir Plancısı ve Mimarlar
8	YÜRÜYÜŞ	Sürekliliği Gözlemlemek	Ayak izi	Kıyı ve Sokaklar	Sosyal Araştırmacılar
9	DEDİKODU	Söylenenleri Bilmek	Sözlü Tarih	İş Yerleri, Dernekler	Esnaf
10	ARTI-EKSİ	Sorunları Toplamak ve Öncelikleri Çıkarmak	Çalıştay	İBB	Kilit Aktörler

Şekil 4.11: On aşamalı yöntem (İBB, 2017b).

2025 yılında gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında Mekânsal Adalet Derneği ile odak grup toplantıları, Karaköy Güzelleştirme ve Koruma Derneği ile görüşmeler, akademisyenlerle çevrimiçi toplantılar, bölgedeki esnafla yüz yüze görüşmeler ve anket çalışmaları ile kurumlar arası iş birliği toplantıları düzenlenmiştir (İBB, t.y.). Mekânsal Adalet Derneği ile hazırlanan raporda, alanın turizm baskısı altında geçirdiği dönüşüm sürecinin ve soylulaştırma risklerinin dengeli biçimde yönetilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, yerel esnafın ekonomik varlığının korunmasının, kültürel hafızanın sürekliliği açısından kritik olduğu ifade edilmektedir. Kültürel hafızanın sürdürülebilirliği için, yerel aktörlerin görünür kılınması, uzun süredir faaliyet gösteren işletmelerin haritalanması ve mekânsal sürekliliğin desteklenmesi gibi öneriler geliştirilmiştir. Ayrıca, uzun süreli inşaat bariyerleriyle sınırlandırılan alanların basit altyapı müdahaleleriyle yeniden kamusal kullanıma kazandırılabileceği;

bu doğrultuda her alanın tamamen yeniden tasarlanması gerektiği yönündeki yaklaşımın sorgulanması gerektiği vurgulanmaktadır (İBB, 2025a).

Perşembe Pazarı Güzelleştirme ve Koruma Derneği ile hazırlanan raporda ise, bölgenin "Türk sanayisinin doğduğu yer" olduğu vurgulanmakta ve turizmin "bacasız sanayi" olarak alanla dengeli biçimde bütünleştirilebileceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte, turizm odaklı dönüşümün alanı dekoratif bir mekâna dönüştürme riski taşıdığına dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda, parsel bazlı yenileme yaklaşımı ön plana çıkarılmakta; her kullanıcının kendi parselinde gerçekleştireceği müdahalelerin zaman içerisinde bütüncül bir dönüşüm sürecini tetikleyebileceği ileri sürülmektedir. Ayrıca mülk sahipleri, mevcut ticari faaliyetlerin büyük ölçüde kiracılar tarafından sürdürüldüğünü ve bu üretim temelli ekonomik yapının korunması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır (İBB, 2025b).

Akademisyenlerle hazırlanan raporda ise; kentsel dönüşüm baskılarının etkilerinin izlenmesi, çevredeki dönüşüm süreçlerinin analiz edilmesi ve bütüncül bir planlama yaklaşımının geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca mevcutta işlevlerin korunarak bu işlevler üzerinden alanın yeniden değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (İBB, 2025c). 2025 yılında gerçekleştirilen katılımcı çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, farklı paydaşların ortaklaştığı temel noktanın Perşembe Pazarı'nın tarihsel üretim kültürünün, yerel esnaf yapısının ve gündelik yaşam pratiklerinin korunması olduğu görülmektedir. Buna karşılık turizm odaklı dönüşümün ve büyük ölçekli fiziksel müdahalelerin alanın özgün kimliğini zayıflatabileceği yönünde ortak kaygılar dile getirilmektedir. Bu değerlendirmeler, tez kapsamında geliştirilen steril karşıtı yaklaşımın temel savını desteklemekte; katmanlaşmanın korunması ve ötekileştirme süreçlerinin azaltılmasının sürdürülebilir bir dönüşüm için kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

4.3 Perşembe Pazarı Mevcut Durum Tespitleri

Alan çalışmasının metodolojik kurgusu Bölüm 1.3.3'te ayrıntılı biçimde açıklanmaktadır. Bu kapsamda Perşembe Pazarı'na gerçekleştirilen 2024 yılında üç adet (06.04.2024, 11.10.2024, 19.10.2024), 2025 yılında üç adet (30.08.2025, 5.12.2025, 6.12.2025) ve 2026 yılında dört adet (08.04.2026, 09.04.2026, 14.04.2026, 24.04.2026) olmak üzere toplam on saha ziyareti gerçekleştirilmiş; bu ziyaretler aracılığıyla alanın mevcut durumu bütüncül bir biçimde ortaya konulmuştur. Bu

süreçte elde edilen veriler, gözlem ve derinlemesine görüşmeler aracılığıyla sistematik biçimde toplamış ve analiz edilmiştir.

2024 yılında gerçekleştirilen saha ziyaretleri, alanın ilk tespitlerinin yapıldığı ve keşif sürecinin yürütüldüğü çalışmaları kapsamaktadır. Bu aşamada Perşembe Pazarı'nın steril karşıtı yaklaşımla kurduğu ilişki analiz edilmiş; elde edilen bulgular doğrultusunda alan çalışmasının sınırları belirlenmiş ve çalışma alt bölgeleri köşe, avlulu ve bitişik nizam parsel tipolojileri temelinde sınıflandırılmıştır. Bu bölümde elde edilen bulgular yalnızca Perşembe Pazarı'nın mevcut fiziksel durumunu betimlemeyi amaçlamamaktadır. Aksine gözlem, fotoğraf ve görüşme verileri birlikte değerlendirilerek, üçüncü bölümde geliştirilen katmanlaşma ve ötekileştirme analitik eksenlerinin alandaki karşılıkları ortaya konulmaktadır. Böylece saha çalışması, kuramsal olarak geliştirilen steril karşıtı yaklaşımın mekânsal düzlemde nasıl görünür hâle geldiğini açıklayan ampirik bir doğrulama süreci işlevi görmektedir.

2025 yılında gerçekleştirilen saha ziyaretlerinde ise gözlem ve derinlemesine görüşmeler aracılığıyla pilot çalışma yürütülmüştür. Bu kapsamda derinlemesine görüşme formu hazırlanmış (EK A), pilot çalışmadan elde edilen veriler doğrultusunda seçilen alanın, steril karşıtı yaklaşım çerçevesinde analiz edilebilirliği test edilmiş ve doğrulanmıştır.

2026 yılında gerçekleştirilen saha ziyaretlerinde ise derinlemesine görüşmeler yoğunlaştırılmış; her parsel tipolojisini temsil edecek biçimde yedişer kullanıcıya ulaşılmış ve toplamda 21 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte veri doygunluğuna ulaşıldığı değerlendirilmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde meslek gruplarından ziyade, bölgede aktif olarak faaliyet gösteren esnaf olmalarına dikkat edilmiştir. Katılımcı seçim sürecinde bazı görüşmeler, katılımcıların yönlendirmesi yoluyla (kartopu örnekleme) gerçekleşmiş; bazı durumlarda ise görüşmeler sırasında çevredeki esnafın dikkatinin çekilmesiyle, bireyler gönüllü olarak araştırma sürecine dahil olmuşlardır. Derinlemesine görüşmeler sonucunda oluşturulan görüşme tabloları EK B'de sunulmaktadır.

Tüm görüşmeler, katılımcıların çalışma koşulları göz önünde bulundurularak hafta içi ve cumartesi günlerinde, mesai saatleri içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle mülakat süreleri katılımcıların müsaitlik durumlarına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

4.3.1 Gözlemlerin gerçekleştirilmesi

Alana gerçekleştirilen ilk keşif gezilerinde Perşembe Pazarı'nın mevcut mekânsal dokusunu anlamak ve steril karşıtı yaklaşımla kurduğu ilişkiyi değerlendirmek amacıyla gözlem sürecinde elde edilen görsel veriler, kavramsal bir çerçeve içerisinde bir araya getirilmiştir (Şekil 4.12).

Şekil 4.12: Steril karşıtı yaklaşım ve Perşembe Pazarı ilişkisi.

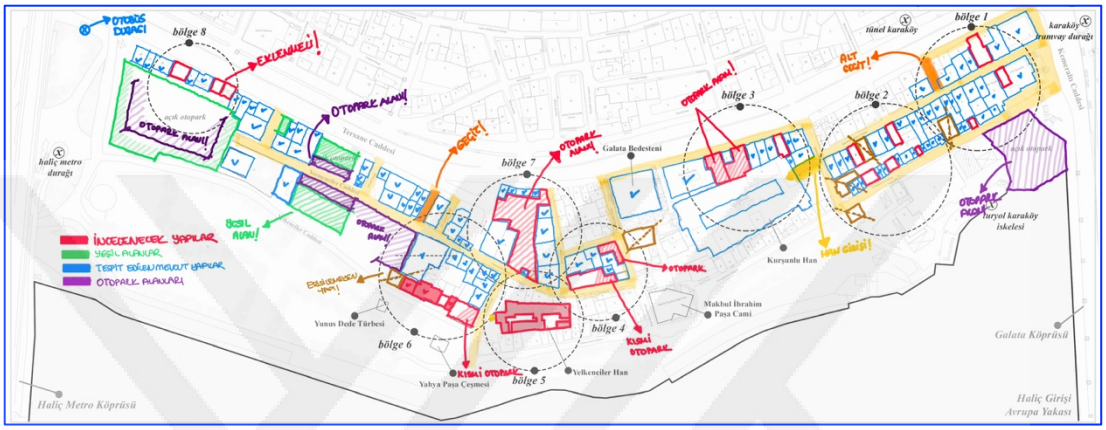
Kolajda yer alan fotoğraflar; âtıl yapılar, kalıntılar, yaşantı izleri, boşluklar ve malzeme birikimleri gibi tematik başlıklar altında sınıflandırılmış; bu sınıflandırma aracılığıyla alanın çok katmanlı mekânsal yapısı görünür kılınmıştır. Görsellerde öne çıkan toz, kir, paslanma, bozulma, yıpranma, atık birikimleri, terk edilmişlik ve işgal gibi fiziksel durumların yanı sıra, marjinal ve insan dışı grupların varlığı, alanın steril karşıtı karakterini fiziksel, toplumsal ve zamansal boyutlarıyla ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte kolaj, ilk bakışta düzensiz ve kontrolsüz olarak algılanabilecek mekânsal örüntülerin, alanın gündelik kullanım pratikleri belirt ilişkileri doğrultusunda oluşmuş kendine özgü bir düzen barındırdığını da göstermektedir. Malzeme yayınları, geçici depolama alanları, kullanıcı müdahaleleri ve işgal edilen boşluklar, yalnızca fiziksel bir düzensizlik değil; ticari faaliyetlerin, yeniden kullanım pratiklerinin ve gündelik yaşamın mekânda bıraktığı izler olarak okunmaktadır. Bu durum steril kent anlayışının öngördüğü homojen ve kontrol edilebilir mekân kurgusunun aksine, sürekli değişen ve kullanıcı tarafından yeniden üretilen dinamik bir mekânsal organizasyonu işaret etmektedir. Hazırlanan kolaj Perşembe Pazarı'nın Karaköy bağlamındaki konumunu görünür kılmanın ötesinde, kentsel ölçekte "kir" olgusunun nasıl üretildiğini, biriktiğini ve mekânsal deneyimle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda görsel temsil, alanın parçalı, katmanlı, düzensiz ve sürekli dönüşen yapısını açığa çıkararak, steril karşıtı yaklaşımının kavramsal zeminini destekleyen analitik bir araç işlevi üstlenmektedir.

Perşembe Pazarı çalışma alanının sınırları içerisinde, araştırmanın başlangıç aşamasında erken dönem gözlemler ve keşif yürüyüşleri gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte bölgede işlevini yitirmiş, tekinsiz, terk edilmiş ve erişilemeyen yapılar ile çeşitli boşluklar tespit edilmiştir. Söz konusu mekânsal durumlar yalnızca fiziksel eksiklikler ya da yoksunluklar olarak değerlendirilmemiş; aksine farklı kullanım biçimlerine açık, alternatif üretim ve dönüşüm senaryoları barındıran potansiyel mekânsal alanlar olarak ele alınmıştır. Bu alanlar, hâkim steril temizlik anlayışı çerçevesinde çoğunlukla "temizlenmesi" ya da ortadan kaldırılması gereken kentsel fazlalıklar olarak tanımlanmakta; ancak bu çalışma kapsamında steril karşıtı yaklaşım doğrultusunda yeniden yorumlanarak, mekânsal, toplumsal ve üretim odaklı alternatiflerin geliştirilmesine olanak tanıyan dinamik alanlar olarak ele alınmıştır.

Gözlem süreci boyunca söz konusu alanlar sistematik biçimde fotoğraflanmış; elde edilen veriler harita üzerinde yapılan işaretlemeler, çizimler ve alan krokileri

aracılığıyla kayıt altına alınmıştır. Bu kapsamda dışarıdan erişimin mümkün olmadığı ve cepheleri tamamen kapatılmış yapılar araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. İncelenmesi planlanan yapılar Şekil 4.13'te kırmızı renk ile gösterilmiş; bu alanların yakın çevresi detaylı analizlere tabi tutulmuştur. Belirlenen inceleme alanları, mekânsal konumlanmalarına göre sekiz alt bölgeye ayrılmıştır. Bu alt bölgeler içerisinde mevcut yapı dokusu, yeşil alanlar ve otopark olarak kullanılan mekânlar sistematik biçimde tespit edilmiştir. Otopark alanlarının inceleme kapsamına dahil edilmesinde, bu alanların yalnızca işlevsel kullanma biçimleri değil; aynı zamanda esnaf ve yakın çevresiyle kurdukları mekânsal ve sosyal ilişkiler belirleyici olmuştur.

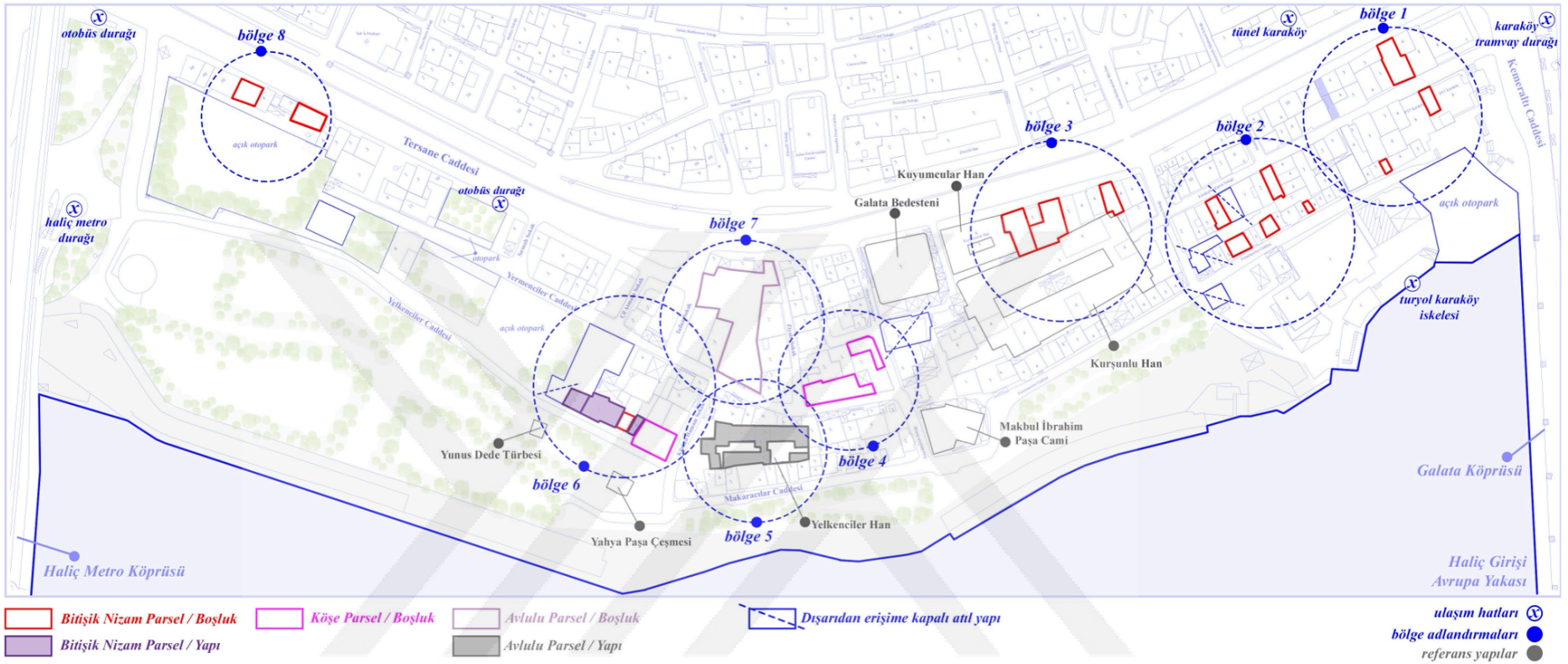
Şekil 4.13: Perşembe Pazarı çalışma alanı krokisi.

Oluşturulan kroki çalışmasının ardından alana tekrar saha ziyaretleri gerçekleştirilmiş; bu süreçte incelenecek alanlar yapılar ve boşluklar olmak üzere iki temel kategori altında sistematik biçimde ayrıştırılmıştır. Söz konusu alanlar, ayrıca parsel tipolojileri dikkate alınarak köşe, avlulu ve bitişik nizam olmak üzere üç ana grupta sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma, çalışma alanının mekânsal örgütlenmesini çok boyutlu bir çerçevede analiz etmeyi ve farklı tipolojiler arasında karşılaştırmalı değerlendirmeler yapmayı mümkün kılmaktadır.

Bu kapsamda çalışma alanında;

- Bitişik nizam parsel düzeninde 14 boşluk ve 3 yapı,
- Avlulu parsel düzeninde 1 boşluk ve 1 yapı,
- Köşe parsel düzeninde ise 3 boşluk tespit edilmiştir (Şekil 4.14).

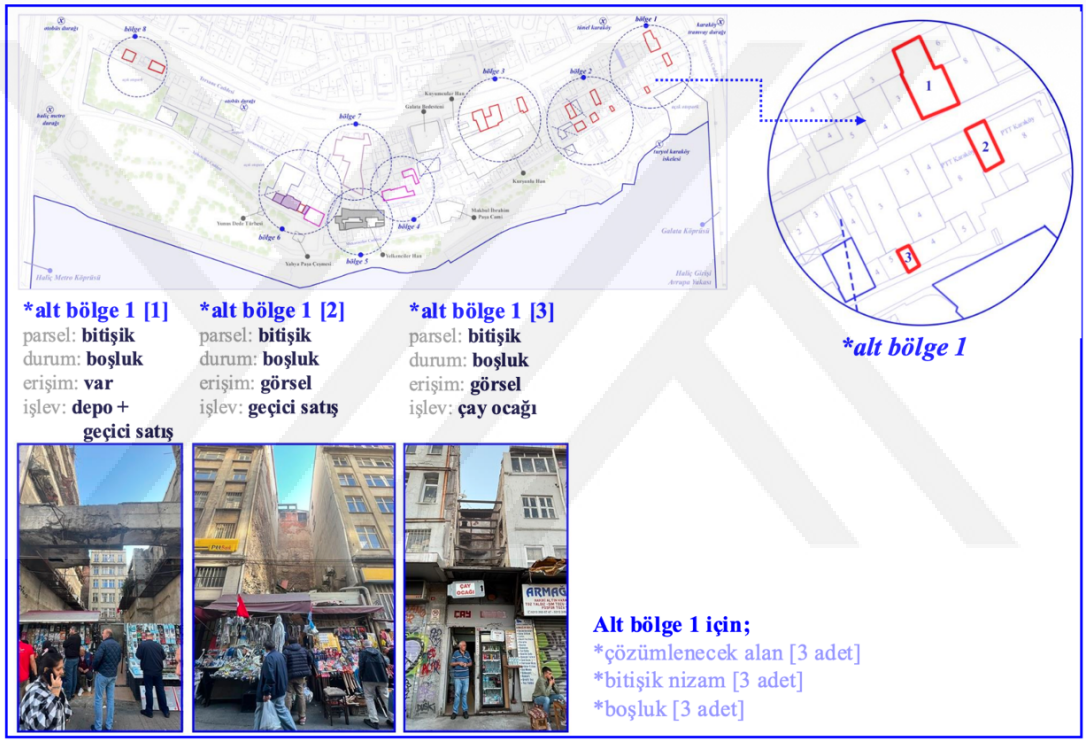
Bu doğrultuda, toplamda sekiz alt bölge içerisinde 22 alan inceleme kapsamına dahil edilmiştir. Alt Bölge 1'e ait mekânsal dağılım, parsel tipolojileri ve kullanım biçimleri

Şekil 4.14: Çalışma alanının 8 bölgeye ve 22 alt bölgeye ayrılması.

ayrıntılı biçimde sunulmaktadır. Gerçekleştirilen keşif çalışmaları sonrasında hazırlanan harita üzerinde kırmızı renk ile gösterilen alanlar inceleme kapsamına alınan âtıl boşlukları ifade ederken; lacivert renk ile işaretlenen alan, âtıl durumda olup dışarıdan görsel erişimi tamamen kapatılmış bir yapıyı temsil etmektedir. Söz konusu yapıya ilişkin herhangi bir veriye ulaşılamaması nedeniyle bu yapı çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır (Şekil 4.15).

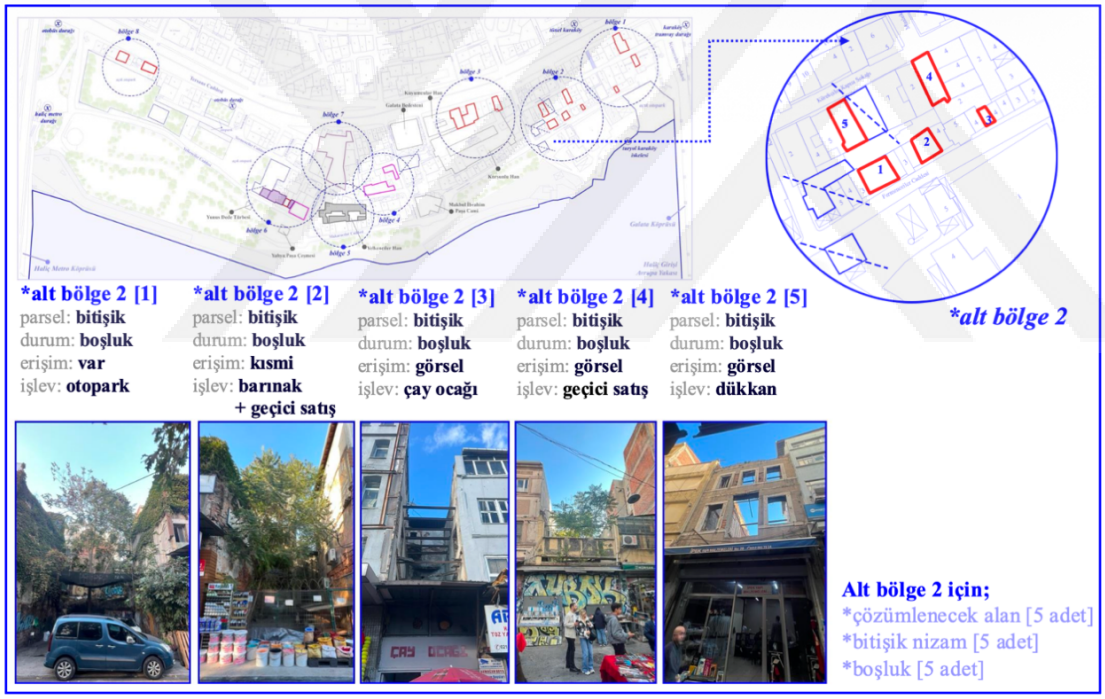
Alt Bölge 1, bitişik nizam parsel düzenine sahip olup, yoğun yapılaşma içerisinde ortaya çıkan boşlukların belirgin biçimde gözlemlendiği bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu bölgede toplam üç adet boşluk tespit edilmiş, söz konusu boşluklar farklı kullanım biçimleri ve erişim durumları üzerinden birbirinden ayrışan mekânsal karakterler sergilemektedir.

Şekil 4.15: Alt Bölge 1'in çözümlenmesi.

Birinci alan (Alt Bölge 1/1), fiziksel erişimin kontrollü biçimde mümkün olduğu bir boşluk olarak tanımlanmaktadır. Bu alan depo ve geçici satış işlevlerini bir arada barındırarak gündelik kullanım pratikleriyle doğrudan ilişki kurmakta ve aktif bir kullanım alanı niteliği göstermektedir. İkinci alan (Alt Bölge 1/2) ise fiziksel erişime tamamen kapalı olup, yalnızca üst kotlardan görsel erişime açık bir boşluk olarak tanımlanmaktadır. Bu alanda gerçekleştirilen geçici faaliyetlerin, doğrudan mekânsal kullanım üzerinden değil, çevreyle kurdukları dolaylı ticari ilişkiler aracılığıyla varlık

gösterdiği gözlemlenmektedir. Üçüncü alanda (Alt Bölge 1/3) ise, benzer şekilde görsel erişime açık bir boşluk niteliği taşımakta; ancak çay ocağı gibi süreklilik arz eden bir işleve sahip olması nedeniyle gündelik kullanım pratikleriyle ilişkilenen yarı kamusal bir arayüz oluşturmaktadır. Bu durum, alanın yalnızca fiziksel bir boşluk değil, aynı zamanda sosyal etkileşim ve gündelik pratiklerin üretildiği bir mekânsal eşik olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Her üç alanda da yaşantı izlerinin ve malzeme değişimlerinin oluşturduğu tarihsel katmanların baskın olduğu gözlemlenmektedir. Bu izler, mekânın zaman içerisindeki kullanım biçimlerini, dönüşüm süreçlerini ve birikimsel karakterini görünür kılarak alanın katmanlı yapısını ortaya koymaktadır. Bu alt bölgede katmanlaşma, özellikle yapı stokundaki süreklilik, malzeme dönüşümleri ve gündelik kullanım pratikleri aracılığıyla görünür hâle gelmektedir. Buna karşılık ötekileştirme süreçleri sınırlı düzeyde gözlemlenmekte; mevcut üretim faaliyetleri ve kullanıcı ilişkileri alanın tarihsel sürekliliğini büyük ölçüde korumaktadır. Dolayısıyla bu alt bölge, steril karşıtı yaklaşım açısından katmanlaşmanın baskın olduğu mekânsal örüntüyü temsil etmektedir.

Şekil 4.16: Alt Bölge 2'nin çözümlenmesi.

Alt Bölge 2'de harita üzerinde kırmızı ile gösterilen alanlar, inceleme kapsamına alınan toplam beş adet âtıl boşluğu ifade etmektedir. Buna karşılık lacivert ile işaretlenen üç alan, âtıl durumda olup dışarıdan hem görsel hem de fiziksel erişime tamamen kapatılmış yapıları temsil etmektedir. Bu alanlara ilişkin veri elde

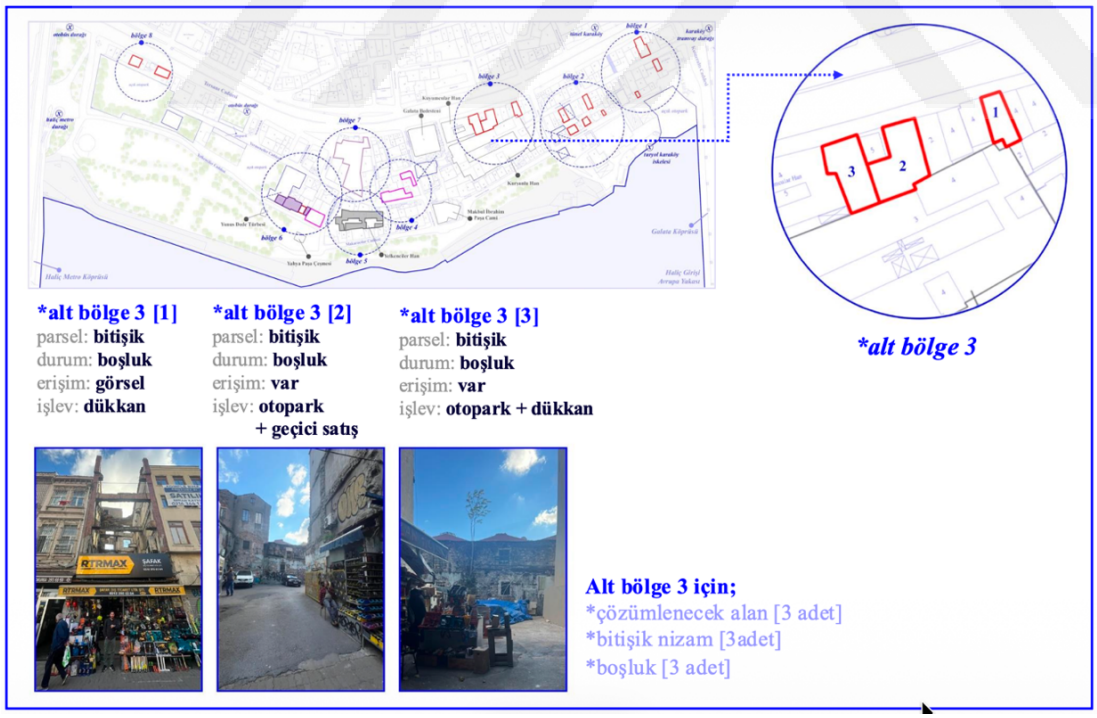
edilememesi nedeniyle söz konusu yapılar analiz kapsamı dışında değerlendirilmiştir (Şekil 4.16).

Birinci alan (Alt Bölge 2/1), fiziksel erişimin mümkün olduğu ve otopark işleviyle kullanılan bir boşluk olarak tanımlanmakta, bu kullanım biçimi aracılığıyla hem çevreyle doğrudan ilişki kurmakta hem de barındırdığı bitkisel ve doğal unsurlar üzerinden alanın ekolojik çeşitliliğine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle alan, araç kullanımıyla ilişkili işlevsel bir boşluk olmanın ötesinde, çevresel etkileşimleri destekleyen bir mekânsal bileşen niteliği taşımaktadır. İkinci alan (Alt Bölge 2/2), kontrollü erişime sahip bir boşluk olarak, ekolojik çeşitlilik ile barınma ve geçici satış işlevlerini bir arada barındırmaktadır. Bu özellikleriyle alan hem geçici hem de yarı kalıcı kullanım biçimlerini içeren melez bir karakter sergilemekte; farklı kullanıcı grupları ve kullanım pratikleri arasında esnek bir ilişki kurmaktadır. Bu alt bölgede farklı dönemlere ait yapılaşmaların ve kullanım biçimlerinin aynı mekânsal bağlam içerisinde birlikte varlığını sürdürmesi, katmanlaşmanın yalnızca fiziksel değil, işlevsel düzeyde de devam ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte yeni müdahalelerin oluşturduğu mekânsal ayrışmalar, ötekileştirme süreçlerinin sınırlı da olsa görünür hâle geldiğine işaret etmektedir.

Üçüncü alan (Alt Bölge 2/3), görsel erişime açık bir boşluk niteliği taşımakta; zemin kotta yer alan çay ocağı işlevi aracılığıyla gündelik kullanım pratiklerini yönlendirmekte ve çevresindeki sosyal etkileşimleri biçimlendirmektedir. Dördüncü alan (Alt Bölge 2/4) fiziksel erişime tamamen kapalı olup sadece üst kotta sahip olduğu ekolojik çeşitlilikle görsel iletişime açık bir boşluk olarak tanımlanmaktadır. Zemin kotta sağır duvara bitişik biçimde konumlanan geçici satış birimleriyle kurduğu ilişki, bu alanın kullanım biçimleri üzerinden esnaf ve kullanıcı etkileşimlerini desteklediğini göstermektedir. Bu bağlamda alan, fiziksel erişimin sınırlı olduğu durumlarda dahi çevresel ilişkiler üzerinden aktif bir mekânsal rol üstlenmektedir. Beşinci alan (Alt Bölge 2/5), görsel erişime açık bir boşluk olarak zemin kotta yer alan dükkân işlevleriyle ilişkilendirilmekte; çevredeki ticari faaliyeti destekleyen ve besleyen bir mekânsal bileşen olarak öne çıkmaktadır. Fotoğraflar üzerinden gerçekleştirilen gözlemler doğrultusunda bu boşlukların; geçici eklemlenmeler, malzeme birikimleri, farklı ekosistemlerin bir aradalığı, kullanım çeşitliliği ve çeşitli müdahaleler aracılığıyla önemli mekânsal potansiyeller barındırdığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda

söz konusu alanlar, yalnızca fiziksel boşluklar olarak değil; çok katmanlı, dinamik ve üretken mekânsal oluşumlar olarak değerlendirilmelidir.

Alt Bölge 3'te harita üzerinde kırmızı ile gösterilen alanlar inceleme kapsamına alınan üç adet boşluğu ifade etmektedir. Bu boşluklar, yapı adaları arasında kalan ve ilk bakışta "artık" ya da "ikincil" mekânsal parçalar olarak okunabilecek nitelikte olmakla birlikte, kullanım pratikleri üzerinden aktif birer kentsel arayüze dönüşmektedir. Bu durum, söz konusu alanların yalnızca fiziksel boşluklar olmadığını; aynı zamanda kentsel yaşantının üretildiği ve yeniden tanımlandığı dinamik mekânsal bileşenler olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu alanların tamamı, bitişik nizam parseller içerisinde, Perşembe Pazarı'nın en yoğun ve aktif akslarından biri olan Tersane Caddesi'ne paralel konumlanmaktadır. Bu konumlanma mevcut yapı sürekliliği içerisinde kesintiler yaratarak farklı mekânsal deneyimlerin ortaya çıkmasına olanak tanımakta, böylece lineer yapı dokusu içerisinde heterojen ve çok katmanlı bir mekânsal yapı oluşmaktadır (Şekil 4.17). Bu alt bölge, geçici kullanımların ve kullanıcı müdahalelerinin mekânsal üretimdeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Özellikle gündelik kullanım pratikleri, planlanmış mekânsal düzenlemelerin ötesinde yeni katmanlar üreterek alanın sürekli yeniden biçimlenmesini sağlamaktadır. Böylece katmanlaşma, yalnızca tarihsel birikimlerin değil, güncel müdahalelerin de sonucu olarak okunabilmektedir.

Şekil 4.17: Alt Bölge 3'ün çözümlenmesi.

Birinci alan (Alt Bölge 3/1), doğrudan fiziksel erişime açık olmamakla birlikte, sahip olduğu yaşantı izleri ve malzeme değişimleri aracılığıyla görsel olarak algılanabilen bir boşluk niteliği taşımaktadır. Bu alan, cephe üzerinden kurduğu ilişkiler aracılığıyla çevredeki ticari faaliyetlerle dolaylı bir etkileşim içerisinde olup, mekânsal sürekliliğe görsel temsil düzeyinde katılım sağlamaktadır. Bu yönüyle söz konusu boşluk, fiziksel erişimin sınırlı olduğu durumlarda dahi kentsel yaşama dahil olabilen bir arayüz olarak değerlendirilmektedir. İkinci alan (Alt Bölge 3/2) ve üçüncü alan (Alt Bölge 3/3) Kurşunlu Han'ın tarihsel duvarına yaslanmakta; bu bağlamda tarihsel izlerin, malzeme değişimlerinin yoğun biçimde gözlemlendiği alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bu iki alan arasında yer alan ve haritada görülen beş katlı yapının cephesinde bulunan grafitiler, alanın görsel kimliğini dönüştürerek mekânsal algıyı doğrudan etkilemekte ve bu mekânların okunma biçimlerini yeniden şekillendirmektedir. Her iki alana da fiziksel erişim mümkün olup, bu alanlar ağırlıklı olarak otopark işleviyle kullanılmaktadır. Bununla birlikte söz konusu işlev, geçici satış birimleri ve çevredeki dükkanlarla kurulan ilişkiler aracılığıyla desteklenmekte; açık mekân kullanımları ticari faaliyetlerle iç içe geçerek hibrit bir kullanım örüntüsü oluşturmaktadır. Bu hibrit yapı, esnaf ve kullanıcı ilişkileri ile gündelik pratikler üzerinden şekillenmekte; böylece mekânın tekil bir işleve indirgenemeyecek, çok katmanlı ve değişken bir kullanım yapısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 4.18: Alt Bölge 4'ün çözümlenmesi.

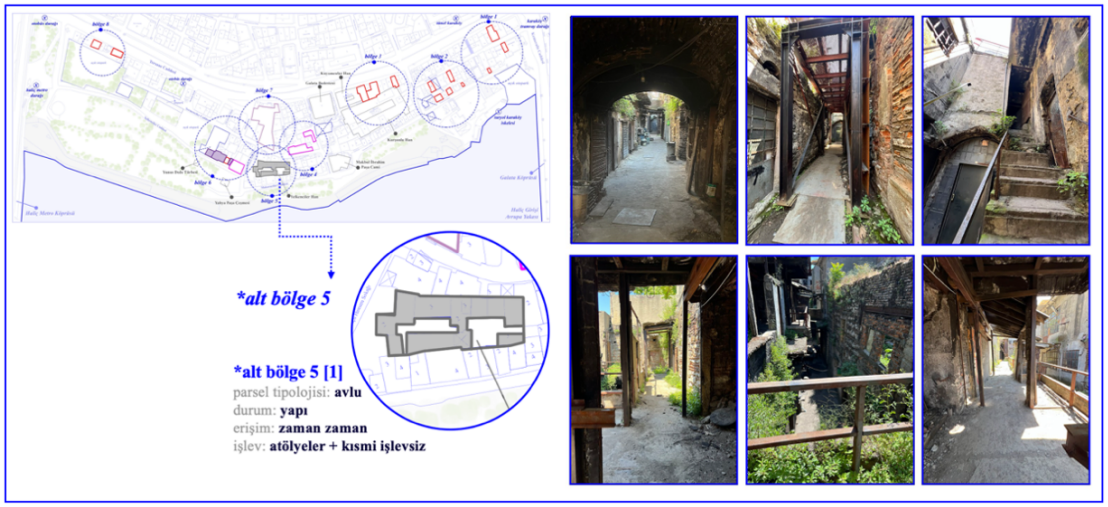
Alt Bölge 4, diğer alt bölgelerden farklı olarak daha geniş açıklıklara sahip olması, köşe parsel ilişkileri üzerinden tanımlanan mekânsal süreklilikler üretmesi ve bu doğrultuda daha geçirgen ve çok yönlü ilişkiler kurabilen bir mekânsal kurgu

sergilemesi bakımından öne çıkmaktadır. Harita üzerinde pembe renk ile vurgulanan iki alan, inceleme kapsamına alınan boşlukları temsil etmektedir (Şekil 4.18).

Birinci alan (Alt Bölge 4/1), fiziksel erişime tamamen açık olup, atık birikimi, satış, imalat ve kısmi otopark işlevlerinin eşzamanlı olarak bir arada bulunduğu yoğun ve karmaşık bir kullanım örüntüsü sergilemektedir. Bu alan, üretim, depolama ve ticaret pratiklerinin üst üste binmesiyle oluşan bir "birikim mekânı" niteliği taşımakta; malzeme yığılmaları, geçici örtüler ve düzensiz yerleşimler aracılığıyla sürekli yeniden şekillenen bir mekânsal organizasyon üretmektedir. Bu bağlamda alan, statik bir mekân olmaktan ziyade, sürekli dönüşen ve kendini yeniden üreten dinamik bir kullanım sistemi olarak değerlendirilmektedir. İkinci Alan (Alt Bölge 4/2) ise bitişik nizam parsel içerisinde yer almakla birlikte, kapalı otopark, açık otopark ve dükkân işlevlerini eşzamanlı olarak barındıran çok işlevli bir mekânsal yapı sunmaktadır. Bunun yanı sıra alanın tarihsel Ceneviz sularına yaslanan konumu, fiziksel mekân ile tarihsel katmanlar arasında güçlü bir ilişki kurarak mekânsal sürekliliği pekiştirmektedir. Her iki alanda da yoğun kullanım pratiklerinin, malzeme dolaşımının ve üretim faaliyetlerinin aktif biçimde sürdüğü gözlemlenmiştir. Bu durum, söz konusu alanların yalnızca işlevsel açıdan değil; aynı zamanda üretim, dolaşım ve birikim süreçlerinin kesiştiği çok katmanlı mekânsal sistemler olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu alt bölgede gözlenen boşluklar, geçici kullanımlar ve farklı kullanıcı gruplarının bir aradalığı, mekânın durağan değil sürekli yeniden üretilen ilişkisel bir sistem olduğunu göstermektedir. Bu durum, steril mekân anlayışının öngördüğü homojen yapının aksine, farklı aktörlerin eş zamanlı olarak mekânsal üretime katıldığı dinamik bir çevrenin varlığını ortaya koymaktadır.

Alt Bölge 5, avlu tipolojisi ve yarı kapalı mekânsal kurgular üzerinden tanımlanan bir alanı temsil etmektedir. Harita üzerinde gri renk ile gösterilen yapı, 1506 yılında inşa edilen Yelkenciler Han olup, avlu etrafında örgütlenen ve farklı mekânsal katmanların iç içe geçtiği bir yapı sistemi olarak öne çıkmaktadır. Bu yapı, yalnızca mimari bir organizasyon olarak değil; aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde birikmiş mekânsal ve işlevsel katmanları bir arada barındıran kompleks bir yapılaşma biçimi olarak değerlendirilmektedir (Şekil 4.19). Bu alt bölgede tarihsel katmanların korunması ile güncel kullanım biçimleri arasındaki süreklilik dikkat çekmektedir. Yapılarda gözlenen malzeme dönüşümleri ve kullanım izleri, geçmiş ile bugün arasında

kesintisiz bir ilişki kurarken, katmanlaşmanın mekânsal belleğin oluşumundaki belirleyici rolünü de görünür kılmaktadır.

Şekil 4.19: Alt Bölge 5'in çözümlenmesi.

Günümüzde kısmen zemin kat düzeyinde kullanılmakla birlikte, büyük ölçüde atıl ve terk edilmiş bir durum sergilemektedir. Alan kamusal nitelik taşımamakla birlikte zaman zaman erişime açılan yarı özel bir mekânsal karakter ortaya koymaktadır. Bu durum, mekânın ne tam anlamıyla kamusal ne de tamamen özel bir yapı üretmediğini; aksine geçişken ve eşik niteliğinde bir kullanım biçimi sunduğunu göstermektedir. Yapı çerisinde yer alan dar geçitler, yarı açık koridorlar, iç avlu boşlukları ve farklı kotlarda tanımlanan dolaşım alanları kullanıcı deneyimi açısından çok katmanlı bir mekânsal örgütlenme üretmektedir. Strüktürel eklemeler, kemerli geçişler, malzeme aşınmaları, bitkisel oluşumlar ve yaşantı izleri, alanın zaman içerisinde geçirdiği dönüşümlerin birikimsel izlerini ortaya koymakta ve mekânın katmanlı karakterini güçlendirmektedir. Mekânın işlevsel yapısı incelendiğinde, atölye kullanımlarının hâkim olduğu görülmekle birlikte, birçok birimin kısmen işlevsiz kaldığı tespit edilmiştir. Bu durum üretim faaliyetleri ile terk edilmişlik hâlinin aynı mekân içerisinde eşzamanlı var olmasına olanak tanımakta; böylece alan, aktif ve pasif kullanım biçimlerinin iç içe geçtiği hibrit bir mekânsal yapı sergilemektedir.

Alt Bölge 5'teki mekânsal kurgu, dışa açık boşluklardan farklı olarak, içe dönük bir organizasyon içerisinde gelişmektedir. Bununla birlikte bu içe kapalılık, mekânı bütünüyle izole eden bir yapı üretmemekte; aksine belirli ölçülerde geçirgenlik sağlayarak çevre ile dolaylı ilişkiler kurabilen çok katmanlı bir mekânsal sistem ortaya koymaktadır.

Alt Bölge 6, diğer alt bölgelerden farklı olarak yıkım ve terk edilme süreçlerinin eşzamanlı okunabildiği bir alanı temsil etmektedir. Harita üzerinde işaretlenen beş alan, bitişik nizam ve köşe parsel tipolojilerinin bir arada bulunduğu bir mekânsal örgütlenme içerisinde konumlanmakta; yapı ve boşlukların ardışık bir düzen içinde sıralandığı kentsel kesit oluşturmaktadır. Bu düzen, farklı mekânsal durumların yan yana gelmesiyle oluşan süreklilik ve kesinti ilişkilerini aynı anda görünür kılmaktadır. Haritada mor renk ile gösterilen alanlar (Alt Bölge 6/1, 6/2, 6/4), yapı olma durumunu henüz tamamen yitirmemiş, ancak işlevsel sürekliliği kesintiye uğramış mekânları temsil etmektedir. Kırmızı ile işaretlenen alan (Alt Bölge 6/3) bitişik nizam içerisindeki boşluğu, pembe ile gösterilen alan (Alt Bölge 6/5) ise köşe parsel düzenini ifade etmektedir (Şekil 4.20). Bu alt bölgede terk edilmiş yapılar, bitkisel oluşumlar, grafitiler ve geçici kullanımların bir aradalığı, katmanlaşma ile ötekileştirmenin aynı mekânsal bağlam içerisinde birlikte işlediğini göstermektedir. Bir yandan kullanım dışı kalan yapılar yeni fiziksel ve ekolojik katmanlar üretirken, diğer yandan bu alanların belirli kullanıcı grupları tarafından sahiplenilmesi, ötekileştirme süreçlerinin gündelik yaşam içerisinde yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 4.20: Alt Bölge 6'nın çözümlenmesi.

Birinci alan (Alt Bölge 6/1), yıkım tehlikesi altında bulunan terk edilmiş bir yapı olarak, tarihsel izlerini bitkisel oluşumlar ve diğer ekolojik unsurlarla birlikte sürdürmektedir. Bu durum, yapının yalnızca fiziksel bir kalıntı olarak değil, zaman içerisinde dönüşerek varlığını devam ettiren çok katmanlı bir mekânsal yapı olarak

değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. İkinci alanda (Alt Bölge 6/2) kâğıt toplayıcıların faaliyetleriyle ilişkilenen bir kullanım örüntüsü sergilemekte; bu bağlamda terk edilmişlik ve toplum tarafından dışlanan gruplar tarafından gerçekleştirilen yeniden kullanım pratiklerinin aynı mekân içerisinde eşzamanlı olarak var olduğunu göstermektedir. Yapının cephesinde farklı dönemlere ait zamansal izler, eklemeler ve yaşantı kalıntıları gözlemlenmekte; bu durum mekânın birikimsel ve katmanlı karakterini ortaya koymaktadır. Üçüncü alan (Alt Bölge 6/3), boşluk niteliğinde olup kısmi otopark alanı ve geçici satış birimlerine hizmet eden tezgahların konumlandığı aktif bir kullanım alanı olarak işlev görmektedir. Üç tarafı taş duvarla çevrili olan bu alanda zamansal izler ve malzeme değişimleri yoğun biçimde gözlemlenmekte; mekânın geçmiş kullanım biçimlerinin izleri güncel pratiklerle iç içe geçmektedir. Dördüncü alan (Alt Bölge 6/4), yapı niteliğini koruyan ve zemin katta dükkân ile satış işlevini sürdüren aktif bir ticari mekân olarak öne çıkmaktadır. Yapının cephesinde farklı dönemlere ait eklemeler okunabilmekte, zemin kotunda dükkânın kapalı olduğu durumlarda ortaya çıkan grafitiler, alanın görsel kimliğini doğrudan etkilemekte ve mekânsal algıyı dönüştürmektedir. Beşinci alan (Alt Bölge 6/5), köşe parselde konumlanan ve yarı özel olarak kapatılmış bir otopark alanı olarak kullanılmaktadır. Bu alandaki sağır duvar üzerinde gözlemlenen dönemsel eklemeler, malzeme değişimleri, sıyrılmalar, dökülmeler ve birikmeler, mekânın zaman içerisindeki dönüşüm süreçlerinin izlerini görünür kılmaktadır. Alt Bölge 6 genelinde; yıkılmış cephe izleri, açığa çıkan strüktürel elemanlar ve eklemeler, grafitiler, bitkisel oluşumlar, dışlanan insan grupları ve malzeme aşınmaları belirgin biçimde gözlemlenmektedir. Bu unsurlar bir arada değerlendirildiğinde, alanın yalnızca fiziksel bir dönüşüm sürecine değil; aynı zamanda tekinsizlik ve güvensizlik duygularının üretildiği çok katmanlı bir mekânsal duruma işaret ettiği görülmektedir.

Alt Bölge 7, yapı adası içinde orta avluya karşılık gelen geniş ve açık bir boşluk üzerinden tanımlanmaktadır. Harita üzerinde avlulu parsel tipolojisine sahip tek bir boşluğu temsil eden bu alan, çevresini saran yapı dokusu içerisinde belirgin bir açıklık oluşturarak mekânsal süreklilikte bir kırılma üretmektedir. Bu kırılma, yoğun ve süreklilik gösteren yapı örgüsü içerisinde farklı bir mekânsal deneyim alanı yaratmakta ve boşluk–yapı ilişkisini yeniden tanımlayan bir arayüz işlevi görmektedir (Şekil 4.21).

Alanı çevreleyen cephelerde gözlemlenen boya tabakaları, grafitiler, malzeme değişimleri ve yüzey aşınmaları, mekânın zaman içerisindeki dönüşüm süreçlerini görünür kılmakta ve birikimsel bir mekânsal hafızanın oluştuğunu göstermektedir. Alt Bölge 7, diğer alt bölgelerde gözlemlenen parçalı ve dağınık boşlukların aksine, daha bütüncül ve geniş bir açıklık sunmaktadır. Bu bağlamda alan, geçici müdahalelerle sürekli dönüşen bir mekânsal yapıdan ziyade, daha stabil bir kullanım biçimi sergileyerek ağırlıklı olarak otopark işleviyle kullanılmaktadır. Bununla birlikte söz konusu işlevsel süreklilik alanın çevresiyle kurduğu ilişkileri ortadan kaldırmamakta; aksine evredeki ticari faaliyetler ve gündelik yaşam pratikleriyle kurulan etkileşimler, mekânın tamamen izole bir yapı üretmesini engelleyerek onu kentsel dolaşım ve kullanım ağlarına dahil etmektedir. Bu doğrultuda Alt Bölge 7, fiziksel olarak açık ve bütüncül bir boşluk olmasına rağmen, çevresiyle kurduğu çok yönlü ilişkiler aracılığıyla dinamik bir mekânsal sistemin parçası olarak varlığını sürdürmektedir. Bu alt bölgede farklı kullanıcı grupları arasında ortaya çıkan mekânsal gerilimler, ötekileştirmenin yalnızca fiziksel müdahaleler yoluyla değil, kullanım biçimleri ve erişim ilişkileri üzerinden de üretildiğini göstermektedir. Buna karşılık mevcut üretim faaliyetleri ve gündelik yaşam pratikleri, katmanlaşmanın sürekliliğini koruyarak bu dönüşüm baskılarına karşı direnç geliştirmektedir.

Şekil 4.21: Alt Bölge 7'nin çözümlenmesi.

Alt Bölge 8, Perşembe Pazarı'nın çeperinde konumlanan ve diğer alt bölgelere kıyasla daha sınırlı erişim ve kullanım imkânı sunan mekânsal durumları temsil etmektedir.

Harita üzerinde kırmızı ile işaretlenen iki alan, bitişik nizam parseller içerisinde yer alan ve inceleme kapsamına alınan iki boşluğu ifade etmektedir. Bu alanlar, konumları itibarıyla ana hareket akslarından kısmen kopuk olup, daha pasif ve geri planda kalan bir mekânsal karakter sergilemektedir (Şekil 4.22). Bu alt bölge, dönüşüm baskılarının en belirgin biçimde hissedildiği alanlardan biri olmasına karşın, tarihsel üretim ilişkileri ve gündelik kullanım biçimlerinin tamamen ortadan kalkmadığını göstermektedir. Böylece katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin birbirini dışlayan değil, aynı mekânsal bağlam içerisinde eş zamanlı olarak işleyen dinamik mekanizmalar olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4.22: Alt Bölge 8'in çözümlenmesi.

Alt bölgelere ilişkin gözlem bulguları birlikte değerlendirildiğinde, Perşembe Pazarı'nın homojen bir kentsel yapıdan ziyade farklı dönemlere ait üretim biçimlerinin, kullanıcı gruplarının, malzeme katmanlarının ve gündelik yaşam pratiklerinin üst üste eklemlendiği dinamik bir mekânsal sistem olduğu görülmektedir. Bulgular, katmanlaşmanın yalnızca tarihsel yapıların korunmasıyla sınırlı olmadığını; gündelik müdahaleler, geçici kullanımlar ve sürekli değişen üretim ilişkileri aracılığıyla yeniden üretildiğini göstermektedir. Buna karşılık dönüşüm baskıları, erişim biçimleri ve yeni kullanım kararları, belirli aktörleri ve mekânsal pratikleri görünmezleştirerek ötekileştirme mekanizmalarını da eş zamanlı olarak üretmektedir. Dolayısıyla gözlem bulguları, üçüncü bölümde geliştirilen analitik çerçevenin saha verileri tarafından güçlü biçimde desteklendiğini ortaya koymaktadır.

Bu alanların işlevsiz olarak tanımlanması, söz konusu mekânların aktif bir kullanım üretmemelerine rağmen tamamen terk edilmiş olmadıklarını; aksine kent içerisinde "bekleyen" veya "askıda kalmış" mekânsal durumlar olarak varlıklarını sürdürdüklerini göstermektedir. Fotoğraflar incelendiğinde; duvar yüzeylerinde yoğunlaşan grafitiler, afiş katmanları, boya izleri ve yüzey aşınmaları dikkat çekmekte; bu durum mekânın fiziksel kullanımın sınırlı olduğu koşullarda dahi görsel ve temsil düzeyinde aktif bir üretim alanına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda mekânın işlevsizliği, onu edilgen bir boşluk haline getirmek yerine, geçici müdahaleler aracılığıyla alternatif üretim biçimlerinin gerçekleştiği bir temsil alanına dönüştürmektedir.

4.3.2 Derinlemesine görüşmelerin yapılması

Perşembe Pazarı'nda gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler, katılımcıların alana ilişkin deneyimlerini, algılarını ve değerlendirmelerini sistematik biçimde ortak koymak amacıyla parsel tipolojileri üzerinden düzenlenmiştir. Bu doğrultuda görüşmeler, alanın farklı mekânsal örgütlenme biçimlerini temsil eden bitişik nizam, avlulu ve köşe parsel tipolojileri temelinde ele alınmıştır. Söz konusu ayrım, mekânsal ve işlevsel farklılıkların kullanıcı deneyimlerine, gündelik çalışma pratiklerine ve dönüşüm algılarına nasıl yansıdığının karşılaştırmalı olarak incelenmesine olanak sağlamaktadır. Her parsel tipolojisinden yedi katılımcı olmak üzere toplam yirmi bir kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme verileri, katılımcıların onayları ve çalışma koşulları dikkate alınarak farklı kayıt teknikleri aracılığıyla elde edilmiştir. Katılımcıların uygunluk durumuna bağlı olarak bazı görüşmeler ses ya da video kaydı alınarak gerçekleştirilmiş, bazı görüşmelerde ise soru formu araştırmacı tarafından eş zamanlı olarak doldurulmuştur. İş yoğunluğu nedeniyle yüz yüze görüşmeye yeterli zaman ayıramayan katılımcılara soru formları iletilmiş ve daha sonra tamamlanmış biçimde geri alınmıştır. Bu esnek veri toplama yaklaşımı, farklı çalışma düzenlerine sahip esnafın araştırmaya katılımını mümkün kılmakla birlikte, görüşme verilerinin elde edilme biçimleri bakımından belirli bir çeşitlilik oluşturmuştur. Bu nedenle verilerin değerlendirilmesinde kayıt tekniğinden kaynaklanabilecek ayrıntı ve anlatım farklılıkları göz önünde bulundurulmuştur.

Katılımcıların parsel tipolojilerine göre dağılımı, meslek grupları ve görüşme verilerinin elde edilmesinde kullanılan kayıt teknikleri Şekil 4.23'te gösterilmektedir

Katılımcılar, kişisel bilgilerinin gizliliğini korumak ve görüşme verilerinin sistematik biçimde izlenmesini sağlamak amacıyla meslek grupları temelinde kodlanmıştır. Bu kapsamda hırdavatçılar (H), cıvatacılar (C), tornacılar (T), metal ustaları (M), dökümcüler (D), kaynakçılar (K), makine parçaları satıcıları (MA), zincir ustaları (Z), balık ekmek satıcıları (B), çay ocağı işletmecileri (ÇA) harfleriyle gösterilmektedir. Aynı meslek gruplarından birden fazla katılımcı ile görüşülmesi durumunda, bu kişiler harf kodlarına sıra numarası eklenerek (H1, H2, H3, H4) birbirinden ayrıştırılmıştır.

KOD	MESLEKLER
H	Hırdavatçı
C	Civatacı
T	Tornacı
M	Metal Ustası
D	Dökümcü
K	Kaynakçı
MA	Makine Parçaları
ÇA	Çaycı
B	Balıkçı
Z	Zincir Ustası

Kişi	Parsel Tipolojileri		
	Bitişik	*Avlu*	*Köşe*
1	H1	H3	H4
2	H2	C1	C3
3	C2	T1	MA1
4	K1	M1	Z1
5	MA2	T2	H5
6	ÇA1	T3	B2
7	B1	D1	B3
T	7	7	7
	21 KİŞİ		

Kişi	Parsel Tipolojileri		
	Bitişik	*Avlu*	*Köşe*
1	H1	H3	H4
2	H2	C1	C3
3	C2	T1	MA1
4	K1	M1	Z1
5	MA2	T2	H5
6	ÇA1	T3	B2
7	B1	D1	B3

Lejant	
Renk	Görüşme Detayları
	Pilot görüşme, ses kayıtları
	Pilot görüşme sonrası, ses kayıtları
	Katılımcının isteğiyle alınan video kaydı
	Katılımcı tarafından doldurulan form
	Araştırmacı tarafından doldurulan form

Şekil 4.23: Görüşülen esnaf profilleri ve görüşme yöntemleri.

Katılımcıların belirlenmesinde meslek gruplarından ziyade, Perşembe Pazarı'nda aktif olarak faaliyet gösteren esnaf olmaları temel seçim ölçütü olarak benimsenmiştir. Katılımcıların bir bölümü, daha önce görüşülen kişilerin yönlendirmeleri aracılığıyla kartopu örnekleme yöntemiyle araştırmaya dahil edilmiştir. Bunun yanı sıra saha görüşmeleri sırasında araştırmadan haberdar olan ve katılmaya gönüllü olduğunu belirten esnafla da görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle katılımcı seçimi, amaçlı örnekleme ile kartopu ve gönüllü katılım süreçlerinin birlikte kullanıldığı esnek bir örnekleme yaklaşımına dayanmaktadır.

Görüşme formu, katılımcıların balandaki konumlarını dönüşüm süreçlerine ilişkin algılarını, toplumsal ve mekânsal deneyimlerini ve Perşembe Pazarı'nın geleceğine yönelik değerlendirmelerini ortaya koyacak biçimde beş bölüm altında yapılandırılmıştır. Toplam yirmi beş açık uçlu sorudan oluşan görüşme formu, katılımcıların önceden tanımlanmış temalar doğrultusunda görüş bildirmelerine olanak sağlarken, soruların açık uçlu yapısı beklenmeyen anlatıların ve farklılaşan deneyimlerin de ortaya çıkmasını mümkün kılmıştır. Bu bölümde sunulan katılımcı ifadeleri, veri setinde öne çıkan ortak eğilimleri, karşıtlıkları ve tipolojiler arasında farklılaşan deneyimleri görünür kılacak biçimde seçilmiştir. Doğrudan alıntılar, katılımcıların özgün ifade biçimlerini koruyacak şekilde aktarılmış; ancak verilerin sunum sırası, karşılaştırmalı okumayı kolaylaştırmak amacıyla görüşme formunda

belirlenen tematik başlıklar doğrultusunda düzenlenmiştir. Görüşmelerin tam dökümleri veri setinin bütünlüğünü korumak amacıyla ekler bölümünde sunulurken, bu bölümde bulguların temsil gücü yüksek örneklerine yer verilmiştir.

Görüşmelerin ayrıntılı analitik çözümlemesi, Bölüm 5.1.2'de gerçekleştirilmektedir. Bu bölümde ise veriler, parsel tipolojilerine göre düzenlenerek katılımcı deneyimlerinin ampirik görünümü sunulmaktadır. Görüşmelerin bitişik nizam, avlulu ve köşe parsel tipolojileri üzerinden yapılandırılması, yalnızca mekânsal çeşitliliği temsil eden bir katılımcı grubu oluşturmakla kalmamış; kir olgusunun farklı mekânsal örgütlenmeler içinde nasıl algılandığını, deneyimlendiğini ve anlamlandırıldığını karşılaştırmalı biçimde izlemeye de olanak sağlamıştır. Böylece görüşme kurgusu, mekânsal tipoloji ile kullanıcı deneyimi arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik metodolojik bir araç olarak kullanılmıştır.

Parsel tipolojilerine göre ayrıştırılan görüşme verileri, katmanlaşma ve ötekileştirme analitik eksenlerinin kullanıcı anlatılarındaki karşılıklarının izlenmesine olanak sağlamaktadır. Katmanlaşma ekseni kapsamında geçmiş kullanımlar, yapısal ve maddi izler, üretim sürekliliği, bellek ve aidiyet anlatıları öne çıkarken; ötekileştirme ekseni kapsamında katılım eksikliği, dışlanma deneyimleri, dönüşüm baskıları, kullanıcı gruplarına yönelik sınıflandırmalar ve kir–temizlik algıları belirginleşmektedir. Bununla birlikte bu bölümde söz konusu anlatılar analitik çerçeveyi "doğrulayan" veriler olarak değil, çerçevenin sahadaki açıklayıcılığını değerlendirmeye olanak sağlayan ampirik bulgular olarak ele alınmaktadır.

Görüşmelerin farklı mülkiyet biçimlerine, meslek gruplarına ve alanda çalışma sürelerine sahip katılımcıları içermesi, kir olgusunun yalnızca fiziksel bir durum olarak değil; ekonomik, toplumsal, algısal ve deneyimsel boyutları bulunan ilişkisel bir kategori olarak incelenmesini mümkün kılmıştır. Bu çeşitlilik, analitik çerçevenin yalnızca yapı ve yüzey okumalarıyla sınırlı kalmasını önlemiş; gündelik pratiklerin, üretim ilişkilerinin ve kullanıcı deneyimlerinin araştırmaya dâhil edilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte katılımcıların tamamının bölgede faaliyet gösteren erkek esnaftan oluşması, bulguların alanın tüm kullanıcı gruplarını temsil etmediğini göstermekte ve araştırmanın aktarılabilirliği açısından dikkate alınması gereken bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bu sınırlılığın burada açıkça belirtilmesi bölümü güçlendirir. Katılımcıların tümünün erkek olduğu sonraki profillerde görülüyor; bunu saklamak yerine metodolojik olarak tanımak daha doğrudur.

Sonuç olarak görüşme kurgusu, veri toplama sürecini analitik çerçeveden bağımsız bir yöntem aşaması olarak değil, kuramsal kavramlarla saha deneyimleri arasında ilişki kurulmasını sağlayan bütünleşik bir araştırma bileşeni olarak yapılandırmıştır. Görüşme verileri aracılığıyla kir olgusu, soyut bir kuramsal kavram olmanın ötesinde; kullanıcıların mekânsal deneyimleri, üretim pratikleri, bellek anlatıları ve dönüşüm algıları üzerinden somutlaşmıştır. Bu yönüyle görüşmeler, steril karşıtı yaklaşımın sahadaki analitik potansiyelinin değerlendirilmesine ve gözlem verileriyle birlikte çok boyutlu bir ampirik zemin oluşturulmasına katkı sağlamıştır.

Bitişik nizam parsel tipolojisinde gerçekleştirilen görüşmeler:

Bitişik nizam parsel tipolojisi, Perşembe Pazarı'nın mekânsal karakterini belirleyen temel yerleşim biçimlerinden biridir. Yapıların birbirine doğrudan eklemlendiği bu tipolojide sokak dokusu süreklilik göstermekte, ticari faaliyetler zemin kat boyunca yoğunlaşmakta ve yapı–sokak ilişkisi gündelik kullanım pratiklerini doğrudan biçimlendirmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen görüşmeler, farklı meslek gruplarına, mülkiyet biçimlerine ve alanda bulunma sürelerine sahip katılımcıların deneyimlerini içermekte; bitişik nizam dokunun üretim, dolaşım, erişim ve mekânsal aidiyet üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

BİTİŞİK NİZAM PARSEL TİPOLOJİSİ KATILIMCI PROFİLLERİ

Kişi	Cinsiyet	Süre	Meslek - Sektör	İş tanımı	Mülkiyet durumu	İşletme türü
H1	Erkek	15 yıl	Hırdavat	Babasının yanında yardımcı	Mülk sahibi	Aile işletmesi
H2	Erkek	45 yıl	Hırdavat	Marka bayiliği, teklif, sipariş ve sevkiyat	Mülk sahibi	Aile işletmesi
C2	Erkek	66 yıl	Cıvata	Satış, pazarlama ve küçük ölçekli imalat	Kiracı	Aile işletmesi
K1	Erkek	20 yıl	Kaynak	Çok sayıda mesleki deneyime sahip usta	Kiracı	Bireysel
MA2	Erkek	40 yıl	Makine Parçaları	Satış elemanı	Belirtilmemiş	Bireysel
ÇA1	Erkek	28 yıl	Çay Ocağı	Aileden devralınan işletme	Kiracı	Aile işletmesi
B1	Erkek	40 yıl	Balık Ekmek	Balık ve köfte ustası	Mülk sahibi	Bireysel

Şekil 4.24: Bitişik nizam parsel tipolojisi katılımcı profilleri.

Bu kapsamda yedi katılımcı meslek gruplarına ve görüşme sıralarına göre H1, H2, C2, K1, MA2, ÇA1 ve B1 olmak üzere kodlanmıştır (Şekil 4.24). Katılımcıların tamamı erkek olup, bölgede çalışma süreleri 15 ile 66 yıl arasında değişmektedir. Görüşme grubu; hırdavatçılık, cıvata ve bağlantı elemanları üretimi ve satışı, kaynakçılık, makine parçaları satışı, çay ocağı işletmeciliği ve balıkçılık gibi farklı iş kollarını temsil etmektedir. Katılımcılardan H1, H2, C2 ve ÇA1'in aile işletmesi içinde faaliyet gösterirken, diğer katılımcılar bireysel işletmelerde çalışmaktadır. Mülkiyet durumları bakımından hem mülk sahiplerinin hem de kiracıların yer alması, bölgedeki ticari

faaliyetlerin farklı sahiplik ve aidiyet biçimleri üzerinden sürdürüldüğünü göstermektedir.

Katılımcıların Perşembe Pazarı'nda çalışmaya ilişkin değerlendirmeleri, genel olarak yüksek düzeyde mekânsal bağlılık ve memnuniyet ortaya koymaktadır. Bazı katılımcılar alanı yalnızca geçimlerini sağladıkları bir çalışma çevresi olarak değil; kişisel yaşam öykülerinin, sosyal ilişkilerinin ve gündelik alışkanlıklarının süreklilik kazandığı bir aidiyet mekânı olarak tanımlamaktadır;

> "*Burada huzur buluyorum… işim olmadığı zamanlarda da gelip oturuyorum buralarda. Huzur dolu çünkü bana iyi geliyor." (B1)*
>
> *"Geçimimizi sağladık. Yuva kurduk. Minnettarlık hissediyorum." (C2)*

Katılımcıların dönüşüm algıları incelendiğinde, dönüşüm süreçlerinin farklı dönemsel kırılmalar ve etkiler üzerinden tanımlandığı görülmektedir. Geçmişte yaşanan yıkımlar, altyapı müdahaleleri ve ulaşım yatırımları gibi önemli dönüm noktaları olarak ifade edilirken, son yıllarda dönüşümün özellikle turizm, yeme-içme ve konaklama sektörleri doğrultusunda şekillendiği belirtilmektedir. Katılımcılardan K1 ve ÇA1 dönüşümlerini "doğal", "kaçınılmaz" ve "gerekli" olarak değerlendirirken, B1 ve ÇA1 bu süreçlerin iş yapma biçimleri ve müşteri profilleri üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır.

> "*Kimse yanlış anlamasın da maalesef zamanla böyle oluyor. Dönüşüm kaçınılmaz. Gereklilik neyse o." (K1)*
>
> *"Güzel oldu sahil düzenlendi, park yeri yapıldı ve yeme içme arttı. Turistlere yönelik çok fazla dönüşüm oldu. Bu benim tabi işime geliyor, müşterim artıyor." (B1)*
>
> *"Olumsuz diyebileceğim şeyler ise park alanının yenilenmesiyle biz biraz müşteri kaybettik. Eskiden oralara hep masa sandalye atardık, epey de müşterimiz olurdu. Şimdi baksanıza, tek tük gelip gidenler oluyor." (ÇA1)*

Dönüşümlerin olumlu yönleri sahil düzenlemeleri, kamusal alanların yeniden kullanımı, ulaşım yatırımları üzerinden ifade edilirken, müşteri kayıpları, fiziksel müdahalelerin yetersizliği ve ticari yapıdaki dönüşüm süreçleri olumsuz olarak aktarılmaktadır.

Bölgenin "dağınıklık", "karmaşa", "kir" ve "eski" gibi kavramlarla ilişkisi B1, C2, H1 katılımcıları tarafından kabul edilirken; diğer katılımcılar (H2, MA2) bu durumun kendi çalışma alanlarına yansımadığını ifade etmektedir. Katılımcıların büyük

çoğunluğu dönüşüm süreçlerinde görüşlerinin alınmadığını ve yeterli bilgilendirme yapılmadığını belirtmektedir. Buna karşılık, dışlanmışlık hissi katılımcılar arasında farklılık göstermekte; Bununla birlikte dışlanmışlık hissinin katılımcılar arasında farklılık gösterdiği görülmektedir. B1, ÇA1, K1 katılımcıları böyle bir durum yaşamadıklarını belirtirken, diğer katılımcılar göz ardı edildiklerini dile getirmektedir.

> *"Binalar pisliklerle dolu. Oralar da temizlensin." (B1)*

> *"... bugüne kadar resmi olarak böyle bir durum yaşanmadı. Ancak hizmet anlamında altyapının çok eski olması ve elektrikle ilgili dönemsel sorunlar yaşanması nedeniyle bu kesintilerin bazen 24-48 saat sürebildiği durumlar olabiliyor. Bu da zaman zaman ikincil plana atılmış olma hissi yaratabiliyor..." (H1)*

> *"Tüm esnaf ve ek iş kolları burada istenmiyor." (MA2)*

Katılımcıların yapısal ve mekânsal değerlendirmeleri de bu çok katmanlı durumu desteklemektedir. Katılımcılar parsel tipi, konum ve erişilebilirlik gibi mekânsal özelliklerin ticari faaliyetleri ve çalışma pratiklerini doğrudan etkilediğini ifade etmektedirler. Bu kapsamda sahil bandına yakınlık, merkezi konum ve yoğun yaya hareketliliği ticari faaliyetleri destekleyen avantajlar olarak değerlendirilirken, dar sokaklar, eğimli zeminler, lojistik güçlükler ve erişim sorunları çalışma koşullarını olumsuz etkileyen başlıca mekânsal sınırlılıklar olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca nem, rutubet, havalandırma yetersizliği ve eski altyapı gibi fiziksel sorunlar, mekânsal deneyimin niteliğini belirleyen önemli unsurlar olarak sıralanmaktadır. Yapılarda geçmişte kalan izlere ilişkin olarak, B1 ve ÇA1 katılımcıları bu izlerin mekânın karakterini oluşturduğunu ifade ederken, diğer katılımcılar bu tür izlerin bulunmadığını ya da önem taşımadığını dile getirmektedir.

> *"İçeri girin duvarlar basamaklar hep tarihi...Bir sürü iz var hem de. Mekânın özgünlüğü ruhu buradan kaynaklanıyor. Yerli turist de yabancı turist de bayılıyor...Bu izler önemli özellikle iş yapmam için...Üst katlarda bir de manzarayla iyice ortam hoş." (B1)*

> *"1989 yıkımlarında buralar epey zarar görmüş. O dönem terk etmişler. Şu anda binayı görenlerin ilgisini aşırı çekiyor. Mimarlar özellikle bayılıyor...Elimden geldiğince korumaya çalışıyorum. Duvarları da bilerek sıvamıyoruz...Mesela bakın şurada yosunlanma var. Onu olduğu gibi bırakıyorum." (ÇA1)*

Bölgenin geleceğine ilişkin değerlendirmelerde ise, genel olarak mevcut mekânsal ve toplumsal kimliğin korunmasına yönelik bir eğilim öne çıkmaktadır. Bununla birlikte,

devam eden dönüşüm süreçlerinin hangi doğrultuda ilerleyeceğine ilişkin belirsizliklerin katılımcı anlatılarında belirgin biçimde yer aldığı görülmektedir. Bu durum, Perşembe Pazarı'ndaki dönüşümün kullanıcılar tarafından fiziksel ve toplumsal sonuçları henüz kesinleşmemiş "askıda" kalan bir süreç olarak deneyimlendiğini ortaya koymaktadır.

Bu karşıtlıklar ve çok katmanlı anlatılar birlikte değerlendirildiğinde, Perşembe Pazarı'nın yalnızca üretim, süreklilik ve uyum süreçleri üzerinden değil; aynı zamanda dışlanma, ihmal ve yeniden sınıflandırma pratikleri üzerinden de şekillenen çok katmanlı bir mekânsal yapı sunduğu görülmektedir. Bu yönüyle katılımcı anlatıları, ötekileştirme eksenini oluşturan süreçlerin sahadaki yansımalarını görünür kılan ampirik bulgular sunmaktadır.

Avlulu parsel tipolojisinde gerçekleştirilen görüşmeler:

Avlulu parsel tipolojisi, Perşembe Pazarı'nın mekânsal kurgusunda önemli bir yer tutmakta ve yapıların ortak bir avlu etrafında konumlandığı, içe dönük bir yerleşim düzenini temsil etmektedir. Bu tipolojide sokakla kurulan ilişki bitişik nizam yapılara kıyasla daha kontrollü ve dolaylı olup, mekânsal etkileşim büyük ölçüde avlu içinde gerçekleşmektedir. Avlu, dolaşımın yanı sıra üretim faaliyetlerinin, gündelik karşılaşmaların ve sosyal etkileşimlerin gerçekleştiği ortak bir çalışma ortamı olarak işlev görmektedir. Bu özelliğiyle avlulu parseller, farklı kullanıcı grupları arasındaki mekânsal ilişkilerin ve ortak kullanım pratiklerinin incelenmesi açısından özgün bir araştırma ortamı sunmaktadır. Bu kapsamda görüşmeler Kurşunlu Han, Yelkenciler Han ve Ticaret Han'da gerçekleştirilmiştir.

AVLULU PARSEL TİPOLOJİSİ KATILIMCI PROFİLLERİ

Kişi	Cinsiyet	Süre	Meslek - Sektör	İş tanımı	Mülkiyet durumu	İşletme türü
H3	Erkek	23 yıl	Hırdavat	Dijitalleşmiş ticaret yetkilisi	Belirtilmemiş	Aile işletmesi
C1	Erkek	50 yıl	Cıvata	Satış ve ticaret	Kiracı	Aile işletmesi
T1	Erkek	51 yıl	Torna	Özel üretim, sipariş üzerine imalat	Belirtilmemiş	Bireysel
M1	Erkek	43 yıl	Metal tasarım	Atölye üretimi ve tasarım	Mülk sahibi	Bireysel
T2	Erkek	53 yıl	Torna	Metal torna ustası, iki atölye arasında iş yürütme	Kiracı	Bireysel
T3	Erkek	45 yıl	Torna	Aileden gelen iş, üretim ve işletme yönetimi	Mülk sahibi	Aile işletmesi
D1	Erkek	32 yıl	Döküm	Tek başına üretim	Belirtilmemiş	Bireysel

Şekil 4.25: Avlulu parsel tipolojisi katılımcı profilleri.

Katılımcılar yedi farklı ve aynı meslek gruplarından görüşme sıralarına göre Şekil 4.25'te H3, C1, T1, M1, T2, T3 ve D1 olarak kodlanmış; tamamının erkek olduğu ve bölgede geçirdikleri sürelerin 23 ile 53 yıl arasında değiştiği görülmüştür. Görüşülen

kişilerin mesleklerine bakıldığında; tornacılık faaliyetlerinin öne çıktığı, bunun yanı sıra hırdavat, cıvata, döküm ve metal tasarım gibi sektörlerin temsil edildiği görülmektedir. Katılımcılardan H3, C1, T3 aile işletmesi içinde faaliyet gösterirken, diğerlerinin tamamen kendi imkânlarıyla bireysel olarak çalıştıkları görülmektedir.

Katılımcılardan T2 hariç diğerlerinin memnun oldukları görülmektedir.

> *"Eskiden hayat vardı burada. İnsanlar cıvıl cıvıldı. Birbirlerini severdi, yardım ederdi. Şu an maalesef öyle değil…Yabancılaştı herkes. Yarının ne olacağı kaygısı içinde herkes. İşte o zamanlar mutluyduk. Ama şimdi durum değişti." (T2)*

> *"Çok keyif alıyorum. Yanımda çalışan arkadaşımla olmaktan, burada olmaktan. Anladın mı? Çok keyif alıyorum. Acayip. Bu zaten o keyifliği almasam çalışamam ki." (M1)*

Katılımcıların çoğu Perşembe Pazarı'nın geçmişte yoğun üretim faaliyetlerinin yürütüldüğü bir alan olduğunu belirtirken, katılımcı T1 ve T3 zamanla bu yapının değiştiğini ve bazı meslek gruplarının azaldığını dile getirmektedirler. Özellikle tornacılık, döküm gibi zanaat temelli faaliyetlerin giderek azaldığı, buna karşılık turizm, otelcilik, yeme-içme gibi hizmet sektörlerinin bölgede giderek daha görünür hale geldiği ifade edilmektedir. Katılımcılardan H3 ve C1 dönüşüm süreçlerinde çevrede yapılan yenilikleri ve düzenlemeleri olumlu değerlendirirken; diğerleri dönüşüm süreçlerini olumsuz bulmaktadır. Bununla birlikte, dönüşümün temel amacının katılımcılar tarafından turistikleşme olarak ifade edildiği görülmektedir.

> *"Yani Perşembe Pazarı gerçekten tarih gibi. Ama şimdi bütün hanlar otele dönüşmeye başladı. Biz de son demlerimizi yaşıyoruz. Ben sana söyleyeyim." (T1)*

> *"İşini büyütemeyenler de sönüp gitmek zorunda. E tabi zanaat işi de kolay değil… Burası eskiden Türkiye'nin sanayi bölgesiydi. Bacasız sanayi olarak bilinirdi. 45 yıldır buradayım. Ben onlara yetiştim tabii. Dökümcüler vardı, mesela kalmadı şimdi. Sonra tabii ki Galataport yapılınca burası tamamen turizm alanında dönmeye başlayınca bizim gibi insanların çoğu kaçtı." (T3)*

> *"…maalesef yeni dönüşümlerin hepsi ortak. Ticari faaliyet denen şey yok. Her yer otel. Çok fazla ve gereksiz yere. Başka kişilere hizmet ediyor…Bu dönüşümler buranın ruhunu kaybettiriyor. Bak mesela burası koruyor onu. Hatta buradaki mezbelelik onu koruyor…Buradaki bu dağınıklık pislik olmasa, buraya bir yatırımcı gelir alır hemen otele dönüştürür" (M1)*

Katılımcılardan C1 bölgeyi geçmişte "kirli", "dağınık" ve "karmaşık" olarak tanımlarken; bu durumun zamanla azaldığını ve kısmen temizlendiğini belirtmektedirler. Buna karşılık, katılımcılardan D1 mevcut durumun karmaşık bir mülkiyet yapısı ve M1 ve T1 müdahale edilmeyen fiziksel koşullar nedeniyle devam ettiğini öne sürmektedir. Katılımcılardan biri hariç, tamamı belediye ya da yatırımcılar tarafından yürütülen dönüşüm süreçlerinde görüşlerinin alınmadığını ve kendilerine herhangi bir bilgilendirme yapılmadığını ifade etmektedir. Dışlanmışlık hissine ilişkin ifadeler ise farklılık göstermekte; katılımcılardan T1 ve T3 dahil edilmemeyi bu durumla ilişkilendirmektedir.

> *"Valla eskiden çok kir pas içindeydi de yavaş yavaş temizleniyor." (C1)*

> *"...Temizlenememesinin sebebi de burada belediyenin yeri var, vakfın yeri var, şahsın yeri var. O ana izin vermiyor, o ana izin vermiyor. Herhangi bir şey yapılamıyor aslında. Böyle bir karmaşıklık, keşmekeşlik var." (D1)*

> *"Kesinlikle bu kavramlarla ilişkili olduğunu düşünüyorum. Onları asla bozamazsın ve bozma da onunla yürüsün bu böyle gitsin." (M1)*

Bununla birlikte, katılımcıların büyük bölümü bölgede belirli toplumsal grupların sistematik biçimde dışlandığı yönünde bir değerlendirme yapmamış; farklı meslek gruplarının kendi ekonomik faaliyetlerini sürdürdüğünü ve gündelik yaşam içerisinde bir arada varlık gösterdiğini ifade etmiştir.

> *"Ya istemediğimiz hiçbir kimse yok. Herkes ekmek parası için uğraşıyor. Şimdi kağıtçı deyip küçümsemeyelim...dönüşüme katkısı oluyor. Ne bileyim, hurdacı derseniz, o da dönüşüme katkı sağlıyor. Sürdürülebilirlik açısından bunlar çok önemli." (T3)*

> *"Yok hayır. Buradaki herkes her canlı kıymetli. Mesela kağıtçılar milli servete katkıda bulunuyor." (D1)*

Yapıların bulunduğu avlulu parsel düzeninin iş yapma biçimini doğrudan etkilediği, geçmişte daha fazla ustanın ve işletmenin bir arada çalıştığı, günümüzde ise sayılarının azaldığı mekânların depo olarak kullanıldığı ifade edilmektedir (D1, T2). Avluda kurulan yeni ilişkilerin güçlü olduğunu (C1) ve iş yapma pratiklerini olumlu etkilediği (M1) belirtilirken; avlunun bakımsızlık içinde âtıl hale gelmesiyle ilişkilerin kaybolduğu da (D1, T2, T3) vurgulanmaktadır. Yapıların duvar, zemin ve cephelerinde geçmişten kalma izlerin bulunduğu bu izlerin katılımcı T1, M1, D1 tarafından özellikle korunduğu ve bu izlerin mekânsal karakteri ortaya koyduğu

belirtilirken; katılımcı T2 ise bu izlerin yapısal sorunlardan kaynaklandığı ve risk barındırdığını belirtmektedir.

> *"Burası çok hoş. Buraya geliyorlar etkilenip dönüyorlar. Film çekimleri falan da oldu. Yönetmenler de bayılıyor buraya mesela. Ama tabi burayı açmasak havalandırmasak nem çok oluyor yapı için risk artıyor." (D1)*

> *"Çok fazla iz var. Biz hiçbir şeyi saklamıyoruz aynı şekilde gösterip korumaya çalışıyoruz…bir yere çekiç vurmuyoruz." (T1)*

> *"Ben buraya ilk geldiğimde ben o dükkânı tuttum, sıvaları kazıdım. Benden önceki sahibi mahvetmiş tüm izleri… Mekânın ruhu beni her zaman çok etkiler. Mekândaki izlerin çoğu aslında mahvolmuşlar da…Kötü halini koruyorum diyebilirim. Ruh önemli çünkü." (M1).*

Perşembe Pazarı'nın geleceğine yönelik değerlendirmelerde, turizm ve hizmet sektörüne dayalı dönüşümün giderek güçleneceği yönündeki görüşler ön plana çıkmaktadır. Buna karşılık katılımcılar, zanaat temelli üretimin sürdürülebilirliği konusunda önemli belirsizlikler bulunduğunu ve mevcut eğilimlerin devam etmesi halinde bu üretim biçimlerinin zamanla azalabileceğini ve bu olasılığı kaygıyla değerlendirdiklerini ifade etmektedir.

Köşe parsel tipolojisinde gerçekleştirilen görüşmeler:

Köşe parsel tipolojisinde gerçekleştirilen görüşmeler, yapıların çok yönlü sokak ilişkileri, yüksek görünürlük düzeyleri ve yoğun yaya-araç hareketliliğiyle kurdukları etkileşim çerçevesinde değerlendirilmiştir. Birden fazla sokağa açılan bu parseller erişilebilirlik, kamusal görünürlük ve kullanım çeşitliliği bakımından diğer parsel tipolojilerinden ayrışmakta; bu durum kullanıcı deneyimlerinin ve mekânsal pratiklerin farklı biçimlerde şekillenmesine olanak sağlamaktadır. Bu kapsamda gerçekleştirilen görüşmeler, katılımcıların mekânsal konumlanışlarını, çalışma pratiklerini, kullanıcı hareketleriyle kurdukları ilişkileri ve bölgenin dönüşümüne ilişkin değerlendirmelerini ortaya koyacak şekilde yapılandırılmıştır.

Alanda yedi farklı katılımcı meslek gruplarına ve aynı meslek gruplarından görüşme sıralarına göre Şekil 4.26'da H4, C3, MA1, Z1, H5, B2 ve B3 olmak üzere kodlanmıştır. Katılımcıların tamamı erkek olup, bölgede geçirdikleri süreler 15 ile 66 yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların meslek gruplarına bakıldığında; hırdavat, cıvata, makine parçaları satışı, zincir tasarımı ve balık ekmek satışı gibi sektörlerin

temsil edildiği görülmektedir. Katılımcılardan H4, C3, Z1 ve B2 aile işletmesinde faaliyet gösterirken, diğerlerinin tamamen kendi imkânlarıyla bireysel olarak çalıştıkları anlaşılmaktadır.

KÖŞE PARSEL TİPOLOJİSİ KATILIMCI PROFİLLERİ						
Kişi	**Cinsiyet**	**Süre**	**Meslek - Sektör**	**İş tanımı**	**Mülkiyet durumu**	**İşletme türü**
H4	Erkek	16 yıl	Hırdavat	Toptan satış, müşteri bulma, geleneksel satış	Belirtilmemiş	Aile işletmesi
C3	Erkek	46 yıl	Cıvata	Bağlantı elemanları toptan satışı	Mülk sahibi	Aile işletmesi
MA1	Erkek	18 yıl	Makine Parçaları	Satış	Belirtilmemiş	Bireysel
Z1	Erkek	66 yıl	Zincir Tasarımı	Zincir üretimi ve tasarımı	Mülk sahibi	Aile işletmesi
H5	Erkek	20 yıl	Hırdavat	Satış	Kiracı	Bireysel
B2	Erkek	15 yıl	Balık Ekmek	Balık ekmek satışı	Kiracı	Aile işletmesi
B3	Erkek	24 yıl	Balık Ekmek	Balık ekmek satışı	Kiracı	Bireysel

Şekil 4.26: Köşe parsel tipolojisi katılımcı profilleri.

Katılımcılar dönüşüm süreçlerine ilişkin değerlendirmeleri çeşitlilik göstermektedir. Bazı katılımcılar (B2 ve H5) geçmişte bölgenin daha olumsuz fiziksel ve sosyal koşullara sahip olduğunu ve yapılan düzenlemelerin bu durumu iyileştirdiğini belirtirken; diğerleri (C3, MA1) dönüşüm süreçlerinin mevcut yapıyı zayıflattığını ifade etmektedir.

> *"Hırdavat sektörü için bakacak olursak gün geçtikçe iş hacmi düşüyor. Dönüşümler burayı olumsuz etkiliyor." (MA1)*

> *"Bedrettin Dalan dönemi oldukça kötüydü. Tüm olumsuz yıkımlar oradan başladı." (C3)*

Katılımcılar arasında sadece B3 dönüşümlerin öncelikli olarak yenileme ve düzenleme odaklı olduğunu belirtirken; diğer katılımcılar dönüşüm süreçlerinin esas olarak turistikleşme yönünde ilerlediğini söylemektedir. Bununla birlikte, katılımcılar arasında (B2, B3, H4) özellikle tarihi yapıların korunması ile esnaf birlikteliğinin sürdürülebilirliğine yönelik güçlü bir ortak vurgu dikkat çekmektedir. Nitekim bu durum bir katılımcı tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

> *"Tarihi yerler korunmalı, esnaflar korunmalı. Binlerce insan buradan ekmek yiyor. Bu gerçekten çok önemli." (B2)*

Katılımcı anlatıları birlikte değerlendirildiğinde, mekânın yalnızca fiziksel bir varlık olarak değil; üretim ilişkileri, toplumsal ağlar ve gündelik pratikler aracılığıyla sürekli yeniden üretilen katmanlı bir yapı olarak deneyimlendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda esnaf birlikteliğinin korunmasına yönelik değerlendirmeler, mekânsal sürekliliğin sosyal boyutunu görünür kılmaktadır. Böylece katmanlaşma analitik

ekseni fiziksel izlerin ötesinde, üretim kültürü, toplumsal ilişkiler ve gündelik yaşam pratikleri aracılığıyla da yeniden üretilen ilişkisel bir süreç olarak görünür hâle gelmektedir.

Bölgenin "kir", "karmaşa" ve "dağınıklık" gibi kavramlarla ilişkisi de katılımcılar tarafından farklı biçimlerde yorumlanmaktadır. Bazı katılımcılar (B2, B3, MA1, H4), bu kavramları olumsuz fiziksel koşullarla ilişkilendirirken, bazıları ise bu durumu bölgenin yoğun hareketliliği ve üretim dinamikleri üzerinden açıklamaktadır. Bu durumu bir katılımcı şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Burada çok yavaş olamazsınız… her dakika bir hareket olur… Bu da bir kaosa yol açıyor." (H4)*

Bu değerlendirme "kir" olgusunun yalnızca düzensizlik ya da bozulma üzerinden tanımlanmadığını, aynı zamanda yoğunluk, hareketlilik ve üretim süreçleriyle ilişkilendirilerek anlam kazandığını göstermektedir. Böylece kir, sabit ve tek boyutlu bir olgu olmaktan çıkarak, mekânsal bağlama ve kullanıcı deneyimleri doğrultusunda sürekli yeniden tanımlanan dinamik bir kavram haline gelmektedir.

Katılımcıların tamamı, belediye ve yatırımcılar tarafından yürütülen dönüşüm süreçlerinde görüşlerinin alınmadığını ve yeterince bilgilendirilmediklerini belirtmektedir. Buna karşın katılımcıların hiçbiri bu durumu doğrudan bir dışlanma deneyimi olarak tanımlamamaktadır. Bu bulgu, yapısal düzeyde katılım eksikliği bulunmasına karşın, kullanıcıların bu süreci öznel olarak dışlanma biçiminde deneyimlemediğini göstermektedir. Dolayısıyla ötekileştirme analitik ekseni, her zaman açık ve doğrudan bir dışlanma deneyimi üzerinden değil, katılım olanaklarının sınırlılığı, karar alma süreçlerinden uzak kalma ve temsil eksikliği gibi daha örtük mekanizmalar aracılığıyla da ortaya çıkabilmektedir. Buna karşılık alanda "istenmeyen" olarak nitelendirdikleri kişi, kullanım ve mekânsal durumlara ilişkin değerlendirmeleri belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Bazı katılımcılar (B2, B3, MA1, H4) çöp, atık veya seyyar satıcıları sorun olarak tanımlarken, bir diğer katılımcı (H5) bu grupların kentsel sistemin ayrılmaz bir parçası olduklarını vurgulamaktadır. Nitekim bu durumu bir katılımcı şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Buradaki her canlı buranın zenginliğidir. Olmazsa olmaz parçasıdır." (H5)*

Bu karşıt görüşler, ötekileştirmenin sabit bir toplumsal pratik olmadığını; kullanıcılar arasında müzakere edilen, değişken ve bağlamsal bir süreç olduğunu göstermektedir.

Köşe parsel tipolojisinde yer alan katılımcılar, mekânsal konumun ticari faaliyetler ve çalışma pratikleri üzerindeki belirleyici etkisini özellikle vurgulamaktadır. Ana caddeye yakınlık, görünürlük, müşteri erişebilirliği ve yoğun ticari hareketlilik önemli avantajlar olarak değerlendirilirken, dar sokaklar, araç trafiği ve otopark yetersizliği başlıca mekânsal sınırlılıklar olarak belirtilmektedir. Yapıların fiziksel durumuna ilişkin değerlendirmelerde ise mevcut koşulların ticari faaliyetleri doğrudan engellemediği belirtilmekle birlikte, nem, rutubet, altyapı yetersizlikleri ve yapının eskimesine bağlı bozulmaların kullanıcı deneyimini ve mekânsal konforu olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır:

> "Nem, rutubet, yosunlanma gibi durumlar yaşanıyor." (B3)
>
> "Yapımız yaş olarak epey eski ve bozuklukları mevcut." (MA1)

Bu bulgular, köşe parsellerde ticari faaliyetlerin yalnızca yapının fiziksel özelliklerinden değil, kamusal mekânla kurduğu ilişkinin niteliğinden de etkilendiğini göstermektedir.

Yapıların duvar, zemin ve cephelerinde gözlemlenen izler ve malzeme değişimlerine ilişkin değerlendirmeler de katılımcılar arasında farklılaşmaktadır. Bazı katılımcılar (H4, H5, B3) bu izlerin mekânsal karakter açısından belirleyici bir değer taşımadığını ifade ederken, bazıları söz konusu izlerin korunması gerektiğini ve mekânın özgünlüğünü ve tarihsel sürekliliğini görünür kıldığını belirtmektedir. Bu bulgu, katmanlaşmanın kullanıcılar tarafından tek biçimli bir süreç olarak algılanmadığını; aynı fiziksel izlerin bireysel deneyimler, kullanım pratikleri ve mekâna yüklenen anlamlar doğrultusunda farklı biçimlerde değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Perşembe Pazarı'nın geleceğine ilişkin değerlendirmelerde, turizm ve hizmet sektörüne dayalı dönüşümün giderek güçleneceği yönünde ortak bir eğilim öne çıkmaktadır. Bununla birlikte katılımcılar, zanaat temelli üretimin sürdürülebilirliğine ilişkin belirsizlikleri ve buna bağlı kaygıları da dile getirmektedir. Bölgenin tanıtımına ilişkin önerilerde ise katılımcıların büyük bölümü balıkçıların bulunduğu sahil bandının, ara sokakların ve tarihi hanların birlikte deneyimlenmesini önermekte; bölgenin geleceğine ilişkin olarak ise tarihsel kimliğin korunması, mevcut esnaf yapısının sürdürülmesi ve üretim temelli ticari faaliyetlerin devamlılığının sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım katılımcı H4 ve H5 tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

“İşte o konuda hiçbir öngörümüz olamıyor… burada daha önce konuşulup da yapılmadığı için 30 yıldır herhangi bir şey öngöremiyoruz. Kim bilir diyoruz orada.” (H4)

“Yavaş yavaş bitiyor. Tüketiliyor, bitiyor. Geleceği bence olumsuza doğru ilerliyor.” (H5)

Bu değerlendirmeler, katılımcıların bölgenin geleceğini yalnızca fiziksel yapıların korunması üzerinden değil, tarihsel üretim kültürünün, esnaf ilişkilerinin ve gündelik yaşam pratiklerinin sürekliliği üzerinden tanımladıklarını göstermektedir.

Bu ifadeler birlikte değerlendirildiğinde, Perşembe Pazarı’ndaki dönüşüm sürecinin yalnızca fiziksel çevrenin yenilenmesine indirgenemeyeceği; aynı zamanda üretim ilişkilerinin, kullanıcı profillerinin, gündelik yaşam pratiklerinin ve mekâna yüklenen anlamların sürekli yeniden müzakere edildiği ilişkisel bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcı anlatıları, katmanlaşmanın yalnızca fiziksel izlerin korunmasıyla değil, üretim kültürünün, toplumsal ilişkilerin ve mekânsal belleğin sürekliliğiyle de yeniden üretildiğini; ötekileştirmenin açık dışlama pratiklerinden çok, karar alma süreçlerine katılım, temsil ve dönüşüm politikaları üzerinden işleyen örtük mekanizmalar aracılığıyla deneyimlendiğini göstermektedir. Bu yönüyle görüşme bulguları, üçüncü bölümde geliştirilen analitik çerçevenin Perşembe Pazarı bağlamındaki açıklayıcılığını değerlendirmeye olanak sağlayan güçlü bir ampirik temel sunmakta ve izleyen bölümde gerçekleştirilecek analitik tartışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır.

5. TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde alan çalışmasından elde edilen bulgular, steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi doğrultusunda yorumlanmakta ve değerlendirilmektedir. Bu amaçla tezin ikinci ve üçüncü bölümlerinde geliştirilen kuramsal yaklaşım ile Perşembe Pazarı'nda gerçekleştirilen gözlem (Bölüm 4.3.1) ve derinlemesine görüşmelerden (Bölüm 4.3.2) elde edilen bulgular birlikte ele alınarak, kentsel sterilizasyon süreçlerine karşı gelişen alternatif mekânsal üretim biçimlerinin hangi dinamikler üzerinden şekillendiği analiz edilmektedir. Bu doğrultuda değerlendirme süreci yalnızca mevcut mekânsal durumun betimlenmesiyle sınırlı kalmamakta; bastırılan, görünmezleştirilen ya da değersizleştirilen fiziksel, toplumsal ve zamansal katmanların mekânsal üretim süreçlerinde nasıl yeniden anlam kazandığını ve yeniden üretildiğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda "kir" olgusu, kentsel dönüşümün homojenleştirici ve arındırıcı eğilimlerine karşı, çoğul, ilişkisel ve dinamik mekânsal süreçleri görünür kılmaya olanak sağlayan analitik bir kavram olarak ele alınmaktadır.

Alan çalışmasından elde edilen bulgular, kir olgusunun değişmez ve tek anlamlı bir durum olmadığını; kullanıcı deneyimleri, üretim ilişkileri ve mekânsal bağlam doğrultusunda sürekli yeniden tanımlanan ilişkisel bir olgu olarak işlediğini göstermektedir. Katılımcı anlatılarında kir olgusu kimi zaman "dağınıklık" ve "düzensizlik" ile özdeşleştirilirken, kimi zaman da üretim yoğunluğunun, hareketliliğin ve gündelik çalışma pratiklerinin doğal bir bileşeni olarak anlamlandırılmaktadır. Bu durum, kir olgusunun nesnel ve sabit bir özellikten ziyade; farklı aktörler tarafından farklı bağlamlarda yeniden üretilen ve anlamlandırılan toplumsal bir kategori olduğunu ortaya koymaktadır.

Bölüm iki alt başlıktan oluşmaktadır. İlk alt başlıkta, seçilen parsel tipolojileri steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi doğrultusunda değerlendirilerek katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin farklı mekânsal bağlamlarda nasıl ortaya çıktığı analiz edilmektedir. Bu değerlendirme fiziksel izler, kullanım pratikleri, üretim ilişkileri ve kullanıcı deneyimlerinin birbirleriyle kurduğu ilişkiler üzerinden yürütülmektedir. İkinci alt başlıkta ise, parsel tipolojileri karşılaştırmalı olarak ele alınmakta, kir

olgusunun farklı mekânsal bağlamlarda nasıl anlam kazandığı, hangi koşullarda üretken bir potansiyele dönüştüğü ve steril karşıtı mekânsal üretim biçimlerine nasıl katkı sunduğu tartışılmaktadır. Böylece analiz, kirin fiziksel, toplumsal, kültürel ve zamansal boyutlarının birbirleriyle etkileşim içinde nasıl yeniden üretildiğini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmektedir.

5.1 Analitik Çerçeve Üzerinden Bulguların Yorumlanması

Bu bölümde üçüncü bölümünde geliştirilen analitik çerçeve temel alınarak Perşembe Pazarı'nda gerçekleştirilen alan çalışmasından elde edilen gözlem ve görüşme verileri birlikte değerlendirilmektedir. Elde edilen bulgular, katmanlaşma ve ötekileştirme analitik eksenleri doğrultusunda yeniden yorumlanarak sterilizasyon süreçlerinin mekânda hangi ilişkiler, pratikler ve müdahaleler aracılığıyla üretildiği analiz edilmektedir. Bu yaklaşım, Perşembe Pazarı'nda gözlemlenen mekânsal oluşumların, tekil, düzenleyici ve kontrol odaklı bir üretim anlayışından ziyade, çoğul, ilişkisel ve sürekli dönüşen mekânsal üretim süreçleri içerisinde değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

Bu bölümde alan çalışmasından elde edilen gözlem ve görüşme verileri üçüncü bölümde geliştirilen analitik çerçeve doğrultusunda birlikte değerlendirilmektedir. Analiz, katmanlaşma ve ötekileştirme eksenleri temelinde yürütülmüş; sterilizasyon süreçlerinin Perşembe Pazarı'nda hangi mekânsal, toplumsal ve maddi ilişkiler aracılığıyla üretildiği ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda bölüm iki alt başlıktan oluşmaktadır. İlk alt başlıkta seçilen parsel tipolojilerine ilişkin gözlem ve fotoğraf verileri diyagramatik çözümleme yöntemiyle analiz edilmekte; ikinci alt başlıkta ise derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular analitik çerçevenin kategori ve alt kategorileri doğrultusunda yorumlanmaktadır. Böylece farklı veri kaynakları birbirini tamamlayan bir bütün olarak değerlendirilerek, katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin mekânsal karşılıkları karşılaştırmalı biçimde ortaya konulmaktadır. Gözlem ve görüşme verilerinin birlikte değerlendirilmesi, Perşembe Pazarı'nda katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin hem mekânsal görünümlerini hem de kullanıcı deneyimlerindeki karşılıklarını birlikte okumaya olanak sağlamaktadır.

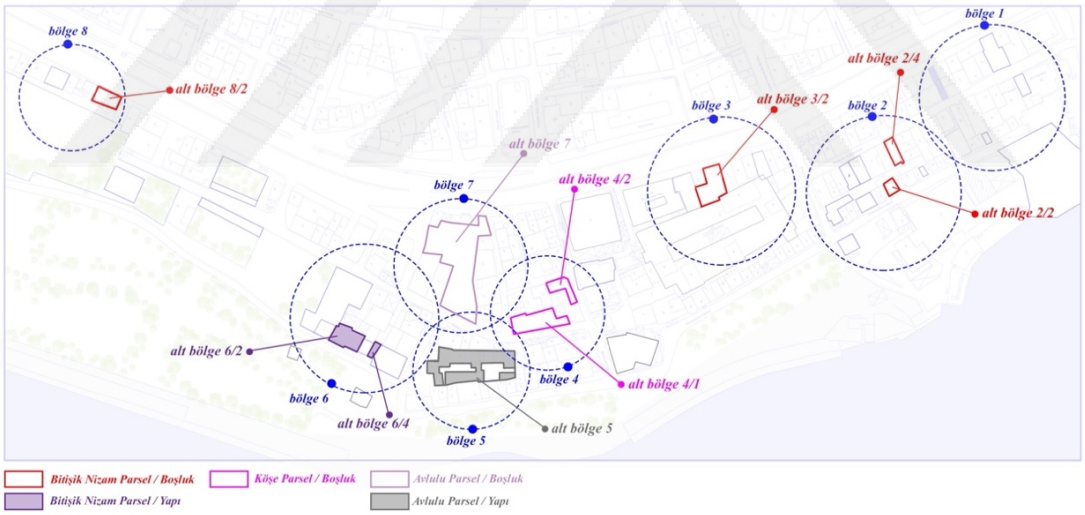
Alan çalışmasından elde edilen bulgular, analitik çerçevenin yalnızca uygulanmasına değil, aynı zamanda geliştirilmesine de katkı sağlamıştır. Gözlem ve görüşme verilerinin birlikte değerlendirilmesi sonucunda analitik çerçevede başlangıçta yer

almayan yeni kodlar ortaya çıkmış; mevcut kategori ve alt kategorilerin kapsamı saha verileri doğrultusunda genişletilmiştir. Bu durum, analitik çerçevenin sabit bir kuramsal model olarak değil, ampirik bulgularla karşılıklı etkileşim içinde gelişen dinamik bir analiz aracı olarak işlediğini göstermektedir. Bu yönüyle araştırma, analitik çerçeve ile ampirik bulgular arasındaki karşılıklı etkileşime dayanan yinelemeli *(iterative)* analiz yaklaşımıyla uyumludur (Flyvbjerg, 2006; Ragin, 2014).

5.1.1. Gözlemlerin yorumlanması

Seçilmiş olan on alt bölgeye ait diyagramatik çözümlemeler, mekânda gözlemlenen izlerin yalnızca betimlenmesine değil, bu izlerin birbiriyle kurduğu ilişkisel örgünün açığa çıkarılmasına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda alt bölgeler; bitişik nizam tipolojisi için 6/2, 6/4, 2/2, 2/4, 3/2 ve 8/2; avlulu tipoloji için 5 ve 7; köşe parsel tipolojisi için 4/1 ve 4/2 üzerinden ele alınmıştır (Şekil 5.1).

Her bir tipoloji, kendine özgü mekânsal kurgusu, erişim biçimleri ve kullanım pratikleri çerçevesinde değerlendirilmiş; yüzeyde biriken izler ile gündelik pratikler arasındaki etkileşim bu farklılıklar üzerinden analiz edilmiştir. Böylece mekânsal üretim süreçlerinin tekil değil, çoğul ve katmanlı bir yapı sergilediği ortaya konulmaktadır.

Şekil 5.1: Seçilen 10 adet alt bölgenin vaziyet planındaki konumları.

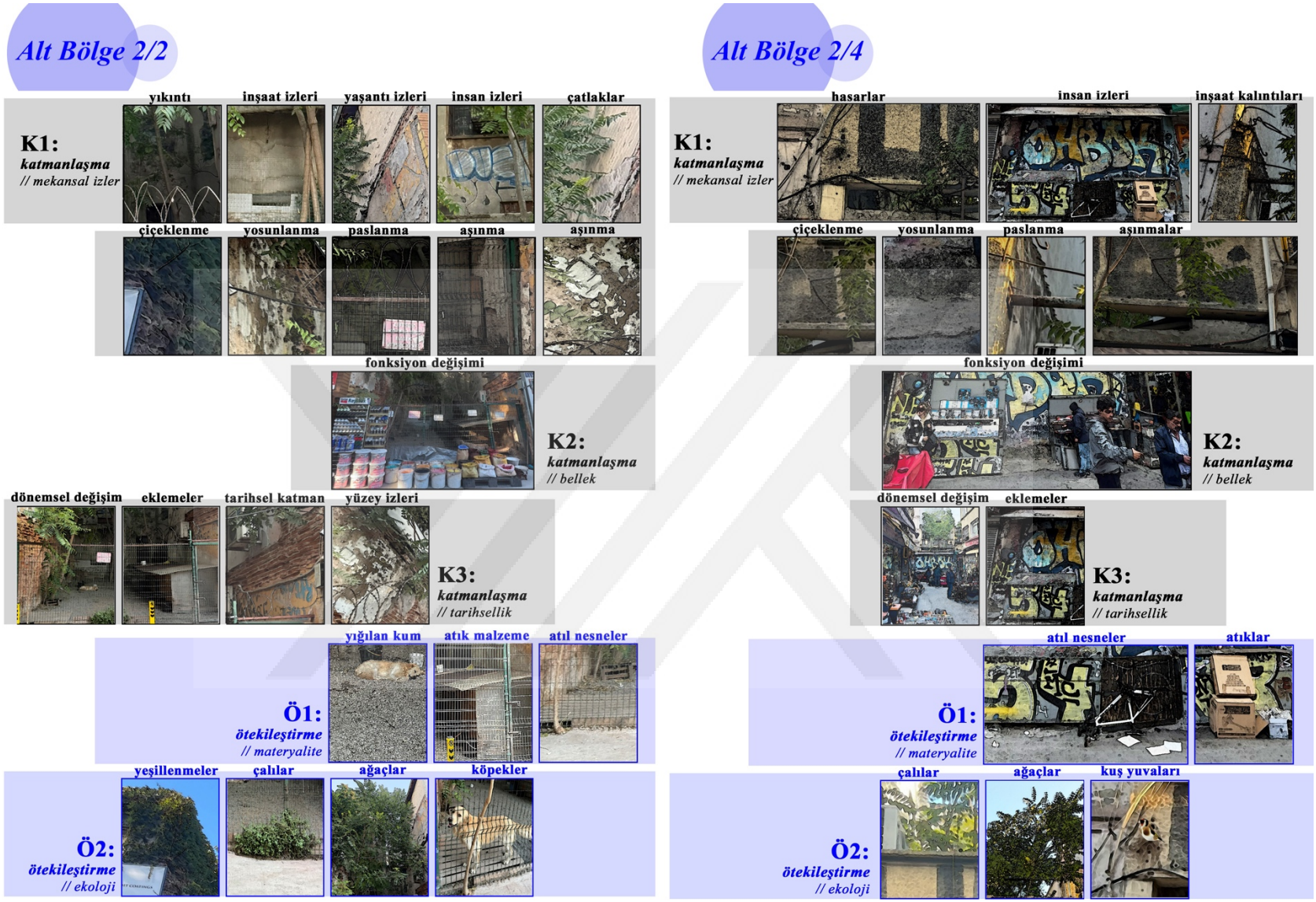
Bitişik nizam tipolojisindeki gözlemlerin değerlendirilmesi:

Bitişik nizam parsel tipolojisinde dört adet boşluk (2/2, 2/4, 3/2, 8/2) ve iki adet yapı (6/2, 6/4) üzerinden gerçekleştirilen çözümlemeler, bu dokuda ortaya çıkan mekânsal kopuşların yalnızca bir "boşluk" durumu üretmediğini; aksine farklı ölçeklerde

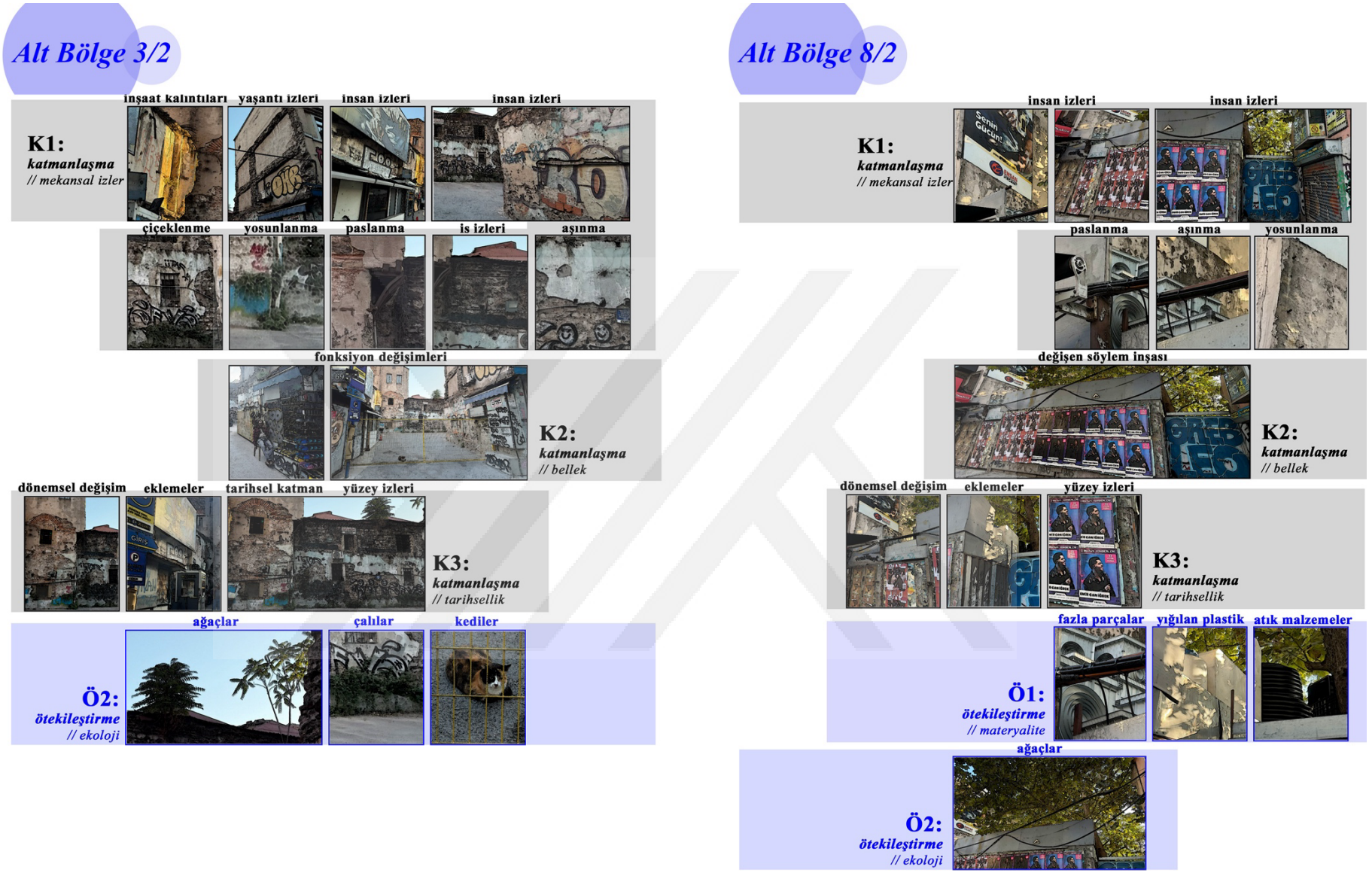
katmanlaşan ilişkiler aracılığıyla çoğul mekânsal örgütlenme oluşturduğunu göstermektedir (Şekil 5.2 ve 5.3). Bu alanlarda mekânsal izler kategorisinde gözlemlenen; yıkıntılar, inşaat kalıntıları, çatlaklar, yüzey aşınmaları, paslanmalar ve biyolojik oluşumlar, mekânın tekil bir zamana ya da tekil bir kullanıma indirgenemeyeceğini; müdahale, terk edilme ve yeniden kullanım süreçlerinin üst üste birikerek bir palimpsest mekân ürettiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu mekânsal üretimin lineer ve ilerlemeci bir süreç olarak ele alınamayacağını; aksine, süreklilik, kopuş ve yeniden kullanımın iç içe geçtiği çok katmanlı bir yapı sergilediğini göstermektedir. Bu bağlamda katmanlaşma; fiziksel birikimlerinin yanı sıra zamansal ve toplumsal ilişkilerin mekânda eşzamanlı olarak var olduğu bir üretim mekanizması olarak değerlendirilmektedir (Hundertwasser, 1964; Mostafavi & Leatherborrow, 1993).

Özellikle 2/2 alanında belirginleşen ve 2/4 ile 3/2 alanlarında da süreklilik gösteren bu mekânsal izler, mekânsal üretimin süreksiz değil, katmanlı ve döngüsel bir karakter taşıdığını göstermektedir. Bu fiziksel katmanlaşma, kültürel ve toplumsal katmanlarla birleşerek daha karmaşık bir yapı kazanmaktadır. 2/2, 2/4 ve 3/2 alanlarında gözlemlenen izlenen grafitiler, yüzey yazıları ve geçici satış birimleri, bu boşlukların edilgen ya da terk edilmiş alanlar olmadığını, aksine kullanıcılar tarafından sürekli yeniden tanımlanan ve üretilen mekânsal arayüzler olduğunu göstermektedir. Özellikle 8/2 alanında grafiti ve afiş katmanlarının yoğunlaşması, mekânın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda söylemsel bir üretim alanı haline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu durum modernist mekân anlayışının öngördüğü temiz, sabit ve kontrol edilebilir yüzey kurgusuna karşı, mekânın sürekli yazılıp silinen ve yeniden kurulan bir yüzey olarak işlediğini göstermektedir. Mekânın yalnızca fiziksel bir düzenleme değil, toplumsal ilişkiler, kullanım pratikleri ve temsil biçimleri aracılığıyla üretildiğini savunan kuramsal yaklaşımlarla örtüşmektedir (Lefebvre, 1991). Bu bağlamda "kir" olgusu, kentsel dönüşümün homojenleştirici ve arındırıcı etkilerine karşı, çoğul, dinamik ve üretken bir mekânsal okuma zemini olarak ele alınmaktadır (Campkin, 2007a; Frichot, 2019; Born vd., 2012).

Tarihsellik kategorisinde değerlendirildiğinde; bu alanlar farklı dönemlere ait izlerin eşzamanlı okunabildiği katmanlı yapılar olarak ortaya çıkmaktadır. Eski ve yeni müdahalelerin bir aradalığı, mekânın süreklilik ve kopuş ilişkisi içinde üretildiğini;

Şekil 5.2: Alt bölge 2/2 ve 2/4 steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi üzerinden çözümlenmesi.

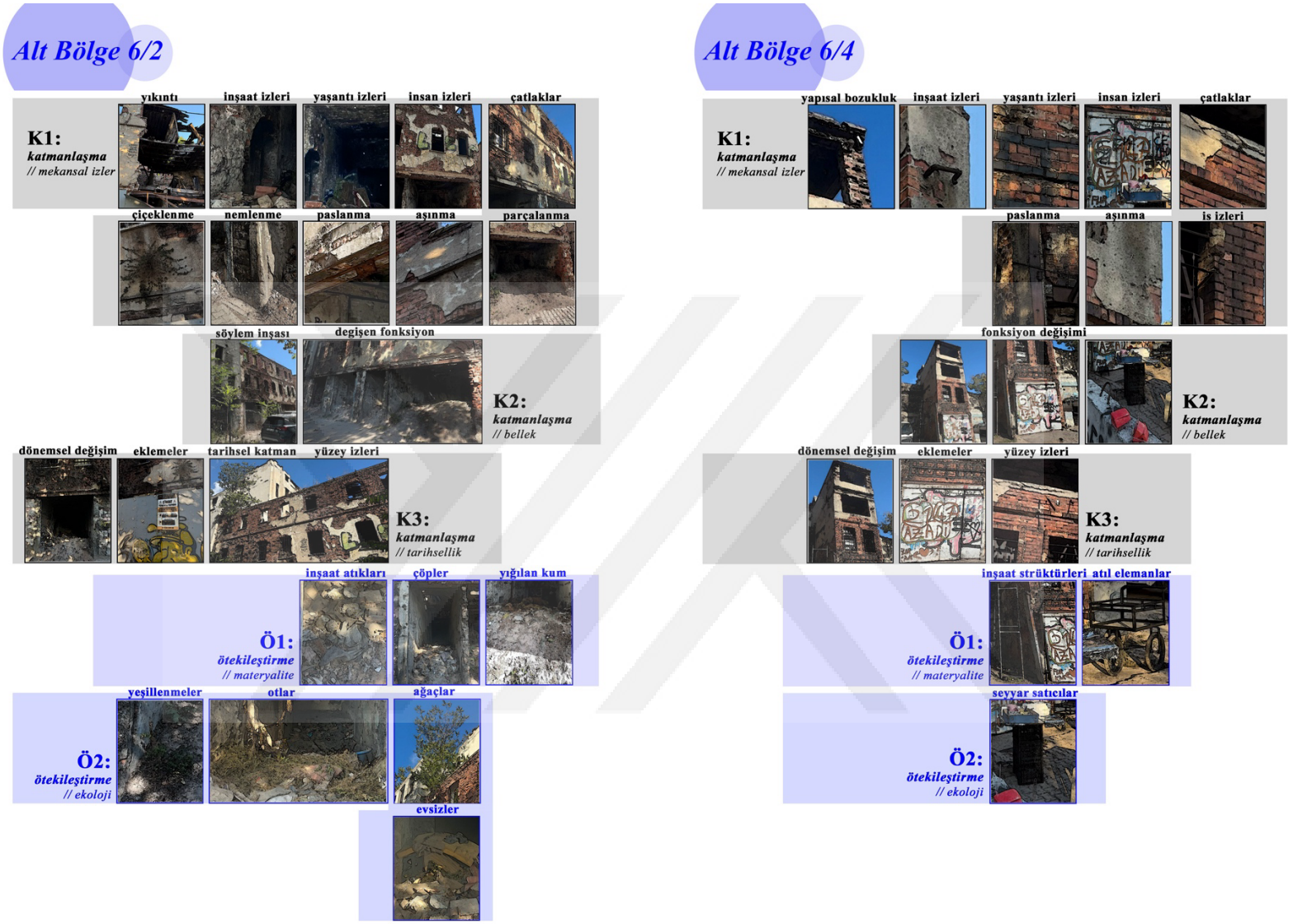

Şekil 5.3: Alt bölge 3/2 ve 8/2 steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi üzerinden çözümlenmesi.

dolayısıyla “kir”in bu süreçte birikimsel bir zaman göstergesi olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle 2/2 ve 3/2 alanlarında yer alan tarihsel katmanların izleri öne çıkarken, alanların tamamında yeni eklemelerin ve değişimlerin yapılarak yeni izlerin oluştuğu görülmektedir. Bu durum kirin yalnızca bir bozulma göstergesi değil, aynı zamanda mekânsal hafızanın taşıyıcısı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, mekân ile bellek arasındaki ilişkiyi vurgulayan çalışmalarla örtüşmektedir (Crisman, 2007; Kane, 2022).

Katmanlaşma süreçlerine paralel olarak belirli unsurlar sistematik biçimde dışarıda bırakıldığı görülmektedir. Bu ötekileştirme analitik ekseni materyalite kategorisinde 2/2, 2/4 ve 8/2 alanlarında yoğunlaşan atık birikimleri, yığıntı malzemeleri ve terk edilmiş nesneler üzerinden; ekoloji kategorisinde ise kontrolsüz bitkilenme, hayvan varlığı ve insan dışı yaşam formları üzerinden görünür hale gelmektedir. Özellikle 2/2 ve 8/2 alanlarında yoğunlaşan bu unsurlar, mekânsal düzenin dışında konumlandırılarak “kirli” kategorisi altında ötekileştirilmektedir. Buna karşın, bu unsurların mekânın üretiminde aktif rol oynaması, kir olgusunun dışlanması gereken bir artık değil; mekânsal üretimin kurucu bileşenlerinden biri olduğunu göstermektedir. 2/4 ve 3/2 alanlarında ise daha az yoğun bir şekilde ağaç, çalı ve hayvan varlıklarına rastlanmaktadır (Şekil 5.2 ve Şekil 5.3). Bu durum kirin “yerinden edilmiş madde” olarak tanımlandığı klasik yaklaşımı (Douglas, 2021) aşarak, kirin bağlama bağlı olarak yeniden üretilen ilişkisel bir kategori olduğunu ortaya koymakta ve literatürdeki statik kir tanımlamalarına eleştirel bir açılım sunmaktadır.

6/2 ve 6/4 alt bölgeleri üzerinden gerçekleştirilen çözümlemeler, yapıların bütüncül ve sabit mekânsal birimler olmadığını, aksine süreç içerisinde parçalanan, dönüşen ve yeniden üretilen yapılar olduğunu ortaya koymaktadır (Şekil 5.4). 6/2 alt bölgesinde katmanlaşma, yıkım, terk edilme ve yeniden kullanım süreçlerinin eşzamanlı varlığı üzerinden okunmaktadır. Yapının farklı bölümlerinde gözlemlenen çökmeler, boşalmalar, inşaat kalıntıları ve yüzey aşınmaları, fiziksel katmanlaşmanın yoğun biçimde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu bağlamda yapı, tamamlanmış bir nesne değil; sürekli dönüşen bir süreç olarak varlık göstermektedir (Mostafavi & Leatherborrow, 1993). Bu alandaki ötekileştirme, özellikle inşaat atıkları, kontrolsüz malzeme birikimleri ve yığıntılar üzerinden fiziksel düzlemde belirginleşmektedir. Bununla birlikte, bitkisel oluşumlar, yeşillenmeler ve evsizlere dair izler toplumsal

Şekil 5.4: Alt bölge 6/2 ve 6/4 steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi üzerinden çözümlenmesi.

ötekileştirmenin de mekânda görünür hâle geldiğini ortaya koymaktadır. Böylece yapı hem fiziksel hem de toplumsal dışlanma mekanizmalarının kesiştiği bir mekânsal durum üretmektedir. Bu durum, mekânsal düzenin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda ideolojik bir yapı olduğunu, belirli unsurları dışlarken belirli unsurları meşrulaştırdığını göstermektedir (Douglas, 2021; Campkin, 2007a, Bauman, 2020).

6/4 alt bölgesinde ise katmanlaşma, daha çok yüzey üzerinden gelişen müdahaleler, aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Grafitiler, yazı izleri ve yüzeydeki aşınmalar, mekânın sürekli yeniden yazıldığı ve kültürel olarak üretildiği bir yapı sergilediğini göstermektedir. Yapının zemin kotunda yer alan çay ocağı işlevi ve buna eklemlenen seyyar satış birimleri, kullanım pratiklerinin süreksiz, değişken ve melez bir karakter taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu alanda ötekileştirme âtıl elemanlar, geçici strüktürler ve seyyar satış pratikleri üzerinden hem fiziksel hem toplumsal düzeyde kendini göstermektedir. Ancak bu unsurların tamamen dışlanmak yerine mekânsal üretimin bir parçası haline gelmesi, ötekileştirmenin aynı zamanda üretken bir potansiyel taşıdığını göstermektedir. Bu bulgu, kirin normatif tanımlarının ötesine geçilmesi gerektiğini ve kirin bağlamsal, ilişkisel ve üretken bir kategori olarak yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Gissen, 2009; Frichot, 2019).

Bitişik nizam tipolojisine ait tüm alanlar birlikte değerlendirildiğinde, kirin yalnızca düzensizlik ya da bozulma ile ilişkili bir durum olmadığı; aksine mekânsal üretimin sürekliliğini sağlayan bir katmanlaşma analitik ekseni olarak işlediği görülmektedir. Aynı zamanda kirin belirli unsurları dışlama, görünmezleştirme ve marjinalleştirme süreçleriyle ilişkili olduğu; bu yönüyle bir ötekileştirme aracı olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Bu ikili yapı, Perşembe Pazarı'nda gözlemlenen mekânsal durumların steril bir düzen üretmek yerine, sürekli dönüşen, çoğul ve üretken bir mekânsal ekoloji oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Böylece kir, yalnızca fiziksel bir artık değil; mekânın zamansal, toplumsal ve kültürel boyutlarını bir araya getiren kurucu bir kavram olarak yeniden tanımlanmaktadır.

Avlulu parsel tipolojisindeki gözlemlerin değerlendirilmesi:

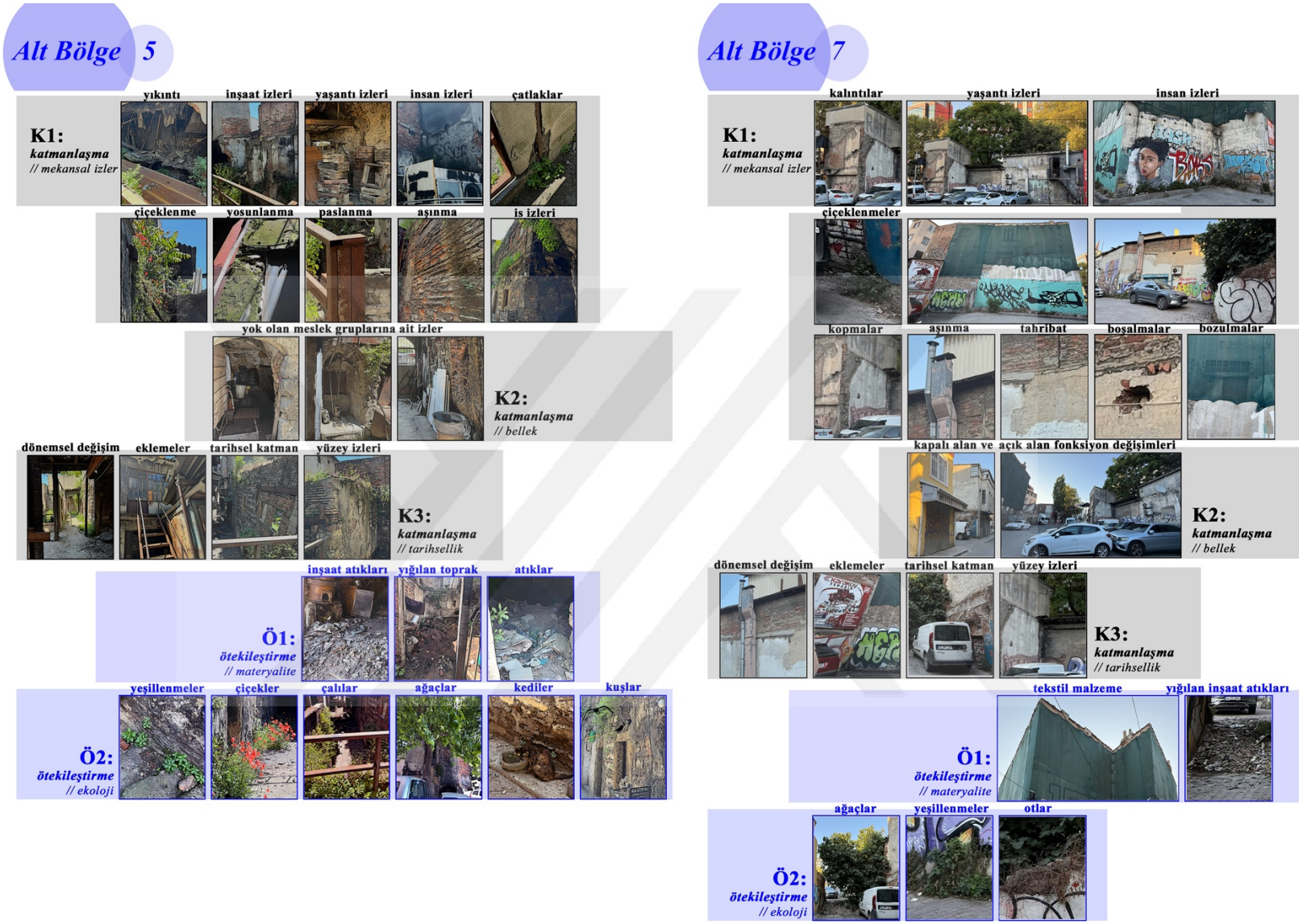
Avlulu parsel tipolojisi kapsamında incelenen Alt Bölge 5 (yapı), Alt Bölge 7 (boşluk) ise boşluk niteliği üzerinden katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin farklı işleyiş biçimlerini görünür kılmaktadır (Şekil 5.5). Bu tipolojide, bitişik nizama kıyasla daha geçirgen ve içe dönük mekânsal kurgunun, mekânsal üretim süreçlerini farklı

biçimlerde şekillendirdiği görülmektedir. Mekânsal morfoloji fiziksel bir düzenlemenin ötesine geçerek, kullanım yoğunlukları, toplumsal ilişkiler ve mekânsal pratiklerle birlikte üretildiğini göstermektedir (Lefebvre, 1991; Yu, 2017).

Alt Bölge 5'te katmanlaşma, yapı ölçeğinde gelişen fiziksel aşınma, terk edilme ve kullanım izlerinin üst üste birikmesiyle oluşmaktadır. Yıkıntı, inşaat izleri, yüzey aşınmaları, yosunlanma ve paslanma gibi göstergeler, yapının zamansal süreklilik içinde farklı müdahalelere maruz kaldığını ortaya koyarken; yok olan meslek gruplarına dair izler, bu katmanlaşmanın bellek kategorisine ait göstergeler taşıdığını göstermektedir. Bu bağlamda yapı, geçmiş üretim pratiklerinin izlerini taşıyan bir mekânsal arşiv niteliği kazanmaktadır.

Alt bölge 5'te ötekileştirme süreçleri, bu katmanlaşmanın belirli unsurları dışarıda bırakmasıyla görünür hale gelmektedir. Materyalite kategorisinde; inşaat atıkları, yığılan toprak ve terk edilmiş malzemeler mekânın sınır bölgelerinde yoğunlaşırken; ekoloji kategorisinde de insan dışı aktörler, bitkiler, hayvanlar ve kontrolsüz yeşillenmeler, düzenli mekânsal kurgunun dışında konumlandırılan unsurlar olarak yapıya sızmaktadır. Bu nedenle alan, terk edilme ve üretim izlerinin iç içe geçtiği hem fiziksel hem de toplumsal düzeyde kir algısını üretildiği çok katmanlı bir mekânsal yapı sergilemektedir. Bu bulgu, ötekileştirmenin yalnızca toplumsal aktörler üzerinden değil (Campkin, 2007a; Gissen, 2009) aynı zamanda mekânsal unsurlar ve doğal süreçler üzerinden de üretebileceğini göstermektedir. Bu yaklaşım, mekânsal dışlama ve sınır üretimi üzerine geliştirilen kuramsal çerçevelerle örtüşmektedir (Frichot, 2019; Campkin 2007b; Campkin, 2013; Thomson, 2014; Smith, 2018).

Alt Bölge 7'de ise katmanlaşma, açık alan olmanın getirdiği geçirgenlik ve ölçek büyüklüğü, yüzey müdahaleleri, kullanım değişimleri ve çevresel etkiler aracılığıyla gelişmektedir. Kalıntılar, grafiti ve yüzey izleri birlikte okunduğunda, boşluğun sabit ve edilgen bir mekânsal durumdan ibaret olmadığı görülmektedir. Kapalı ve açık alan arasındaki geçişler, mekânın farklı zamanlarda farklı işlevler üstlenebileceğini göstermekte; bu durum katmanlaşmanın sürekli yeniden üretilebilen, akışkan ve zamansal bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Ötekileştirme ise âtıl malzemeler, tekstil yüzeyler ve yığılan inşaat atıkları üzerinden fiziksel boyutta; bitkisel yayılım ve kontrolsüz yeşillenmeler üzerinden ise toplumsal boyutta belirginleşmektedir. Bu bulgu kir olgusunun klasik tanımını genişletmekte ve kirin aynı zamanda mekânsal

Şekil 5.5: Alt bölge 5 ve 7 steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi üzerinden çözümlenmesi.

normların üretildiği bir eşik olarak işlediğini ortaya koymaktadır (Frichot, 2023; McGaw, 2018; Moreno vd. 2013; Steele vd., 2020; Harrison, 2014).

Köşe parsel tipolojisindeki gözlemlerin değerlendirilmesi:

Köşe parsel tipolojisi kapsamında gerçekleştirilen diyagramatik çözümleme, bu dokuda yapıdan çok boşlukların belirleyici bir mekânsal rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda tipoloji, yalnızca boşluk olarak tanımlanan iki alt alan Alt Bölge 4/1 ve Alt Bölge 4/2 üzerinden incelenmiştir (Şekil 5.6). Bu durum, köşe parsellerin yalnızca geçiş mekânları değil; farklı kullanım biçimlerinin, müdahalelerin ve mekânsal pratiklerin kesiştiği eşik alanlar olarak işlediğini göstermektedir. Bu bağlamda köşe parseller, mekânsal karşılaşmaların yoğunlaştığı ve farklı pratiklerin çakıştığı heterotopik alanlar olarak değerlendirilebilir (Foucault, 2015).

Alt bölge 4/1, insan müdahalesine dayalı, üretim ve birikim odaklı bir katmanlaşma süreci sergilemektedir. Alanda gözlemlenen materyalite kategorisi altındaki; iş kolu aletleri, atık malzemeler, tekstil yüzeyler ve geçici örtüler, boşluğun aktif bir kullanım alanına dönüştüğünü göstermektedir. Fiziksel katmanlaşma burada sadece yüzey aşınmaları ya da bozulmalar üzerinden değil; doğrudan gündelik kullanım pratiklerinin bıraktığı izler ve malzeme birikimleri üzerinden okunmaktadır. Bu yönüyle mekân insan merkezli üretim pratikleriyle yeniden işlerlik kazanmaktadır. Alt Bölge 4/1'de ötekileştirme süreçleri, üretim pratiklerinin artıkları olan atıklar, yığıntılar ve geçici kullanım elemanları üzerinden fiziksel boyutta; ekoloji kategorisinin insan aktörlerini oluşturan, alt gelir grubu çalışanları ve kâğıt toplayıcıları üzerinden ise toplumsal boyutta belirginleşmektedir. Böylece alan hem üretim hem de dışlanma pratiklerinin eş zamanlı olarak okunabildiği bir mekânsal arayüz oluşturmaktadır. Bu bulgu kentsel dönüşüm ve mekânsal ayrışma üzerine geliştirilen literatürle örtüşmektedir (Lefebvre, 2013; Bauman, 2020; Campkin, 2007a).

Buna karşılık Alt Bölge 4/2'de katmanlaşma daha çok doğal süreçler ve zamansal aşınma üzerinden gelişmektedir. Bitkilerin, çalıların ve ağaçların alanı sarması; yüzeydeki çatlaklar, kopmalar ve parçalanmalarla birlikte değerlendirildiğinde, insan müdahalesinden ziyade doğa ve zamanın belirleyici olduğu bir mekânsal dönüşüm ortaya çıkmaktadır. Bu alanda boşluk, aktif bir üretim alanından ziyade kontrolsüz büyüme, yayılım ve zamansal aşınma süreçlerinin hâkim olduğu bir ortam olarak

Şekil 5.6: Alt bölge 4/1 ve 4/2 steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi üzerinden çözümlenmesi.

işlemektedir. Bu bağlamda mekân insan merkezli üretim süreçlerinden farklı olarak doğa ile kurulan ilişkiler üzerinden yeniden şekillenmektedir. Bu durum, mekânsal üretimin yalnızca insan müdahaleleriyle değil; doğal süreçlerle birlikte işleyen çok aktörlü bir yapı sergilediğini göstermektedir (Gissen, 2009). Alt Bölge 4/2'de tarihsel duvar kalıntılarına eklemlenen otopark işlevi ile mevcut satış birimini destekleyen geçici satış strüktürleri, kültürel ve zamansal katmanlaşmanın mekandaki karşılıklarını oluşturmaktadır. Ötekileştirme ise daha çok toplumsal ve algısal düzlemde ortaya çıkmakta; kontrolsüz bitkilenmeler ve doğal unsurlar, düzenli ve tanımlı mekân kurgusunun dışında konumlandırılarak görünmezleştirilen ya da bastırılan unsurlar haline gelmektedir. Her iki alt bölge de sterilizasyonun öngördüğü temiz, düzenli ve kontrol edilebilir mekân anlayışının dışında konumlanmaktadır. Bu alanlarda kir, birikim, aşınma, yayılım ve kullanım pratikleri aracılığıyla mekânsal üretimin aktif bir bileşeni haline gelmektedir. Bu bağlamda köşe parsel boşlukları, farklı aktörler, zamanlar ve müdahaleler tarafından üretilen katmanlaşma biçimlerinin kesiştiği; ötekileştirme süreçlerinin ise bu katmanlar üzerinden yeniden tanımlandığı dinamik mekânsal ortamlar olarak değerlendirilebilir.

Farklı parsel tipolojileri üzerinden yapılan bu çözümlemeler, kentsel mekânın steril ve tekil bir düzen içinde işlemediğini; aksine katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerin iç iç içe geçtiği dinamik bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu yapı içerisinde kir, yalnızca düzensizlik ya da bozulma göstergesi değil; fiziksel izleri, toplumsal dışlanmaları, zamansal birikimleri ve alternatif kullanım biçimlerini görünür kılan temel bir mekânsal üretim mekanizmasına dönüşmektedir.

Bu bölümün bütüncül değerlendirmesi doğrultusunda; kirin bağlamsal ve değişken bir olgu olduğunu, sabit bir tanıma indirgenemediği görülmektedir. Kir, yalnızca dışlanan ya da ortadan kaldırılmaya çalışılan bir unsur değil; aynı zamanda sürekli yeniden üretilen ve mekânsal ilişkiler içerisinde anlam kazanan bir oluşumdur. Bu nedenle kir, bir problem alanı olmanın ötesinde, mekânsal üretimi biçimlendiren ve yeni ilişkilenme biçimleri ortaya çıkaran etkin bir araç olarak değerlendirilebilir.

5.1.2. Derinlemesine görüşmelerin yorumlanması

Bölüm 4.3.2'de sunulan yirmi bir katılımcıya ait görüşme verileri, bu bölümde steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi doğrultusunda yeniden ele alınarak, katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin mekânsal izler, bellek, tarihsellik, materyalite, ekoloji ve

sosyo-mekânsallık kategorileri üzerinden nasıl üretildiği analiz edilmektedir. Bu kapsamda dönüşüm süreçleri, farklı parsel tipolojileri bağlamında ayrıştırılarak incelenmekte; böylece kir olgusunun yalnızca fiziksel bir durum değil, aynı zamanda kullanıcı deneyimleri ve toplumsal ilişkiler aracılığıyla kurulan çok katmanlı bir anlam sistemi olduğu ortaya konulmuştur. Bu yönüyle çalışma, kir kavramını nesnel bir durum olmaktan çıkararak, öznel deneyimler ve kolektif ilişkiler üzerinden kurulan dinamik bir yapı olarak yeniden tanımlamaktadır. Mekân toplumsal olarak üretilirken kirin de sabit bir kategorinin olmadığı, bağlamsal olarak anlam kazandığını savunan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Douglas, 1966; Frichot, 2019; Born vd., 2012).

Görüşme transkriptlerinin tamamı steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi doğrultusunda sistematik bir kodlama sürecine tabi tutulmuştur. Bu süreçte elde edilen kodlar, katmanlaşma ve ötekileştirme ana kategorileri altında düzenlenerek hem kavramsal hem de ilişkisel düzeyde çözümlenmiştir. Bu yaklaşım verinin sadece sınıflandırılmasını değil, aynı zamanda kodlar arasındaki ilişkilerin, yoğunlaşma alanlarının ve kavramsal geçişlerin açığa çıkarılmasını mümkün kılmaktadır. Böylece analiz süreci, betimleyici olmaktan çıkarak ilişkisel ve yorumlayıcı bir düzeye taşınmaktadır. Bu yönüyle çalışma, nitel veri analizinde tematik ve ilişkisel çözümlemeyi kullanan yaklaşımlarla uyum göstermektedir (Stebbins, 2001; George, 2023; Creswell, 2014).

Bitişik nizam parsel tipolojisindeki görüşmelerin değerlendirilmesi:

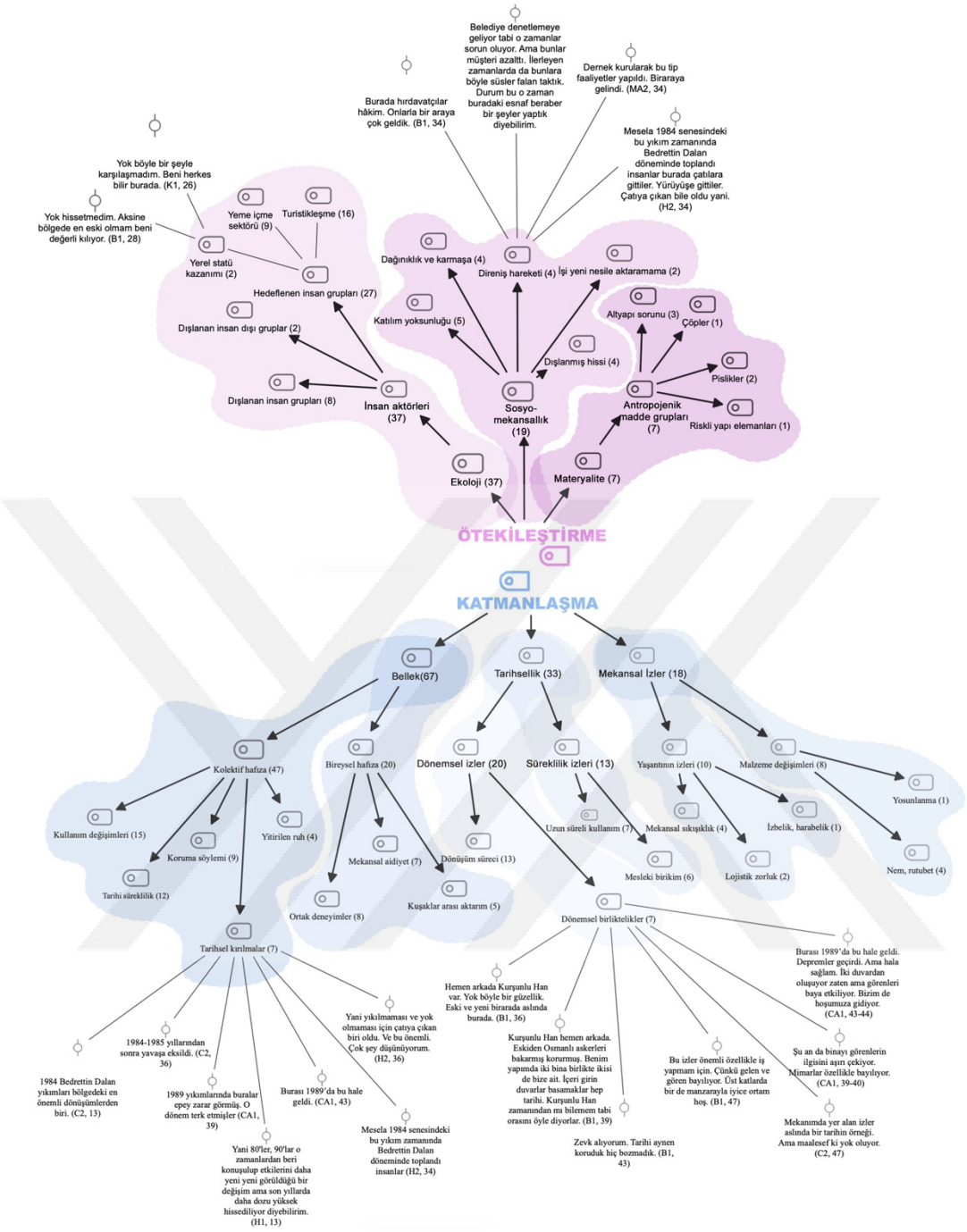
Bitişik nizam parsel tipolojisine ilişkin görüşmelerden elde edilen verilerde kodlama sürecinin analitik işleyişini somutlaştırmak amacıyla, ötekileştirme kapsamında *yerel statü kazanımı* ve *direniş hareketi*; katmanlaşma kapsamında ise *dönemsel birliktelikler* ve *tarihsel kırılmalar* temsil niteliği taşıyan kodlar olarak değerlendirilmiştir (Şekil 5.7).

Diyagram incelendiğinde; ötekileştirme eksenindeki sosyo-mekânsallık kategorisinin altında yer alan toplumsal süreçler ve toplumsal deneyimler alt kategorilerinde ortaya çıkan dışlanmışlık hissi, katılım yoksunluğu ve direniş pratikleri, kullanıcıların dönüşüm süreçlerine yalnızca edilgen biçimde maruz kalmadığını; aksine bu süreçleri deneyimleyen, yorumlayan ve kimi durumlarda karşı koyan aktörler olarak konumlandığını göstermektedir. Ekoloji kategorisi altında yer alan insan aktörleri alt kategorisinde ortaya çıkan kodlar, belirli kullanıcı gruplarının öne çıkarıldığı,

diğerlerinin ise geri planda bırakıldığı seçici mekânsal hiyerarşiye işaret etmektedir. Bu bağlamda özellikle turistlerin belirgin bir yoğunlukla öne çıkması, kentsel dönüşüm süreçlerinde hangi kullanıcı profillerinin "meşru" kabul edildiğini; hangilerinin ise dolaylı biçimde dışlandığını göstermektedir. Materyalite kategorisi altındaki antropojenik madde grupları alt kategorisindeki altyapı sorunları, riskli yapı elemanları, pislik, atık ve çöp gibi unsurların yoğun biçimde kodlanması, bu öğelerin "problemli" ya da "temizlenmesi gereken" durumlar olarak tanımlandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, kirin mekânsal müdahaleleri meşrulaştıran bir söylem aracına dönüştüğünü; yani belirli alanların dönüştürülmesi ya da ortadan kaldırılması için gerekçe üretildiğini göstermektedir.

Buna karşılık diyagramın alt bölümünde yer alan katmanlaşma yapısı, daha çok birikim, süreklilik ve üst üste gelme ilişkileri üzerinden şekillenmektedir. Bellek kategorisinin kolektif hafıza alt kategorisinde ortaya çıkan kullanım değişimleri ve tarihsel süreklilik kodları, alanın geçmişten bugüne taşınan üretim pratiklerini korurken aynı zamanda dönüşüm süreçleriyle yeniden şekillendiğini göstermektedir. Bu durum, kirin yalnızca bozulma değil; tarihsel sürekliliğin taşıyıcısı olan bir iz olarak da işlediğini ortaya koymaktadır (Born vd., 2012; Crisman, 2007; Littlefield, 2016). Bellek kategorisinin bireysel bellek alt kategorisinde ortak deneyimler ve mekânsal aidiyet kodlarının yoğunluğu, kullanıcıların alanla kurduğu gündelik ilişkilerin katmanlaşma süreçlerini güçlendirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda kir, kullanıcı deneyimleriyle birlikte anlam kazanan ve mekânsal aidiyeti pekiştiren bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Kane, 2022; Sabhlok vd., 2025; Littlefield, 2016). Tarihsellik kategorisi, dönemsel izler alt kategorisindeki dönüşüm süreci ve tarihsel izler kodlarının belirginleşmesi, mekândaki değişimlerin lineer bir süreçten ziyade birikimsel bir yapı sergilediğini göstermektedir. Buna paralel olarak, süreklilik izleri alt kategorisi kapsamında uzun süreli kullanım ve mesleki birikim kodlarının öne çıkması, kullanıcıların zaman içinde geliştirdiği bilgi, deneyim ve üretim pratiklerinin mekânda kalıcı izler bıraktığını ortaya koymaktadır. Mekansal izler kategorisi, malzeme izleri alt kategorisinde; özellikle nem ve rutubet gibi durumlar üzerinden yoğunlaşmakta; bu unsurlar mekânsal bozulma göstergesi olarak algılanmakla birlikte, aynı zamanda kullanım sürekliliğinin ve çevresel etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Mekânsal sıkışıklık kodunun öne çıkması ise üretim pratiklerinin

yoğunluğu ile fiziksel mekân arasındaki ilişkiyi görünür kılmakta; bu durum kirin kullanım yoğunluğu ve üretim süreçleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Şekil 5.7: Bitişik nizam parsel tipolojisi tema-kategori-alt kategori-kod ilişkisi.

Bitişik nizam tipolojisine ait tüm alanlar birlikte değerlendirildiğinde, kirin yalnızca düzensizlik ya da bozulma ile ilişkili bir durum olmadığı; aksine mekânsal üretimin sürekliliğini sağlayan bir katmanlaşma analitik ekseni olarak işlediği görülmektedir. Aynı zamanda kirin belirli unsurları dışlama, görünmezleştirme ve marjinalleştirme süreçleriyle ilişkili olduğu; bu yönüyle bir ötekileştirme aracı olarak işlev gördüğü

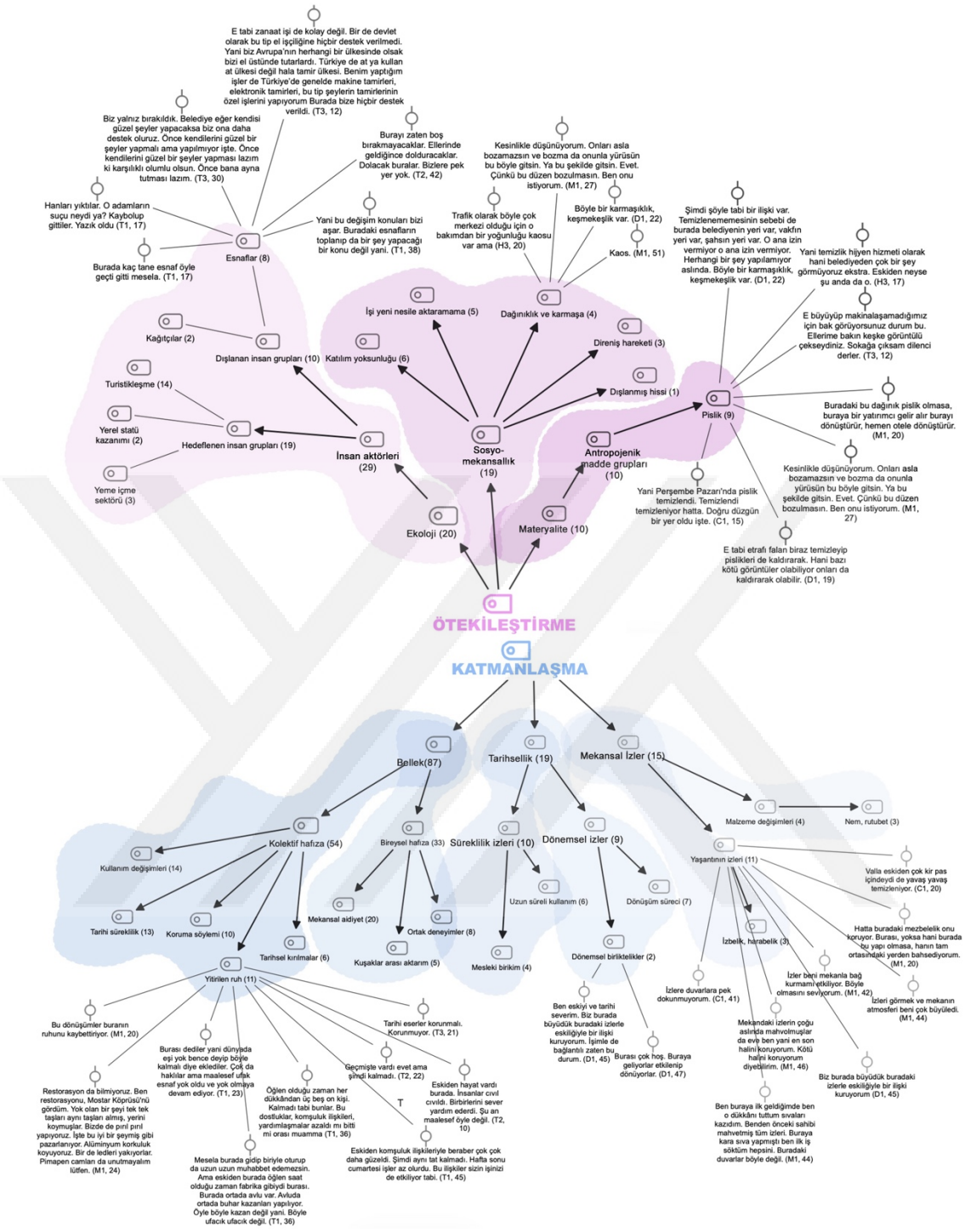
anlaşılmaktadır. Bu ikili yapı, Perşembe Pazarı'nda gözlemlenen mekânsal durumların steril bir düzen üretmek yerine, sürekli dönüşen, çoğul ve üretken bir mekânsal ekoloji oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Böylece kir, yalnızca fiziksel bir artık değil; mekânın zamansal, toplumsal ve kültürel boyutlarını bir araya getiren kurucu bir kavram olarak yeniden tanımlanmaktadır.

Avlulu parsel tipolojisindeki görüşmelerin değerlendirilmesi:

Avlulu parsel tipolojisi kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerin kodlama sürecindeki analitik işleyişi somutlaştırmak amacıyla, katmanlaşma ve ötekileştirme analitik eksenlerini temsil etme gücü yüksek kodlar seçilmiş ve bu kodlar katılımcı ifadeleri üzerinden örneklendirilmiştir. Bu doğrultuda ötekileştirme başlığı altında *pislik, esnaf* ve *dağınıklık/karmaşa algısı;* katmanlaşma başlığı altında ise *dönemsel birliktelikler, yitirilen mekânsal ruh* ve *yaşantının izleri* temel analiz eksenleri olarak ele alınmıştır (Şekil 5.8).

Diyagram incelendiğinde, ötekileştirme ekseninde sosyo-mekânsallık kategorisi toplumsal deneyimler alt kategorisinde; katılım yoksunluğu, mesleki sürekliliğin kesintiye uğraması ve yeni kuşaklara aktarımın zayıflaması gibi kodların yüksek frekansta çıkması, kullanıcıların dönüşüm süreçlerine büyük ölçüde pasif biçimde maruz kaldığını göstermektedir. Bu durum, yalnızca mekânsal bir dönüşüm değil; aynı zamanda üretim pratiklerinin sürekliliğini kesintiye uğratan bir toplumsal kırılmaya işaret etmektedir. Buna paralel olarak dağınık ve karmaşa algısının öne çıkması, alanın kullanıcılar tarafından düzensiz ve kontrolsüz bir yapı olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Ancak bu algı, yalnızca fiziksel bir düzensizliğe işaret etmekten öte; mekânsal organizasyonun değişen üretim ilişkileri ve dönüşüm baskıları altında yeniden tanımlandığını göstermektedir. Bu bağlamda kir, düzensizlik olarak etiketlenen ancak aslında farklı kullanım katmanlarının üst üste binmesiyle oluşan bir mekânsal durum olarak okunmaktadır (Farrer, 2019; Parikh, 2023). Ekoloji kategorisi insan aktörleri alt kategorisi üzerinden yapılan değerlendirmelerde, belirli kullanıcı profillerinin öne çıkarıldığı, diğerlerinin ise dolaylı biçimde dışlandığı seçici bir mekânsal hiyerarşi ortaya çıkmaktadır. Özellikle turistlerin belirgin bir yoğunlukla ön plana çıkması, alanın yeni kullanıcı profilleri doğrultusunda yeniden kurgulandığını göstermektedir. Buna karşılık esnafın geri planda kalması, yerel üretim pratiklerinin ve gündelik ekonomik ilişkilerin dönüşüm süreçleri içinde ötekileştirildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, kirin yalnızca maddi unsurlarla değil; aynı zamanda

toplumsal aktörlerin konumlanışı üzerinden de üretildiğini göstermektedir (Oloko, 2018; Bolton vd., 2016, Hughes vd., 2017).

Şekil 5.8: Avlulu parsel tipolojisi tema-kategori-alt kategori-kod ilişkisi.

Materyalite kategorisi antropojenik madde grupları alt kategorisinde ele alınan pislik kavramı ise ikili bir anlam üretmektedir. Bir yandan bu unsurlar, müdahale edilmesi gereken problemli durumlar olarak tanımlanmakta ve kentsel dönüşüm söylemi içinde

meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanılmaktadır. Öte yandan aynı unsurların, mekânsal kimliğin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildiği de görülmektedir. Bu ikili yaklaşım, kirin yalnızca dışlanması gereken bir artık değil; mekânın karakterini oluşturan (Crisman, 2007), geçmiş kullanım pratiklerini ve üretim ilişkilerini görünür kılan bir iz olarak işlediğini ortaya koymaktadır (Smith, 2018; Littlefield, 2016).

Katmanlaşma kategorisi altında ise daha çok süreklilik, birikim ve kayıp temalarının öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, bellek kategorisi kolektif bellek alt kategorisinde koruma söylemi ve benzeri yaklaşımlar, güncel mekânsal pratiklerle geçmişe ait izlerin üst üste binerek birlikte var olduğu bir sürece işaret etmektedir. Avlulu parsel tipolojisi, geçmişten bugüne aktarılan mekânsal ve sosyal ilişkilerin hâlâ etkinliğini sürdürdüğü; ancak bu sürekliliğin dönüşüm süreçleri içerisinde yeniden tanımlandığı anlaşılmaktadır. Bellek kategorisi bireysel hafıza alt kategorisinde mekânsal aidiyet olgusunun belirgin şekilde öne çıkması, bu tipolojide kullanıcıların mekânla kurduğu ilişkinin güçlü ve süreklilik arz eden bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Tarihsellik kategorisi süreklilik izleri alt kategorisinde; uzun süreli kullanım pratikleri ile dönemsel izler alt kategorisinde ise; dönüşüm süreçlerinin birlikte öne çıkması, alanın hem süreklilik hem de değişim dinamiklerini eşzamanlı olarak barındırdığını ortaya koymaktadır. Mekânsal izler kategorisindeki yaşantının izleri alt kategorisi, katmanlaşmanın somut karşılıklarını görünür kılmaktadır. Mekânda izlerin varlığı, bu izlerin bilinçli biçimde korunması ve kullanıcıların bu izlerle kurduğu ilişki, kir olgusunun yalnızca fiziksel bir bozulma olarak değil; mekânsal karakterin ve "yer ruhu"nun oluşumunda etkili, kurucu bir bileşen olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Köşe parsel tipolojisindeki görüşmelerin değerlendirilmesi:

Köşe parsel tipolojisine ilişkin gerçekleştirilen görüşmelerin analizi sonucunda elde edilen bulgular, katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin bu tipoloji özelinde daha dengeli, geçirgen ve birbirine eklemlenen bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Şekil 5.9'da sunulan diyagramda ötekileştirme başlığı altında *pislik, esnaf* ve *dağınıklık/karmaşa*; katmanlaşma başlığı altında ise *yitirilen ruh* ve *mekânsal sıkışıklık* kodları öne çıkmaktadır.

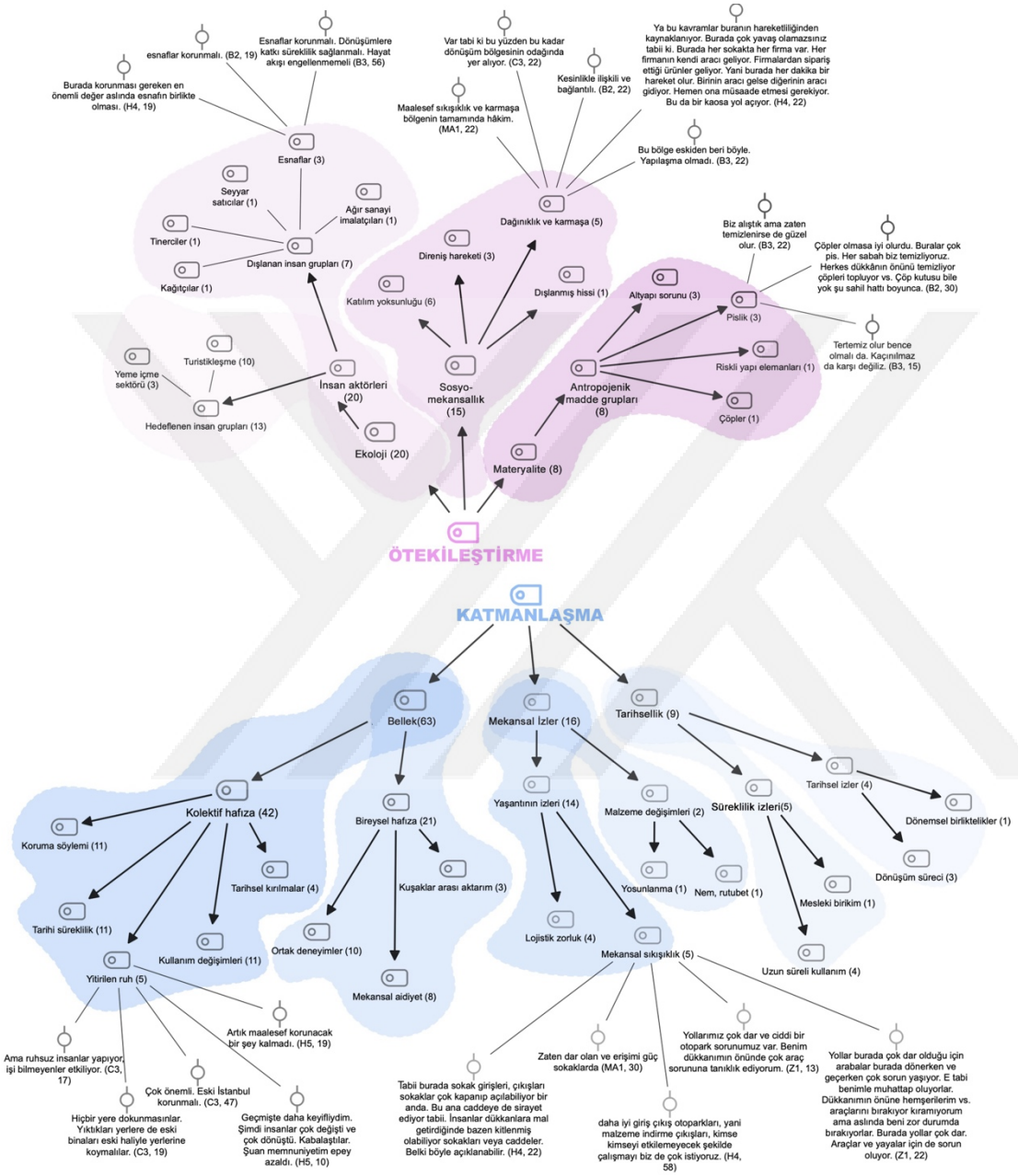
Diyagram incelendiğinde, ötekileştirme süreçlerinin özellikle sosyo-mekânsallık kategorisinde yoğunlaştığı görülmektedir. Katılım yoksunluğu ile dağınıklık ve

karmaşa algısının yüksek frekansta ortaya çıkması, köşe parsellerin birer geçiş ve kesişim noktası olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu alanlar, farklı kullanıcı gruplarının, hareket akışlarının ve işlevlerinin çakıştığı mekânsal düğüm noktaları olarak, yoğunluk, hız ve belirsizlik üretmektedirler. Bu durum, "kir"in yalnızca fiziksel bir durum değil; aynı zamanda düzensizlik, kontrolsüzlük ve yönetilemezlik algıları üzerinden kurulan toplumsal bir kategori olarak üretildiğini göstermektedir (Thompson, 2013; Moreno vd., 2013; Farrer, 2019; Parikh, 2023; Yu, 2017).

Ötekileştirme dinamikleri ekoloji kategorisinde insan aktörleri alt kategorisi üzerinden değerlendirildiğinde, esnafın belirgin bir şekilde ön plana çıktığı ve korunması gereken bir grup olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Buna karşılık, turistikleşme ve yeme-içme odaklı yeni kullanıcı profillerinin giderek görünürlük kazandığı; bu süreçte küçük üreticiler ve geleneksel esnaf gibi mevcut aktörlerin temsil alanlarının daraldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, kentsel dönüşüm süreçlerinde "kirli", "eski" ya da "dağınık" olarak kodlanan üretim pratiklerinin ve kullanıcı gruplarının dolaylı biçimde ötekileştirildiğine işaret etmektedir. Materyalite kategorisinde antropojenik madde grupları alt kategorisinde ise alt yapı sorunları, atık birikimleri ve pislik gibi unsurlar, mekânın müdahale edilmesi gereken problemli görülen alanları olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu unsurların bazı katılımcılar tarafından gündelik yaşamın olağan bir parçası olarak kabul edilmesi, kirin mutlak bir dışlama nesnesi değil; kabul, eleştiri ve alışkanlık arasında salınan daha karmaşık bir söylem içinde üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kir, yalnızca ortadan kaldırılması gereken bir "bozulma" değil; aynı zamanda mekânsal deneyimin sürekliliği içinde normalleşen ve yer yer anlam üreten bir unsur olarak konumlanmaktadır (Born vd., 2012; Frichot, 2019; Frichot, 2023; Dobraszcyk, 2007; Littlefield, 2016).

Katmanlaşma başlığı altında özellikle bellek kategorisinde kolektif bellek alt kategorisinde koruma söylemi, tarihi süreklilik ve kullanım değişimleri, bireysel hafıza alt kategorisinde ise ortak deneyimler kodlarının belirgin biçimde ön plana çıktığı görülmektedir. Bu bulgu, köşe parsel tipolojisinde geçmişe ait mekânsal ve sosyal verilerin tamamen ortadan kalkmadığını, aksine dönüşerek, farklı birliktelikler ve yeniden üretim süreçleri aracılığıyla varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, katmanlaşmanın yalnızca bir birikim süreci değil, aynı zamanda dönüşüm ve yeniden anlamlandırma üzerinden işleyen dinamik bir üretim mekanizması olduğunu göstermektedir (Thomson, 2014; Yu, 2017). Mekânsal izler kategorisinde

yaşantının izleri alt kategorisinde mekânsal sıkışıklığın belirgin şekilde ön plana çıkması, kullanım yoğunluğu, işlevlerin üst üste binmesi ve sınırlı mekânsal kapasite içerisinde gerçekleşen çoklu pratiklerin bir sonucu olarak okunmaktadır. Bu bağlamda kir, yalnızca düzensizlik ya da bozulma olarak değil; kullanımın yoğunluğunu, birikimsel karakteri ve gündelik üretim pratiklerini görünür kılan bir izler bütünü olarak ortaya çıkmaktadır (Littlefield, 2016; Sabhlok vd., 2025).

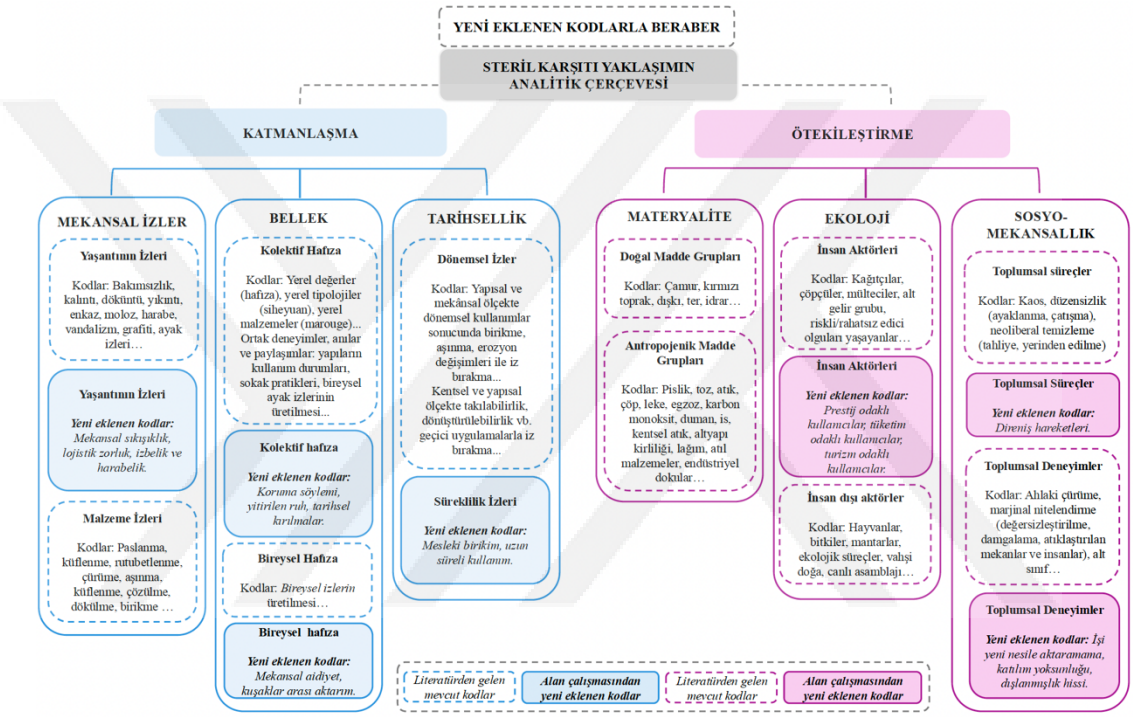

Şekil 5.9: Köşe parsel tipolojisi tema-kategori-alt kategori-kod ilişkisi.

Tarihsellik kategorisinde dönemsel izler alt kategorisi ile süreklilik izleri alt kategorisi arasında gözlemlenen yakın frekans dağılımı, alanın hem dönemsel dönüşüm

süreçlerini hem de kullanıcıların deneyimleri üzerinden biriken sürekliliği eşzamanlı olarak barındırdığını ortaya koymaktadır. Bu durum, köşe parsellerde katmanlaşmanın lineer bir zaman kurgusuna dayanmadığını; aksine geçmiş, şimdi ve gündelik pratiklerin iç içe geçtiği çok katmanlı bir zaman-mekân ilişkisi ürettiğini göstermektedir.

Üç parsel tipolojisi (bitişik nizam, avlulu ve köşe) birlikte değerlendirildiğinde, kuramsal çerçevede geliştirilen steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesinin saha bulguları doğrultusunda genişlediği ve derinleştiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesine yeni alt kodlar eklenmiş ve mevcut kategorilerin içerikleri zenginleştirilmiştir (Şekil 5.10).

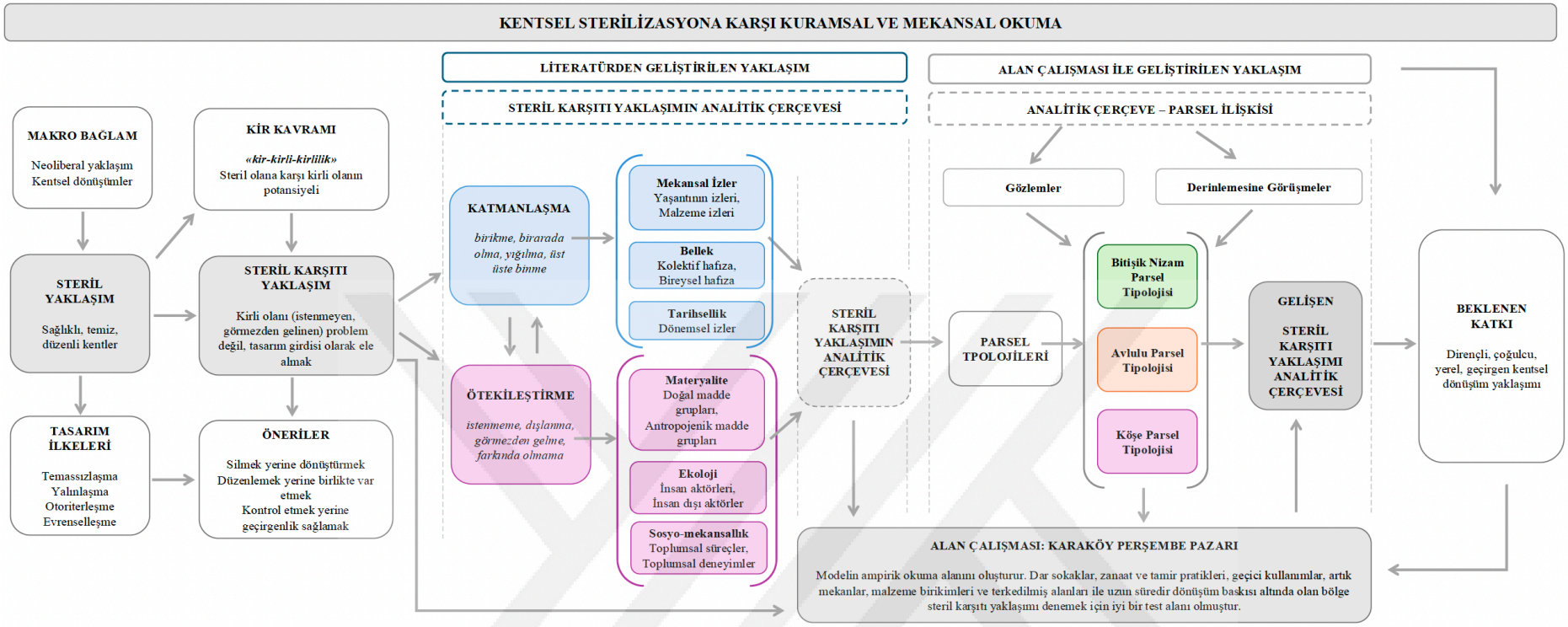
Şekil 5.10: Yeni eklenen kodlarla beraber steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi.

Katmanlaşmanın mekânsal izler kategorisi ile yaşantının izleri alt kategorisinde *mekânsal sıkışıklık, lojistik zorluklar*, *izbelik ve harabelik* kodları belirginleşmiştir. Bellek kategorisi kolektif hafıza alt kategorisinde *koruma söylemi, yitirilen ruh* ve *tarihsel kırılmalar*; bireysel hafıza alt kategorisinde ise *mekânsal aidiyet* ve *kuşaklar arası aktarım* kodları öne çıkmıştır. Tarihsellik kategorisi dönemsel izler alt kategorisinde *dönüşüm süreci*; süreklilik izleri alt kategorisi ise *mesleki birikim* ve *uzun süreli kullanım* kodlarının katmanlaşmanın temel bileşenleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Ötekileştirme başlığı altında ise sosyo-mekânsallık kategorisi toplumsal süreçler alt kategorisinde *direniş hareketleri*, toplumsal deneyimler alt kategorisinde ise *işi yeni nesile aktaramama, katılım yoksunluğu* ve *dışlanmışlık hissi* gibi kodlar belirginleşirken, ekoloji kategorisi insan aktörleri alt kategorisinde *prestij odaklı, tüketim odaklı ve turizm odaklı kullanıcı* kodlarının öne çıktığı görülmektedir. Bu bulgular, kirin yalnızca fiziksel bir durum değil; aynı zamanda belirli kullanıcı gruplarının, üretim biçimlerinin ve mekânsal pratiklerin dışlanması üzerinden kurulan bir toplumsal kategori olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, bu eklemeler analitik çerçevenin yalnızca teorik bir çerçeve olarak kalmadığını; saha verileriyle etkileşim içinde sürekli yeniden üretilen, genişleyen ve derinleşen dinamik bir analiz aracına dönüştüğünü göstermektedir.

Geliştirilen steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi "kir" kavramını temizlenmesi gereken bir unsur olarak değil, sterilliği bozan, yüzeylerde iz bırakan ve mekâna çoğulluk kazandıran bir potansiyel olarak değerlendirmektedir. Bu doğrultuda geliştirilen steril karşıtı yaklaşım, kirli olanı tasarım dışına itmek yerine onun dönüşüm, birikim, eskime kullanım izi ve farklılaşma üretme kapasitesini görünür kılmayı amaçlamaktadır. Yaklaşımın "katmanlaşama" ve "ötekileştirme" boyutları, sterilliğin mutlak bir ideal olarak kabul edilmesine karşı çıkarak alternatif bir tasarım yaklaşımı önermektedir. Alan çalışması kapsamında gerçekleştirilen gözlemler ve derinlemesine görüşmeler aracılığıyla parsel tipolojileri incelenmiş; bitişik nizam, avlulu ve köşe parsellerin farklı katmanlaşma ve ötekileştirme biçimleri ürettiği ortaya konmuştur. Bu teorik yaklaşım mekânsal verilerle birlikte yeniden yorumlanarak dirençli, çoğulcu, yerel ve geçirgen bir kentsel yaklaşımına yönelik kavramsal bir çerçeve önerilmiştir.

Bu yönüyle steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi, kir olgusunu hem katmanlaşma hem de ötekileştirme süreçleri üzerinden birlikte okuyarak, steril mekân ideolojisine karşı alternatif bir mekânsal okuma ve tasarım yaklaşımının geliştirilmesine olanak tanımaktadır (Şekil 5.11). Aynı zamanda steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesi, kentteki dönüşüm süreçlerinin yalnızca mekânsal yenileme üzerinden değil; mekânsal hafızanın korunması, kullanım çeşitliliğinin sürdürülmesi, gündelik üretim ilişkilerinin devamlılığını ve farklı kullanıcı gruplarının birlikte var olabilmesi üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

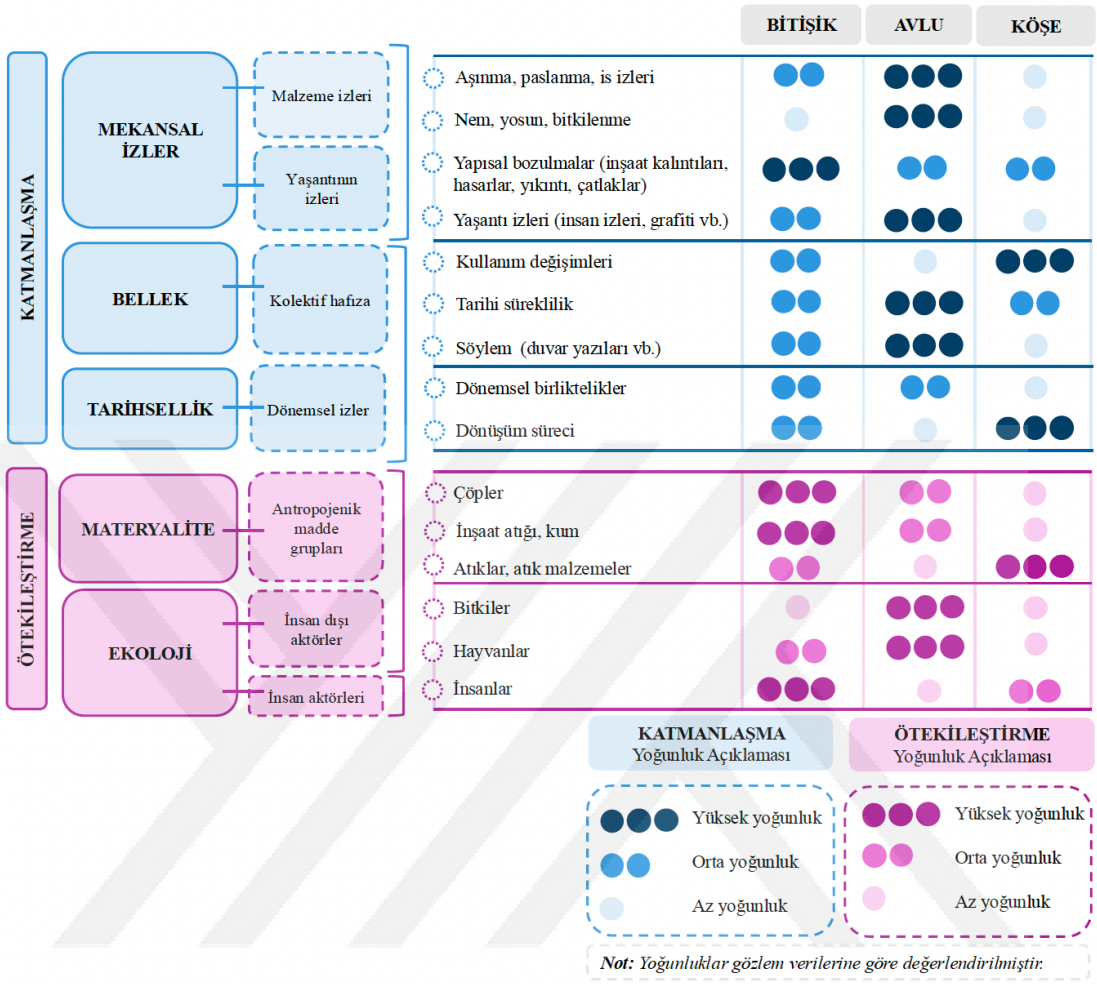
Şekil 5.11: Steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesinin gelişim süreci.

5.2 Parsel Tipolojilerinin Karşılaştırmalı Tartışılması

Bu bölümde gözlem ve derinlemesine görüşme verilerinden elde edilen bulgular birlikte ele alınarak karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Gözlem verileri mekânsal durumların fiziksel ve görsel karşılıklarını ortaya koyarken; görüşme verileri bu durumların kullanıcılar tarafından nasıl algılandığını, deneyimlendiğini ve anlamlandırıldığını açığa çıkarmaktadır.

Gözlem verileri incelendiğinde, parsel tipolojisine bağlı olarak katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin fiziksel boyutta farklı yoğunluklarda ortaya çıktığı görülmektedir (Şekil 5.12). Bitişik nizam parsellerde yapısal bozulmalar, inşaat atıkları ve çöp birikimleri gibi unsurlar öne çıkmakta, bu durum kirin "müdahale edilmesi gereken problemli alanlar" olarak kodlanmasına zemin hazırlamaktadır. Buna karşılık, avlulu parsellerde malzeme değişimleri ve yaşantı izlerinin daha belirgin olduğu; kirin bu bağlamda birikim, süreklilik ve kullanım pratiklerinin izleri üzerinden katmanlaşarak mekânsal karakterin bir parçası haline geldiği görülmektedir. Köşe parsellerde ise atık malzemelerin birikimi ve yeniden kullanımına dayalı üretim pratiklerinin yoğunluğu, kirin yalnızca dışlanan bir unsur değil; aynı zamanda üretken bir kaynak olarak yeniden işlev kazandığını ortaya koymaktadır. Kültürel boyutta, kullanım değişimlerinin bitişik nizam ve köşe parsellerde daha belirgin olduğu; bu alanlarda mekânsal dönüşümün gündelik pratikler ve yeni kullanıcı profilleri üzerinden hız kazandığı görülmektedir. Buna karşılık avlulu parsellerde tarihsel sürekliliğin daha baskın olduğu ve kolektif hafızanın mekânsal örgütlenme üzerindeki etkisini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bu durum, katmanlaşmanın farklı tipolojilerde farklı biçimlerde üretildiğini; bazı alanlarda süreklilik, bazı alanlarda ise dönüşüm ve kırılma üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Zamansal boyutta ise dönüşüm süreçlerinin köşe parsellerde gündelik kullanım pratikleri ve yoğun hareketlilik aracılığıyla daha dinamik biçimde üretildiği; buna karşılık avlulu parsellerde terk edilme, sınırlı kullanım ya da otopark işlevi gibi müdahalelerin daha düşük yoğunlukta kaldığı görülmektedir. Bu farklılaşma, kirin zamanla ilişkili olarak bazı alanlarda birikimsel bir süreklilik, bazı alanlarda ise dönüşümün hızlandırıcı bir unsuru olarak işlediğini ortaya koymaktadır. Toplumsal boyutta ötekileştirme süreçleri değerlendirildiğinde, bitki ve hayvan gibi insan dışı unsurların en yoğun biçimde avlulu parsellerde dışlandığı; buna karşılık insan gruplarına yönelik ötekileştirmenin

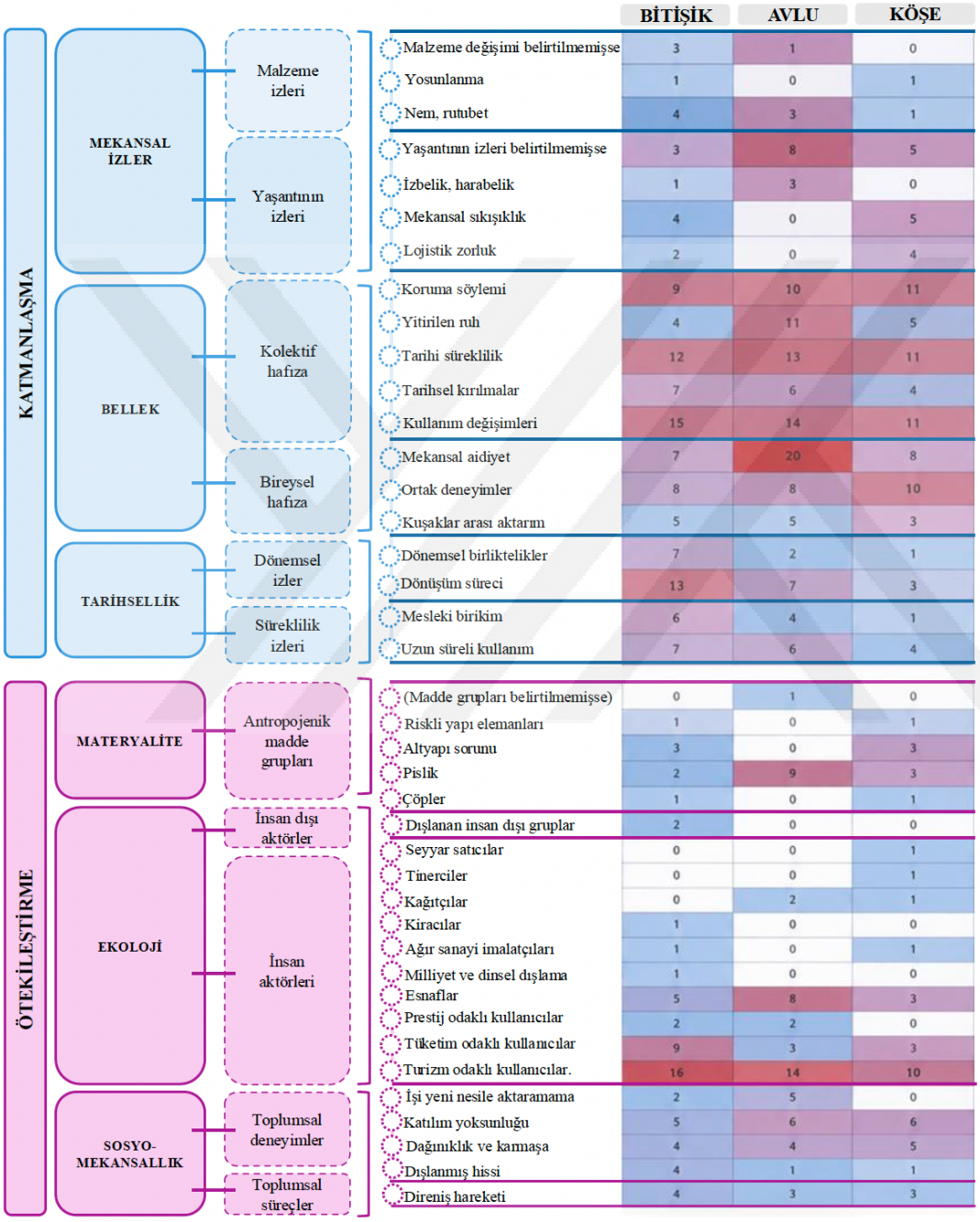
daha çok bitişik nizam parsellerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, kir algısının yalnızca maddi unsurlar üzerinden değil; aynı zamanda belirli kullanıcı gruplarının, üretim biçimlerinin ve yaşam pratiklerinin mekânsal olarak dışlanması üzerinden kurulduğunu göstermektedir.

Şekil 5.12: Gözlem verilerinin parsel tipolojilerine göre karşılaştırmalı değerlendirme tablosu.

Görüşme verileri incelendiğinde katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin kullanıcı deneyimleri ve algıları üzerinden farklı biçimlerde üretildiği ve bu farklılaşmanın parsel tipolojilerine bağlı olarak çeşitlendiği açık biçimde görülmektedir (Şekil 5.13). Katmanlaşma bağlamında, avlulu parsellerde mekânsal izler kategorisinde yaşantının izleri (8) belirgin biçimde öne çıkarken; bellek kategorisinde yitirilen ruh (11), mekânsal aidiyet (20), tarihi süreklilik (13) ve koruma söylemi (10) gibi kodların yüksek frekansla ifade edilmesi, bu alanlarda güçlü bir kolektif ve bireysel hafıza yapısının varlığına işaret etmektedir. Bu durum, avlulu parsellerde kirin yalnızca

fiziksel bir birikim değil; aynı zamanda süreklilik, aidiyet ve mekânsal kimlik üretimiyle doğrudan ilişkili bir katmanlaşma biçimi olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Buna karşılık bitişik nizam parsellerde bellek kategorisinde kullanım değişimleri (15) ve tarihsellik kategorisinde dönüşüm süreci (13) gibi kodların öne çıkması bu alanlarda dönüşüm baskısının daha belirgin olduğunu ve katmanlaşmanın süreklilikten ziyade kırılma ve yeniden yapılanma süreçleri üzerinden üretildiğini ortaya koymaktadır.

	BİTİŞİK	AVLU	KÖŞE
Malzeme değişimi belirtilmemişse	3	1	0
Yosunlanma	1	0	1
Nem, rutubet	4	3	1
Yaşantının izleri belirtilmemişse	3	8	5
İzbelik, harabelik	1	3	0
Mekansal sıkışıklık	4	0	5
Lojistik zorluk	2	0	4
Koruma söylemi	9	10	11
Yitirilen ruh	4	11	5
Tarihi süreklilik	12	13	11
Tarihsel kırılmalar	7	6	4
Kullanım değişimleri	15	14	11
Mekansal aidiyet	7	20	8
Ortak deneyimler	8	8	10
Kuşaklar arası aktarım	5	5	3
Dönemsel birliktelikler	7	2	1
Dönüşüm süreci	13	7	3
Mesleki birikim	6	4	1
Uzun süreli kullanım	7	6	4
(Madde grupları belirtilmemişse)	0	1	0
Riskli yapı elemanları	1	0	1
Altyapı sorunu	3	0	3
Pislik	2	9	3
Çöpler	1	0	1
Dışlanan insan dışı gruplar	2	0	0
Seyyar satıcılar	0	0	1
Tinerciler	0	0	1
Kağıtçılar	0	2	1
Kiracılar	1	0	0
Ağır sanayi imalatçıları	1	0	1
Milliyet ve dinsel dışlama	1	0	0
Esnaflar	5	8	3
Prestij odaklı kullanıcılar	2	2	0
Tüketim odaklı kullanıcılar	9	3	3
Turizm odaklı kullanıcılar.	16	14	10
İşi yeni nesile aktaramama	2	5	0
Katılım yoksunluğu	5	6	6
Dağınıklık ve karmaşa	4	4	5
Dışlanmış hissi	4	1	1
Direniş hareketi	4	3	3

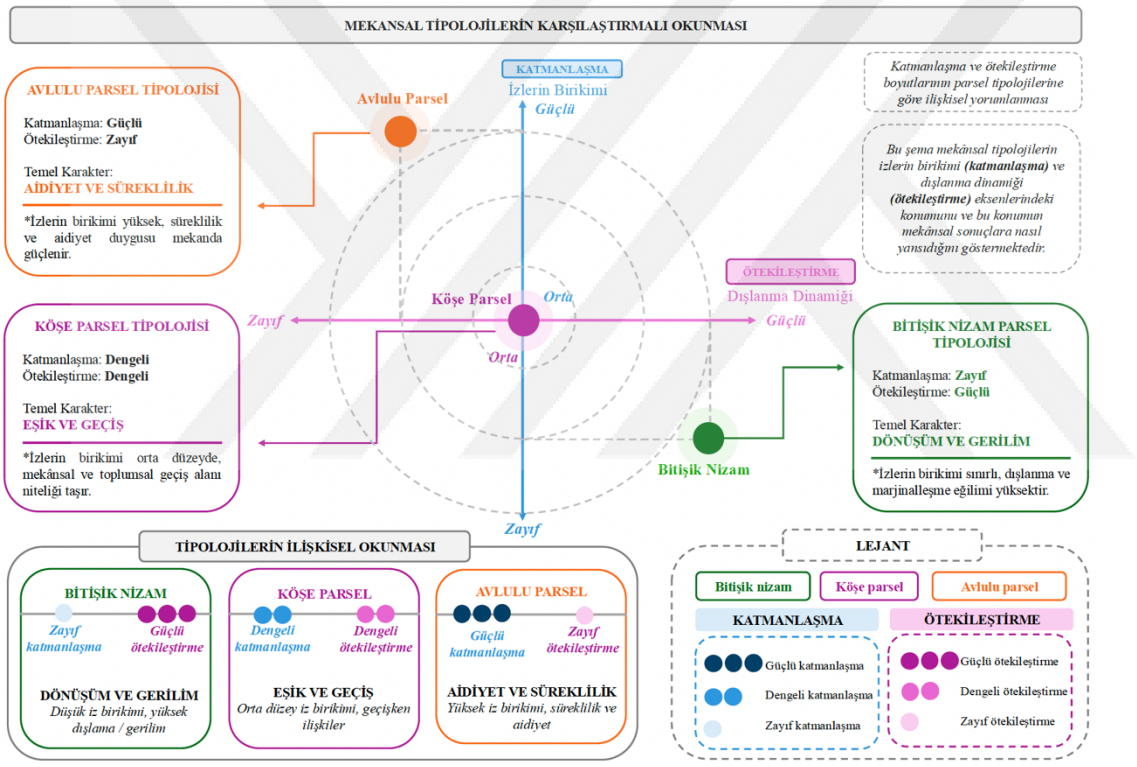
Şekil 5.13: Görüşme verilerinin parsel tipolojilerine göre karşılaştırmalı değerlendirme tablosu.

Ötekileştirme bağlamında, bitişik nizam parsellerde ekoloji kategorisinde turizm odaklı kullanıcılar (16) ve tüketim odaklı kullanıcılar (9) gibi kodların yüksek frekansla ifade edilmesi, bu alanların yeni kullanıcı profilleri üzerinden yeniden tanımlandığını ve mevcut üretim pratiklerinin geri plana itilerek belirli aktörlerin ötekileştirildiğini göstermektedir. Köşe parsellerde ise bu eğilim daha sınırlı bir düzeyde kalırken, avlulu parsellerde orta düzeyde bir dağılım sergilemektedir. Sosyo-mekânsallık kategorisinde katılım yoksunluğu (6) avlulu ve köşe parsellerde; işi yeni nesile aktaramama (5) avlulu parsellerde; dağınıklık ve karmaşa (5) köşe parsellerde, dışlanmışlık hissi (4) bitişik nizam parsellerde öne çıkan kodlar arasında yer almaktadır. Bu bulgular, kirin yalnızca fiziksel unsurlar üzerinden değil; aynı zamanda sosyal ilişkiler, üretim biçimleri ve kullanıcı temsilleri üzerinden kurulan bir ötekileştirme analitik ekseni olarak işlediğini ortaya koymaktadır.

Gözlem ve görüşme verileri birlikte değerlendirildiğinde, iki veri seti arasında önemli örtüşmeler olduğu görülmektedir. Bitişik nizam parsellerde gözlem verilerinde öne çıkan yapısal bozulma, atık ve çöp birikimi gibi unsurlar görüşme verilerinde kullanım değişimleri ve dönüşüm süreçlerinin yoğunluğu ile karşılık bulmaktadır. Buna karşılık, avlulu parsellerde gözlemlenen yaşantının izleri; tarihsel süreklilik ve bitkilenme gibi fiziksel durumlar, görüşmelerde yüksek mekânsal aidiyet ve süreklilik vurgusuyla örtüşmektedir. Bu durum, fiziksel mekânsal koşullar ile kullanıcı algıları arasında güçlü ve karşılıklı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bazı durumlarda gözlem ve görüşme verilerinin farklı anlam üretimleri ortaya koyduğu da görülmektedir. Özellikle gözlem verilerinde "pislik", "atık" ve "bozulma" olarak tanımlanan unsurların, kullanıcılar tarafından her zaman olumsuz bir şekilde değerlendirilmediği dikkat çekmektedir. Avlulu parsellerde bu unsurların mekânsal karakterin bir parçası olarak kabul edildiği ve hatta korunması gereken değerler arasında değerlendirildiği görülmektedir. Bu durum, kirin fiziksel olarak olumsuz kabul edilen bir durum olmasının ötesine geçerek, kullanıcı deneyimleri aracılığıyla yeniden anlamlandırıldığını ve katmanlaşmanın kurucu bir bileşeni haline geldiğini göstermektedir.

Bütüncül olarak değerlendirildiğinde, avlulu parsellerde güçlü bir kolektif ve bireysel hafıza yapıları üzerinden süreklilik, aidiyet ve koruma eğilimleriyle belirginleşmekte; mekân kullanıcılar tarafından sahiplenilen ve geçmişle kurulan bağ üzerinden yeniden üretilen bir yapı sergilemektedir. Bu tipolojide ötekileştirme süreçleri daha sınırlı

kalmakta ve çoğunlukla söylemsel düzeyde gerçekleşmekte; fiziksel unsurlar dahi kimi durumlarda korunması gereken değerler olarak değerlendirilmektedir. Buna karşılık bitişik nizam parsellerde dönüşüm süreçlerinin belirleyici olduğu; hızlı kullanım değişimleri, yeni kullanıcı profillerinin baskınlaşması ve mevcut aktörlerin geri plana iletilmesiyle birlikte ötekileştirme süreçlerinin daha görünür ve güçlü hale geldiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda mekânsal izler çoğunlukla problemli olarak tanımlanmakta ve müdahale edilmesi gereken unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Köşe parseller ise bu iki durum arasında bir eşik mekânı oluşturarak, katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin birlikte ve daha dengeli bir biçimde üretildiği bir yapı sergilemektedir. Bu tipolojide mekânsal izler bir yandan katmanlaşmanın somut karşılıkları olarak varlığını sürdürürken diğer yandan düzensizlik ve yoğunluk üzerinden problemleştirilmekte, kullanıcılar tarafından hem kabul edilen hem de eleştirilen bir durum üretmektedir.

Şekil 5.14: Mekânsal tipolojilerin karşılaştırmalı okunması.

Bu karşılaştırmalı analiz, katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin yalnızca mekânsal biçimlenişe bağlı olmadığını; aynı zamanda kullanım yoğunluğu, sosyal ilişkiler ve kullanıcı profilleri üzerinden dinamik olarak şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kir, her üç parsel tipolojisinde farklı anlamlar kazanarak yeniden tanımlanmaktadır; avlulu parsellerde mekânsal karakterin ve sürekliliğin

kurucu bir bileşeni, bitişik nizam parsellerde dışlanan ve müdahale edilmesi gereken bir unsur; köşe parsellerde ise bu iki durum arasında salınan geçişken ve eşik bir durum olarak ortaya çıkmaktadır (Şekil 5.14).

Sonuçta, parsel tipolojileri arasında ortaya çıkan bu farklılaşmalar, katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin tekil ve homojen bir yapıdan ziyade, mekânsal, toplumsal ve zamansal bağlamlara bağlı olarak yeniden üretildiğini göstermektedir. Bu bağlamda kir, farklı tipolojilerde değişen anlamlar kazanarak kimi durumlarda dışlanan bir unsur, kimi durumlarda ise mekânsal karakteri ve üretim pratiklerini kurucu biçimde şekillendiren bir bileşen olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece karşılaştırmalı okuma, steril karşıtı yaklaşımın analitik çerçevesinin saha verisiyle yalnızca doğrulanmadığını; aynı zamanda farklı mekânsal bağlamlarda genişleyerek yeniden üretildiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Kirin merkezinde konumlandığı steril karşıtı yaklaşımın, mekânı sabit, homojen ve tamamlanmış bir yapı olarak değil, farklı katmanların, izlerin ve anlamların eşzamanlı olarak üretildiği dinamik bir süreç olarak ele aldığı görülmektedir. Bu yaklaşım, kentsel dönüşüm ve dışlama mekanizmalarını yalnızca sonuçları üzerinden değil; bu süreçlerin nasıl üretildiğini görünür kılan analitik bir okuma aracına dönüşmedir.

5.3. Planlama ve Tasarım Çıkarımları

Bu doğrultuda steril karşıtı yaklaşım, mevcut planlama ve koruma çalışmalarının yerine geçen yeni bir model olarak değil, söz konusu çalışmalara eklenebilecek tamamlayıcı bir analiz katmanı olarak ele alınabilir. Perşembe Pazarı için hazırlanan plan, rapor ve tasarım çalışmalarının bu çerçeve üzerinden yeniden değerlendirilmesi; fiziksel iyileştirme kararlarının alanın tarihsel katmanları, üretim ilişkileri, kullanıcı deneyimleri ve gündelik yaşam pratikleri üzerindeki olası etkilerinin daha görünür hale gelmesini sağlayabilir. Benzer bir değerlendirme, dönüşüm baskısı altındaki diğer tarihi ticaret merkezlerinde, üretim alanlarında, liman bölgelerinde, geleneksel çarşılarda ve kültürel miras alanlarında da uygulanabilir. Steril karşıtı yaklaşımın planlama ve tasarım süreçlerine dahil edilmesi için aşağıdaki adımlar önerilmektedir:

İlk aşamada alana ilişkin koruma amaçlı imar planları, kentsel tasarım rehberleri, sokak sağlıklaştırma projeleri, kültürel miras raporları ve dönüşüm kararları incelenmelidir. Bu belgelerde hangi fiziksel, toplumsal ve tarihsel unsurların korunması gereken değerler olarak tanımlandığı; hangi unsurların ise düzensiz,

niteliksiz, geçici veya ortadan kaldırılması gereken ögeler olarak değerlendirildiği belirlenmelidir. Böylece mevcut kararların katmanlaşmayı ne ölçüde kurduğu ve hangi unsurlar üzerinde ötekileştirici etkiler üretebileceği ortaya konulabilir.

İkinci olarak, alanda bulunan kullanım izleri, eskime biçimleri, malzeme değişimleri, geçici ekler, üretim kalıntılar ve kullanıcı müdahaleleri *(mekânsal izler kategorisi)* sistematik biçimde belgelenmelidir. Bu unsurlar yalnızca fiziksel bozulma başlığı altında değerlendirilmemeli; kullanım sürekliliğini, üretim biçimlerine ve gündelik yaşamı görene kılan mekânsal veriler olarak ele alınmalıdır. Planlama ve tasarım kararları oluştururken hangi izlerin korunacağı, hangilerinin dönüştürüleceği ve hangilerinin yeni kullanımlarla birlikte yaşatabileceği belirlenmelidir.

Üçüncü olarak, alan kullanıcılarının geçmiş kullanımlara, üretim kültürüne, komşuluk ilişkilerine, önemli yapılara ve gündelik yaşam pratiklerine ilişkin bilgi ve deneyimleri *(bellek kategorisi)* toplanmalıdır. Görüşmeler, katılımcı haritalama çalışmaları ve yerinde gözlemler aracılığıyla kullanıcıların hangi mekanlara, izlere ve pratiklere anlam yüklediği belirlenmelidir. Bu veriler, fiziksel envanterlerden bağımsız bir ek bilgi olarak değil, koruma ve tasarım kararlarını yönlendirecek bir değerlendirme ölçütü olarak kullanılmalıdır.

Dördüncü olarak, alan, yalnızca belirli bir tarihsel dönemin özellikleri üzerinden değerlendirilmemeli; farklı dönemlerde oluşmuş yapılar, kullanım biçimleri, üretim ilişkileri ve mekânsal dönüşümler *(tarihsellik kategorisi)* birlikte ele alınmalıdır. Restorasyon ve sağlıklaştırma müdahalelerinde alanın tek bir tarihsel döneme geri döndürmek yerine, farklı dönemlerin izlerini okunabilir kılan bir yaklaşım benimsenmelidir. Böylece tarihi çevrenin dönmüş bir görüntü olarak değil, değişim ve sürekliliğini birlikte var oldu dinamik bir yapı olarak korunması sağlanabilir.

Beşinci olarak, mevcut malzemeler, yüzeyler, aşınmalar ve yapısal eklenmeler yalnızca estetik bütünlük veya yenilik ölçütleri *(materyalite kategorisi)* üzerinden değerlendirilmemelidir. Malzemelerin kullanım geçmişi, yerel üretim biçimleri, onarım pratikleri ve kullanıcılarla kurduğu ilişki dikkate alınmalıdır. Standartlaştırıcı malzeme yenilemeleri yerine, özgün malzeme çeşitliliği ve zaman içerisinde oluşmuş katmanları mümkün olduğunca koruyan müdahale biçimleri geliştirilmelidir.

Altıncı olarak, bitkisel oluşumlar, doğal yaşlanma, nem, hava koşullarına bağlı değişimler ve insan dışı aktörlerin mekân üzerindeki etkileri *(ekoloji kategorisi)*

değerlendirme sürecine katılmalıdır. Bu unsurların tümü doğrudan ortadan kaldırılması gereken bozulmalar olarak kabul edilmemeli; yapı güvenliği ve kullanıcı sağlığı açısından risk oluşturmayan durumlarda alanın ekolojik ve zamansal dönüşümünün bir parçası olarak ele alınmalıdır. Böylece koruma ve tasarım kararlarında yalnızca görsel temizlik değil, ekolojik süreklilik de gözetilebilir.

Yedinci olarak, planlama kararlarının mevcut kullanıcılar, esnaf grupları, üretim biçimleri, düşük gelirli kullanıcılar ve geçici kullanımlar üzerindeki etkiler *(sosyo-mekânsallık kategorisi)* önceden değerlendirilmelidir. Kira artışı, işlev değişikliği, turistikleşme, ticari standartlaşma ve kamusal alan düzenlemelerini hangi kullanıcı gruplarını alandan uzaklaştırabileceği analiz edilmelidir. Böylece fiziksel iyileştirme ve kararlarının beraberinde getirebileceği dolaylı yerinden edinme ve kullanım kaybı risklerine karşı koruyucu önlemler geliştirilebilir.

Katmanlaşma ve ötekileştirme boyutlarında elde edilen bulgular, planlama kararlarından ayrı bir araştırma açık dizsi olarak bırakılmamalıdır. Her bulgu, ilgili tasarım veya koruma kararıyla eşleştirilmelidir. Örneğin korunması gereken bir kullanım iz için müdahale sınırı, sürdürülmesi gereken bir üretim biçimi için mekânsal gereksinim, dışlanma riski taşıyan bir kullanıcı grubu için erişim veya kullanım güvencesi tanımlanabilir. Böylece analitik çerçeve, jenerik çerçeve soyut bir değerlendirme sistemi olmaktan çıkarak karar üretme sürecinin parçası haline gelebilir.

Bu adımlar doğrultusunda steril karşıtı yaklaşım İBB'nin Perşembe Pazarı'na yönelik mevcut ve gelecekteki koruma, planlama ve kentsel tasarım çalışmalarını tamamlayıcı bir değerlendirme çerçevesi olarak kullanabilir. Perşembe Pazarı üzerinden geliştirilen bu uygulama dizgesi bağlama özgü verilerle yeniden düzenlemek koşuluyla farklı tarihi kent merkezlerine de aktarılabilir. Her alanda aynı tasarım kararlarının uygulanması yerine, analitik çerçevenin aynı soruları farklı bağlara yöneltmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle yaklaşımın aktarılabilirliği, standart bir müdahale modeli sunmasından değil; tarihi alanların özgün katmanlarını, dışlama mekanizmalarını ve kullanıcı ilişkilerin sistematik biçimde değerlendirme imkânı veren esnek bir karar destek süreci oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

6. SONUÇ

Kentler, farklı dönemlerde oluşan üretim biçimlerinin, kullanıcı pratiklerinin, toplumsal ilişkilerin ve mekânsal izlerin üst üste birikmesiyle şekillenen çok katmanlı yapılardır. Buna karşın modern mimarlık ve kentsel dönüşüm uygulamalarında giderek yaygınlaşan steril mekân anlayışı, bu çok katmanlı yapıyı kontrol edilebilir, standartlaştırılmış ve homojen bir düzene indirgeme eğilimindedir. Sağlık, hijyen, güvenlik ve düzen söylemleri etrafında gelişen bu yaklaşım, başlangıçta yaşanabilir çevreler oluşturmayı hedeflemiş olsa da zamanla kullanıcı müdahalelerini, gündelik yaşam pratiklerini ve mekânsal farklılıkları görünmezleştiren baskılayan bir mekânsal üretim anlayışına dönüşmüştür. Bu araştırma, sterilliğin yalnızca fiziksel bir arınma pratiği olmadığını; aynı zamanda mekânsal ilişkileri, kullanıcıları ve kullanım biçimlerini yeniden tanımlayan ideolojik bir üretim biçimi olarak işlediğini ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları, sterilizasyon odaklı dönüşüm anlayışının kentsel mekânı değişken ve ilişkisel bir yaşam çevresi olarak değil, kontrol edilmesi ve standartlaştırılması gereken bir nesne olarak ele aldığını göstermektedir. Oysa kent, kullanıcıların gündelik pratikleri, geçici müdahaleleri, kullanım izleri ve zamana yayılan dönüşümleriyle sürekli yeniden üretilmektedir. Bu nedenle mekânı yalnızca düzen, temizlik ve görsel bütünlük ölçütleri üzerinden değerlendiren yaklaşımlar, kentsel yaşamın çoğulluğunu oluşturan birçok unsurun görünmezleşmesine ve dışlanmasına neden olmaktadır. Perşembe Pazarı örneğinde elde edilen bulgular da kullanıcı müdahalelerinin, eskime izlerinin, geçici kullanım biçimlerinin ve zaman içinde oluşan mekânsal katmanların sterilizasyon süreçlerinde çoğunlukla korunması gereken değerler olarak değil, ortadan kaldırılması gereken düzensizlikler olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Bu araştırma, kir kavramı, modern mekânsal düzenin dışına itilen unsurları yeniden düşünmeye imkân veren eleştirel bir kavram olarak ele almaktadır. Bulgular, kirin yalnızca bozulma, düzensizlik ya da fiziksel atık olarak değerlendirilmediğini; aynı

zamanda mekânsal hafızayı taşıyan, kullanıcı deneyimlerini görünür kılan ve gündelik yaşamın sürekliliğini destekleyen üretken bir katman oluşturduğunu göstermektedir. Özellikle eskime izleri, kullanım yoğunluğu, geçici müdahaleler ve kullanıcıların zaman içinde bıraktığı mekânsal izler, alanın karakterini ve kimliğini oluşturan önemli bileşenler olarak değerlendirilmiştir. Bu bulgu modern mimarlıkta çoğu zaman ortadan kaldırılması gereken bir sorun olarak görülen kirin, aslında mekânsal değişimin, sürekliliğin ve kolektif belleğin okunmasını mümkün kılan analitik bir veri olarak yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Araştırma kapsamında geliştirilen steril karşıtı analitik çerçeve, steril karşıtı yaklaşımı kavramsal bir tartışmanın ötesine taşıyarak alan çalışmasına uygulanabilir sistematik bir analiz aracına dönüştürmektedir. Katmanlaşma ve ötekileştirme olmak üzere iki temel analitik eksenden oluşan bu çerçeve, mekânsal üretimi yalnızca fiziksel düzenleme üzerinden değil; tarihsel süreklilik, kullanıcı çeşitliliği, gündelik yaşam pratikleri ve dönüşüm süreçleri arasındaki ilişkiler üzerinden değerlendirmektedir. Araştırma bulguları, bu iki boyutun birbirinden bağımsız süreçler olmadığını; kir olgusunun birikme ve dışlanma dinamiklerini birlikte açıklayan ilişkisel analitik bir yapı oluşturduğunu göstermektedir. Tezin en önemli katkısı**,** kir kavramını mimarlık ve kentsel tasarım literatüründe sabit ve normatif bir kategori olmaktan çıkararak, katmanlaşma ve ötekileştirme süreçleri üzerinden ilişkisel ve üretken bir mekânsal analiz aracı olarak yeniden tanımlamasıdır.

Bu çalışmada geliştirilen steril karşıtı analitik çerçeve, Perşembe Pazarı örneği üzerinden geliştirilmiş ve sınanmış olmakla birlikte, yalnızca bu alana özgü bir değerlendirme aracı olarak düşünülmemelidir. Çerçevenin temelini oluşturan katmanlaşma ve ötekileştirme boyutları, tarihsel süreklilik, kullanıcı çeşitliliği, gündelik yaşam pratikleri ve mekânsal dönüşüm baskılarının birlikte bulunduğu farklı kentsel bağlamların analizinde de kullanılabilecek kavramsal bir temel sunmaktadır. Bu yönüyle çerçeve, tarihî ticaret alanları, geleneksel kent dokuları, dönüşüm baskısı altındaki karma kullanımlı bölgeler ve gündelik yaşamın yoğun biçimde üretildiği kamusal mekânlarda karşılaştırmalı analizler gerçekleştirmek için uyarlanabilir bir araştırma aracı niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte, analitik çerçevenin açıklayıcılığı, tarihsel katmanlaşmanın, kullanıcı çeşitliliğinin ve gündelik mekânsal pratiklerin belirgin olduğu kentsel bağlamlarda daha yüksektir. Bu nedenle farklı

mekânsal bağlamlarda uygulanırken, yerel dinamikler ve bağlama özgü göstergeler dikkate alınarak yeniden yorumlanması gerekmektedir.

Karaköy Perşembe Pazarı örneği, sterilizasyon ile katmanlaşma arasındaki gerilimin mekânsal karşılığını görünür kılan önemli bir araştırma alanı sunmuştur. Araştırma bulguları, farklı parsel tipolojilerinin katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerini farklı yoğunluklarda ürettiğini göstermektedir. Kullanıcı sürekliliğinin, gündelik etkileşimlerin ve üretim kültürünün güçlü olduğu alanlarda kir, mekânsal aidiyetin, kolektif belleğin ve tarihsel sürekliliğin üretken bir bileşeni olarak değerlendirilirken; dönüşüm baskısının yoğun olduğu alanlarda daha çok dışlanması gereken bir unsur olarak tanımlanmaktadır. Bu bulgu, kirin yalnızca fiziksel özelliklerden kaynaklanan nesnel bir durum olmadığını; kullanıcı ilişkileri, toplumsal kabuller, mekânsal aidiyet ve dönüşüm süreçleri içerisinde yeniden üretilen ilişkisel bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla parsel tipolojileri yalnızca fiziksel farklılıklar üretmemekte; katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerinin nasıl ortaya çıktığını belirleyen özgün sosyo-mekânsal dinamikler oluşturmaktadır.

Araştırmanın ortaya koyduğu önemli bulgularından biri kirin yalnızca fiziksel bir durum değil, aynı zamanda toplumsal olarak üretilen bir sınıflandırma ve dışlama mekanizması olduğudur. Bulgular turistikleşme, ticari dönüşüm ve kullanıcı profillerindeki değişimlerle birlikte belirli kullanıcı gruplarının ve kullanım biçimlerinin daha görünür hale gelirken, diğerlerinin giderek marjinalleştirildiğini göstermektedir. Bu durum, kentsel mekânın tarafsız bir düzenleme alanı olmadığını; ekonomik, politik ve ideolojik süreçler doğrultusunda sürekli yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kir, yalnızca fiziksel bir nitelik değil, mekânsal normların kabul edilebilirlik sınırlarının ve dışlama mekanizmalarının üretildiği ilişkisel bir eşik kavramı olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte kullanıcı deneyimleri, kirin her zaman olumsuz anlam taşımadığını;. özellikle aidiyetin, kolektif belleğin ve gündelik yaşam pratiklerinin güçlü olduğu mekanlarda üretken bir değer olarak algılanabildiğini göstermektedir. Bu bulgu, kirin anlamının fiziksel özelliklerden çok kullanıcı deneyimleri, toplumsal ilişkiler ve mekânsal bağlam tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, mekânsal tipolojilerin yalnızca fiziksel farklılıklar üretmediğini; aynı zamanda kullanıcı deneyimlerini, toplumsal ilişkileri ve mekânsal anlam üretimini biçimlendiren sosyo-mekânsal dinamikler oluşturduğunu göstermektedir.

Bu araştırma, mimarlık ve kentsel tasarım literatürüne yalnızca sterilizasyon kavramına ilişkin yeni bir kuramsal bakış açısı kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda bu yaklaşımın ampirik olarak incelenmesine olanak sağlayan bütünleşik bir yöntemsel çerçeve de geliştirmiştir. Çalışma kapsamında önerilen steril karşıtı analitik çerçeve, literatürden üretilen kavramsal bilgiyi saha verileriyle yinelemeli biçimde ilişkilendirerek kuramsal ve ampirik bilgiyi ortak bir değerlendirme sürecinde bütünleştirmiştir. Böylece fiziksel, toplumsal, kültürel ve zamansal boyutların tek bir analitik sistem içerisinde birlikte değerlendirilebildiği yorumlayıcı bir araştırma yaklaşımı ortaya konulmuştur.

Araştırmanın bir diğer önemli katkısı, geliştirilen analitik çerçevenin belirli bir örnek alana özgü bir değerlendirme yöntemi olmanın ötesine geçerek farklı kentsel bağlamlara uyarlanabilecek aktarılabilir bir araştırma aracı önermesidir. Katmanlaşma ve ötekileştirme boyutları, tarihsel süreklilik, kullanıcı çeşitliliği, gündelik yaşam pratikleri ve dönüşüm baskılarının birlikte bulunduğu farklı kentsel alanların değerlendirilmesinde kullanılabilecek esnek bir analitik temel sunmaktadır. Bununla birlikte çerçevenin açıklayıcılığı, tarihsel katmanlaşmanın ve gündelik kullanım pratiklerinin belirgin olduğu alanlarda daha yüksektir. Bu nedenle farklı bağlamlarda uygulanırken yerel dinamiklerin ve bağlama özgü göstergelerin dikkate alınması gerekmektedir.

Araştırma, geliştirilen steril karşıtı analitik çerçevenin yalnızca akademik araştırmalarda değil, koruma, planlama ve kentsel tasarım süreçlerinde de karar destek aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir. İncelenen planlama ve koruma belgeleri, fiziksel mirasın korunmasına yönelik kapsamlı değerlendirmeler içermekle birlikte, gündelik yaşam pratikleri, kullanıcı deneyimleri, üretim kültürü ve zaman içinde oluşan kullanım izlerinin karar süreçlerinde daha sınırlı biçimde ele alındığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda steril karşıtı yaklaşım, mevcut koruma ve planlama çalışmalarının yerine geçen alternatif bir model değil; katmanlaşma ve ötekileştirme süreçlerini görünür kılarak karar süreçlerini zenginleştiren tamamlayıcı bir değerlendirme çerçevesi olarak önerilmektedir.

Bu aktarılabilir yapı, geliştirilen analitik çerçevenin yalnızca araştırma amaçlı bir değerlendirme aracı olarak değil, aynı zamanda koruma, planlama ve tasarım süreçlerinde karar vermeye destekleyebilecek uygulamaya dönük bir yaklaşım olarak da kullanabileceğini göstermektedir. Çalışma kapsamında incelenen koruma, planlama

ve kentsel tasarım belgeleri, fiziksel mirasın korunmasına yönelik kapsamlı değerlendirmeler içermekle birlikte, kullanıcıların gündelik yaşam pratikleri, üretim kültürü, zaman içinde oluşan kullanım izleri ve dönüşüm süreçlerinde dışlanma riski taşıyan sosyo-mekânsal ilişkilerin karar süreçlerinde daha sınırlı biçimde ele alındığını göstermektedir.

Bu doğrultuda steril karşıtı yaklaşım, mevcut planlama ve koruma çalışmalarının yerine geçen yeni bir model olarak değil, bu çalışmaları tamamlayan bir analiz katmanı olarak değerlendirilebilir. Geliştirilen analitik çerçeve, fiziksel iyileştirme kararlarının tarihsel katmanlar, üretim ilişkileri, kullanıcı deneyimleri ve gündelik yaşam pratikleri üzerindeki olası etkilerini daha görünür kılmayı amaçlayan bağlama duyarlı bir karar destek yaklaşımı sunmaktadır. Yaklaşımın temel gücü, standart müdahale modelleri önermesinden değil; farklı tarihî alanların kendilerine özgü katmanlaşma süreçlerini, dışlama mekanizmalarını ve kullanıcı ilişkilerini sistematik biçimde değerlendirmeye olanak tanıyan esnek bir analitik çerçeve geliştirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle çerçeve, Perşembe Pazarı için hazırlanan koruma, planlama ve tasarım çalışmalarının yeniden değerlendirilmesine katkı sağlayabileceği gibi, benzer özellikler taşıyan diğer tarihî ticaret merkezleri, üretim alanları ve kültürel miras alanlarında da yerel koşullar dikkate alınarak uygulanabilir.

Gelecek araştırmalar, bu çalışmada geliştirilen steril karşıtı analitik çerçevenin farklı kentlerde, farklı mekân tipolojilerinde ve farklı sosyo-mekânsal bağlamlarda sınanmasına odaklanabilir. Tarihî ticaret alanları, sanayi mirası bölgeleri, kıyı yerleşimleri, gecekondu dönüşüm alanları ve afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde gerçekleştirilecek karşılaştırmalı çalışmalar, katmanlaşma ve ötekileştirme dinamiklerinin farklı ekonomik, toplumsal ve yönetsel koşullar altında nasıl değiştiğini ortaya koyabilir. Ayrıca analitik çerçevenin yapı, parsel, sokak, mahalle ve kent ölçeklerinde uygulanması, farklı ölçeklerde alınan kararların mekânsal sonuçlarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Gelecek araştırmalarda geliştirilen analitik çerçevenin farklı kullanıcı gruplarının deneyimlerini kapsayacak biçimde genişletilmesi önem taşımaktadır. Farklı meslek, yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, mülkiyet durumu ve kullanım süresine sahip kullanıcıların mekâna ilişkin değerlendirmelerinin karşılaştırılmalı olarak incelenmesi, “kirli”, “düzenli”, “güvenli”, “özgün” veya “nitelikli” gibi tanımlamaların hangi toplumsal konumlar ve deneyimler üzerinden üretildiğinin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına

katkı sağlayabilir. Böylece kir kavramının yalnızca fiziksel çevreye ilişkin bir niteleme olmadığı; toplumsal konumlar, güç ilişkileri ve kabul edilebilirlik ölçütleri doğrultusunda değişen ilişkisel bir sınıflandırma biçimi olduğu daha ayrıntılı olarak ortaya konulabilir. Özellikle kentsel dönüşüm süreçlerinden doğrudan etkilenen kiracılar, geçici kullanıcılar, göçmenler ve düşük gelirli grupların deneyimlerine odaklanan araştırmalar, ötekileştirme süreçlerinin farklı toplumsal kesimler üzerindeki etkilerinin daha derinlikli biçimde değerlendirmesine katkı sağlayacaktır.

Yöntemsel açıdan, gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalarda daha uzun süreli etnografik çalışmaların, katılımcı gözlem, kullanıcı hareketlerinin izlenmesi, duygusal haritalama ve katılımcı mekânsal üretim yöntemleriyle desteklenen karma yöntemli araştırma tasarımlarının kullanılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra görsel, işitsel, dokunsal ve dokusal deneyimlerin araştırma sürecine dahil edilmesi, kir ve sterillik algısının yalnızca görsel ölçütlerle sınırlı olmayan, çok duyulu ve deneyimsel bir olgu olarak değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. Bu yaklaşım, kullanıcıların mekânla kurdukları ilişkinin daha bütüncül biçimde anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

Steril karşıtı yaklaşımın insan dışı aktörler ve ekolojik süreçler bağlamında geliştirilmesi de gelecekteki araştırmalar için önemli bir açılım sunmaktadır. Bu çalışmada nem, yosun, aşınma, çürüme, bitkisel oluşumlar ve malzeme yaşlanması ekoloji ve materyalite perspektifleri çerçevesinde ele alınmış olmakla birlikte, bu unsurların mekânsal üretim süreçlerindeki rolü daha ayrıntılı biçimde incelenebilir. Gelecek çalışmalar, insan müdahaleleri ile iklimsel koşullar, biyolojik oluşumlar, malzeme döngüleri ve bakım pratikleri arasındaki etkileşimleri bütüncül bir yaklaşımla değerlendirebilir. Böylece hangi oluşumların yapısal risk oluşturduğu, hangilerinin ise ekolojik sürekliliğin ve zamansal katmanlaşmanın doğal bileşenleri olarak ele alınabileceği daha açık biçimde ortaya konulabilir. Bu ayrım, steril karşıtı yaklaşımın bozulmayı romantize eden bir yaklaşım olarak yorumlanmasını önlemek ve yaklaşımın kuramsal sınırlarını daha açık biçimde tanımlamak açısından da önem taşımaktadır.

Sonuç olarak gelecekte gerçekleştirilecek araştırmaların steril karşıtı yaklaşımı yalnızca farklı alanlarda tekrar edilen bir analiz yöntemi olarak uygulamakla sınırlı kalmaması; yaklaşımın farklı bağlamlarda sınanması, karşılaştırılması, geliştirilmesi ve eleştirel biçimde yeniden değerlendirilmesine odaklanması önem taşımaktadır. Farklı ölçekler, kullanıcı grupları, zamansal süreçler ve insan dışı aktörler üzerinden

yürütülecek disiplinlerarası araştırmalar, katmanlaşma ve ötekileştirme arasındaki ilişkilerin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Böylece steril karşıtı analitik çerçeve, tamamlanmış ve değişmez bir model olarak değil, farklı bağlamlarda yeniden sınanabilen, geliştirilebilen ve eleştirel tartışmalara açık dinamik bir araştırma çerçevesi olarak mimarlık ve kentsel tasarım literatürüne katkı sunmayı sürdürecektir.

KAYNAKLAR

Akkar, M. (2006). *Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye*. İstanbul: TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını.

Altınyıldız Artun, N. (2018). Mimarlık nesnesi ve başka nesneler. İçinde N. Artun & A. Ojalvo (Ed.), *Arzu mimarlığı: Mimarlığı düşünmek ve düşlemek* (s. 119-137). İstanbul: İletişim Yayınları.

Alkışer, Y., Dülgeroğlu Yüksel, Y., & Pulat Gökmen, G. (2009). An evaluation of urban transformation projects. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, *3*(1), 30-44.

Alver, K. (2007). *Steril hayatlar*. Ankara: Hece Yayınları.

Amato, J. A. (2000). *Dust: A history of the small and the invisible*. Los Angeles, CA: University of California Press.

Arksey, H., & O'Malley, L. (2005). Scoping studies: Towards a methodological framework. *International Journal of Social Research Methodology*, *8*(1), 19-32. doi:10.1080/1364557032000119616.

Arredamento Mimarlık. (2020). Hijyen ve mimarlık [Özel sayı]. *Arredamento Mimarlık Dergisi*, (342), 6-54. Erişim adresi: https://bi-ozet.com/wp-content/uploads/2020/09/342_Arredamento_Eylul-Ekim_2020_web.pdf.

Arslanay, E. (2017). Mimarlık ve toz. *Manifold – Tasarım, teknoloji, sanat ve gündelik yaşam üzerine denemeler*. Erişim adresi: https://manifold.press/mimarlik-ve-toz.

Arslanay, E. (2018). Sanat ve toz. *Manifold – Tasarım, teknoloji, sanat ve gündelik yaşam üzerine denemeler*. Erişim adresi: https://manifold.press/sanat-ve-toz.

Baudrillard, J. (2017). *Kötülüğün şeffaflığı: Aşırı fenomenler üzerine bir deneme* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 1990 yılında yayımlanmıştır).

Bauman, Z. (2020). *Iskarta hayatlar: Modernite ve safralar* (Çev. O. Yener). İstanbul: Tellekt Yayıncılık.

Berk, İ. (1985). *Galata*. İstanbul: Adam Yayıncılık.

Benjamin, W. (1986). Paris, capital of the nineteenth century. In W. Benjamin, *Reflections* (pp. 146-162). New York: Schocken Books.

Bolton, M., Froese, S., & Jeffrey, A. (2016). "Go get a job right after you take a bath": Occupy Wall Street as matter out of place. *Antipode*, *48*(3), 760-777. doi:10.1111/anti.12226.

Born, M., Furján, H., & Jencks, L. (Eds.). (2012). *Dirt*. Cambridge, MA: MIT Press.

Boyacıoğlu, C. (2020). Steril mimarlıklar: Neoliberal geleceğin temassız mimari tasarım önerileri. *Ege Mimarlık*, (107). Erişim adresi: https://egemimarlik.org.

Campkin, B. (2007a). Degradation and regeneration: Theories of dirt and the contemporary city. In B. Campkin & R. Cox (Eds.), *Dirt: New geographies of cleanliness and contamination* (pp. 1-16). London: I.B. Tauris.

Campkin, B. (2007b). Ornament from grime: David Adjaye's Dirty House, the architectural 'aesthetic of recycling' and the Gritty Brits. *The Journal of Architecture*, *12*(4), 367-392. doi:10.1080/13602360701614649.

Campkin, B. (2013). Placing "matter out of place": Purity and danger as evidence for architecture and urbanism. *Architectural Theory Review*, *18*(1), 46-61. doi:10.1080/13264826.2013.785579.

Carter, A. (2000). Strategy and partnership in urban regeneration. In P. Roberts & H. Sykes (Eds.), *Urban regeneration: A handbook* (pp. 37–59). SAGE.

Ceylan Baba, E. (2020). *Mimari ütopyalar*. İstanbul: YEM Yayın.

Colomina, B. (2019). *X-ray architecture*. Zürich: Lars Müller Publishers.

Cortesi, L. (2018). The muddy semiotics of mud. *Journal of Political Ecology*, *25*(1), 617-637. doi:10.2458/v25i1.22945

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Creswell, J. W. (2014). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. Ankara: Eğiten Kitap.

Crisman, P. (2007). From industry to culture: Leftovers, time and material transformation in four contemporary museums. *The Journal of Architecture*, *12*(4), 405-421. doi:10.1080/13602360701614698.

Çelik, Z. (2019). *19. yüzyılda Osmanlı başkenti: Değişen İstanbul* (4. bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eser 1986 yılında yayımlanmıştır).

Díaz Moreno, C., & García Grinda, E. (2013). Third natures: Incubators of public space. *Architectural Design*, *83*(1), 64-71. doi:10.1002/ad.1618

Dobraszczyk, P. (2007). Architecture, ornament and excrement: The Crossness and Abbey Mills pumping stations. *The Journal of Architecture*, *12*(4), 353-365. doi:10.1080/1360236070161463.

Donnison, D. (1993). Agenda for the future. In C. McConnell (Ed.), *Trickle down or bubble up?* (pp. 9-36). London: Community Development Foundation.

Douglas, M. (2021). *Saflık ve tehlike: Kirlilik ve tabu kavramlarının bir çözümlemesi* (Çev. E. Ayhan). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eser 1966 yılında yayımlanmıştır).

Dülgeroğlu Yüksel, Y., Özsoy, A., & Pulat Gökmen, G. (2014). Urban transformation developments triggered by new legal regulations in

Istanbul. *International Journal for Housing Science and Its Applications*, *38*(2), 139-148.

Dülgeroğlu Yüksel, Y., Özsoy, A., & Pulat Gökmen, G. (2019). Kentsel dinamikler üzerinden enformel konut yerleşmelerinde "aidiyet" kavramının tartışılması. *Megaron*, *14*(Suppl. 1), 100-108. doi:10.14744/MEGARON.2019.41033

Ergür, A. (2012). Hermetik yaşam döngüsünün kuruluşu: Sanayi-sonrası yaşam biçimleri, tüketim örüntüleri ve kentle steril temas yordamları. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (Özel Sayı 2: Aynalı Labirent: Küreselleşen Kentte Tüketim), 11-67.

Eski İstanbul. (t.y.). Karaköy. *Eski İstanbul*. Erişim tarihi: 17 Mart 2026, https://www.eskiistanbul.net/arama/karakoy

Eyice, S. (1994). Galata. İçinde *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* (Cilt 3). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Farrer, J. (2019). Grimy heritage: Organic bar streets in Shanghai and Tokyo. *Built Heritage*, *3*, 76-88. doi:10.1186/BF03545745.

Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*, *12*(2), 219-245. doi:10.1177/1077800405284363.

Foucault, M. (2015). *Büyük kapatılma ve seçme yazılar* (Çev. I. Ergüden & F. Keskin, Haz. F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser *Dits et écrits* adıyla 1994 yılında yayımlanmıştır).

Fourier, C. (1995). *Geleceğin aşk dünyasından* (Çev. O. Özügül). İstanbul: Pencere Yayınları. (Orijinal eser 19. yüzyılda yayımlanmıştır).

Forty, A. (1992). *Objects of desire: Design and society since 1750*. London: Thames & Hudson.

Frichot, H. (2019). *Dirty theory: Troubling architecture*. Stuttgart: AADR (Spurbuchverlag).

Frichot, H. (2023). Dirty materialism: What Jennifer knew. *The Journal of Architecture*, *28*(6), 996-1021. doi:10.1080/13602365.2023.2267579.

George, T. (2023, 20 Kasım). Exploratory research: Definition, guide, & examples. *Scribbr*. Erişim tarihi: 3 Mart 2026, https://www.scribbr.com/methodology/exploratory-research/.

Gissen, D. (2007). Exhaust and territorialisation at the Washington Bridge Apartments, New York City, 1963-1973. *The Journal of Architecture*, *12*(4), 449-461. doi:10.1080/13602360701614722.

Gissen, D. (2009). *Subnature: Architecture's other environments*. New York, NY: Princeton Architectural Press.

Güçlü, İ. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri: Teorik yaklaşım ve uygulama*. Ankara: Nika Yayınevi.

Günay, B. (1988). History of CIAM and Team 10. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, *8*(2), 1-22.

Guibert, E., & Tostevin, A. (2022). The fictional soils of a 'sustainable' Anthropocene: A new materialist story of the soils of the Queen

Elizabeth Olympic Park. *Journal of Landscape Architecture*, *17*(2), 76-89. doi:10.1080/18626033.2022.2156104.

Harrison, A. L. (2022). Feral surfaces: Building envelopes as intelligent multi-species habitats. *Architectural Design*, *92*(5), 114-121. doi:10.1002/ad.3012.

Hejduk, R. (2007). Death becomes her: Transgression, decay, and eroticism in Bernard Tschumi's early writings and projects. *The Journal of Architecture*, *12*(4), 393-404. doi:10.1080/13602360701614672.

Hughes, J., Simpson, R., Slutskaya, N., Simpson, A., & Hughes, K. (2016). Beyond the symbolic: A relational approach to dirty work through a study of refuse collectors and street cleaners. *Work, Employment and Society*, *31*(1), 106-122. doi:10.1177/0950017016658438.

Hundertwasser, F. (1958/1959/1964). *Mouldiness manifesto against rationalism in architecture* [Manifesto]. (Orijinal metin 1958'de yazılmış, 1959 ve 1964'te genişletilmiş sürümleri yayımlanmıştır).

Huxley, A. (2013). *Cesur yeni dünya* (Çev. Ü. Tosun). İstanbul: İthaki Yayınları. (Orijinal eser 1932 yılında yayımlanmıştır).

İnalcık, H. (1994). Galata. İçinde *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* (Cilt 3). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

İstanbul. (1994). Perpa. İçinde *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* (Cilt 6). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (t.y.). *Beyoğlu ilçesi Perşembe Pazarı koruma amaçlı nazım ve uygulama imar planı (KAUİP)*. Erişim tarihi: 22 Mart 2026, https://sehirplanlama.ibb.istanbul/beyoglu-ilcesi-persembe-pazari-kauip/

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2016). *Perşembe Pazarı kültürel miras geliştirme stratejik planı*. İstanbul: İBB Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2017a). *Perşembe Pazarı tasarım ilkeleri*. İstanbul: İBB Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2017b). *Perşembe Pazarı sosyal etki değerlendirmesi (SED) raporu*. İstanbul: İBB Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2025a). *Mekanda Adalet Derneği odak grup toplantı raporu: Perşembe Pazarı*. İstanbul: İBB Şehir Planlama Şube Müdürlüğü

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2025b). *Perşembe Pazarı Güzelleştirme ve Koruma Derneği odak grup toplantı raporu*. İstanbul: İBB Şehir Planlama Şube Müdürlüğü.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2025c). *Akademisyenlerle değerlendirme çalışması: Odak grup toplantı raporu, Perşembe Pazarı*. İstanbul: İBB Şehir Planlama Şube Müdürlüğü.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi CBS Akademi. (t.y.). İstanbul'un bilinen ilk haritası. *CBS Akademi*. Erişim tarihi: 17 Mart 2026, https://cbsakademi.ibb.istanbul/akademi/istanbulun-bilinen-ilk-haritasi

Järvelä, M., & Rinne-Koistinen, E.-M. (2005). Purity and dirt as social constructions: Environmental health in an urban shantytown of Lagos. *International Journal of Urban and Regional Research*, *29*(1), 160-172. doi:10.1111/j.1468-2427.2005.00590.x.

Johnson, C. B. (2007). Utopia and the dirty secret of architecture. *Colloquy*, (14), 30-44.

Kane, C. L. (2022). Chromophobia in the "smart" city. *Architectural Design*, *92*(2), 78-83. doi:10.1002/ad.2796.

Lagerspetz, O. (2018). *A philosophy of dirt*. London: Reaktion Books.

Le Corbusier. (1987). *Towards a new architecture* (Çev. F. Etchells). London: The Architectural Press. (Orijinal eser 1923 yılında yayımlanmıştır).

Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (Trans. D. Nicholson-Smith). Oxford, UK: Blackwell. (Original work published 1974).

Lefebvre, H. (2013). *Kentsel devrim* (Çev. S. Sezer). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal eser 1970 yılında yayımlanmıştır).

Levac, D., Colquhoun, H., & O'Brien, K. K. (2010). Scoping studies: Advancing the methodology. *Implementation Science*, *5*, 69. doi:10.1186/1748-5908-5-69.

Littlefield, D. (2016). The living and the dead: An investigation into the status of erasure within the floor of Bath Abbey. *Interiors*, *7*(1), 3-26. doi:10.1080/20419112.2016.1163957.

Marder, M. (2018). *Toz* (Çev. Ö. Karakaş). İstanbul: İthaki Yayınları.

Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative research design: An interactive approach* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Mantran, R. (2020). İstanbul tarihi (Çev. T. Tunçdoğan) (5. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eser 1966 yılında yayımlanmıştır).

Mega Projeler İstanbul. (t.y.). *Mega projeler İstanbul*. Erişim tarihi: 17 Mart 2026, https://megaprojeleristanbul.com/.

McGaw, J. (2018). Dark matter. *Architectural Theory Review*, *22*(1), 120-139. doi:10.1080/13264826.2018.1413406

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., & The PRISMA Group. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *PLoS Medicine*, *6*(7), e1000097. doi:10.1371/journal.pmed.1000097.

More, T. (2015). *Ütopya* (Çev. S. Eyüboğlu). İstanbul: Alfa Yayınları. (Orijinal eser 1516 yılında yayımlanmıştır).

Mostafavi, M., & Leatherbarrow, D. (1993). *On weathering: The life of buildings in time*. Cambridge, MA: MIT Press.

O'Doherty, B. (2021). *Beyaz küpün içinde: Galeri mekânının ideolojisi* (Çev. A. Antmen). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Oloko, P. (2018). Human waste/wasting humans: Dirt, disposable bodies and power relations in Nigerian newspaper reports. *Social Dynamics*, *44*(1), 55-68. doi:10.1080/02533952.2018.144111.

Orwell, G. (2021). *1984* (Çev. B. Doğan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eser 1949 yılında yayımlanmıştır).

Öz Yılmaz, E. (2022). Yaşantının izleri üzerinden ikamet etmenin serüveni: Ev kayıtları. İçinde *5. Ulusal Tasarım Araştırmaları Konferansı (UTAK 2022): Tasarım ve çoğulculuk* (s. 120-133). 14-16 Eylül 2022, ODTÜ, Ankara.

Öztürk, G., & Pulat Gökmen, G. (2025a). Karaköy to Galataport: A case study of sterile architecture's effects. *Proceedings of the International Conference of Contemporary Affairs in Architecture and Urbanism (ICCAUA)*, *8*(1), 1461-1470. doi:10.38027/ICCAUA2025TR0009

Öztürk, G., & Pulat Gökmen, G. (2025b). In pursuit of sterile and non-sterile architecture in urban transformation. *Grand Paris 2025: Affordable Housing in Greening Cities, ENHR Conference*, Paris, France, 30 June–4 July.

Öztürk, G. & Pulat Gökmen, G. (2026). Dirty by Design: A Cross-Scale Exploration of Architectural Practices. *New Design Ideas*, 10(2), 380-395. doi:10.62476/ndi102380.

Parikh, A. (2024). Urban environmental imaginaries and aesthetic sensibilities in Mumbai, India. *Annals of the American Association of Geographers*, *114*(1), 218-235. doi:10.1080/24694452.2023.2249080.

Polanyi, K. (1944). *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Boston: Beacon Press.

Ragin, C. C. (2014). *The comparative method: Moving beyond qualitative and quantitative strategies*. Oakland: University of California Press. (Original work published 1987).

Roberts, P. (2000). The evolution, definition and purpose of urban regeneration. In P. Roberts & H. Sykes (Eds.), *Urban regeneration* (pp. 9-36). London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Russell, J. B. (2000). Foreword. In J. A. Amato, *Dust: A history of the small and the invisible* (pp. ix–xiii). Berkeley, CA: University of California Press.

Rutten, E., & de Vos, R. (2023). Trash, dirt, glitch: The imperfect turn. *European Journal of Cultural Studies*, *26*(1), 3-13. doi:10.1177/13675494231152371.

Saldana, J. (2023). *Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı* (3. bs.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Sabhlok, A., Malik, J., Dahake, S., Gandhi, K., Sharma, A., Singla, S., & Lakhera, S. (2025). Design as prompt: Experiments in pluriversal politics and southern urban practice. *City*, *29*(3-4), 628-638. doi:10.1080/13604813.2025.2506324.

Shelley, M. (2016). *Frankenstein* (Çev. Y. Yavuz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eser 1818 yılında yayımlanmıştır).

Smith, C. (2018). Accumulating history: Dirt, remains and urban decay in Nairobi. *Social Dynamics*, *44*(1), 107-127. doi:10.1080/02533952.2018.1449493.

Spencer, D. (2018). *Neoliberalizmin mimarlığı: Çağdaş mimarlığın denetim ve itaat aracına dönüşme süreci* (Çev. A. Sönmez). İstanbul: İletişim Yayınları.

Stavrides, S. (2016). *Kentsel heterotopya* (Çev. A. Karatay). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Stavrides, S. (2018). *Müşterek mekân: Müşterekler olarak şehir* (Çev. C. Saraçoğlu) (1. bs.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Stebbins, R. A. (2001). *Exploratory research in the social sciences*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Steele, W., Davison, A., & Reed, A. (2020). Imagining the dirty green city. *Australian Geographer*, *51*(2), 239-256. doi:10.1080/00049182.2020.1727127.

Stoppani, T. (2007). Dust revolutions: Dust, informe, architecture (notes for a reading of "Dust" in Bataille). *The Journal of Architecture*, *12*(4), 437-447. doi:10.1080/13602360701614714.

Şentürk, L. (2013). *Mimarlığın biyo-politika sözlüğü*. İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları.

Şumnu, U. (2018). Beyazlar daha beyaz: Modern mimarlık ve bezeme. İçinde N. Artun & A. Ojalvo (Ed.), *Arzu mimarlığı: Mimarlığı düşünmek ve düşlemek* (s. 155-163). İstanbul: İletişim Yayınları.

Talu, N. (2018). Bir arzu nesnesi olarak ev. İçinde N. Artun & A. Ojalvo (Ed.), *Arzu mimarlığı: Mimarlığı düşünmek ve düşlemek* (s. 73-109). İstanbul: İletişim Yayınları.

Thompson, H. (2013). Dirt, disintegration, and disappointment: Sex and the city of Paris. *Dix-Neuf*, *17*(2), 183-196. doi:10.1179/1478731813Z.00000000033.

Thomson, M. J. (2014). Mud, dust, and marougé: Precarious construction in a Congolese refugee camp. *Architectural Theory Review*, *19*(3), 376-392. doi:10.1080/13264826.2014.1041633.

Türk Dil Kurumu. (t.y.). Dönüşüm. *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim tarihi: 3 Mart 2026, https://sozluk.gov.tr/

Tschumi, B. (1996). *Architecture and disjunction*. Cambridge, MA: MIT Press.

Yıldız, D., Dülgeroğlu Yüksel, Y., Özsoy, A., & Pulat Gökmen, G. (2016). Yasal düzenlemeler ile ivme kazanan kentsel dönüşüm. İçinde Y. Dülgeroğlu Yüksel, E. Gür & D. Yıldız (Ed.), *İstanbul'da konut: Binbir çeşit* (s. 189-204). İstanbul: İTÜ Vakfı Yayınları.

Yu, S. (2017). Courtyard in conflict: The transformation of Beijing's siheyuan during revolution and gentrification. *The Journal of Architecture*, *22*(8), 1337-1365. doi:10.1080/13602365.2017.1394349.

Wigley, M. (1995). *White walls, designer dresses: The fashioning of modern architecture*. Cambridge, MA: MIT Press.

Warren, N. B., & Price, L. L. (2025). Consumer dirtwork: What extraordinary consumption reveals about the usefulness of dirt. *Journal of Consumer Research*, *51*(6), 1229-1251. doi:10.1093/jcr/ucae046.

EKLER

EK A: Görüşme Formu
EK B: Görüşmelerin Transkriptleri

EK A: Görüşme Formu

Katılımcı Kodu	……...
Katılımcının Mesleği	……...
Katılımcının Parsel Tipi	……...
Görüşme Süresi	……...
Görüşme Türü	……...
Görüşme Yeri	……...

A. KATILIMCILARIN BAĞLAMI:

1. Ne kadar zamandır Perşembe Pazarı'nda çalışıyorsunuz?

……

2. Burada yaptığınız işi anlatabilir misiniz? Aile işi mi, kiracı mı, mülk sahibi mi? Başka yerde dükkanınız var mı?

……

3. Bu bölgeyi tercih etme nedeniniz neydi?

……

4. Bu bölgede çalışmaktan memnun musunuz? Neden? Burada çalışmak sizde nasıl duygular yaratıyor?

……

B. DÖNÜŞÜM ALGISI:

5. Çalışmaya başladığınızdan bu yana bölgede yaşadığınız önemli dönüşümler var mı? Olumlu ya da olumsuz yönleriyle açıklayabilir misiniz?

……

6. Son yıllarda bölgede gerçekleşen dönüşüm uygulamalara nasıl bakıyorsunuz?

……

7. Sizce bu uygulamaların öncelikli amacı nedir? Turistikleştirme, ofisleşme, güvenlik oluşturma, temizleme, sağlıklaştırma vb.?

……

8. Dönüşüm projesi kapsamında bölgede neler yapılabilir, sizce nelerin korunması gerekir?

……

C. TOPLUMSAL VE SOSYAL BOYUT ODAKLI BAKIŞ:

9. Bölgenin "dağınıklık", "karmaşa", "kir" ya da "eski" kavramları ile herhangi bir ilişkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Açıklayabilir misiniz?

……

10. "Denetim, baskı, yönetmelik, komşu şikâyetleri" bunlar iş yapma biçiminizi nasıl etkiliyor?

……

11. Belediye ya da yatırımcıların yapmayı planladıkları proje ve müdahalelerde sizlere konuya ilişkin düşünceleriniz soruldu mu? Sizlere bilgi verildi mi?

……

12. Bu süreçlerde "dışlanmış" veya "istenmeyen" durumlarda olduğunuz anlar oldu mu?

……

13. Sizin "dışlanan" ve "istenmeyen" olarak tanımlanabilecek canlı veya cansız grupları var mı? (Seyyar satıcılar, hurdacılar, kağıtçılar, kuryeler, kir, pislik, atık vb.)?

……

14. Eski ve yeni komşularınızla ilişkileriniz nasıl?

……

15. Dönüşüm süreçlerine karşı bölge esnafıyla beraber geliştirdiğiniz stratejiler oldu mu?

……

16. Bölgenin diğer ticaret bölgelerinden ayıran "kendine özgü" bir kültürü veya ruhu var mı?

……

D. <u>YAPISAL VE MEKANSAL ODAKLI BAKIŞ:</u>

17. Çalıştığınız binanın geçmişi hakkında bilginiz var mı?

……

18. Yapınızın bulunduğu parsel (avlulu, bitişik, köşe vb.) iş yapma biçiminizi nasıl etkiliyor?

……

19. Yapınızın fiziksel durumundaki bozukluklar sizi nasıl etkiliyor? Bunlar neler?

……

20. Yapının duvarlarında, zemininde ya da cephelerinde geçmişten kalma izler veya malzeme değişimleri var mı? Bu izleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

……

21. Size göre bu izlerin mekânınız için bir önemi var mı? Yoksa bu izler risk veya güvensizlik mi barındırıyor?

……

22. Yapınızın iç ve dış mekânında düzenli bakım yapıyor musunuz?

……

<u>E. SONUÇ</u>

23. Tek kelimeyle Perşembe Pazarı'nı tarifler misiniz?

……

24. Araştırmacıya neyi mutlaka görmesini ve ziyaret etmesini önerirsiniz?

……

25. Perşembe Pazarı'nın geleceği hakkında ne düşünüyorsunuz? Nasıl olmalı?

……

EK B: Görüşmelerin Transkriptleri

Bitişik Nizam Parsel Tipolojisi Görüşme Transkriptleri

[B1]: Balıkçı, bitişik nizam, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

1986'dan beri buradayım. Sinoplu'yum.

A/S.2

Balık ve köfte ağırlıklı işim var. Seyyar satıcı olarak burada başladım. Sonra usta olarak devam ettim. Bu ve yanındaki binayı alıp birleştirdik. Burada çalışanları da küçüklükten beri tanıyorum. Tabi çok yanlış yapan çalışanlarım da oldu. Güven meselesi bu işte önemli.

A/S.3

Ben aslında döner ustasıydım. Sonra ayrıldım ve buralara geldim. Buranın en eskilerinden biriyim. Zamanında sadece ben ve benim gibi bir balıkçı daha vardı. Sonra iyice sayımız arttı.

A/S.4

Burada huzur buluyorum. Bostancı, Ataşehir gibi yerlerde de çalıştım ama burası gibi değil. Ben işim olmadığı zamanlarda da gelip burada oturuyorum.

BÖLÜM B

B/S.5

Dönüşüm olması önemli, bunda herhangi bir sıkıntı yok. Ben dönüşüme kendi işimi de olumlu etkilediği için olumlu bakıyorum.

B/S.6

Dönüşüm güzel oldu. Bu kapsamda sahil düzenlendi, park alanları yapıldı ve yeme içme sektörü arttı. Turistlere yönelik çok fazla gelişme oldu. Bu durum benim işlerim açısından da önem taşıyor. Çünkü müşterim artıyor. Bunlar güzel ama şu an İBB'nin durumundan dolayı ek bir gelişme olmuyor. Hatta yapılan bazı yerler süreç içerisinde çok da zarar gördü. Bakın şu sahil kısmında yer alan platform mahvoldu. Oturma alanları zarar gördü. Ne olacak bilmiyorum.

B/S.7

Gerçekleşen dönüşümlerin öncelikli amacı tabi ki turistleşmek.

B/S.8

Tarihi yapıların korunması gerekiyor. Benim yapımın arka duvarı Kurşunlu Han'a bakıyor. İçeri girin bakın. İki bina arasında böyle ara bir yer var oralar hep çöp dolu. Yazık böyle olmaması gerekiyor.

BÖLÜM C

C/S.9

Yani bu soruya belki kısmen diyebilirim. Binalar pisliklerle dolu. Oralar da temizlensin.

C/S.10

Şu an yaşadığım bir sıkıntı yok. Ama geçmişte oldu tabi. Komşu gibi komşu olmalı önemli olan bu.

C/S.11

Yok sorulmadı bilgi verilmedi.

C/S.12

Yok hissetmedim. Aksine bölgede en eski olmam beni değerli kılıyor.

C/S.13

Yok hayır.

C/S.14

Komşularımla şu an ilişkim iyi. Ben muhattap olmuyorum aslında pek, bir problem olduğunda elemanlarım çözüyor.

C/S.15

Burada hırdavatçılar hâkim. Zamanında onlarla bir araya çok geldik.

C/S.16

Tabi olmaz olur mu. Hemen arkada Kurşunlu Han var. Yok böyle bir güzellik. Eski ve yeni birarada aslında burada yaşıyor.

BÖLÜM D

D/S.17

Hemen arkamızda Kurşunlu Han var. Eskiden Osmanlı askerleri bakarmış korurmuş. Benim yapımda iki bina birlikte ikisi de bize ait. İçeri girin duvarlar basamaklar hep tarihi. Kurşunlu Han zamanından mı bilemem tabi orasını öyle diyorlar.

D/S.18

Sahil bandında yer almam müşteri çekmem için çok olumlu etkiliyor. E tabi yan yana bir sürü balıkçı var. Bir çekişme de söz konusu.

D/S.19

Zevk alıyorum. Tarihi aynen koruduk hiç bozmadık.

D/S.20

Bir sürü var hem de. Mekânın özgünlüğü ruhu buradan kaynaklanıyor. Yerli turist de yabancı turist de bayılıyor.

D/S.21

Risk ve güvensizlik gibi bir durum bence söz konusu değil. Bu izler iş yapmam için önemli. Çünkü gelen ve bu izleri gören herkes bayılıyor. Üst katlarda bir de manzarayla iyice ortam hoş oluyor.

D/S.22

Bakım yapıyorum tabi.

BÖLÜM E

E/S.23

Huzur dolu tek kelimeyle süper.

E/S.24

Ben sana gastronomi üzerinden bir öneride bulunacağım. Ali Ocakbaşı'na muhakkak git.

E/S.25

Pislikler temizlendiğinde buralar daha da güzelleşecek.

[C2]: Cıvatacı, bitişik nizam, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

1960'tan beri buradayım. 1960-1969 yazları, 1970-1974 hem yaz hem kış aylarında her gün çalıştım. 1974-2026 yılları arasında da işveren olarak çalışmaktayım.

A/S.2

Hep kiracı olarak bulundum. Cıvata ve bağlantı elemanlarıyla ilgileniyorum. Satış, pazarlama ve ufak çapta imalat işleri yaptım.

A/S.3

Merkezi konum ve eve yakınlığı tercih sebebim.

A/S.4

Geçimimizi sağladık. Yuva kurduk. Minnettarlık hissediyorum.

BÖLÜM B

B/S.5

1984 Bedrettin Dalan yıkımları bölgedeki en önemli dönüşümlerden biri. Yavaş yavaş da turizm otelcilik yönüne doğru gelişmeler oldu.

B/S.6

Doğal bir değişim yaşanmakta. Kültürel ve otelcilik ağırlıklı ilerlemektedir.

B/S.7

Ekonomik ve sektörün değişimi diyebilirim.

B/S.8

Tarihsel yapılar korunarak, turistik konaklama, eğlence ve beslenme ağırlıklı dönüşümler olabilir.

BÖLÜM C

C/S.9

Hepsi iç içe geçmektedir. Trafik ve ulaşım bunu hatırlatmaktadır.

C/S.10

Olumsuz etkilemektedir.

C/S.11

Hayır sorulmadı. Bu bilgili, kültürlü (akıllı) insanlarla yapılmalı.

C/S.12

Çok az hissettiğim durumlar oldu.

C/S.13

Milliyet-dinsel dışlanmalar mevcut. Onlar istenmeyen olanak görülmektedir.

C/S.14

Çok iyi herhangi bir sorunumuz yok.

C/S.15

Burada dönüşüm yok olamaz. Ancak değişim olabilir.

C/S.16

Vardı. 1984-1985 yıllarından sonra yavaşa eksildi. Çıkarcılık başladı. Eğitim düştü.

BÖLÜM D

D/S.17

Kısmen biliyorum.

D/S.18

Olumsuz koşullar yaşıyorum. Eğimden dolayı burası biraz yarı bodrumda kalıyor.

D/S.19

İletişim olamıyor. Nem sorunu ve havalandırma yetersizliği yaşıyorum.

D/S.20

Bilgisiz değişim yaşanmış. Çıkarlar önceliklendirilmiş.

D/S.21

Mekanımda yer alan izler aslında bir tarihin örneği. Ama maalesef ki yok oluyor.

D/S.22

Hayır yapmıyoruz. Çünkü kiracıyız.

BÖLÜM E

E/S.23

Ekmek kapısı veya bireysel yatırımcılık derim.

E/S.24

İTO yayınlarındaki Perşembe Pazarı kitabını okumalısın. Oradaki yerleri öneriyorum.

E/S.25

Temiz ve adil bir gelişim öneriyorum. İhtisaslaşma olmalı.

[ÇA1]: Çay ocağı işletmesi, bitişik nizam, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

1998 yılından beri Perşembe Pazarı'nda çalışıyorum.

A/S.2

Çay ocağı işletmesi ile uğraşıyorum. Baba işi diyebilirim kısacası. Burası bana babamdan kaldı. Babam 1970'lerden beri burada burayı işletmiş. Bundan önce de aslında Karaköy'de 3-4 yerde çalıştım. Zincir işiyle uğraştım, halat işiyle uğraştım vs. Babam şimdi rahatsız olduğu için epeydir ben burayı işletiyorum. Ama buralar epey değişti. Güzel esnaf pek kalmadı.

A/S.3

O zamanlar ikinci bir tercih hakkımız yoktu ki. Babam da burada olunca direkt burada devam ettim.

A/S.4

Memnunum tabi, çocukluğum burada geçti. Gençliğim buradaydı, buradaki herkesi tanıyorum. Geçmişim burası.

BÖLÜM B

B/S.5

Dönüşümler oldu tabi. Metronun gelmesi, köprünün inşa edilmesi, parkların yapılması ve alt yapının geliştirilmesi hep olumlu dönüşümler oldu. Eskiden çok fazla su basma olayları ile karşılaşıyorduk. Buralar hep düzeltildi. Turistikleşme ve ulaşımın gelişmesi gibi sebeplerle buraya artık herkes geliyor. Kadınlar geçmişte pek giremezdi bu bölgeye. Şimdi herkes rahatlıkla gelebiliyor. Olumsuz diyebileceğim şeyler ise park alanın burada düzeltilmesi ve yenilenmesi ile biz tabi biraz müşteri kaybettik. Eskiden oralara hep masa sandalye atardık epey de müşterimiz olurdu. Şimdi baksanıza tek tük gelip gidenler oluyor. Gene şükür tabi de.

B/S.6

Tabi ki gerekli görüyorum. Dönüşümler kaçınılmaz olacak.

B/S.7

Turistikleşme diyebilirim.

B/S.8

Tarihi yapılar korunmalı. Çok fazla tarihi yapılar var. Kültürümüzü aktarmak gerekiyor.

BÖLÜM C

C/S.9

Kirli diyemem. Eskiden öyleydi. Şu an böyle bir şey yok. Eskiden ağır sanayi imalatçıları vardı şimdi kalmadı. Sahil boyu tornacı, hırdavatçı vardı hepsi gitti. Restoranlar, oteller yapılıyor. Ya burası enteresan bir yer. Hem bir o kadar merkezi hem de unutulmuş bir yer. Bir şeyler yapılıyor, ya da yapılacağı söyleniyor ama daha göremedik.

C/S.10

Hiç böyle bir şey yaşamadım.

C/S.11

Dükkân sahiplerine bile sorulmadı. Ben burada kiracıyım. Bana hiç sorulmaz. Ayrıca dükkânı olan da benim gördüğüm buradan gitmek istiyor.

C/S.12

Yok böyle bir şey uyandırmadı.

C/S.13

Yok böyle bir durum. Herkes kendi ekmeğinde.

C/S.14

Gayet iyi. Hiçbir sorunum yok.

C/S.15

Aslında bakarsanız şu önümüzde yer alan teller var ya onları istemedik. Bazılarında delikler açtık. Bazılarını kestik. Belediye denetlemeye geliyor tabi o zamanlar sorun oluyor. Ama bunlar müşteri azalttı. İlerleyen zamanlarda da bunlara böyle süsler falan taktık. Durum bu o zaman buradaki esnaf beraber bir şeyler yaptık diyebilirim.

C/S.16

Tabi ki de öyle. İstanbul'un sebze, balık hali, sanayisi, hep burada. Buranın başka benzeri yok.

BÖLÜM D

D/S.17

Evet biliyorum. Aslında bizim ilk yerimiz burası değildi. Yandaki kırmızı yapıdaydık. Çay ocağımız oraydı. Burası eskiden burası çelik halat dükkanıymış. Şu anda da Tuzla'da yerleri var. Zorla çıktılar. Zaten sahilde böyle yeme içme yerleri yoktu. Hep tornacı, çelik halat ustaları vb. dükkanlar vardı. 2010'lardan sonra buralarda böyle balıkçılar falan türedi. 1989 yıkımlarında buralar epey zarar görmüş. O dönem terk etmişler. Şu an da binayı görenlerin ilgisini aşırı çekiyor. Mimarlar özellikle bayılıyor.

D/S.18

Olumlu etkiliyor. Sahil bandında yer alıyorum. Eskiden sadece esnaf gelirdi. Şimdi buradan geçen herkes gelip geçerken çay içmek için uğruyor. Komşu dükkanlarımda müşteri yönlendiriyor. Memnunum.

D/S.19

Olumsuz bir şekilde etkiliyor diyemem. Burası 1989'da bu hale geldi. Depremler geçirdi. Ama hala sağlam. İki duvardan oluşuyor zaten ama görenleri baya etkiliyor. Bizim de hoşumuza gidiyor.

D/S.20

Elimden geldiğince korumaya çalışıyorum. Duvarları da bilerek sıvamıyoruz. Burayı gören çok kişi fayans kaplayalım diyorlar ama ben istemiyorum. Olduğu gibi koruyoruz.

D/S.21

Hijyen açısından sanırım risk barındırıyor. Çünkü Tarım Bakanlığı'ndan denetlemeye geliyorlar. Bu duvarları hep riskli görüyorlar. Çünkü karınca vs. çıkıyormuş olmazmış istemezlermiş. Karıncalara bile karşılar yahu. İstemiyorlar.

D/S.22

Bakım yapıyorumdan çok elimden geldiğince korumaya çalışıyorum. Mesela bakın şurada yosunlanma var. Onu olduğu gibi bırakıyorum.

BÖLÜM E

E/S.23

Ben sanırım biraz düşünürsem buraya anaokulu diyebilirim. Çıraklar burada yetişiyor. Ağaç yaşken eğilir. Bana bunu hatırlatıyor hatta.

E/S.24

Bilginoğlu Han, demir kapılı türbeyi önerebilirim. Diğer popüler yerlere gitmişsindir. Türbede Pargalı'nın yattığı söyleniliyor. Ne derece doğru onu bilemem de. Götürebilirim seni.

E/S.25

Burası komple tarihi yerlere dokunmadan yenilenmesi gerekmektedir. Galataport'a uygun olmalı. Turistik oldu hep oralar. Onların ihtiyacı olan yapılara dönüştüler. Buralar da öyle olmalı.

[H1]: Hırdavatçı, bitişik nizam, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

Kesintisiz olarak son 15 senedir diyebilirim.

A/S.2

Gündelik işimiz bayisi olduğumuz markaların satışını yapmak, bu ürünlerle alakalı firmalara teklif hazırlamak, siparişleri işleme almak ve ürünlerin sevkini yapmak denilebilir. Evet, bu bir aile işletmesi benim babamın babasından süre gelen, daha sonra babamla ilerleyen ve şimdi çoğunlukla benim ilerlettiğim bir işletme. İşimizin bazı zorlukları olabiliyor. Mesela; müşterilerin talepleri olabilir belki sevkiyatla alakalı. Buranın sevkiyat konusunda pek lojistik anlamında uygun bir bölge olmaması, dar sokaklar vesaire gibi. İşlerle ilgili zorluklara neden olabiliyor.

A/S.3

Bu sorunun muhatabı ben olamıyorum çünkü zamanında tercih edilmiş. Ben şahsen tercih ediyor olsaydım, bu noktayı tercih eder miydim? Muhtemelen etmezdim daha konforlu bir alan tercih ederdim.

A/S.4

Orta halli diyebilirim. Seçim şansım olsaydı başka olurdu.

BÖLÜM B

B/S.5

Baya dönüşüm var. Özellikle son birkaç sene de onu daha belirgin olarak hissedebiliyoruz. Sokaklarda dolaşırken şunu gözlemliyorsunuz yani daha eskiden işte bir marangoz, kaynak ustası veya bir tornacı olan küçük bir dükkânın işte bir kahveciye dönüşmesi veya o binanın yok olup yeni binaya yapılıp bir otele dönüşmesi gibi örnekler sayabilirim. Yakın çevremizde de var. İşte şu köşe komşu, arka komşu değişiyor, sokağın sonunda otel açılıyor, dans kursu açılıyor vesaire gibi daha yakın yani eskiye göre ama bu değişim tabi çok uzun yıllara yayılan ve zaman alan bir değişim olduğu için etkilerini çok geniş zamanda görüyorsunuz. Yani 80'ler, 90'lar o zamanlardan beri konuşulup etkilerini daha yeni yeni görüldüğü bir değişim ama son yıllarda daha dozu yüksek hissediliyor diyebilirim.

B/S.6

Yani bence evet genel manada, çünkü çok âtıl kalmış, hani ne olduğu belli olmayan işte izbe yerler biraz daha böyle modern ve hayat dolu bir görünüme kavuşuyor bu projenin ilerletilmesiyle zaman içerisinde.

B/S.7

Turistikleşme. Yani buranın bir turistik bir merkez haline getirilmesi temel amacıyla yola çıkılıp ona göre bir düzenleme yapılmaya çalışılan bir durum, onun yansıması.

B/S.8

Buradan çok sayıda şey çıkıyor, en spesifik örnek şu otoparkın oradaki surlardır. Dolayısıyla temelde muhtemelen bunlar, yani çıkan tarihi yapıların dokusuna bir şekilde zarar vermeden ilerlenmesi yani bu pek mümkün olmuyor Türkiye'de günümüz şartlarında ama olması gereken, oradaki teknik analizlenmesi gereken nokta o diyebilirim. Bir de görünüm tabii ki yani.

BÖLÜM C

C/S.9

Yani onu şimdi makro düzeydeki, karmaşayı ben buranın içerisinde mikro anlamda esasında çok sevmediğim için yansıtmamaya çalıştığımı söyleyebilirim. Yani ben burada biraz daha düzen ve nizam sağlamaya çalışıyorum. Özellikle sahil kısmındaki karmaşanın bizim burada olmaması önemli. Bunun sebebi bence burada perakende pek olmaması, genelde toptan satış ağırlıklı ilerliyoruz. Belki biz o noktada olsaydık kaçınılmaz olabilirdi o düzensizlik o kara düzen. Burada biraz daha onu daha kolay sağlayabiliyoruz. Tabii ki bu %100 mümkün olmuyor bizim sektörde, ama mümkün olduğunca sağlamaya çalışıyorum diyebilirim.

C/S.10

Yönetmelik anlamında hayır yaşamadık. Ama bu bölgenin sizin işletmenizin bulunduğu yer itibariyle bir şekilde getirdiği sorunlar oluyor. Yani çoğunlukla alansal sorunlar yaşıyoruzdur. Bir x sevkiyat olduğunda bir aracın buraya gelmesi, işte sokağın başının da durması içeri girememesi. Buradan veya kapıdan içeriği birinin çok hacim olarak büyük birinin sokulamaması vs. gibi.

C/S.11

Yok, bugüne kadar öyle bir danışan oldu diyemem. Hiçbir bana yansıyan bir şey yok.

C/S.12

Yani bunu da diyemem. Bugüne kadar resmî olarak böyle bir durum yansımadı. Ancak hizmet anlamında, altyapının çok eski olması ve elektrikle ilgili dönemsel sorunlar yaşanması nedeniyle, bu kesintilerin bazen 24–48 saat sürebildiği durumlar olabiliyor. Bu da zaman zaman ikinci plana atılmış olma hissi yaratabiliyor. Onun dışında böyle bir şey hissettiğimi söylemem.

C/S.13

Yok var diyemem. Benim açıkçası yok.

C/S.14

Olumsuz bir durum yok.

C/S.15

Yok, benim bildiğim yok.

C/S.16

Dı belki de bu sorunun cevabı, yani benden öncekilerin genelde söyledikleri, anlattıklarına binaen bu yorum yapabilirim. Ki ben benim önüm için de söyleyebilirim, yani on yıl öncesine kadar aynı ortam var mı? Yok. Biraz burada tabi değişen teknolojik gelişmelerin de rolü var. Artık internetten alışveriş yapmanın çok daha kolay hale gelmesi. Bu durum buradaki canlılığın eskiye göre dozajını düşürdü. Bu biraz buradaki insanların birbirleriyle kurdukları ilişkileri, ilişki rutinlerini, komşuluk ilişkilerini vs. etkiliyor. Ama tabi bir de bu durumu etkileyen pandemi oldu. Dünyadaki pandemiden sonraki hayatın değişiminin biraz alışkanlık değişiminin bir şeyin de ilişkiler değişiminin de rolü yüksek.

BÖLÜM D

D/S.17

Ben bilmiyorum, hayır. Babam bilebilir ama onunla da bir konuşun.

D/S.18

Burası dört katlı bir yapı. Elektrik, su vs. buranın biraz tesisatın ve altyapının çok eski ve kullanışsız olması bizim yapımıza çok yansıyor. İki bina arasında yer alıyoruz. Hafta sonu zaten sadece cumartesi günü öğlen 12-1'e kadar yarım gün çalışma var. Hafta içi de yani açıkçası sabah 9'dan akşam 5-5 buçuğa kadar epey yoğunuz. Tabi şu saat çok yoğundur diyebileceğim bir aralık yok. İşlek bir yerdeyiz onun avantajı bence çok.

D/S.19

Nem ve rutubet evet biraz deponun bodrum katında falan dönem dönem yaşanılabiliyor ama o ufak tefek sorunlar yani öyle çok büyük çaplı bir şey var diyemem.

D/S.20

Yok ben hiç rastlamadım. Bu bina biz girdiğimizden beri bu şekilde. Öncesi konusunda da hiç bilgim yok.

D/S.21

Burada bizim için önemli diyebileceğimiz herhangi bir izle bağımız yok.

D/S.22

Bakım derken oluşan sorunları çözmeye çalışıyoruz

BÖLÜM E

E/S.23

Pazarlık diyebilirim.

E/S.24

Muhtemelen tramvayın altındaki alt geçit olur. Akla görebilecek her şeyi bulabildiğiniz enteresan bir pazar yeri orası.

E/S.25

Yani geleceği çok fazla var mı her zaman bir tartışma konusu, ama dediğim gibi burası çok uzun zamandır böyle zaten. Dolayısıyla bunun tamamen bir gün şu tarihte yok olacağını ben bile görür müyüm pek zannetmiyorum. Çok uzun yıllara yayılacak gibi duruyor. Çünkü yüzlerce yıldır ticaret merkezi olan bir yerden bahsediyoruz. Dolayısıyla bundan sonra da hani bir 20-30 sene içerisinde yok olacak bir merkez olacağını düşünmüyorum. Nasıl olması gerektiğine gelince de… Yok olmamalı. Buradaki mekanların işlevlerinin değişmesiyle çeşitli bir görünüm oluşuyor. Yani bir yerde restoran, bir yerde otel, bir yerde hırdavatçı, bir yerde kafe gibi… Ama düşündüğünüz zaman aslında bu yurt dışında X bir şehre gittiğiniz zaman da görebildiğiniz bir durum aslında, örneğin bir mahalleye girdiğiniz zaman. Dolayısıyla bu aslında çok garip bir şey değil. Ha, buranın dönüşümü tamamlandıktan sonra işte 2000 tane dükkân varsa, bu belki 500'e düşer, 400'e düşer. Ama buranın bir ticaret merkezi olması ortadan kalkmalı mı bence hayır kalkmamalı ve korunmalı.

[H2]: Hırdavatçı, bitişik nizam, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

45 sene.

A/S.2

Tabi, kuruluşundan beri buradayız. Babam tarafından kuruldu burası. Biz de devam ettiriyoruz. Şimdi üçüncü nesile bırakacağız Allah izin verirse. Aile şirketi sistemiyle ilerledi. Sanayiye, tarıma ve bütün sektörlere hizmet veriyoruz.

A/S.3

Burası ticaret olarak çok eskidir. Cenevizlilerden beri gelen bir ticaret yeri var burası. Merkezi konum olması. Burada bizi ticaret yapmak için kendine çeken sebepler arasında. Yani bu tamamen buranın konumuyla ilgili. Zamandaki konumuyla ilgili.

A/S.4

E memnun olmasam o kadar sene burada olmazdım herhalde.

BÖLÜM B

B/S.5

Dönüşümler oluyor kaybolan bir şey yok yani tarihi eserler olduğu gibi yerinde duruyor. Onarırlarsa yaşayacaktır zaten.

B/S.6

Son dönemlerde daha çok turizm sektörüne yönelik, otelleşme var şu anda. Bunun için bir dönüşüm gözüküyor yani.

B/S.7

Turizm öne çıkıyor. Onun için de çalışmalar yapılıyor.

B/S.8

Buranın tarihi dokusuna zarar vermeden dönüşüm olmalıdır.

BÖLÜM C

C/S.9

Hayır, o kavramlarla bence bir ilgisi yok.

C/S.10

Yok bunlar Perşembe Pazarı'nda olan şeyler değil, sıkıntılı, problemli bir şey yok ya, herhangi bir şey yok.

C/S.11

Hayır bizlerle kimse görüşmedi. Fikirlerimiz hiç alınmadı.

C/S.12

Tabi ki, önemsenmedik ve göz ardı edildik. Buradaki insanlarla görüşerek bir şeylerin yapılması lazım ki ortak bir şey de anlaşılsın. Hiç böyle bir şey olmadı bugüne kadar.

C/S.13

Herhangi bir şey yok ama sonra tabii dönüşümden sonra yani biz burada kalırsak daha farklı şeyler olabiliyor buralarda. Bizler de gidebiliriz. Sektörler çok değişiyor çünkü. Mesela şu anda bizim sokağımıza bir dans okulu açıldı. 20 metre ileride hemen. Enteresan değil mi.

C/S.14

Bizim Perşembe Pazarı'ndaki ilişki hiçbir piyasada yoktur. Komşuluk ilişkilerimiz gayet güzeldir. Bu duruma başka yerlerde hep gıptayla bakarlar. Çünkü oralarda komşu komşuya gidip de bir çay içelim yoktur. Yıllardır da devam ediyor bu gelenek.

C/S.15

Çok var. Mesela aklıma gelen bir örnek vereyim. 1984 senesindeki bu yıkım zamanında Bedrettin Dalan döneminde toplandı insanlar burada çatılara gittiler. Yürüyüşe gittiler. Birlik oldular.

C/S.16

Tabi var. Yani yıkılmaması ve yok olmaması için çatıya çıkan biri oldu. Ve bu önemli.

BÖLÜM D

D/S.17

Evet bu binanın geçmişini biliyorum. Paslanmaz sac satışı varmış. Yeni sektöre yakın bir kullanımı söz konusuydu.

D/S.18

5 katlı bir bina içerisindeyim. Hırdavatçı olarak devam ediyorum. Zemin katlarda müşteriler dahil oluyor genellikle üst katlar ise ofis olarak kullanılıyor. Tabi eskiden demirciler varken böyle değildi. Çok farklı bir sektörler varmış. O zamanlar yerlerini hava parasıyla devredenler varmış. Şimdi böyle bir şey yok. Hafta sonu zaten cumartesi işler çok zayıftır öğlene kadar açığız ve pazar da kapalıyız. Diğer diğer günler açığız ve çok yoğunuz.

D/S.19

Yok fiziksel sorunlar küçük çaplılar. Başa çıkabiliyoruz. Etkilemiyor işimizi.

D/S.20

Yok böyle bir tarihi bina değil burası. Hiçbir şey yok.

D/S.21

Yok karşılaşmıyoruz ama buraları tabi eski binalar, riskli binalar zaten yani. Yüzde 80, riskidir tabi.

D/S.22

Yapmaya çalışıyoruz.

BÖLÜM E

E/S.23

Komşuluk.

E/S.24

Hırdavatçılar Çarşısı ve Kurşunlu Han.

E/S.25

Büyük bir soru işareti. Bölgenin korunmasını tabii ki de istiyorum. Ama çok zor duruyor bu koşullar altında.

[K1]: Kaynakçı, bitişik nizam, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

Resmi olarak 20 yıldır burada çalışıyorum. Aslen Trabzonluyum. 1988'de Trabzon'da ustalarımla tartıştım ve çektim İstanbul'a bir ayakkabı boya sandığı ile geldim.

A/S.2

Ben burada kaynakçıyım. 11 yaşından beri bu işi yapıyorum. Burada kaynakçı çok azız. Bir kişi daha var. Bu işi de severek yapıyorum. Burada kiracıyım. Bugüne kadar toplamda 140 tane ustanın yanında çalışmış birisiyim. Yani aslında ben de 9 meslek var. Kaynakçılık, elektrikçilik, tesisatçılık, doğalgazcılık, fayansçılık, sıvacılık, hamallık vs. hepsini yapıyorum.

A/S.3

İstanbul'a ilk geldiğimde Harem'de boyacılık yaptım. 10 günde kazandığım para ile Fıstıkağacı'nda dükkân tuttum. O dükkânda yatıp uyurdum. Orada 20 sene kaldım. Buraya gelmenin sebebi aslında nasip ilk başlarda malzeme almaya geliyordum. Burayı da sevdim. O dükkânı kardeşime bıraktım. Tek yerim burası Perpa'da falan da yerim yok.

A/S.4

Şöyle memnunum. Sabah 11'de geliyorum gece 1'de gidiyorum. Çalışmadan boş durursan olmaz. Saatlerimi de böyle ayarlayabildiğim için seviyorum memnunum. Ben aynı zamanda da bu camide müezzinlik de yapıyorum. Elimden geldiğince cuma günleri bir şeyler dağıtıyorum.

BÖLÜM B

B/S.5

Burası yavaş yavaş bitiyor. Millet Perpa'ya veya başka sanayi bölgelerine gidiyor. Burası artık balıkçı bölgesi olmaya başladı. Ama mesela benim dükkân sahibim beni buradan çıkarmazsa ben ölene kadar dururum burada. Seviyorum yani ayrılmam buradan.

B/S.6

Kimse yanlış anlamasın da maalesef zamanla böyle oluyor. Dönüşüm kaçınılmaz. Gereklilik neyse o.

B/S.7

Turistikleşme diyebilirim.

B/S.8

Bu bölgede ilk önce tarihi eserlerin korunması lazım. Çok fazla tarihi eser var. Hanlar oldukça fazla mesela. Onlar koruma altına alınmalı ona göre düşünülmelidir.

BÖLÜM C

C/S.9

Cevaplanmadı.

C/S.10

Yok ben kendi işime baktığım için böyle şeylerle hiç karşılaşmadım. Kendi ekmeğimdeyim.

C/S.11

Soranlar oluyor da icraat yok. Bu da bir işe yaramıyor. Bize icraat lazım. İnsanoğlu konuşurken ağzından çıkan lafı ben bu işi yapabilir miyim diye önce bir düşünmeli, ardından öyle konuşmalı. Yok öyle ben bunu yapacağım, bu olacak vs. gibi söylemlere gerek yok.

C/S.12

Yok böyle bir şeyle karşılaşmadım. Beni herkes bilir burada.

C/S.13

Hiç olur mu. Kedi, köpek ve güvercinleri çok beslerim. Yemleri hep yanımdadır. İlk geldiğim zamanlar kimse de böyle bir bilinç yoktu ama benden sonra başlayanlar yardım edenler oldu. İyilik gerçekten iyiliği doğuruyor.

C/S.14

Herhangi bir sorunumuz kimseyle yok. Herkes memnun burada.

C/S.15

Cevaplanmadı.

C/S.16

Eskiden vardı da şimdi ruhu ve kültürü kalmadı. Neden kalmadı çırak bulamıyoruz. Ya da çırak buluyorsun 10 gün çalışıyor. 10 günün sonunda ayrılmak için bahane buluyor. Ülkede ciddi bir çıraklık sorunu var ve bu her şeyi etkiliyor.

BÖLÜM D

D/S.17

Gördüğünüz dükkanım 1 metrekare falan. Ama benim için 350 metrekare. Benim yerim sadece burası bu kadar dar ve küçük ama benim için yeter ve artar. Çok şükür Allah'a. Ama binanın tam geçmişini bilmiyorum.

D/S.18

Cevaplanmadı.

D/S.19

Yok hayır herhangi bir bozuklukla uğraşmıyorum.

D/S.20

Yok.

D/S.21

Hayır.

D/S.22

Usta olduğum için bakıma ihtiyaç duyulan bir yer olursa yapıyorum. Akan bir yer olur vs. gibi.

BÖLÜM E

E/S.23

Türkiye'nin çimentosudur.

E/S.24

Kurşunlu Han ve Yelkenciler Han var. İkisini muhakkak gör. Bir de arkandaki duvarlar önemli. Onlar da tarihi Ceneviz surları.

E/S.25

Kolay kolay burası ölmez. Sen bakma sahildeki balıkçılara. Onlar da zamanla gidecekler buradan. Ama sahil olduğu için tabi işte yeme içme ağırlıklı oluyor. Ama zanaat kaybolmayacak. Bizler yok olmayız. Hiç bozmasınlar burayı. Buraya acil kalaycı, sobacı lazım. Bunlar da ihtiyaç.

[MA2]: Makine parçaları satışı, bitişik nizam, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

Yaklaşık 40 yıldır buradayım.

A/S.2

Satış elemanı olarak çalışmaktayım.

A/S.3

Ticaret bölgesi olmasından dolayı buradayım.

A/S.4

Memnunum ancak yıllar içinde memnuniyetim azaldı.

BÖLÜM B

B/S.5

Dönüşüm olmaktadır. Hayatın akışı içinde normal karşılıyorum.

B/S.6

Gerçekleşen dönüşümleri olumlu buluyorum.

B/S.7

Turistik anlayış ve güvenlik amaçlı oluşturuluyor.

B/S.8

Bölge 600 yıllık ticaret bölgesi. Gerçekleşecek olan tüm dönüşümlerde bu korunmaya çalışılmalıdır.

BÖLÜM C

C/S.9

Böyle ifade ediliyor olabilir. Ancak emin değilim. Yenileme yapılabilir diye belirtebilirim.

C/S.10

Bu şekilde ifade edilen bir durum yok.

C/S.11

Hayır kesinlikle sorulmadı sorulması gerekirdi.

C/S.12

Çoğu zaman bu hissiyata kapılıyorsunuz.

C/S.13

Kesinlikle var. Tüm esnaf ve ek iş kolları burada istenmiyor.

C/S.14

Eski komşuluk her yerde olduğu gibi yok. Yenilerini ise hiç sormayın.

C/S.15

Dernek kurularak bu tip faaliyetler yapıldı. Biraraya gelindi.

C/S.16

En az 600 yıllık ticaret bölgesi tabi ki var.

BÖLÜM D

D/S.17

Evet var. Yapı günümüz koşullarında bir iş hanı.

D/S.18

Geçmişte çok daha iyiydi. Bugün için zorlukları epey fazla.

D/S.19

Bulunmamaktadır.

D/S.20

Yeni nesil bir yapı olduğu için izler veya malzeme değişimleri yok.

D/S.21

Yeni bina olduğu için gerek yok ancak yönetmelikler gereği yenileme gerekli.

D/S.22

Yapılmaktadır.

BÖLÜM E

E/S.23

Ticaret anlayışının miladı başlangıç noktası.

E/S.24

Zincirli Han ve Kuyumcular Han.

E/S.25

Gelecekte bölgenin tamamının turistik olacağı kesin.

Avlulu Parsel Tipolojisi Görüşme Transkriptleri

[C1]: Civatacı, avlulu parsel, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

50 sene oldu herhalde. 1974'te geldim buraya.

A/S.2

Evvelden torna pres iş yapıyordum. 1985'te kapattım. Ticarete başladım. Valla bana babadan kaldı artık kimseye kalacak değil, kızlar bu işlerde ilgilenmiyorlar. Sadece bu dükkanım var. Perpa'da yerim yok.

A/S.3

O zaman Perşembe Pazarı, Türkiye'nin kalbiydi İstanbul'un değil, Türkiye'nin kalbiydi. Ticaret kalbi. Tabi, sanayi, ticaret, her şey buradaydı. Bütün Türkiye'ye mal Perşembe Pazarı'ndan giderdi. Her şey aklına ne geliyorsa sanayi veriyordu.

A/S.4

Evet gayet memnunum.

BÖLÜM B

B/S.5

Menderes ve Dalan döneminde büyük değişimler yaşandı. Çok şey yıkıldı ve değişti. Yani Perşembe Pazarı'da otel açılacak. İnanılmaz bir şey. Söyledikleri zaman inanmadık. İlk defa o eski balıkhanenin orada İş Bankası vardı. Orayı dönüştürerek başladılar. Şimdi herhalde 50'den fazla otel vardır. Bilmiyorum yani. Barlar, pavyonlar, eğlence yerleri. Her şey var. Planlı plansız gidiyor. Otellerin çok olmasıyla aşırı turist geliyor. Böyle de olunca sen niye yapmayasın ki? Sahili yaptılar. Güzel oldu. Orada pis pis balıkçılar bilmem neler vardı. Keyifli yürüyüş yolu oluşturdular. Bir de Haliç metrosu açıldı. Haliç metrosu açıldıktan sonra zaten buranın şekli epey değişti. Mesela ben 1974'te geldiğim zaman buraya burada bir tane kadın göremezdim. Şimdi erkekten çok kadın var ama niye? Haliç metrosu var. Ulaşım erişebilirliği arttırdı. Ulaşamadığın yer senin değildir. Olumlu yani bu gelişmeler.

B/S.6

Dönüşüm büyük hız kazandı; kaçınılmaz hale geldi. Galataport açıldıktan sonra hızlandı bu yani. Adam sanayi sitesine git diyor. Şuraya git, buraya git diyor. Şehrin göbeğinde artık yükleme boşaltma yapamıyorsun. Benim kargolarım var, kargo getiriyor kapıya kadar. Ama eskiden ambara mal veriyordun, koca koca kamyonlar geliyordu. Giremiyor şimdi. Yani Perşembe Pazarı'nda pislik temizlendi. Pislik temizlendi temizleniyor hatta. Doğru düzgün bir yer oldu işte. Galataport bu tarafa doğru geliyor. Bundan kurtuluş yok. Bu olacak yani. Yarın öbür gün bu handa dönüşecek. Sanayi vardı sanayi kalktı. İmalatçılar vardı. Bir tane demirci kalmadı. Mesela Yelkenciler Han. Kapalı hayalet han oldu orası. Orada birkaç yer kaldı öyle o sırada, onlar herhalde ya çökmeyi bekliyor ya sahiplerini ya da yıkılacak, yani dönüşecek hiç çaresi yok. Bende 20 kişi çalışıyordu burada. Bu dükkân, köşedeki dükkân, torna pres atölyesi, imalatlarım vardı. Hepsi gitti. Hiç kalmadı. O işler bitti. Onlar artık sanayi yerinde. Böyle yani. Yapacak bir şey yok.

B/S.7

Turistikleşme ve ekonomi ön planda.

B/S.8

Cevaplanmadı.

BÖLÜM C

C/S.9

Valla eskiden çok kir pas içindeydi de yavaş yavaş temizleniyor.

C/S.10

Yok hayır. Olsa da hepsiyle de başa çıkabilirim.

C/S.11

Valla hiç kimse sormadı. Ne belediyesi sordu ne bilmem ne sordu. Yok ki öyle bir şey. Belediye kendine baksın. Belediye neyini soracak Allah aşkına?

C/S.12

Hayır, Türkiye'de öyle sorulma adeti yok ki. Avrupa mı zannettiniz, burayı? amam Avrupa kıtasındayız ama Avrupalı değiliz öyle. Belediyede bir şey yapacak, hükümet bir şey yapacak, vatandaşa soralım. Yok öyle bir şey, ben yaptım oldu. Ne istersen yaptım, tamam oldu bitti işte. Bu kadar.

C/S.13

Yok. Herkes ekmeğini yiyecek. Herkes çalışacak.

C/S.14

Şimdi bu hana çok yeni kiracılar geldi. Vitraycılar, ressamlar, mimarlık ofisleri geldi. İki mimarlık ofisi var hatta. Bir modacı, bir seramikçi geldi. O köşe dükkân benim eski dükkanım. Orada 3-4 hanım çalışıyor. Porselen yapıyorlar. Bunlar Paşabahçe'de çalışıyorlar. Çeşitlilik bakımından bu han çok hareketli bir yer oldu. Diğer hanları bilmiyorum ama zannetmiyorum. Onun yanında bir galeri var, onun yanında yine bir seramikçi hanım var aynı zamanda öğretmen. En köşede camcı var vitray yapıyor. Aşağıda var ressam. Buradakiler genç ve aktif insanlar yani. Kimsenin kimseye bir zararı yok. O karşıdaki modacı hanım, o enteresan şeyler yapıyor. Eskilerden bir de büyük sanatçımız metal ustamız var. Efsane. İlişkilerimiz yeni eski farketmeksizin güçlü. Bir de çok fazla öğrenci geliyor. Hanın tarihçesini fotokopiyle dağıttım. Çok soruyorlar yalan yanlış öğrensinler istemedim.

C/S.15

Şimdi dükkânı yıkılanlar, istimlaka gidenler oldu mahkemeye verdiler. Sonrasında kazananlar oldu. Ama o dükkanlar içinde bazıları yarım yamalık kaldı. Kulübe yaptılar, seyyarlar oturdu. Belediye o yıkılan yerlerden kira alıyor ama sahipli yer. Birlik olup bu şekilde hareketlerde bulunuldu ama hala tam çözülemedi.

C/S.16

Var tabi. Üstelik anlaşılması için de bir şey yapmaya gerek yok. İnsanlar kendiliğinden gezmeye geliyorlar. Dünyanın dört bir tarafından geliyorlar. Şimdi herkes tarihini öğrendi, iyi kötü, internet var, bu var. Çok eskiden sadece turistler gelirdi buraya. Uzak doğudan, Japon turistler gelirdi. İki saat, üç saat, dört saat kolonları incelerlerdi, bakarlardı, fotoğraf çekerlerdi. Yani ne yapıyor diye bakıyordum ben adam. Niye bu duvara bu kadar bakıyor, bu kolona niye bu kadar bakıyor diye. Ama haklı. Yani bu Mimar Sinan yapımı burası bu kadar deprem görmüş, bu kadar olaylar olmuş, bu han ayakta bu kolonlar yıkılmıyor. Nasıl yapmış adam, adam onu merak ediyor.

BÖLÜM D

D/S.17

Biliyorum. Evet. Sanayi vardı eskiden zaten buralarda.

D/S.18

Cevaplanmadı.

D/S.19

Toz ortak dostumuz, tozun olmadığı yer yok. Toz da iyidir aslında. Duvarlar kalın içerisi soğuk oluyor. Sobanı yakacaksın, süneceksin o kadar. Yazın güzel, duvarlar kalın. Serin tutuyor.

D/S.20

Cevaplanmadı.

D/S.21

İzlere duvarlara pek dokunmuyorum.

D/S.22

Valla bir şeyler yapıyoruz, yapabildiğimiz kadarını, çok bir şey yapamıyoruz.

BÖLÜM E

E/S.23

Yani Perşembe Pazarı benim için hep Perşembe Pazarı.

E/S.24

Yelkenciler Han, Kurşunlu Han, Kuyumcular Han.

E/S.25

Perşembe Pazarı, tamam dönüşüyor artık yani, dönüşüyor, bundan kaçınılmaz, tamamen turistik olacak burası. Şimdi bu handa tapuda kamulaştırma şerhi var. Yani devlet, hükümet her an için devlet kamulaştırabilir ama hangi birini 60 tane dükkân var 30 tane mal sahibi var. Zor iş bu yüzden böyle gider bu. Bu yüzden uzun sürüyor zaten buranın dönüşüm süreci ve hikayesi.

[D1]: Dökümcü, avlulu parsel, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

1994'ten beri buradayım. Çırak olarak geldim ve kaldım.

A/S.2

Dökümcüyüm ben. Gündelik işim sabah geliyorum, dükkanımı açıyorum. Ocağa yakacaksam ocağımı yakıyorum, ocağımı yapmayacaksam işim varsa kalıplarımı hazırlamaya başlıyorum. Çayımı koyuyorum. Kahvaltımı yapıyorum, sonra tekrar kalıplama işlerine devam ediyorum. Rutinin bu şekilde. Önceden kalabalıktık ama şimdi tek kişi çalışıyorum. Başka yerde yerim yok. Mesela Perpa'da falan yerim yok. Bizim işimiz oraya uygun değil. Orada üretim yok orada sadece satış var. Yurtdışından mal getir götür onu yapıyorlar.

A/S.3

Piyasa olması bir de çırak olarak buraya geldim. Ben burada devam ettik. Buranın büyük bir piyasa olması en büyük etken ama.

A/S.4

Memnunum ve seviyorum. Başka sanayilere de gidiyorum. Burası biraz daha bir esnaf kültürü var. Burada biraz daha aradığın çeşitliliği bulabiliyorsun. Sanayide öyle değil. Sanayide de her şey var ama bir yerden biri arabayla gidiliyor ama burada her istediğine her şekilde ulaşabiliyorsun.

BÖLÜM B

B/S.5

Olumsuz görüşlerim çok fazla yeme içmenin buralara gelmesi, otelleri çok açılması. Mesela alt tarafta nalburcular, boyacılar, çelik halatçılar vardı şimdi kalmadı. Hep yeme içme oldu rahatsızım böyle olmasından. E tabi eleman yetişmiyor. Yemekçiler daha iyi kira ödüyorlar vs. bunlar olumsuz benim gözümde. Bunun dışında da sanatçı, zanaatçı yetişmemesi insanın yetişmemesi çok şeyi etkiliyor. Şimdiki gençler hep internet dijital bir şeyler vs. bunlar hep birbirine bağlı. Benim çocuklarım da böyleler. Aşırı boyutta değiller ama engel olamıyorsun.

B/S.6

Olumsuz tabi dönüşüm diye bir şey yok ki burada.

B/S.7

Turistikleşme gibi görünüyor. Temizlenmesine karşı değilim de.

B/S.8

Buraların aslına uygun şekilde korunarak dönüşmesini daha çok isterim. Mesela esnaf mı var esnafla beraber dönüşmesi gerekir. E tabi etrafı falan biraz temizleyip pislikleri de kaldırarak. Hani bazı kötü görüntüler olabiliyor onları da kaldırarak olabilir. Hem mekânsal hem sosyal bir dönüşüm olmalı. Mesela buradan Perpa'ya gidenler daha iyi şartlardaymış gibi algılanıyor. Ama aradıklarını bulamıyorlar. Bu hayatı koklayamıyorlar. Kutuya giriyor ve çıkıyor.

BÖLÜM C

C/S.9

Şimdi şöyle tabi bir ilişki var. Temizlenememesinin sebebi de burada belediyenin yeri var, vakfın yeri var, şahsın yeri var. O ana izin vermiyor o ana izin vermiyor. Herhangi bir şey yapılamıyor aslında. Böyle bir karmaşıklık, keşmekeşlik var. Mesela içinde bulunduğumuz dükkâna bir şey yapamıyorum. Adam tamamına istiyor. E bu da mümkün değil ki. Bunun gibi olaylar işte.

C/S.10

Yok yaşamadım.

C/S.11

Yok kimse sormadı. Buralara geldiler ölçtüler biçtiler ama kimse bize bir şey sormadı. Adam öyle kafasına göre takılıyor. Sadece yere bakıyor, ranta ve paraya bakıyor. Bunun buarada partiyle falan ilgisi yok.

C/S.12

Yok hiç olmadı.

C/S.13

Yok hayır. Buradaki herkes her canlı kıymetli. Mesela kağıtçılar milli servete katkıda bulunuyor. Geri dönüşüm en kıymetlisi. Hırsızı varsa onu bilemem yakalamak lazım tabi. Onun yaptığı iş çok güzel bir iş. Aslında çalmasına

fırsat vermeyeceksin. Bu adamlar nasıl para kazanacak başka türlü… Herkes kendi ekmeğinde kimse kimseye bulaşmıyor.

C/S.14

Komşuluk ilişkileri çok güzel ve yüksek. Herkes birbirine yardımcı olur. Kimse kimsenin işinde ya da gücünde değildir. Burası gayet güzel iyi bir aile ortamı gibi düşünebilirsiniz.

C/S.15

Olmadı. Ben pek girmedim. Çünkü bu iş şahıslarla olmaz. Birlikle olabilecek bir şey bu. Mesela elektrikçilerin elektrikçilerle, hırdavatçıların hırdavatçılarla, dökümcülerin dökümcülerle, kaynakçıların kaynakçılarla gibi. E bu nasıl mümkün olsun ki. Kaynakçıya bakıyorsun iki tane var. Dökümcü bir tane var. Olmuyor tabi. Hadi bunu da geçtim. Sen ne dersen de karar vericinin dediği olur.

C/S.16

Olmaz mı esas mesele kıymet bilmiyoruz. Buraya İngiliz müşteriler geldi adamlar şoka girdi. Hem mekândan hem yapılan işlerden. Buradaki ustalar çok başka. Avrupa'da durum bambaşka. Burada bize saygı yok. Ülkemiz küçük esnafı koruyamıyor.

BÖLÜM D

D/S.17

Eskiden burası Galata Kulesi'nin Ceneviz surlarının bir parçası olduğunu biliyorum. Buralarda gemiler yelkenliler yanaşırmış. Kalafat yeri diye geçiyordu. Burada da belki yelken dikiliyordu artık bilemiyorum.

D/S.18

Burada iki kişi kaldık. Dükkanlar dolu aslında ama çoğu malzeme deposu olarak kullanılıyor. Burada çalışmayı seviyorum. Geliyorum açıyorum müziğimi başlıyorum çalışmaya. Gönül isterdi ki dükkanlar insanlarla, çalışanlarla dolu olsun eski şen şakrak zamanımıza geçelim. Ama maalesef.

D/S.19

Bizi etkilemiyor ama elden bir şey gelmemesi üzüyor beni.

D/S.20

Ben eskiyi ve tarihi severim. Biz burada büyüdük buradaki izlerle eskiliğiyle bir ilişki kuruyorum. İşimle de bağlantılı zaten bu durum.

D/S.21

Burası çok hoş. Buraya geliyorlar etkilenip dönüyorlar. Film çekimleri falan da oldu. Yönetmenler de bayılıyor buraya mesela. Ama tabi burayı açmasak havalandırmasak nem çok oluyor yapı için risk artıyor. Mesela tatile falan gidiyoruz bir geliyorsun havasız kötüleşmeye başlamış. Bakarsan bağ bakmazsan dağ olur.

D/S.22

Yani pek yapamıyorum.

BÖLÜM E

E/S.23

Hayat. Aradığın her şeyin bulunduğu yer.

E/S.24

Cevaplanmadı.

E/S.25

Az önce de bahsettim var olan mekânsal ve sosyal dokuyla beraber korunması ve dönüşmesi gerekiyor.

[H3]: Hırdavatçı, avlulu parsel, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

2003'te üniversiteyi bitirip buraya geldim, 1976 kurulumlu bir AŞ'nin sahibi oldum, hasbelkader babadan kalma işimize devam ediyoruz.

A/S.2

Aile şirketiydi burası, şu an tek başımayım. Vallahi kalabalık bir ekibimiz vardı. Oradan göre ede işte ekran başında baka baka ne oluyor ne bitiyor. Dijitalleşmiş ticaret bizim işimiz. Çalışa çalışa, süreç içerisinde öğrendik aslında işi tam anlamıyla. Sosyal olarak çok hoş bir iş değil aslında yaptığımız iş ama çok zorlandığım durumlar olmadı. Piyasa ve buradaki insan kalitesi çok yorucu. Yani öyle bir dijitalleştik ki artık ekran başına oturuyoruz, akşama kadar ne geliyorsa işin gereği neyse ekran başında günümüz bitiyor. Yakın gözlüğüne başladık mesela, bu erken yaşta. Burası dışında iki tane depom Perpa'da var. Orası yarı kapalı cezaevi, burası daha hür bir yer, daha rahat bir yer.

A/S.3

Bölgeyi tercih etme sebebimiz aslında burada kurulmuşuz burada devam ettik. Özel bir sebebi yok. İşte bir iki depo gibi bir yerimiz da var ama burada devam ediyoruz.

A/S.4

Karaköy çok güzel bir yer çünkü 5 dakika mesafede Taksim'e çıkıyoruz 5 dakika mesafede Eminönü'ne gidiyoruz çok merkezi bir yer kendim için konforumda şöyle arabasız buraya gelebiliyorum o yüzden çok konforluyum. İstanbul için mükemmel.

BÖLÜM B

B/S.5

Tabi. Turizm bölgesi olmaya gidiyor. Günden güne gözle görüyor. Oteller bölgesi, restoranlar bölgesi, günden güne artıyor. Yani dönemin gereği bu. Bu kadar kaliteli bir yerde bu işi yapmamamız lazım. Doğrusu da bu. Ben buranın turizme yönelmesini çok mantıklı buluyorum. Karaköy'ün değeri artacak.

B/S.6

Yani çağın gerekliliği neyse o yönde ilerliyor. Yani şu Galataport'tan sonra buranın dönüşümü zaten hani önlenemez olacak. Daha da hızlanıyor.

B/S.7

Turistikleşme bence. Yani temizlik hijyen hizmeti olarak hani belediyeden çok bir şey görmüyoruz ekstra. Eskiden neyse şu anda da o. Ama ilerleyen süreçte ne olur bilmiyorum. Çok değişen bir şey yok hani temizlik hizmeti. Belediyeden aldığımız hizmeti soruyorsanız bence bir şey değişmedi yani.

B/S.8

Cevaplanmadı.

BÖLÜM C

C/S.9

Trafik olarak böyle çok merkezi olduğu için o bakımdan bir yoğunluğu kaosu var ama öyle kir böyle pek bir şey yok yani bence gayet temiz buralar.

C/S.10

Yok böyle küçük şeyler oluyor ama çok fazla bir şey yaşamadık. Herhangi bir problemimiz olmadı.

C/S.11

Yok, almadılar. Ama zaten benlik bir şey yok.

C/S.12

Yok hiç böyle bir şey de hissetmedim. Böyle beklentim yok çünkü.

C/S.13

Böyle tanımladığım bir insan grubu yok.

C/S.14

Müşteri ilişkilerim dijital olunca komşuluk ilişkileri de etkileniyor.

C/S.15

Yok ama geçmişte oluyordu. Ama AKMAR tarafına gidebilirsin, orayı belediye boşalttı. Kurşunlu Han'daki esnaflara gidebilsin. Orası çok doludur. Severler de konuşmayı.

C/S.16

Var tabi. Buranın tarihi var. Yani buranın ticaretin kalbi yıllarca burası olmuş. Halen de böyle. O kadar sanayi sitesi var ama yine de bu işin kalbi burası.

BÖLÜM D

D/S.17

Yok hayır o kadar bilmiyorum. Sadece benden önceki 3-5 kişiyi sahibini biliyorum.

D/S.18

Aslında olumlu bir katkısı veya olumsuz bir durumu yok. Biz eski ve kurumsal bir firma olduğumuz için oturmuş müşterilerimiz var artık her şey dijital zaten, kapıdan giren biriyle çok işimiz yok, dijital her şeyimiz.

D/S.19

Yok hayır fiziksel bir sorunla mücadele etmiyoruz. 6 katlı bir hanın içerisindeyiz. Ama biz zemin katta yer alıyoruz. Rahatız gayet. Tüm işlerimiz zemin katta sürdürüyoruz.

D/S.20

Yok, hayır herhangi bir durumla karşılaşmadık.

D/S.21

Öyle bir durum yok.

D/S.22

Cevaplanmadı.

BÖLÜM E

E/S.23

Zormuş valla tek kelimede özetleyemedim. Biraz düşünmek lazım çünkü.

E/S.24

Eski hanlar var. Şu Ticaret Han çok enteresan bir yer. Kurşunlu Han aşağıda, hakikaten çok enteresan bir yer. Arap Cami mesela. İlk yerleşkelerinden Türkiye'deki diye biliyorum. Tarihi epey var bir de çarşı değişik bir yer oraya da gidebilirsiniz.

E/S.25

Geleceği balık dürüm. Her yer balık dürümcü oldu 180 liraya. Yani turizm buraları da alacak götürecek ya. Muhtemelen buralar otel olacak. Buraların çok daha düzenli, temiz ve turizme hizmet verecek bir yer olması gerekiyor. Çünkü konumu çok güzel.

[M1]: Metal tasarımcısı, avlulu parsel, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

Bu atölyede 11 yıl oldu. Ama onun öncesi de var. Benim Perşembe Pazarı'yla tanışıklığım 43 yıla falan dayanıyor. Daha önceki atölyem Balat'taydı. Balat'tı sevmem. Balat dönüşümü başladıktan sonra çok kötü bir dönüşüm olduğunu düşünüyorum. Yani böyle sanki Balat'ın ona ihtiyacı varmış gibi bir durum oluşturdular. Böyle her yer her köşe başı kafeler. Hiç fikir alınmıyor çünkü insanlar ne düşünüyor sorulmuyor vs. O zamandan beri buradayım.

A/S.2

Çok özel bir iş yapıyorum. Ben tasarımcıyım, benim metalle tanışıklığım, böyle 45 yıla filan dayanıyor. Lise bittikten sonra, hemen başladım. Moskova Parlamento Binası'nın kapısını yaptım. Amerika'da New York'ta işler yaptım. Hollanda'da, Belçika'da, Almanya'da işler yaptım. Daha sonra, sürekli hiç meslekten kopmadım. Koptuğum bir dönem var, onu da saymıyorum, kısa bir dönem. Hiç meslekten kopmadan hep kendi mesleğim üzerinde geliştirdim. Çok fazla malzeme tanıyorum. Her şeyin alternatifini üretebilirim. Yapamayacağım, hiçbir işin olmadığını düşünüyorum. Böyle bunu çok güvenle söylüyorum. Takıdan tutun da çok büyük enstalasyonlara kadar her şey yapabilirim. Yani çizim aşamasından, bitimine kadar sonlandırabilirim. Benim ustam yok aslında. Hiç de olmadı. Ben tamamen kendi merakımdan ötürü öğrendim.

A/EK SORU: İşinizi yaparken zorlandığınız şeyler oluyor mu?

Benim önüme bir proje gelir. Çok zor bir projedir. Kimsenin yapamadığı bir iştir. Ama bu gerçek. Ben defalarca bu olayla karşılaşabilirim. Benim kafam öyle bir çalışıyor ki. Yani ben çok çabuk hayal kuran onun rüyasına giren bir adamım. Ben vidalarını bile kafamda sıkarım ve tamamlarım. Ben kâğıt üzerindeki proje haline bakarak kafamda her şeyi her adımı bitiririm. Ona bakarken o benimle konuşur bana her şeyi anlatır. O anı çoğunlukla unuturum, bazı şeylerini duymam onun ne söylediğini, ben ona yoğunlaşırım. Ne istediğine bakarım. O detaylarda işte acaba böyle mi olsa, şöyle mi olsa ben hâlbuki hazırlamışımdır. Her şeyi bitiririm.

A/EK SORU: İşinizi yaparken nelere dikkat edersiniz?

Seçiciyimdir. Her işi kabul etmem. Mesela bir gümrük restoranı işine çağırdılar beni. O adam da çok zevkli bir adam, çok güzel şeyler. Aslında bir ufak bir proje gösterdi, böyle bir şey çizmişiz. Şeyin gümrük restoran, dışarıdan böyle insanların içine girmesine engel olan bir hali vardı. İnsanlar korkuyor o mekândan, bu mekânda da pahalı olabilir diye bir hissiyat vardı. Girişte davetkar bir mekân oluşturmak istedi. Orada işte İtalyan camlar kullanmak istiyor. Bir de bunu pirinçle yapmak istiyor. Çok pahalı bir iş. Müşteri ne istediğini o kadar iyi biliyor ki. Müşteri iyi. Mekânı iyi. Ben iyiyim. Üçünün buluşması. Bombastik oluyor. Üçü bir araya geldiği zaman çok iyi olur.

Diğer bir konuda iş sırasında kurduğum ilişkilerdir. Eğer orada bir mimar konuşuyorsa hani vardır ya ustaların bir tavrı vardı. Böyle daha güzel olur. Bir hiç o tavrı bilmiyorum abi. O mimara saygı duymak lazım. Dünyada en önemli bir şey. Benden bulunur bakın. Tasarım dünyadaki en önemli şeydir. Onu yani kâğıt üzerinde tasarladıktan sonra bir usta bulunur yaptırılır ya. Ben olmazsam Hasan olur Hüseyin olur. Eğer bu iş benimle buluşursa başka bir şey evriliyor tabi. Sadece o başka bir evreye giriyor. Daha çabuk oluyor. Daha istenildiği gibi oluyor. Herkesin içine siniyor.

A/S.3

Demin de söylediğim gibi bu hanı görünce burada kalacağım ve burada öleceğim dedim.

A/S.4

Çok keyif alıyorum. Yanımdaki arkadaşımla olmaktan, burada olmaktan. Anladın mı? Çok keyif alıyorum. Acayip. Bu zaten o keyifliği almasam çalışamam ki.

BÖLÜM B

B/S.5

Oldu tabi, olmaz mı bu çevrede neler gördük. Ya bu şekilde olursa hep böyle ne güzel ama maalesef yeni dönüşümlerin hepsi ortak. Ticari faaliyet denen şey yok. Her yer otel. Çok fazla ve gereksiz yere. Başka kişilere hizmet ediyor. Buraya da geliyorlar. Diyorlar ki ya buradan ne kadar güzel otel olur diyorlar.COlmasın. Burası da otel olmasın. Sadece belli bir insan kitlesine hizmet etmesin. Herkes gelsin herkese hitap etsin. O yüzden sinirleniyorum. Evet. Bazı insanlara gelip burada konuşuyorlar. Yok işte otel olsun. Çok güzel. Rant sadece. Bizim insanımızda var bir gariplik zaten. Olumsuz değerlendiriyorum o yüzden bu durumları.

B/S.6

Bu dönüşümler buranın ruhunu kaybettiriyor. Bak mesela burası koruyor onu. Hatta buradaki mezbelelik onu koruyor. Burası, yoksa hani burada bu yapı olmasa, hanın tam ortasındaki yerden bahsediyorum. Buradaki bu dağınık pislik olmasa, buraya bir yatırımcı gelir alır burayı dönüştürür, hemen otele dönüştürür. Hani aklımızın çok çalıştığı yere çevirirdi. Bütün turistler gelip burada beş yıldızlı otellerde falan kalmak istemiyorlar. Burada Galataport'u yaptı, Prada, Gucci geldi oraya. Bir tane alıcısı yok. Burası da Galataport gibi olacak diye endişe ediyorum.

B/S.7

Turistikleşme odaklı ilerliyor. Ya var zaten otel. Buraya gelen turistlerin ben beş yıldızlı otellerde kalacağını düşünmüyorum. Bizim öyle bir alışkanlığımız var.

B/S.8

Buraya birileri geliyor buraya ünlü insanlar geliyor. Burayı tanıtalım filan geliyor. Hayır yapmayın. Sakın tanıtma. Sakın böyle bir şeye ihtiyacımız yok bizim diyoruz. Böyle kalsın böyle korunsun. Restorasyon da bilmiyoruz. Biz de de pırıl pırıl yapıyoruz. İşte bu iyi bir şeymiş gibi pazarlanıyor. Alüminyum korkuluk koyuyoruz. Bir de ledleri yakıyorlar. Pimapen camları da unutmayalım lütfen. İşte korunması gereken çok değer var da durum bu.

BÖLÜM C

C/S.9

Kesinlikle düşünüyorum. Onları asla bozamazsın ve bozma da onunla yürüsün bu böyle gitsin. Ya bu şekilde gitsin. Evet. Çünkü bu düzen bozulmasın. Ben onu istiyorum.

C/S.10

Cevaplanmadı.

C/S.11

Yok almadılar. Yoo onlar beni neden arasınlar.

C/S.12

Cevaplanmadı.

C/S.13

Cevaplanmadı.

C/S.14

Handa kurulan ilişkiler güçlü. Bu iş yapma biçimlerimizi de olumlu etkiliyor.

C/S.15

Oluşturmaya çalıştık ama gerek yok. Buradaki insanlarla olmadı bu. Bir de kötü, insanı daha kolay bozar. İyinin buluşması daha zordur. Kötü insanı daha kolay birlikte tutarsınız.

C/S.16

Var, vardı böyle de devam etmeli gerçekten.

BÖLÜM D

D/S.17

460 yıllık bir tarihi var, aşağısı aslında Ceneviz yapısıymış, üst kat Mimar Sinan yapısı. Birinci katı katedral olarak yapılıyor. St. Micheal katedrali. Mimar Sinan şu an bulunduğumuz katı yapmış.

D/S.18

Bu mekânın bu hale dönülmesine sebep olanlardan biri benim. Ben buraya geldikten sonra burayı gördüğüm gün bu atölyeyi tuttum. Arkadaşım bana dedi ki ne yapacaksın burada? Yok dedim. Tam burası benim yerim. Kimsede yoktu o zamanlar. Geldiğimde sadece bir kişi vardı. Heykeltıraş. Ondan sonra ben geldim. Benim şu anda burada bir tane de sanat galerim var. Onu açtığımda da bana güldüler. Burada sanat galerisi mi olur diye. Bu kadar atölye yok diye. Nasıl söyleyeyim? Sanat ile ilgilenen 6-7 kişiydik çünkü toplamda ama açtım. Böyle çığ gibi büyüdük handa olmanın avantajı çok. Mesela benim burada da mimar arkadaşlarım var iki tane var evet. Mimarlarla da beraber çok iş yapıyoruz. Burada çok iş paslaşılır. Yani biz şöyle kıskançlık falan öyle bir şey yok. Veya bana çok verdi sana az verdi diye bir şey yok. Öyledir mesela işler paylaşılıyor. Yurt dışında bir iş yapıyor mesela biri. Geliyor, bana paslıyor. Diyor ki sen konuş. Böyle güven duygusuyla beraber inşa edilen çok birliktelik var.

D/S.19

İzler beni mekanla bağ kurmamı etkiliyor. Böyle olmasını seviyorum.

D/S.20

Ben buraya ilk geldiğimde ben o dükkânı tuttum sıvaları kazıdım. Benden önceki sahibi mahvetmiş tüm izleri. Buraya kara sıva yapmıştı ben ilk iş söktüm hepsini. Buradaki duvarlar böyle değil. Dış tarafta sıvalar soyulmuştu. Fakat iç tarafta burada böyle melamine benzer yumurta akıyla yapılan bir sıva vardı. Bütün dükkanlarda. Burada sadece benim üstümdeki bir ofis var. O ofisin bazı bölümlerinde var o, onu sökmemişler. İzleri görmek ve mekanın atmosferi beni çok büyüledi. İlk geldiğimde sıcak yaz günüydü. Sırt çantam vardı, sırt çantamı bu beton üstüne koydum buraya uyudum. Ondan sonra bu tavana bakarak aslında uyumak değildi niyetim. Sırt çantamı koydum böyle tavana baka baka baka uyuyakalmışım. Tam 3 saat uyudum. Yani bir mekânda taşın üzerinde 3 saat uyuduysan o seni çok mutlu etmiş. Ve dedim ki burası benim olacak. Kendi kendime sen burada öleceksin dedim. Burada ölmek istiyorum dedim. Ve öyle olacak da yani gerçekten bu değişmeyecek. Bunu ben bu olayı buraya olan sevgimi anlatmak için hep ben bunu kullanıyorum.

D/S.21

Mekânın ruhu beni her zaman çok etkiler. Mekandaki izlerin çoğu aslında mahvolmuşlar da eve ben yani en son halini koruyorum. Kötü halini koruyorum diyebilirim. Ruh önemli çünkü. Ben alacağım işleri bile ona göre kabul ediyorum. Ben bu işi yapmak istiyorum diyorum. Aslında sahibi ben olmayacağım. Yaptıktan sonra sizin olacak. Ama hiç önemi yok. Ben onun hiçbir yerde sosyal medyada paylaşılmasını da istemem mesela. Benim Instagram sayfamda hiç yaptığım işler yoktur. Çok nadir işlerim vardır. Ben öyle paylaşmasını filan sevmiyorum. Hatta bana soruyorlar. Müşteriler seni nasıl buluyor? Benimle bir çalışan bir daha beni bırakmaz. Ömrünün sonuna kadar. Her şeyi gelir bana danışır. Yani yeri gelir hangi parfüm kullanacağına bile bana sorar. O hale getiririm insanı.

D/S.22

Çok yapamıyorum, ben çünkü o kadar yoğunum ki. Evet, şu an kendi işime daldım.

BÖLÜM E

E/S.23

Kaos.

E/S.24

Burası anahtar yer.

E/S.25

Onu bilmiyorum ama dibine kadar burada burayı yaşamak istiyorum. Burada en son kovulan, en son giden adam ben olmak isterim. Aslında hiç bu konulara girmek istemiyorum. Çünkü bunu düşünmek bile istemiyorum. Çok seviyorum burada çalışmayı.

[T1]: Tornacı, avlulu parsel, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

1975'te ben İstanbul'a geldim ve buraya tornacı çırağı olarak verdiler bu hana. 1975'ten günümüz 2026. O günden bugüne ben ustalık, pardon çıraklık ustalık ve kalfalık olarak çalıştım.

A/S.2

Bizim işimiz metal üzerine yapılmış bir iş ve özel bir iş. Özel dediğinden kastım şu, piyasada bulunmayan işleri bize getirirler. Bizim dalımıza giriyorsa biz bunları yaparız. O gündür, bu gündür çalışıyoruz yani burada. Metal, tornacılık yapıyoruz burada. Mesleğimiz tornacılık bizim. Tornacılık genel adıyla metal işlemek. Piyasada bulunmayacak. Tabi bu arada imalat da yapanlar var. Bir şey yapmıştır, numune bulmuştur sonra onu geliştirmiştir, geliştirmiştir, piyasaya satmıştır. Ama benim öyle bir durumum söz konusu değil. Ben devamlı iş bekleyerek ve özel iş yaparak hayatımı idam ettiriyorum. Benim ustalarımın Perpa'da yeri vardı. Ben o zamanlar çıraktım.

A/EK SORU: Kaç kişi çalışıyorsunuz burada?

Şimdi burası bölüm bölüm. Şu anda ben tek kişi olarak çalışıyorum ama burada 5 kişi de çalıştığımız günler oldu. Burada 2 gayrimüslim ustamız vardı, 2 tane de dükkânı vardı. Han'da 6 ve 28 numaralar. Ben 2 dükkanının da çırağıydım. Sonra buraya geçtik. 3 tane orada işte 5 de burada 8 kişi alarak çalışmaya başladık ama şu an tekim.

A/EK SORU: İşi yaparken zorlandığınız şeyler oluyor mu?

Şimdi her işin zorluğu gibi bu işin de zorluğu var özellikli mesele örnek vereyim iş güvenliği çok önemli. Çünkü takdir edersiniz ki matkapla çalışıyoruz matkap deliyor. Onun sonuna taş var taş dediğim olayı kalem yapma matkap bileme kılavuz bileme gibi şeyler de her an gözünüze çapak girebiliyor. Birkaç arkadaşımız iş kazası geçirdi kötü durumlar da yaşandı.

A/S.3

Eskiden bir işten çıktığın zaman bir kapıdan çıkardın öbür kapıda iş başı yapardın. İş bulma zorunluluğu yoktu. Ben köyden geldim İstanbul'a. Ondan sonra benim bir arkadaşım aldı buraya getirdi aslında tercih ettiğim bir şey yoktu. Karaköy'de dedi ben çalıştım sen de çalış. Aynen böyle çalışmaya başladım.

A/S.4

Ticaret merkezi burasıydı. Burada olmak hoşuma da gitti. Çünkü demiri bağladıkları zaman kalemi veriyorlar, diyorum ki ya tamam balta odunu kesiyor da bu demir demiri nasıl yontuyor böyle? İnsan sevmese zaten bu işi bu kadar sene yapamaz. İşimi seviyorum. Başka yerlerde Küçük Bebek'te kadın kuaförlüğü de yaptım ama duramadım mesela beni alın götürün dedim. Buraya getirdiler ve çok memnunum.

BÖLÜM B

B/S.5

Bedrettin Dalan Perpa'yı açtı. En önemli dönüşümlerden biriydi aslında. Ama Perpa'ya buradan kimse gitmedi. O dönemler demişti Haliç'i gözlerimin rengi gibi yapacağım diye. Ama ondan sonra çok kalmadı gitti. Yani şimdi bir şey söyleyeyim sana şurada mesela park var. Kaç tane han vardı. Hanları yıktılar. O adamların suçu neydi ya? Kaybolup gittiler. Yazık oldu. Sanayisi olmayan bir ülke üretmeyen bir ülke nasıl olacak? Yani sanayi buradan gittikçe sonra bak, böyle atölyeler kalmaz artık, olay bitti. Yani ben şu anda buradan kalkıp da İkitelliye Okmeydanı'na, Ümraniye'ye gidemem. Ne yapacağım ben orada? Burası son nokta geldiği zaman kilidi vuracağım ya kiralayacağım ya satacağım ya bir devredip gideceğim yani bu. Burada kaç tane esnaf öyle geçti gitti mesela.

B/S.6

Tabi bazı dönüşümler düzenlemelerle beraber gerçekleşiyor. Örneğin sabahları 10'dan sonra Karaköy Perşembe Pazarı'na kamyon giremez. Giremediğiniz zaman ne oluyor diyeceksiniz. Adam şimdi işini yetiştirmeli saat 10. 11, 12 alana kamyon giremiyor. Ertesi gün bir de saat 6'da müsaade ediyorlardı galiba o zaman. Ne oluyor? Karşı tarafta müşteri bekliyor. İşi aksıyor. Şu anda da öyle sayılır. Zaten bir de dönüşüm gerçekleşiyor. Aynen o zamanlar sokmuyorlardı. Şimdi mesela öyle bir şey ki bakıyordu burada malzeme 3 lira gidiyordu Topkapı'da 2 lira gidiyordu orada nakliyede ucuzdu tabi. Ondan sonra gidiyordu oradan adam imalat yapıyor. Gidiyordu iki ton malzeme yükleyip geliyordu adam kamyonu sokmasa nasıl olacak? Yani onlarla karşılaştık

B/S.7

Valla tek şey, turizm. Yani şimdi tutabiliyor musun? Bu iş hanını alıyorlar, otel yapıyorlar. Burada 3., 4., 5., 6. katlılara hava parası alıyorlardı. O kadar değerliydi Perşembe Pazarı.

B/S.8

Yani Perşembe pazarı gerçekten tarih gibi. Ama şimdi bütün hanlar otele dönüşmeye başladı. Biz de son demlerimizi yaşıyoruz. Ben sana söyleyeyim. Mesela her sabah buraya turist rehberleri grup getiriyor. Tarihi bir yer burası 1.dereceden. Mesela burası 4 kapılı bir han. Bir giriş kapısını gördünüz siz. Tam çıkış kapısı ben geldiğimden beri kapalı. 51 senedir buradayım. Kapalı. Denize açılan yerde kapı var. Evet, turist rehberleri geliyor her sabah burayı tanıtıyorlar. Burada tanıtıyorlar beni işte. Mesela bir İtalyan grubu gelmişti buraya turist grubu. Konuştular ettiler rehber açıklıyor. Mesela bir gün dedim burayı ben de bırakıp gideceğim falan diye söylemiştim. Çok üzüldüler. Burası dediler yani dünyada eşi yok bence deyip böyle kalmalı diye eklediler. Çok da haklılar ama maalesef ufak esnaf yok oldu ve yok olmaya devam ediyor. Mesela şimdi bir yerde topluluk olursa tornacısı olsun, manav olsun, camcısı olsun, şu olsun, herkes biri birinden sebepleniyordu. Bak örnek vereyim ben tornacıyım burada, tek kaldım. Ama öyle bir şey oluyordu ki. Mesela karşıda da tornacı vardı. Oraya geliyordu mesela, ya usta ben şunu yaptırmak istiyorum diyordu. O zaman sonra bizim tezgahlarımız ayarlı ya. Karşıdaki tornacıya gitti, işini hallettir. Ama şimdi onlar gittikçe sonra, ne oldu şimdi, bir tornacı var buraya. Buraya geldiği zaman, ben yapamadığım zaman çekip gidiyor. Ben dolu olsaydım, ona gönderecektim. Yani toplulukta her zaman bereket vardır.

BÖLÜM C

C/S.9

Ya tabi kirlilik var. Mesela bizim han 6'da kapanıyordu. Şimdi 10-11'e kadar açık olduğu söylenir, bekçi tutmuşlar. Ama biz bunu mesela örnek veriyorum, istemiyoruz. Neden mi? Sebebi ise burası çok mülkiyetli. Herkesin 3'er-5'er dükkânı olan var, 2'şer-3'er olan var. Burada adamları malları, hep dışarıda kapıdalar. Yarın bir gün bir yer zarara uğrasa bunları kim karşılayacak? Bu yüzden sabah 7'de, akşam 6'da kapansa iyi olur diye düşünüyoruz. Ama tabii bu tek başına olacak bir iş değil ya. Mesela işte bu kirlilik. Bence kirlilik yani. 7'de gel, akşam saat 6'ya kadar aslanlar gibi çalış, 6'da git evinde dinlen.

C/S.10

Komşulukla ilgili bir şeyler söylemek istiyorum. Benim çıraklığımdaki dostluğu, arkadaşlığı, komşuluğu hep arıyoruz biz. Mesela işe ilk başladığım yerde her türlü işlemi yaparlardı imalatı da varı da ama ondan sonra tabi onlar öldükçe sonra yavaş yavaş işler değişmeye başladı tabi. O dönemden bu döneme de komşuluk değişti. Burada herhangi bir baskı veya denetim görmedik ama o komşuluğu her zaman arıyoruz birbirimizin bir şeyi olduğu zaman mesela herkes koşup yardımcı olurdu. Mesela tezgâhı bozulmuş ya usta hayırdır yani sen niye burada bir şey yapamıyorsun der gelirlerdi yardımcı olmaya.

C/S.11

Vallahi bundan 6-7 sene önceydi belediye başkanı gelmişti. Ondan sonra karşılıklı dedi ben refakat çerçevesinde değerlendireceğiz burayı falan dedi. Gelen oldu. Onun haricinde hiç kimse gelmedi.

C/S.12

Nadiren oldu.

C/S.13

Hiçbir insan grubundan rahatsız değilim, şöyle değilim, yani çizgimi biliyorum, yani nerede ne yapacağını biliyorum. Zaten her şey öyledir. Nerede ne yapacağını bilirsen, mahalle olur, ev olur, aile olur, işyeri olur, hiç fark etmez. Çizgini bilirsen, hiçbir zaman problem çıkmaz. Ama sen burada bağırırsan, çağırırsan, şöyle yaparsan, üslubunu şey edersen insanlar rahatsız olur, sana karşılık verir. İstenmezsin.

C/S.14

Mesela burada gidip biriyle oturup da uzun uzun muhabbet edemezsin. Ama eskiden burada öğlen saat olduğu zaman fabrika gibiydi burası. Burada ortada avlu var. Avluda ortada buhar kazanları yapılıyor. Öyle böyle kazan değil yani. Böyle ufacık ufacık değil. Önce giderler de çıkış kapısını ölçerlerdi metreyle derler de ki işte bu bir buçuk metre. Kazan bir buçuk metreyi geçmemesi lazım ki handan çıkartabilelim. Vinç yok bir şey yok. Ne kim çıkartacak bundan? Avlu öyleydi yani. Bir kaynak olurdu burada mesela. Öyle bir duman yükselirdi ki zannedersin ki adeta yangın başlamış gibi. Öğlen olduğu zaman her dükkândan üç beş on kişi. Kalmadı tabi bunlar. Bu dostluklar, komşuluk ilişkileri, yardımlaşmalar azaldı mı bitti mi orası muamma. Hatırlıyorum mesela bak hafta sonu gelirdi buradaki tüm çalışanlar Zorlu'nun orası top sahasıydı. Çeliktepe. Top oynamaya giderdik. Yok kalmadı. Ek olarak bizim işlerimiz de komşuluk önemlidir. İnsanlar tavsiye eder. Diyor ki mesela ben Karaköy'de Perşembe Pazarı'nda, şu vidayı bir arayayım. Arıyor bütün cıvatacılar burada. Bakıyorlar, diyor ki oradaki cıvatacı, bu diyor özel bir şey diyor. Hiçbir cıvatacı da bunu bulamazsa, bunu tornacılara git hanlara bak. Eğer seviliyorsan esnaflar sana yönlendirirler.

C/S.15

Hayır hayır hayır. Bugüne kadar hiçbir direniş gerçekleştirmedik. Sadece han sabah 7'de açılsın akşam 6'da kapansın. Yani bu değişim konuları bizi aşar. Buradaki esnafların toplanıp da bir şey yapacağı bir konu değil yani.

C/S.16

Bura önemli değerli. Şimdi nereden olursan ol biri sana bunu nereden bulabilirim dediğinde Perşembe Pazarı'na git denilir. Perşembe Pazarı'na git kardeşim. Orada bulursun.

BÖLÜM D

D/S.17

Hem bölgenin geçmişi hem de yapının geçmişini bilirim aslında. Bir gün sordum araştırdım. Dedim bu Perşembe Pazarı'nın adı nereden geliyor? Eskiden Kastamonululular burada, perşembe günleri pazar kurarlarmış. Adı oradan geliyormuş. Bildiğimiz salı pazarı bilmem ne pazar Kadıköy'de var ya. Onun gibi düşünüyorlar. Burada çok Kastamonulu vardı. Çok sanatkârlar vardı. Dökümcüler, tornacılar, cıvatacılar çok vardı. Burada pazar kurarlarmış. İsmi oradan gelirmiş. Bu han içinde mülkiyetini alırken bilir kişi geldi buraya. Ondan öğrendim hapishane olarak kullanılmış. Tarihi bir yapı zaten Cenevizlilerden kalma. Hapishaneyi de andırıyor mu? Andırıyor. Mesela örnek vereyim. Burada insanların kaldığı dönemde şu dolap mesela şey ocak başı gibi düşün. Yani köylerdeki ocak gibi düşün şu birinci dolap yeri takım koyuyoruz oraya. Ondan sonra bir de havalandırmaya baktığın zaman demirler var. Yani o havalandırmaya oraya niye koysunlar? Tamam açar havalandırmak için bir cam koy ama o demiri niye koydu? Mesela gözcü kuleleri var yukarıdan. Ama andırıyor da zaten avlusu, koridorları veya hava almak için demirlerin olması için vs.

D/S.18

Eskiden komşuluk ilişkileriyle beraber çok çok daha güzeldi. Şimdi aynı tat kalmadı. Hafta sonu cumartesi işler az olurdu. Alırdık mangalımızı handa mangal yapardık. Hem muhabbet ederdik hem yemeğimizi yerdik. Balık olsun. Balık mevsimi balık, tavuk, sucuk ekmek. Ama her dükkânın önünde vardı aşağı yukarı. Böyle şeyler gelir aklıma. Bu ilişkiler sizin işinizi de etkiliyor tabi.

D/S.19

Şimdi bizim işimiz zaten koku ve yağ üzerine diyelim. Mesela burada artık parfüm kokuları çok gelmeye başladı. Burada parfümcü açtı. Enteresan geliyor. Diğer hana gidiyorum. Biliyorum ki ya diyorum. Orayı görünce diyorum ki ne kadar yağ kokuyor burası. Onlar da şaşırıyor diyorlar siz nereden geliyorsunuz. Bizim hanın yarısı yağ yarısı parfüm oldu deyince anlıyorlar. Gülüşüyorlar. Bu yüzden nemmiş veya kokuymuş bunlar bizi etkilemez.

D/S.20

Çok fazla iz var. Biz hiçbir şeyi saklamıyoruz aynı şekilde gösterip korumaya çalışıyoruz. Ama koruyabildim mi dersen, vallahi koruyamadım, bak onu söyleyeyim sana. Ama elimizden geleni de yapıyoruz, yani en azından bir yere çekiç vurmuyoruz, bir şey yapmıyoruz.

D/S.21

Tabi var. Bağlantılı da. Neyse o bu şekilde çalışıyoruz.

D/S.22

Bakım yapamıyorum. Pek de koruyamadım dediğim gibi.

BÖLÜM E

E/S.23

Ben dünyaya bir daha gelsem yine burada tornacı olurdum. Gelmiş geçmiş en mükemmel yer.

E/S.24

Hanları tamamını gez. Ticaret Han, Yelkenciler Han. Bereketzade Camisi kiliseden dönme filan diyorlar. Bilmiyorum ne derece doğru. Orayı da gör.

E/S.25

Vallahi bura turizme yani yüzde 50 yüzde 60 açıldı zaten bu. Bunun arkası durmaz. Yani şimdi tabii ben limiti doldurdum yani. Ben buradan çekip giderim ama yani bu ufak esnafların olması lazım. Şimdi bugün gelen arkadaştan bahsedelim. Eee o musluğun ortasını yaptırması lazım. Yaptıramayacak. Atacak. Küçük esnaf şart. Çırak yetişmesi şart. Bunlar kaybolmamalı. Benim zamanında her dükkânın 2-3 çırağı vardı. Her akşam tezgahlar pırıl pırıl olmalıydı. Her akşam paydos ederdik, ustalar yıkanır giderdi, biz onlardan bir saat sonra çıkardık. Niye? Tezgahlar ertesi güne yine hazır olmalı. Onlar sabah gelir şöyle bir bakardı, isterse toz olsun. Gelirdi, kulağımızdan yapışırdı. Derdi ki bu ne? Böyle mi siliyorsun sen tezgâhı? Ondan sonra o şekilde yetiştirdiler bizi. Allah onlardan razı olsun, onların sayesinde ekmek yiyoruz bugün. Bu işler böyle.

Geleceği nasıl olmalı diyince de.. Bana kalırsa, her zaman için şunu söylüyorum, bu Perşembe Pazarı sanayi bölgesi olarak kalsa çok daha iyi olurdu. Bu kadar basit. Yani tamam, sanayinin şehir dışına çıkmasına hem fikirim. Ama burası başka. Kuleden aşağıya inerken orada tornacılar, cıvatacılar, hırdavatçılar her türlü şey vardı. Ama şimdi geçen gün oradan yürüyerek ineyim dedim, o kuleden aşağıya doğru… ooo ne kadar değişmiş ne kadar değişmiş. Geçen gece rüyamda gördüm. Karaköy Perşembe Pazarı'nın büyük büyük bloklar falan yapılmış. Yani öyle bir şey ki hatta bir yere kadar gidiyorum. Bakıyorum çamur var diyorum ki buralardan geçilmez. Bu Perşembe Pazarı

benim çocukluğumda geldiğim yer diyorum. Ne olmuş diyorum kendi kendime. Uyandım. Rüyaymış dedim. Yani böyle bir dev dev bloklar artık nereden aklımda kaldıysa. Ay Allah korusun.

[T2]: Tornacı, avlulu parsel, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

Buraya ben 9 yaşında geldim. Şu an da 62 yaşındayım.

A/S.2

Ben metal torna ustasıyım. Bu handa çalışan tek metal ustası benim bir de döküm ustamız var. Başka usta kalmadı. Buradaki işimin geleceği olduğunu düşünmüyorum. Artık yavaşça emekliliğe ayrılacağım gibi duruyor. Burası bana ait değil kiracıyım. Benim aslında bir atölyem daha var. Bayrampaşa Topçular tarafında. Bu iki atölye arasında birbirine iş paslıyorum. Perpa'da dükkanımız yok. Müşterileri yönlendiriyorum iki yer arasında.

A/S.3

Çocukluğum ve gençliğim burada geçti. Küçük yaşta geldim ve kaldım.

A/S.4

Eskiden hayat vardı burada. İnsanlar cıvıl cıvıldı. Birbirlerini sever yardım ederdi. Şu an maalesef öyle değil. Öyle bir ekonomik kriz var ki millet birbirine gavur gibi bakıyor. Yabancılaştı herkes. Yarınım ne olacak kaygısı içinde herkes. İşte o zamanlar mutluyduk. Ama şimdi durum değişti.

BÖLÜM B

B/S.5

Tanımlayamam. Olumlu gördüğüm bir şey yok. Olumsuz hep.

B/S.6

Çevredeki düzenlemelere, yeniliklere ve güzelleştirme hareketlerine iyi bakıyorum.

B/S.7

Turistikleşme ağır basıyor. Her yer otellerle dolmuş durumda.

B/S.8

Cevaplanmadı.

BÖLÜM C

B/S.9

Cevaplanmadı.

B/S.10

Cevaplanmadı.

B/S.11

Cevaplanmadı.

B/S.12

Cevaplanmadı.

B/S.13

Cevaplanmadı.

B/S.14

Handa kimse kalmadı ki. Toplam iki kişiyiz.

Bölgenin diğer ticaret bölgelerinden ayıran "kendine özgü" bir kültürü veya ruhu var mı?

B/S.15

Cevaplanmadı.

B/S.16

Geçmişte vardı evet ama şimdi kalmadı.

BÖLÜM D

D/S.17

Bu hanın geçmişte %99'u dökümcüymüş. Bakmayın şu an bu haline. Üst katlar hep aktifti. Dönüşüm diyorlar ama sanmıyorum. Yıkılmadan burayı dönüştüremezler.

D/S.18

Aktif olan sadece 2 kişi varız. Diğerleri depo olarak kullanıyor. Eskiden burada 100 kişi çalışırmış. Burası bize emanet. Başka yerde olsaydık ufkumuz genişlerdi. Bu handa olmak bizi biraz köreltti. Çünkü alanımız ufak bir tezgâhımız daha olurdu. Birkaç kişi daha eklerdik büyürdük. Buna olanak vermedi.

D/S.19

Çok fazla nem sorunu var. Her taraftan su alıyor. Kimsede kalmadığı için burada bakım yok. Yukarıda komşum olsa kendi üzerini onarır ve aşağıya su gelmez.

D/S.20

Çok fazla var. Genelde sorunlardan kaynaklı olabiliyor.

D/S.21

Gerektiğinde müdahale edip oluşan problemi çözmezsek tabi bu izler sorun ve risk barındırabilir.

D/S.22

Bakımları aslında o anlık sorunlara göre yapıyoruz. Göstermelik oluyor. Sorunu çözüp bırakıyoruz. Başkası mümkün değil. Kendi yerim olsa böyle olmaz da işte.

BÖLÜM E

E/S.23

Hayatın olduğu yer.

E/S.24

Hanlar ve çarşı bölümüne bakabilirsin.

E/S.25

Burayı zaten boş bırakmayacaklar. Ellerinde geldiğince dolduracaklar. Dolacak buralar. Bizlere pek yer yok. 50 yıl geriye dönerek yaşanmasını isterdim.

[T3]: Tornacı, avlulu parsel, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

45 yıldır.

A/S.2

Burası aşağı yukarı aile şirketi gibi amcamların yanında çalıştım bir 20 yıl. Ondan sonra kendi yerimizi kurduk. Kardeşimle beraber aşağı yukarı 30 yıldır da kendi şirketimizi götürüyoruz. Burada mal sahibiyim. Kuşaktan kuşağa devam ettirmeye çalışıyoruz. Ancak nesli tükenmiş son terzilere geldik. Perpa'ya gidenler de oldu ama bizim orada yerimiz yok.

A/S.3

Ailemden dolayı buradayım.

A/S.4

Perşembe Pazarı olarak memnunduk ama son dönemlerde tabi ki hayat şartları başka şekillere sürükledi. Bizde işimizi büyültüp de buradan gitmediğimiz için burada tıkandık kaldık. Geriden gelip bize yardımcı olacak kimse de yoktur. Bu iş kadın işi değil, erkek işidir. İki kız kardeşim var, iki kız da benim var. Onun için kendimiz götürebildiğimiz yere kadar götürüp sonradan da bırakıp çekip gideceğiz. Tamamen emekli olacağız yani.

A/EK SORU: Kendinizi yok olup gidecek olan meslek grupları arasında mı görüyorsunuz?

Yok olan meslek demeyelim de işini büyütemeyen meslek grubu demek daha doğru. İşini büyütemeyenler de sönüp gitmek zorunda. E tabi zanaat işi de kolay değil. Bir de devlet olarak bu tip el işçiliğine hiçbir destek verilmedi. Yani biz Avrupa'nın herhangi bir ülkesinde olsak bizi el üstünde tutarlardı. Benim yaptığım işler de Türkiye'de genelde makine tamirleri, elektronik tamirleri, bu tip şeylerin tamirlerinin özel işlerini yapıyorum Burada bize hiçbir destek verilmedi. Kendi imkanlarınızda devam ettik. E büyüyüp makinalaşamadığımız için bak

görüyorsunuz durum bu. Ellerime bakın keşke görüntülü çekseydiniz. Sokağa çıksam dilenci derler. Halbuki bilmezler ki işte böyle bir atölyede neler üretiyoruz.

A/EK SORU: Kaç kişi çalışıyorsunuz burada?

Önceden 6 kişiydik, şimdi 4 kişiye düştük. Aileden kardeşim var. İşte bir de en az çalışanım 30 yıllık elemanım işte. Kurduk beraber gidiyoruz.

A/EK SORU: Peki bu handa çalışmaktan memnun musunuz?

Memnunum. Bölgede çok hanlı yapı da var. En popüleri Kurşunlu Han. Tabi biz biraz farklıyız. Oraya çok mimarlar, tasarımcılar, el sanatçıları, heykeltıraşlar geldi. Orası farklı bir boyuta geçti.

BÖLÜM B

B/S.5

Burası eskiden Türkiye'nin sanayi bölgesiydi. Bacasız sanayi olarak bilinirdi. 45 yıldır buradayım ben onlara yetiştim tabi. Dökümcüler vardı mesela kalmadı şimdi. Sonra tabi ki Galataport yapılınca oteller yapılınca burası tamamen turizm alanında dönmeye başlayınca bizim gibi insanlar çoğu da kaçtı. İşini büyütenler kaçtı. Biz de sıkıştık, kaldık. Bir gün biz de gideceğiz. Ondan sonra ne olur bilmiyorum. Ha olması gereken belki o ama demin dediğim bir katkı bir destek olsaydı. Aslında işte bizim gibi insanları bir sanayi sitesine toplasalardı güzel olurdu hep beraber giderdik. Bir Perpa durumu vardı aslında ama olmadı. O yapıldıktan sonra çok boş kaldı. Orada da işte bir tamam burayı kaldırıyoruz, oraya gidiyoruz dediler de orada imalat olmadı. Tamamen satış ve elektrik elektronik işi dönünce imalat dağıldı. Bizim gibi insanları bir imalat yerine toplasalardı iyi olurdu. Devlet yapacaktı gelecekti söyleyecekti. Gelin sizin gibi insanlara ben 200 m 300 m yer veriyorum. Bu kadar da kredi veriyorum. Buyurun çalışın öyle bir şey olmadı. Burayı dağıttıktan sonra da daha da toparlayamazlar.

B/S.6

Cevaplanmadı.

B/S.7

Cevaplanmadı.

B/S.8

Tarihi eserler korunmalı. Korunmuyor. Bizde benim kızım mimar restorasyon okudu. Ayvalık'ta iki yıl okudu ondan sonra geldi özel üniversitede mimarlık okudu. 4 yıllık lisans. Küçük kızım da iç mimarlık okudu. Şimdi şöyle bizde öyle bir durum var ki işin ehline vermiyorlar. Bir inşaatçı ustasını çağırıyor, alıyor. Burayı diyor restore et. Adamın tarihle bir ilgisi yok. Ondan sonra hangi mermer kullanılmış, hangi tuğla kullanılmış, bununla bir ilgisi yoktur, geliyor, çağırıyor inşaat işçisini. Kır oğlum şurayı, kır dök burayı, yap bu sıvadan, yap bu betondan. E sonra tabi tarih yok oluyor.

BÖLÜM C

C/S.9

Yani genelde burası çok pis. Burası temizlenmeli falan gibi haberler çıkıyor. Televizyon medyalarda böyle yansıtılıyor. Ama böyle bir şey yok. 45 yıldır buradayım. Böyle öyle bi durum yok. Hatta gün geçtikçe daha da güzelleşiyor, güzelleşecek de.

C/S.10

Şu anda öyle bir durum yok.

C/S.11

Yok hiç sorulmadı.

C/S.12

Dışlanmış hissiyattan ziyade biz yalnız bırakıldık. Belediye eğer kendisi güzel şeyler yapacaksa biz ona daha destek oluruz. Önce kendilerini güzel bir şeyler yapmalı ama yapılmıyor işte. Önce kendilerini güzel bir şeyler yapması lazım ki karşılıklı olumlu olsun. Önce bana ayna tutması lazım.

C/S.13

Ya istemediğimiz hiçbir kimse yok. Herkes ekmek parası için uğraşıyor. Şimdi kağıtçı deyip küçümsemeyelim. Bizim kağıtlarımızı da toplayıp götürüyor, dönüşüme katkısı oluyor. Ne bileyim hurdacı derseniz o da dönüşüme katkı sağlıyor. Sürdürülebilirlik açısından bunlar çok önemli. E şimdi bunları elersek ve biz bunlara destek olmazsak adam el arabasıyla hurda topluyor. Bunlar Türkiye'nin geri dönüşü bilinmeyen sanayicileri e çünkü geri dönüşüm yapıyor. Katkı sağlıyor. Adam hırsızlık yapmıyor ki. Ha hırsızlık yapanları içinden ayırmak lazım tabi. Gerçekten emeğiyle çalışanlara destek olmamız lazım. Çok daha mesela ben hurda 5 liraya vereceğim adama 3 liraya veriyorum. O da ekmek parası kazansın. Zaten ben bunu talaşlı imalat olduğu için malzeme hakkımı

alıyorum. Ona hurdaya verdiğim zaman da götürüp toptancıya 10 liraya vereceğine, o gezenlere 3 liraya veriyorum ki o da toptancıya götürsün versin arada ekmek parasını çıkarsın.

C/S.14

Cevaplanmadı.

C/S.15

Önceden vardı da bundan işte 25, 30 yıl önce vardı. İşte esnaflar bir yerde toplanalım, sanayileşelim filan. Maalesef Türkiye şartları kötüye gittiği için ya kötüye de demeyeyim de… Destek olunmadığı için arsa payı gösterilmediği için toplanılamadı yani ondan sonra da herkes bıraktı.

C/S.16

Evet olmaz mı…

BÖLÜM D

D/S.17

Cenevizlilerden kalmış bir han olduğunu biliyorum. Sadece 1881'de tadilat görmüş. Ondan öncesini kimse bilmiyor. Ya bilen vardır mutlaka ama işte demin dediğim gibi biz tarihimizi korumadığımız için insanların değerini bilmediğimiz için.

D/S.18

Handa olmaktan memnunuz.

D/S.19

Yapımızın koşullarında duvarlarımıza hiçbir şeye dokunmuyoruz. Tarih korunsun diye hiçbir şeyi ellemiyoruz. Olduğu haliyle kullanmaya çalışıyoruz.

D/S.20

Cevaplanmadı.

D/S.21

Cevaplanmadı.

D/S.22

Böyle bakımları mal sahipleri yapıyor. Mal sahiplerine taleplerimizi ilettiğimiz zaman en azından çatısını dokusunu korumaya çalışıyorlar.

BÖLÜM E

E/S.23

Ekmek teknemiz çok güzel tanımlıyor.

E/S.24

Burada Mahkeme Han var. Kapalı değilse muhakkak görmelisin. Hatta dünyanın ilk mahkemesi diye biliniyor. Mahkeme lokantasının karşısında yer alıyor.

E/S.25

Türkiye'nin geleceği hakkında bir şey düşünemiyorum ki buranın geleceğini düşüneyim. Benim iki tane mimar, kızım var, ben bakmasam kendilerine bakamıyorlar. Herhangi başka bir şey söyleyemiyorum.

Köşe Parsel Tipolojisi Görüşme Transkriptleri

[B2]: Balıkçı, köşe parsel, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

15 senedir.

A/S.2

Aile işi değil. Kiracıyız. Bu sahil boyunca köşeye kadar tüm sokak akrabayız.

A/S.3

Babam buradaydı biz de öyle geldik. Baba mesleğinden dolayı. E denizi de çok seviyoruz.

A/S.4

Çok güzel burası. Burada küçüklüğüm geçti. Memnunum.

BÖLÜM B

B/S.5

15 yıl önce gelseydiniz buralara gelemezdiniz. Burada hep tinerciler, keşler geziyordu. Buralar eskiden berbattı. Yapılan bu dönüşümler ve düzenlemelerle buralar epey güzelleşti.

B/S.6

Olumlu buluyorum. Turistler de arttı. Sahil düzenlenmesi ve metronun gelmesi çok iyi oldu.

B/S.7

Turistikleşme öncelikli amaç. Faydası oluyor bu tip düzenlemelerin olmalı da zaten doğrusu bu.

B/S.8

Tarihi yerler korunmalı, esnaflar korunmalı. Binlerce insan buradan ekmek yiyor. Bu gerçekten çok önemli.

BÖLÜM C

C/S.9

Kesinlikle ilişkili ve bağlantılı.

C/S.10

Komşu şikayetleri olmuyor 15-20 yıldır beraberiz çok şükür bir sıkıntımız olmadı. Ancak yönetim ve baskı var. Herkes kendinin derdinde. Ne koparabiliriz ona bakıyorlar.

C/S.11

Hayır kesinlikle hiçbir şekilde bilgilendirilmedim ve görüşlerim alınmadı.

C/S.12

Yok hayır hiç böyle bir şey hissetmedim.

C/S.13

Çöpler olmasa iyi olurdu. Buralar çok pis. Her sabah biz temizliyoruz. Herkes dükkânın önünü temizliyor çöpleri topluyor vs. Çöp kutusu bile yok şu sahil hattı boyunca.

C/S.14

Eski ve yeni komşularımla aramız gayet iyi.

C/S.15

Yok olmadı hiç böyle bir şey duymadım hatta.

C/S.16

Olmaz mı tabi var.

BÖLÜM D

D/S.17

Evet uzun süredir buradayım biliyorum.

D/S.18

Sahilde ve tam köşedeyiz. Müşteri bol çekiyoruz. Bu yüzden memnunum.

D/S.19

Herhangi bir bozukluk yok.

D/S.20

Olmadığı için yorum yapamayacağım.

D/S.21

Risk veya herhangi bir güvensizlik yok.

D/S.22

Bakım yapıyorum. Bakım yapmazsak her şey berbat olur. Özellikle arkadaki binaları görüyorsunuz ne haldeler.

BÖLÜM E

E/S.23

Çocukluğum.

E/S.24

Balıkçıları gezmeliler.

E/S.25

Her şey çok güzel olacak olmalı da. Umudumuz var inşallah olur.

[B3]: Balıkçı, köşe parsel, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

24 yıldır buradayım.

A/S.2

Balık ekmek işi ile uğraşıyorum. Kiracıyım. Aile işi değil.

A/S.3

Karaköy denildiğinde akla balıkçılar geliyor. Buraya geldik bu meslekle geçimimizi sürdürüyoruz.

A/S.4

E yıllardan beri buradayız. Evet memnunuz. Gözümüzü burada açtık ve burada kapadık.

BÖLÜM B

B/S.5

Burada çok da dönüşüm olmadı. Sadece sahil kısmında ufak tefek şeyler oldu.

B/S.6

Dönüşüm olursa biz de olumlu bakarız. Tertemiz olur bence olmalı da. Kaçınılmaz da karşı değiliz.

B/S.7

Çevre düzenlemesi ve yenileme diyebilirim.

B/S.8

İş yerleri de dönüşüme girer ve bizler faydalanabilirsek ne güzel olur. Artık bunlar uzmanların alanı.

BÖLÜM C

C/S.9

Bu bölge eskiden beri böyle. Yapılaşma olmadı. Biz alıştık ama zaten temizlenirse de güzel olur.

C/S.10

Yok etkilemedi.

C/S.11

Hayır kimseyle görüşülmedi. Zaten ben kiracıyım.

C/S.12

Yok hiç üstüme alınmadım böyle hissetmedim.

C/S.13

Zaman zaman seyyar satıcılar müşterilerimize rahatsızlık veriyor. Ama artık çözdük şuan bir problem yaşamıyoruz.

C/S.14

Genelde uzun süreli komşularımız var. Gayet iyi anlaşıyoruz.

C/S.15

Yok geliştirmedik e zaten öyle bir görüş ifade etme ortamı olmadı.

C/S.16

Burası eski İstanbul tabi var.

BÖLÜM D

D/S.17

Geçmişini bilmiyorum.

D/S.18

Konumumuz çok güzel. Sahilde olmak avantaj. Müşteri çekiyor. Buralar arka sokaklara göre biraz daha bakımlı ve gösterişli.

D/S.19

Bizim bu bina biz içine girdiğimizden beri tam düzgün değil ki. Kendi çabalarımızda bir şeyler yapmaya çalışıyoruz. Nem, rutubet, yosunlanma gibi durumlar yaşanıyor.

D/S.20

Var tabi. Ama izlerin bizler için önemi yok. Binamız ayakta dursun işimize bakalım yeter.

D/S.21

Zaman zaman barındırıyor bizde onun endişesi içindeyiz. Buralar çok korunaklı değil çünkü.

D/S.22

Ara ara bakım yapıyoruz.

BÖLÜM E

E/S.23

Yaşam tarzı.

E/S.24

Hanlar, camiler ve ara sokaklar. Sokaklar eski geçmişiyle olduğu gibi aynen duruyor. Bir bütün olarak gezilmesi gerekir.

E/S.25

Esnaflar korunmalı. Dönüşümlere katkı süreklilik sağlanmalı. Hayat akışı engellenmemeli. Buraların albenisi artmalı daha cazip hale gelmeli.

[C3]: Cıvatacı, köşe parsel, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

1980’den beri.

A/S.2

Bağlantı elemanları toptan satışı. Aile işi ve mülk sahibiyiz. Başka yerde dükkanımız yok.

A/S.3

Dünya çapında bir yerdir Perşembe Pazarı. O yüzden buradayız.

A/S.4

Çok memnunuz. Eski İstanbul'un taşına bile dokunmasalar daha memnun olacağız.

BÖLÜM B

B/S.5

Bedrettin Dalan dönemi oldukça kötüydü. Tüm olumsuz yıkımlar oradan başladı.

B/S.6

Eski İstanbul'a ve tarihe dokunmasınlar.

B/S.7

Turistikleşme odaklı yapılıyor. Ama ruhsuz insanlar yapıyor, işi bilmeyenler etkiliyor.

B/S.8

Hiçbir yere dokunmasınlar. Yıktıkları yerlere de eski binaları eski haliyle yerlerine koymalılar.

BÖLÜM C

C/S.9

Var tabi ki bu yüzden bu kadar dönüşüm bölgesinin odağında yer alıyor. Restorasyon tabi ki yapılmalı ama yıkamadan yapmalılar.

C/S.10

Olumsuz etkilemektedir. Her şey gerçekten çok zor ilerliyor.

C/S.11

Hayır hem de hiç sorulmadı.

C/S.12

Evet çok fazla oldu hem de.

C/S.13

Yok.

C/S.14

Eski komşularımız daha kaliteli yeni komşularımızla ilişkilerimiz biraz zor ilerliyor.

C/S.15

Zamanında Bedrettin Dalan'a karşı dava açmıştık. Buraların yıkılmaması için.

C/S.16

Dünyanın merkezi daha ne olsun.

BÖLÜM D

D/S.17

Tahminim 80 yıllık. Eski sahibini de biliyorum.

D/S.18

Konumu çok iyi tam merkezdeyim.

D/S.19

Herhangi bir bozukluk yok. Bizi olumsuz etkilemiyor.

D/S.20

Zemin ahşaptı ama mermer yapıldı. Kapı ve pencerelerde ahşaptı onlar da alüminyuma çevrildi.

D/S.21

Çok önemli. Eski İstanbul korunmalı.

D/S.22

Tabi ki. Bakımlarımızı sık sık yapıyoruz.

BÖLÜM E

E/S.23

Üniversite.

E/S.24

Tüm sokakları gezmeni öneririm. Çünkü ben bile her gün yeni bir şey görebiliyorum.

E/S.25

Korunmalı çünkü dünya çapında çok önemli bir yer.

[H4]: Hırdavatçı, köşe parsel, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

Şirketimiz 1977 kuruluşlu ama ben 2010'dan beri aktif hâlde çalışıyorum.

A/S.2

Firmamız aile firması. Babamız kurdu. Biz mezun olduktan sonra geldik. Devam ettirmeye çalışıyoruz. Genişletmeye çalışıyoruz. Şu anda babamızdan bize geldi. Bizden sonra çocuklarımıza onlar kendi kararlarını vereceklerdi muhtemelen. Bizim işimiz alıp ve satmak. İşimizin ve aslında herkesin zorluğu olan müşteriyi bulmak bazen güç oluyor. Rekabet etmek çok zorlaşır. Biz daha çok geleneksel satış, online satış tarafında çok fazla yokuz, online'da çok rekabet olduğu için çok da girmek istemiyoruz. Perpa'da da yerimiz var. Hem Perpa'da hem burada. Orası pek aktif değil orayı kiraya verdik.

A/S.3

Biz genelde, eskiden Karaköy'de olmamızın sebebi perakendeydi ama perakende çok azaldı. Biz burada daha çok satıcılara ve kurumsal kullanıcılara hizmet ediyoruz. Zaten Karaköy'de olmamızın sebebi, hani burada satıcılara hitap etmek. Yani burada herkes her ürünün bayiliğine sahip olmuyor. Bendeki ürünleri benim buradaki diğer firmalar stoklarında tutmuyor. Diğer ürünleri de ben stoklarımda tutmuyorum ama bir müşterinin ihtiyacını her markada burada bir firmadan çözebiliyor olması zaten önemli olan. Bunu da online'da zaten kurumsal firmalar yapamıyor. Buradaki kalmamızın tek özelliği eskiden tabii herkes perakende için buraya gelirdi şimdi online satış olduğu için ve online'da fiyatlar bayağı bir rekabet içinde olduğu için hiç buraya gelmeye tenezzül etmiyor. Hem otopark hem trafik İstanbul'un trafik yüzünden buraya son kullanıcı çok fazla gelmiyor. Bizim burada toptan satışımızdaki etkimiz hep birlikte olmak yani bendeki ürünleri başkası kullanıyor, başkasındaki ürünleri ben alıyorum, stok tutmuyorum. O şekilde bir listeyi komple hazırlayıp müşteriye sunabiliyoruz.

A/S.4

Ya şöyle, eski perakende, bu babalarımızın zamanındaki perakendeler olmuyor. Ondan dolayı bir mutsuzluk var ama bu bölgede hep birlikte olmanın avantajını yaşıyoruz. O yüzden bu bölgeden de çıkmak hiç istemedik.

BÖLÜM B

B/S.5

Yani ciddi anlamda restoran ve otel dönüşümü çok oldu. Ciddi anlamda hem de. Ama bu bizi hiç etkilemedi. Bedrettin Dalan zamanından beri hani bu Karaköy kapanacak herkes Perpa'ya taşınacak denildi ama o da hiçbir zaman olmadı. Yani ben kendi küçüklüğümden beri bilirim burası kapanacak ama kapanmıyor. Yani tabii ki eskiden bu Perpa için hani biz buradan çıkalım ama bize bir yer gösterin hep beraber oraya gidelim dendi. Perpa'nın da amacı oydu. Perpa'nın kısaltılmış hali, perşembe pazarı buarada. Bu böyle hedeflenmişti. Gidilecekse hep beraber gidilsin dendi. Böyle bir oluşum yapıldı ama tabi faaliyete geçemedi. Ne olur bilemem.

B/S.6

Dönüşümlere düzenleme diyemeyiz tabii ki, bu insanların kendi mülklerini başka bir şekilde değerlendirme şekli diye gibi bir durum aslında. Bu devletin yaptığı bir düzenleme değil, bir zorunluluk değil. İlk başta da dediğim gibi bu bizi etkileyen bir şey olmadı şu ana kadar. Eğer buradan bize çıkın derlerse veya bize burada bu işi yapamayın derlerse de o zaman başka bir iş modeline geçmiş olacağız. Yani çünkü bu durum bizim hep bir arada olmamızın önüne geçer. Aksi takdirde en büyük eksisi insanlar o zaman stok tutmak mecburiyetinde kalacak herhalde.

B/S.7

Tamamen turistikleşme diyebiliriz. Burada Galataport'un etkisiyle oteller daha çok çoğaldı. Bir de ayrı bir kısmı var, bir de İstanbul'un gece hayatı, bu yerli turist diyelim buna. Yerli turisti çok çekti. Yabancı turistle beraber onu da epey çekti.

B/S.8

Burada korunması gereken en önemli değer aslında esnafın birlikte olması.

BÖLÜM C

C/S.9

Ya bu kavramlar buranın hareketliliğinden dolayı olabilir. Gündelik hareket yani kastettiğim. Burada çok yavaş olamazsınız tabii ki. Burada her sokakta her firma var. Her firmanın kendi aracı geliyor. Firmalardan sipariş ettiği ürünler geliyor. Yani burada her dakika bir hareket olur. Birinin aracı gelse diğerinin aracı gidiyor. Hemen ona müsaade etmesi gerekiyor. Bu da bir kaosa yol açıyor. Tabii burada sokak girişleri, çıkışları sokaklar çok kapanıp açılabiliyor bir anda. Bu ana caddeye de sirayet ediyor tabii. İnsanlar dükkanlara mal getirdiğinde bazen kitlenmiş olabiliyor sokakları veya caddeler. Belki böyle açıklanabilir.

C/S.10

Komşu şikayetleri falan asla olmaz. Burada herkes çok eskiler ve insanlar birbirlerini tanırlar. İstisnalar kaideyi bozmaz. Ama böyle şeyler pek olmaz. Yönetmelik, baskı ve denetim gibi durumlar da bizim iş grubunda pek olmaz. Galiba gıda işinde daha çok olabiliyor.

C/S.11

Belki bizim işte yönetim kurulu başkanından belki bir geri dönüş istemiş olabilirler ama benden herhangi bir geri dönüş alınmadı.

C/S.12

Ya dediğim gibi hiç öyle bir düşüncemiz olmadı.

C/S.13

Eskiden burada, caddenin alt tarafında dökümcüler vardı üretimciler. Onların hepsi yasaklandı zaten. Onlar deniz tarafında yer alıyordu. Onların tabi gereksinimleri var şimdi, bacalı sanayi diye geçiyor galiba. Onlara buralarda üretim yasağa geldi. Üretim yasağından dolayı. Burada o yüzden isteyemeyeceğiniz kimse yok, ama geçmişte onlardı sanırım. Başka aklıma gelen yok. Kuryeler, kargocular, kağıtçılar hep işimize yarayan durumlar. İnsanların gelemediği ve çözüm bulduğu şeyler çünkü bunlar çözüm gerçekten özellikle İstanbul trafiğinde.

C/S.14

İlişkiler burada önemli. İnsanlar çünkü bir perakende müşterisi gelse, bana gelmesin perakende müşterisi gelse elinde olmasa bile bende olduğunu bilip o ürünü satabiliyor ama ben atıyorum x bir yerde Ataşehir'de olsaydım toptancı olarak o malı o anda o son kullanıcıya veremeyecek ve bende satış yapamayacağım durumuna geliyor.

C/S.15

Valla bu dönüşüm dediğim gibi, Bedrettin Dalan'ın İstanbul'da olduğu zamanın, hani görevli olduğu zamandan itibaren hep herkes birbiriyle istişare yapardı. Çok eskilerden beri hiçbir sonuçta varılamadı. İnsanlar muhtemelen zamanında çok istişare yaptılar. Ama şu anda yakın zamanda hatırladığım yok. Ha bir de insanların bence bir inancı da güvencesi de hani yok bence. Bir şekilde birisi ben bunu yaptım deyip yapıp geçecek karşıya herhalde. Anca öyle tetiklenme başlayacak.

C/S.16

O birliktelik ruhu işte, o birliktelik ruhu ve herkes birbirini tanıması buranın en önemli ruhu.

BÖLÜM D

D/S.17

Daha önceki sahibi de bizim gibi bir hırdavatçıydı. Aynı modelde çalışan. Ondan öncesi de bildiğimiz bir firma, o da bir hırdavatçıydı. Biz burada zannedersen bir 10 yıldır buradayız. Onlar da aşağı yukarı, bizim kollarda, bizim iş çerçevesinde olan insanlardı. Burası Beyoğlu olduğu için çok tarihi, çok eski yapılar. Daha öncesini tabi bilemiyorum.

D/S.18

Muhakkak ki ana cadde de köşede olmanın bir yararı vardır. Göz önünde oluyorsunuz. Arka sokak ve ara sokaklar daha çok tamamen toptancıya hitap eden firmalar tarafından tercih ediliyor. Bizim gibi az da olsa perakende olanlar ana cadde de olmak da istekliler.

D/S.19

Bu Beyoğlu'ndaki çoğu yer, hiç değilse minimum herhalde 80 yıllık falandır. 80-100 yıllık. Binalar çok eski olduğu için buradaki alt yapılarda tek tük sorunlar çıkabiliyor. Onlar da gerektiği yerde kazılıyor, çiziliyor ve yapılıyor. Burada yeni bir bina bulmak zaten çok zor. Onun dışında da yaşadığımız bozukluklar başka gelmedi aklıma.

D/S.20

Yok hayır. Zaten tarihine baktığınız zaman muhtemelen tarihi yapıya giriyordur bu bir şey yapmak istediğinizde izin almanız gerekiyor olabilir ama bizden önce de bu işte kullanıldığı için önemli hiçbir iz olduğunu düşünmüyorum.

D/S.21

Yok hayır.

D/S.22

Yani biz buraya geldiğimizden bütün elektrik tesisatını ve çatıyı baştan yaptık. O tip onarımlar ve bakımlar oluyor tabii ki. Yani bu da binanın yaşından dolayı kaynaklanan şeyler.

BÖLÜM E

E/S.23

Buranın bence en büyük avantajı birliktelik olması.

E/S.24

Bir bütün olarak göreceksiniz burayı. Bir bütün olarak bakacaksınız. Buradaki hacmi ve hareketi görmeniz size yeterli olacaktır yani.

E/S.25

İşte o konuda hiçbir öngörümüz olamıyor. Dediğim gibi ben 2010'da geldim buraya yani 15 yıldır aktifim ama ondan önce de zaten çocukluğumuzdan beri hani ben 41 yaşında olduğumu düşünürsek 30 yıldır buranın kapanacağı veya herhangi bir şey yapılacağı düşünülüyor. O süreç de 30 yıldır devam ediyor. O yüzden burada daha önce konuşulup da yapılmadığı için 30 yıldır herhangi bir şey öngöremiyoruz. Kim bilir diyoruz orada.

E/EK SORU: Peki buradan başka bir yere gider misiniz?

Valla insanlar alışkanlıklarını çok fazla değiştiremiyor. Alışkanlık olması bir insanın böyle bir şeylerin değiştirmeye çok zorlaştırıyor. Tabii ki, daha yeni binalarda, daha büyük yerlerde olmak isteriz hep beraber. İsteriz tabii ki de hep birlikte olmak şartıyla. Daha iyi alt yapı, daha iyi giriş çıkış otoparkları, yani malzeme indirme çıkışları, kimse kimseyi etkilemeyecek şekilde çalışmayı biz de çok istiyoruz. Yani burada bizim işin haricinde çok büyük bir turistik bir nüfus da var. Onlardan da ayrılmak isteriz tabii ki. Çünkü o bize yarayan bir taraf değil orası. Dolayısıyla hep birlikte bir yere gitmek isteriz tabii ki güzel şartlarda, güzel şekilde. O sağlanırsa belki o şekilde gidilebilir ve mutlu olabiliriz ama onun dışında tabii buraya alıştık. Çok merkezi bir yer İstanbul'un göbeği. Herhangi bir şey ihtiyacımızda bizim alanımız veya dışında her şeyi ulaşabiliyoruz. O anlamda da burayı şu anda alışkanlığımız var diyelim.

[H5]: Hırdavatçı, köşe parsel, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

20 senedir.

A/S.2

Aile işi değil. Kiracıyız. Balat'ta da dükkanımız var.

A/S.3

Esnafların bu bölgede çok fazla olmasından dolayı bizde buraya gelmiştik. Tabi yıllar içerisinde sakinledi.

A/S.4

Geçmişte daha keyifliydim. Şimdi insanlar çok değişti ve çok dönüştü. Kabalaştılar. Şuan memnuniyetim epey azaldı.

BÖLÜM B

B/S.5

Olumlu dönüşümler var olumsuz bir durum yok.

B/S.6

Neye dönüştüğü önemli. Bizlerin istediği gibi tam olamıyor.

B/S.7

Eskiden çok turist vardı. Şimdi azaldı. Artık turistler direkt Galataport'a gidiyor.

B/S.8

Artık maalesef korunacak bir şey kalmadı.

BÖLÜM C

C/S.9

Burada böyle bir durum yok aslında. Herkes esnaf ve gayet temizler.

C/S.10

Bazen oldu ama iş yapma biçimimde herhangi bir sorunla karşılaşmadım.

C/S.11

Bilgilendirildim ama görüşler alınmadı.

C/S.12

Hiç olmadı.

C/S.13

Buradaki her canlı buranın zenginliğidir. Olmazsa olmaz parçasıdır.

C/S.14

Komşuluk ilişkilerimiz geçmişte çok güçlüydü. İş paslamaları hala devam ediyor tabi ama eskisi gibi ilişkiler yok.

C/S.15

Olmadı benim şahit olduğum yok. Ama bir 35 yıl önce tabi varmış. Direnişleri duyduk.

C/S.16

Kesinlikle düşünüyorum. Burası başka Kapalı Çarşı başka. Buralar hep İstanbul için özel yerler.

BÖLÜM D

D/S.17

Geçmişini bilmiyorum.

D/S.18

En büyük problemimiz otopark sorunu. Bulunduğumuz parsel işimizi olumsuz etkilemiyor.

D/S.19

Var ama sorun olmuyor. Klimamı açıyorum sorun kalmıyor.

D/S.20

Yapımızda bir sürü izler var. Ama benim için hiçbir şey ifade etmiyor.

D/S.21

Risk veya herhangi bir güvensizlik yok.

D/S.22

Bakımımızı sık sık yapıyoruz. Özellikle boyama kapama işlemleri uyguluyoruz.

BÖLÜM E

E/S.23

Tüccarlık derim.

E/S.24

Özellikle sahil kısmı ve ara sokaklar.

E/S.25

Yavaş yavaş bitiyor. Tüketiliyor, bitiyor. Geleceği bence olumsuza doğru ilerliyor.

[MA1]: Makine parçaları satışı, köşe parsel, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

18 yıldır bölgedeyim.

A/S.2

Aile işi değil. Sadece burada çalışıyorum.

A/S.3

Hırdavat piyasasının burada olmasından dolayı bölgedeyim.

A/S.4

Bölgede olmaktan gayet memnunum.

BÖLÜM B

B/S.5

Hırdavat sektörü için bakacak olursan gün geçtikçe iş hacmi düşüyor. Dönüşümler burayı olumsuz etkiliyor.

B/S.6

Hırdavat sektörü yerini turizm sektörüne bırakmaya başladı.

B/S.7

Turistikleşme odaklı ilerliyor.

B/S.8

Tarihi yapılar ve restorasyon işlemlerin dikkatli yapılması ve bölgenin korunması gerek.

BÖLÜM C

C/S.9

Maalesef sıkışıklık ve karmaşa bölgenin tamamında hâkim.

C/S.10

Tabiki olumsuz etkilemektedir.

C/S.11

Maalesef hayır sorulmadı.

C/S.12

Şuan için böyle bir durumla karşılaşmadım.

C/S.13

Zaten dar olan ve erişimi güç sokaklarda değnekçiler olarak nitelendirdiğimiz grup buradaki tüm düzeni bozuyor. Tüm sokakları ve yapı adalarını parsellenmiş durumda.

C/S.14

Tüm komşularımızla ilişkilerimiz çok şükür iyi bir sıkıntımız yok.

C/S.15

Çevredeki hiçbir esnafla toplu bir görüşme yapıp birlik olamadık.

C/S.16

Burası apayrı. Tabi ki tarihi bir geçmişi var.

BÖLÜM D

D/S.17

Bildiğim kadarıyla burası eskiden ticarethaneydi. Zamanla farklı sektörlere hitap ettiğini duydum.

D/S.18

Cadde üzerine olması olumlu etkiliyor. Köşede olmamız da hakimiyetimizi arttırıyor.

D/S.19

Yapımız yaş olarak epey eski ve bozuklukları mevcut.

D/S.20

Her dönem yenilenmiş bu yüzden izleri değerlendiremiyorum.

D/S.21

Dış görünüş olarak yapımız iyi ama sağlamlığı konusunda fikrim yok.

D/S.22

Elimizden geldiğince bakım yapıyoruz.

BÖLÜM E

E/S.23

Yaşatılması gereken kültürel ve tarihi miras.

E/S.24

Ara sokakları muhakkak gezmelisiniz.

E/S.25

Bence tarihi yaşatan güzel bir turizm merkezi olacak.

[Z1]: Zincir tasarım ustası, köşe parsel, yapı

BÖLÜM A

A/S.1

Babam burayı 1954'te almış. Ben 1960 senesinden beri buradayım.

A/S.2

Babamın yanında geldim. Küçüklüğümden beri ticaret işinde uğraşıyorum. Çocukluğum ve gençliğim hep çalışmakla geçti. Hırdavat, sanayi malzeme satışı ile ilgilendim sonra deniz malzemelerine geçtim. Daha sonra incik boncuk işine girdim Tahtakale falan bilirsin oraları. Ardından da zincir tasarımı işiyle uğraşmaya başladım. İşte mesela bu tırnak makası zinciri örneğin. Ya da şu kolunuzdaki bilezik zincirler vs. öyle düşünebilirsin.

A/S.3

Babamdan dolayı buradayız. Ben seçmedim ama memnunum.

A/S.4

Çocukluğumuz hep burada geçti. Hala kendimi çok genç hissediyorum. Sıkıntı ve stresten uzak durmaya çalıştım. Burası benim için böyle bir yer. Para kazanmak tabi önemli ama müşteri seçiyorum açıkçası. Her müşteriyi kabul etmiyorum. Benim için sıkıntı stres daha önemli.

BÖLÜM B

B/S.5

Bölgede çok fazla dönüşüm oldu. Dalan yıkımlarına çok olumsuz bakıyorum. Buradaki çoğu şey yok oldu. Yollarımız çok dar ve ciddi bir otopark sorunumuz var. Benim dükkanımın önünde çok araç sorununa tanıklık ediyorum.

B/S.6

Cevaplanmadı.

B/S.7

Turistikleşme odaklı ilerliyor.

B/S.8

Tarihi yapılar korunmalı.

BÖLÜM C

C/S.9

Cevaplanmadı.

C/S.10

Zamanla oluyor tabi özellikle komşularla sorunlar vs. Herkes birbirine nazik ve nezaket kuralları çerçevesinde davransa bir sorun olmaz da işte.. Benim en sık yaşadığım sorun köşe dükkân olduğum için ve yollar burada çok dar olduğu için arabalar burada dönerken ve geçerken çok sorun yaşıyor. E tabi benimle muhattap oluyorlar. Dükkanımın önüne hemşerilerim vs. araçlarını bırakıyor kıramıyorum ama aslında beni zor durumda bırakıyorlar. Burada yollar çok dar. Araçlar ve yayalar için de sorun oluyor.

C/S.11

Cevaplanmadı.

C/S.12

Cevaplanmadı.

C/S.13

Cevaplanmadı.

C/S.14

Aslında gayet iyi ve güçlü ilişkilerim var. Herkes tanır burada birbirini. Mesela birazdan bir gevrek çatalcı geçecek çıtır çıtır bayılırım hemen alıyorum. Geçtiği zamanı bilirim bana seslenir. Hoşuma gider böyle şeyler. Birazdan bir hoca gelecek mesela çocukları gezdirir. Bana da uğrar hep. Bahsettiğim park sorunları vs. gibi durumlardan zaman zaman diyaloglar kurulabiliyor.

C/S.15

Cevaplanmadı.

C/S.16

Olmaz olur mu. Burası bambaşka. Karaköy Perşembe Pazarı bana çok şeyi öğretti.

BÖLÜM D

D/S.17

Evet var. Bu yapı Valide Sultan Çeşme yanı. Üç katlı bir yapı. Şurada gördüğün gemici merdiveniyle üst katlara ulaşılabiliyor. Çok dar bir yapı ama işimi fazlasıyla görüyor. Her şeyim burada baksana.

D/S.18

Komşuluk ilişkilerimizi güçlendiriyor. Bak görüyorsun her geçeni tanıyorum. Herkes bana selam veriyor.

D/S.19

Etkilememesine dikkat ediyorum.

D/S.20

Tabi çok fazla malzeme değişimi ve izler oluyor. Yaşanmışlık hissettiriyor. Ama fazlası zararlı tabi.

D/S.21

Bu izleri seviyorum. Ama izler olmasa daha rahat ederim. İzler zaman zaman riskler barındırıyor çünkü.

D/S.22

Mesela bak tepesi ahşap döşeme kapının üzerine bak. Oralarda hep soyulmalar dökülmeler oldu. Ben elimden geldiğince kapamaya çalıştım. Kendim bakım yapıyorum. Boyuyorum ama istediğim gibi olmadı pek.

BÖLÜM E

E/S.23

Çeşitlilik diyebilirim.

E/S.24

Hırdavatçılar bana çok şeyi öğretti. Hırdavatçılar çarşısını ve bölgesini bir ziyaret edebilirsin.

E/S.25

1987'den sonra Dalan her yeri yıkarak geçti. Çok kötü oldu. Böyle olmamalıydı. Buralar hep tarih mesela Makaracılar Sokak, Yelkenciler Sokak hep liman bölgesi olmasından da kaynaklanıyor. Bölgenin geleceği hakkında tarihini kaybetmeden koruyarak ilerlemesi gerektiğini düşünüyorum

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Gizem Öztürk

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans :** 2016, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
- **Yüksek Lisans :** 2020, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2016 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nü beşincilikle tamamladı.
- 2016-2018 yılları arasında İstanbul'da yer alan Aktif Mimarlık Dekorasyon ve İnş. Malz. San. Tic. Ltd. Şti.'de mimar pozisyonunda çalıştı.
- 2016-2017 Bahar Dönemi'nde 6 ay davetli araştırmacı olarak İstanbul'da bir meslek organizasyonu olan Aura İstanbul Mimarlık ve Şehircilik Araştırmaları Akademisi'nde araştırmalarını yürüttü.
- 2016-2017 Güz Dönemi'nde İTÜ Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programı'na başladı. 2019-2020 Bahar Dönemi'nde *"Kıyı Alanlarında Gündelik Hayatı Kuran Eşik Mekanların İncelenmesi"* başlıklı yüksek lisans tezini tamamladı.
- 2019 Ekim ayından itibaren İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.
- 2022 Eylül ayında Erasmus Personel Eğitim Alma Hareketliliği kapsamında Litvanya'daki Vilnius Design of College kurumunda 1 hafta araştırmacı olarak bulundu.
- 2020-2021 Güz Dönemi'nde İTÜ Mimari Tasarım Doktora Programı'na başladı ve 2025-2026 Bahar Dönemi'nde doktorasını tamamladı.

DOKTORA TEZİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **Öztürk, G.** & Pulat Gökmen, G. 2026. Dirty by Design: A Cross-Scale Exploration of Architectural Practices. *New Design Ideas*, 10(2), 380-395. doi:10.62476/ndi102380.
- **Öztürk, G.** & Pulat Gökmen, G. 2025. *"Karaköy'den Galataport'a: Steril Mimarinin Etkileri Üzerine Bir Vaka Çalışması",* 8th International Conference of

Contemporary Affairs in Architecture and Urbanism, Alanya, Türkiye (8-9 Mayıs 2025) doi: 10.38027/ICCAUA2025TR0009.

- **Öztürk, G.** & Pulat Gökmen, G. 2025. *"In Pursuit of Sterile and Non-Sterile Architecture in Urban Transformation",* Grand Paris 2025: Affordable Housing in Greening Cities, ENHR, Paris, Fransa (30 Haziran-4 Temmuz 2025) (Özet Bildiri).
- **Öztürk, G.** & Pulat Gökmen, G. 2025. *"Kentin Kirli Yüzü: Tasarım ve Dönüşüm Üzerine Alternatif Bir Yaklaşım",* Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı 10. Sempozyumu: İkiliklerin Ötesinde: Çoklu Mekânsal Bağlantılar, Muğla, Türkiye (15-17 Ekim 2025) (Tam Bildiri).

DİĞER YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

Kitap / Kitap Bölümleri:

- Pulat Gökmen, G., & **Öztürk, G.** 2024. *İstanbul'da Modern Konut Olarak Gelişen Apartman ve Yaşam Kültürünün Yüz Yıllık Öyküsü*, Cumhuriyetin 100. Yılında Mimarlık, İpek Akpınar Aksugür, Şebnem Önal Hoşkara, Editör, İdealkent Yayıncılık, Ankara, ss.9-27.
- **Öztürk, G.** 2019. Aura İstanbul Review Vol 1 / 2 2017-2018, *İstanbul'da Bir Fikir Projesi: Evsizler İçin Konut / An Idea Project In İstanbul: Home for the Homeless*, AURA İstanbul Yayınları, İstanbul.

Makaleler:

- **Öztürk, G.** 2019, *Yeni Kent Gezgini "Phoneur"*, Arredamento Dekorasyon, 1(334), 106-110.

Bildiriler:

- **Öztürk, G.** 2022. *Nesnelerin Alternatif Halleri: Düşsel Eve Doğru Bir Yolculuk*, UTAK2022 Beşinci Ulusal Tasarım Araştırmaları Konferansı: Tasarım ve Çoğulculuk, ODTÜ, Türkiye, Aralık 2022 (Tam Bildiri).
- **Öztürk, G.** 2020. *İlişkisel Estetik Bağlamında Kamusal Alanda Sanat: İstanbul Yaya Sergileri*, 4. Uluslararası Mimarlık ve Tasarım Kongresi, İstanbul, Aralık 2020 (Tam Bildiri).
- **Öztürk, G.** 2020. *Social and Spatial Disintegration In Urban Design Framework,* "Somewhere in Between: Borders and Borderlands" International Conference, Nisan 2020 (Özet Bildiri).

Davetli Konuşmalar:

- **Öztürk, G.** Eylül 2025, *"Mimarlıkta Sağlık Paradigmaları",* Seminer, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye.
- **Öztürk, G.** Şubat 2025*, "Bir Barınma Meselesi: Konut Yerleşmeleri ve Plan Organizasyonu Gelişimi",* Seminer, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye.
- **Öztürk, G.** Aralık 2023, *"3 Kitap 3 Akademisyen",* Panel, Türkiye Tasarım Vakfı, Türkiye.
- **Öztürk, G.** Nisan 2021, "*Doktora Seminerleri",* Seminer, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye.
- **Öztürk, G.** Kasım 2020, "*Mimari Tasarım Araştırma Seminerleri",* Seminer, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye.
- **Öztürk, G.** Mayıs 2020, *"Mesleki Seminerler Dizisi 9, Mimari İçerik Üretme ve Görselleştirme",* Seminer, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye.

Etkinlik Organizasyonlarındaki Görevler:

Workshop Yürütücülüğü:

- 02.10.2025, Workshop, Uluslararası, MARUF25 Ekibi *"Istanbul, How Do You Move?"*, Yürütücüler: Dr. Viviana Fernandez Prajoux (Universidad de Chile) yürütücülüğünde, Arş. Gör. Gizem Öztürk (İstanbul Ticaret Üniversitesi) ve Öğr. Gör. Sevilay Erk Atalay (Okan Üniversitesi) kolaylaştırıcılığında, Haliç Kongre Merkezi, İstanbul, Türkiye.
- 04.05.2025, Workshop, Ulusal, Archify Öğrenci Kulübü ve Toplulukları Faaliyeti *"Calvino'nun Şantiyesi"*, Yürütücüler: Dr. Öğr. Üyesi Fernaz Öncel ve Arş. Gör. Gizem Öztürk yürütücülüğünde, İstinye Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.